

Rada Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego /
Editorial Council of the Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University:
Klemens Budzowski, Maria Kapiszewska, Jacek Majchrowski, Zbigniew Maciąg

Redaktor prowadzący / Managing Editor:
Halina Baszak-Jaroń

Projekt okładki i stron tytułowych / Cover design:
Joanna Sroka

Tłumaczenie na język angielski / Translation:
Małgorzata Kiełtyka

Korekta / Proof-reading:
zespół / team

Copyright © by Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2009
www.ksw.edu.pl

Zrealizowano dzięki dotacji przyznanej przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
i Administracji w ramach realizacji Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce
w 2008 roku /

Carried out owing to the subsidy granted by the Ministry of Interior and Administration
as a part of the programme for Romani community in Poland in 2008

ISBN 978-83-7571-010-6

Wydawca / Publisher:
Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o., Oficyna Wydawnicza AFM /
Krakow Society for Education, AFM Publishing House
e-mail: biuro@kte.pl

Sprzedaż / Bookshop:
Księgarnia KTE sp. z o.o.
Kampus Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
ul. Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1
30-705 Kraków
tel./faks: (012) 252 45 93; e-mail: ksiegarnia@kte.pl

Łamanie / Technical Lay-out Editor:
Oleg Aleksejczuk

Druk / Printed by GS

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział I.	
Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce.	
Podstawowe założenia i cele	9
1.1. Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003	9
1.2. Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce	26
1.3. Zadania pełnomocnika wojewody do spraw mniejszości narodowych i etnicznych	40
1.4. Ocena skali zagrożeń i poczucia bezpieczeństwa społeczności romskiej	42
Rozdział II.	
Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem	76
2.1. Badania nad stereotypem Roma w Polsce	76
2.2. Między prawdą a stereotypem – obraz Roma w oczach nieromskiego sąsiedztwa	81
Rozdział III.	
Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego na rzecz społeczności romskiej	94
3.1 Romowie wobec realizacji zadań podejmowanych w ramach programu	94
3.2 Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu na rzecz społeczności romskiej – opinie funkcjonariuszy policji Garnizonu Małopolskiego	111
Zakończenie	122
Bibliografia	124
Spis tabel	126

Wprowadzenie

Niniejszy raport jest pokłosiem dwóch projektów badawczych zrealizowanych na zlecenie Wydziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie w ramach *Pilotażowego programu na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim* oraz *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce*. Głównym celem badań było uzyskanie odpowiedzi na szereg pytań, które pojawiły się w związku z podejmowaniem przez policję działań w ramach obu programów. Jednakże ocena tych działań nie była możliwa bez odniesienia do innych obszarów, w których były i są podejmowane działania na rzecz Romów przez stosowne instytucje i urzędy województwa małopolskiego.

Raport składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym autorka dokonuje przeglądu najważniejszych założeń, zarówno Pilotażowego programu na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim, jak i programu, który był jego kontynuacją, lecz dotyczył ludności romskiej zamieszkałej na terytorium całej Polski. W tej części pracy autorka posiłkuje się informacjami na temat obu programów dostępnymi na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. W dalszej części rozdziału znajduje się opis działań podejmowanych przez pełnomocnika wojewody do spraw mniejszości etnicznych, a wynikających ze stosownych aktów prawnych normalizujących stosunek państwa do mniejszości narodowych i etnicznych oraz aktów dotyczących administracji rządowej w województwie. Ostatnia część pierwszego rozdziału zawiera skróconą wersję pierwszego w Polsce raportu z badań nad oceną skali zagrożeń i poczuciem bezpieczeństwa społeczności romskiej w województwie małopolskim; raportu, który był jednocześnie ewaluacją działań podejmowanych przez małopolską policję wobec tej mniejszości w ramach Pilotażowego programu w województwie małopolskim.

Drugi rozdział dotyczy stereotypów i uprzedzeń nie-Romów w stosunku do przedstawicieli romskiej grupy etnicznej. To nie tylko przegląd najważniejszych badań zrealizowanych w Polsce na ten temat, ale także relacja z badań, które autorka prowadziła na przełomie października i listopada 2008 roku w kilku wybranych miejscowościach województwa małopolskiego, w któ-

Wprowadzenie

rych mieszkają Romowie. Badania wykonywane były wśród najbliższych sąsiadów Romów na niewielkiej grupie badanych, jednak ich wyniki mogą być wykorzystane do dalszych badań; zarówno skali dystansu etnicznego, jak i ewaluacji programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce.

Trzeci, ostatni rozdział zawiera raporty z badań przeprowadzonych wśród Romów – beneficjentów działań podejmowanych w ramach Programu oraz badań zrealizowanych wśród funkcjonariuszy policji Garnizonu Małopolskiego, którzy uczestniczą w realizacji zadań programu. Są to pierwsze tego typu badania w województwie małopolskim¹.

Autorka opracowania wyraża gorące podziękowania wszystkim, którzy przyczynili się do jego powstania – pracownikom socjalnym zatrudnionym w małopolskich ośrodkach pomocy społecznej, małopolskim policjantom; w szczególności podkomisarzowi Wojciechowi Chechelskiemu z Wydziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie, bez którego cennych uwag ta praca by nie powstała. Podziękowania należą się również studentom Wydziału Nauk o Rodzinie i Wydziału Nauk Humanistycznych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie, którzy wystąpili w roli ankieterów. Szczególnie jednak podziękowania kieruje pod adresem Wojciecha Skorupskiego, który zechciał swój czas poświęcić na statystyczne opracowanie danych pochodzących z badań przeprowadzonych w 2008 roku.

¹ Dotyczą one działań podejmowanych już nie w ramach Pilotażowego programu, a Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce.

Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce. Podstawowe założenia i cele

1.1. Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003¹

Wrogość wobec Cyganów ma długą tradycję; trwa nieomal od czasów, kiedy po raz pierwszy pojawili się w Europie w XIV wieku. Pochodzenie tego ludu, o ubogiej raczej historii pisanej do dziś owiane jest tajemnicą, aczkolwiek analiza różnych dialektów języka *rromani* dowodzi, że tysiąc lat temu przybyli z północnych Indii. Dotarli na Bliski Wschód, by zarabiać głównie jako muzycy, śpiewacy, kowale, najemnicy i słudzy. Mieszkańcy Europy błędnie nazwali ich stąd Egipcjanami; w niektórych językach, w formie skróconej, ta nazwa obecna jest do dziś. System klanowy, związany ściśle z tradycyjnymi zawodami Romów i ich rozprzestrzenieniem terytorialnym sprawił, że są oni podzielonym, zwaśnionym ludem, jednoczącym się tylko w obliczu wrogości nie-Romów, których określają mianem *gadziów*. Prześladowania Romów rozpoczęły się w kilkadziesiąt lat po tym, jak kolorowe tabory pojawiły się na drogach i bezdrożach Europy. Ówczesne państwa uznawały ich koczowniczy styl życia za zachowanie aspołeczne, zaś kościoły przepowiadanie przyszłości traktowały jako herezję. Zakazywano im noszenia charakterystycznych jaskrawych strojów, używania własnego języka (*lud próżnujący, chytry, plugawy, dziki, czarny, wiary, ani postanowienia niemający; mowę sobie wymyślili ku kradzieży godną, aby nikt nie zrozumiał, jeno sami sobie...*), podróżowania, małżeństw wewnątrz grupy lub wykonywania ich tradycyjnych rzemiosł. W niektórych krajach uczyniono z nich niewolników; w Rumunii zostali uwolnieni

¹ W tej części rozdziału wykorzystano informacje zawarte na stronie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji: http://www.mswia.gov.pl/porta1/pl/192/285/Tresc_pilotazowego_programu_rzadowego_na_rzecz_spolecznosci_romskiej_w_wojewodzt.html.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

dopiero w XIX wieku. W XX wieku Romów objęła faszystowska historia etniczna – około pół miliona Romów straciło życie w *porraimos* – wielkim niszczeniu. Romom zmieniano nazwiska, sterylizowano cygańskie kobiety, dzieci przymusowo oddawano do adopcji (na przykład w Szwajcarii praktyka ta utrzymała się do 1973 roku). Po II wojnie światowej spora część ocalałych z wojennej zawieruchy Romów wyemigrowała do obu Ameryk i na inne kontynenty. Poza nielicznymi wyjątkami nie wyrażają oni chęci uznawania jakiegoś kraju za własny. Romanistan – ich kraj – to miejsce, na którym stoją ich stopy. Przetrwali pośród tych, którzy zawsze mieli więcej siły i praw niż oni. Znosząc wrogość nieromskiego otoczenia i często niedźwiedzi uścisk asymilacji przetrwali mimo wielu przeciwności, pozostając nomadami ducha.

Sytuacja Romów w Europie w XXI wieku, zdaniem wielu znawców romskiej problematyki, a i samych Romów, daje poważne powody do niepokoju. W pracach poświęconych temu zagadnieniu od dawna wskazuje się na to, że Romowie są ofiarami ekonomicznej niepewności, nietolerancji dla ich charakterystycznego stylu życia; ofiarami głęboko zakorzonego i rozpowszechnionego uprzedzenia, prowadzącego do dyskryminacji, a często przegradzającego się w przemoc. Wielokrotnie również podnoszono, że Romowie jako ofiary rozpadu wielonarodowych krajów Europy Środkowej i Wschodniej traktowani są jako osoby nie posiadające żadnego obywatelstwa, a co za tym idzie, nie są chronieni stosownymi aktami normatywnymi danych państw i wypływającymi zeń prawami i obowiązkami regulującymi życie społeczne.

Tadeusz Paleczny w swoich *Socjologicznych refleksjach na temat polskich Romów*, podkreśla, że mniejszość romska w Polsce nie zasymilowała się; wciąż nie przyjęła całkowicie obyczajów, języka, religii, wzorów organizacji większości. Ponadto odrębność tej grupy mniejszościowej ma trzy wymiary; strukturalny – charakteryzujący się bardzo wysokim wskaźnikiem biedy i bezrobocia, niskim prestiżem społecznym, zawodowym i ekonomicznym, brakiem dostępu do organów władzy, upośledzeniem edukacyjnym oraz wysokim odsetkiem osób niepiśmiennych. Ta swoista „inność” społeczna Romów szczególnie drastyczne formy przyjmuje w skupiskach lokalnych, nie tylko na poziomie globalnym społeczeństwa obywatelskiego. W wymiarze kulturowym, zdaniem Palecznego, Romom przysługują pełne prawa obywatelskie, w tym ekonomiczne i polityczne, jednakże czym innym jest wykładnia prawna, a czym innym rzeczywisty użytek z obowiązujących przepisów. Romowie mają prawo do podtrzymywania odrębności kulturowej, w tym językowej, ale polskie szkoły pełnią raczej funkcje asymilacyjne, dążąc do wyrwania młodych Romów z ich etnicznego otoczenia, natomiast środowisko większościowe traktuje językowe i kulturowe zróżnicowanie Romów jako rodzaj upośledzenia

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

i nieprzekraczalnej bariery integracyjnej, a przecież odrębność kulturowa przejawia się między innymi przez zachowywanie języka. Innym czynnikiem, w opinii Palecznego, jest bardzo niski współczynnik amalgamacji – małżeństwa mieszane między Romami i Polakami w zasadzie nie występują, a w tych nielicznych przypadkach, gdy do nich dochodzi traktuje się je jako przekroczenie granic grupowych i pogwałcenie obowiązującej normy. Trzecim wymiarem odrębności grupowej Romów jest wymiar osobowościowy, przejawiający się w postawach, zachowaniach i cechach psychicznych. Odmienność Romów jest cechą stałą, ustaloną w postaci stereotypu, autostereotypu, a to z kolei prowadzi do utrwalenia poczucia niższości, wynikającego z nadawanych im przez nie-Romów charakterystyk ludzi leniwych, unikających wysiłku, zorientowanych jedynie na zabawę i konsumpcję (Paleczny 2003: 7–8).

Romanistan – cygańskie państwo, nie powstało nigdy. Kto zatem zajmuje się sprawami Romów? Zazwyczaj są to państwa macierzyste mniejszości, natomiast przy mniejszościach nieterytorialnych rolę tę biorą na siebie organizacje międzynarodowe. I tak, w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz instytucji europejskich przyjęto szereg dokumentów odnoszących się wyłącznie do Romów. Spośród najważniejszych warto wymienić: Rezolucję nr 65 Komisji Praw Człowieka ONZ z 4 marca 1992 roku o ochronie Romów/Cyganów, Rekomendację Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy nr 563 z 1969 roku o sytuacji Cyganów i innych wędrowców w Europie, Rekomendację Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy nr 1203 z lutego 1993 roku o Cyganach w Europie, Uchwałę Stałej Konferencji Władz Lokalnych i Regionalnych Rady Europy nr 243 z 16–18 marca 1993 roku o Cyganach w Europie: rola i odpowiedzialność władz lokalnych i regionalnych, Rekomendację Kongresu Władz Lokalnych i Regionalnych Europy nr 11 z 1995 roku „Ku tolerancyjnej Europie: wkład Romów/Cyganów”, Rekomendację Europejskiej Komisji Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji Rady Europy nr 3 z 1997 roku „Walka z rasizmem i nietolerancją wobec Romów/Cyganów”, Deklarację Brukselską z 12 lipca 1996 roku uczestników rozmów okrągłego stołu w Parlamencie Europejskim dotyczących Romów/Cyganów w Europie. Sytuacja Romów w Europie oceniana jest, między innymi w oparciu o raport Wysokiego Komisarza ds. Mniejszości Narodowych OBWE z marca 2000 roku, jako często najgorsza ze wszystkich grup zamieszkujących w obszarze OBWE. Również deputowani do parlamentu Europejskiego wykazują daleko idące zaangażowanie; wielokrotnie zapowiadali aktywne stymulowanie przede wszystkim Komisji Europejskich do dalszych działań na rzecz społeczności romskich w państwach członkowskich i kandydujących. W wielu dokumentach w dalszym ciągu eksponowane jest zainteresowanie stworzeniem i finansowaniem przede wszyst-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

kim programów edukacyjnych, dających Romom większe szanse na rynku pracy oraz innych programów finansowanych z własnych środków budżetowych zainteresowanych państw oraz z wykorzystaniem środków pomocowych Unii Europejskiej.

W państwach europejskich, w których mieszkają Romowie od wielu już lat podejmowane są działania zmierzające do poprawy sytuacji tej grupy mniejszościowej. W Bułgarii, Czechach, Grecji, Hiszpanii, Irlandii, na Litwie, Węgrzech, w Mołdawii, Słowacji, Rumunii, Serbii i Czarnogórze istnieją programy obejmujące takie dziedziny, jak edukacja, zdrowie, zwalczanie bezrobocia, poprawa warunków socjalnych. Przy realizacji niektórych programów wykorzystuje się środki finansowe funduszy europejskich.

Polska, w ślad za innymi krajami europejskimi, przyjęła szereg aktów prawa międzynarodowego, w których znalazły się regulacje dotyczące ochrony mniejszości narodowych. Należy tu wymienić między innymi Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku, Międzynarodową Konwencję w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej z 7 marca 1966 roku, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 roku, Konwencję Praw Dziecka z 20 listopada 1989 roku oraz Konwencję ramową Rady Europy o ochronie mniejszości etnicznych, ratyfikowaną przez Polskę 10 listopada 2000 roku. Wewnętrzną kwestię mniejszości narodowych i etnicznych reguluje w naszym kraju Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dziennik Ustaw Nr 17, poz. 141).

Obowiązujący stan prawny oraz sytuacja społeczno-ekonomiczna Romów w Polsce wymusiła więc wprowadzenie Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003 ustanowionego uchwałą Rady Ministrów z dnia 13 lutego 2001 roku. Program ten obejmował obszar powiatów limanowskiego, nowosądeckiego, nowotarskiego i tatrzańskiego, zamieszkałych przez Romów z grupy Bergitka oraz Tarnowa, zamieszkałego przez Polską Romę (najliczniejsza z czterech tradycyjnie zamieszkujących Polskę grup). Według ówczesnych szacunków na obszarze tym mieszkało ok. 3–3,5 tys. Romów (ok. 10% wszystkich Romów mieszkających w Polsce).

Romowie z grupy Bergitka, określane też jako Romowie Górscy lub Karpacy, tworzyli najbardziej zwarte skupiska, tradycyjnie zamieszkujące wioski południowej Polski. Jest to grupa najuboższa i najmniej poważana przez innych Romów, mająca najluźniejszą strukturę wewnętrzną (brak tradycyjnego zwierzchnika – Szeru Roma). Na co dzień posługują się dialektem języka *romani*. Społeczność ta jest dość słabo zorganizowana. Na czele każdego osiedla romskiego stoi jednak zwierzchnik zwany „wójtem”.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Najważniejsze problemy tej społeczności wiązały się z jej niskim poziomem wykształcenia. Bardzo duży procent dzieci romskich nie uczęszczało regularnie do szkoły, bowiem Romowie nie przywiązują należytej wagi do oświaty, wykształcenie uważając za mało przydatne. Inne poważne problemy to: ubóstwo, bezrobocie, złe warunki mieszkaniowe, zły stan zdrowia, niski poziom higieny. Ze względu na wysoki procent bezrobocia, wielodzietność i często występujący problem alkoholizmu sytuację ekonomiczną rodzin romskich określić można było jako wyjątkowo trudną. Równocześnie społeczność tę charakteryzowała postawa roszczeniowa, a także nikła aktywność na rzecz zmiany własnej sytuacji życiowej. Sytuacja Romów z grupy Bergitka była zdecydowanie najtrudniejsza spośród innych grup romskich w Polsce. Zgodni co do tego byli nie tylko lokalni, ale i ogólnopolscy działacze romscy. Rządowy program w pierwszej kolejności miał objąć właśnie tę grupę Romów.

Konieczność stworzenia programu wynikała ze szczególnie trudnej sytuacji społeczności romskiej zamieszkującej województwo małopolskie. Dotychczasowe doświadczenia oraz konferencje poświęcone tej problematyce wykazały, że samorządy terytorialne nie są w stanie samodzielnie, bez udziału Rządu, uporać się z występującymi problemami, a z kolei Romowie często zarzucali władzom lokalnym brak wrażliwości na zgłaszane specyficzne kłopoty. Samorządy zaś podkreślały, że Romowie są traktowani tak samo jak inni obywatele polscy, a w niektórych gminach województwa małopolskiego środki przyznawane rodzinom romskim były, ze względu na ich szczególnie trudną sytuację, znacznie wyższe niż przekazywane reszcie społeczności lokalnej. Obie strony zgodziły się co do konieczności zaangażowania się, w rozwiązywanie trudności, na jakie natrafiają, administracji rządowej.

Opis sytuacji Romów w Polsce końca lat dziewięćdziesiątych znalazł się w międzynarodowych raportach. Warto wymienić, dotyczący województwa małopolskiego, bardzo krytyczny raport Jenny Beesley z listopada 1999 roku, przygotowany dla brytyjskiej fundacji „Westminster Foundation for Democracy” i przedstawiony posłom parlamentu europejskiego oraz przedstawicielom brytyjskiego Rządu, a także Drugi Raport o Polsce Europejskiej Komisji Przeciwko Rasizmowi i Ksenofobii, opisujący stan na 10 grudnia 1999 roku. W tym ostatnim raporcie stwierdzono między innymi, że w Polsce utrzymują się uprzedzenia wobec wspólnoty romskiej; z pewnością prowadzić to może do dyskryminacji w życiu codziennym, społeczność Romów jest wyłączona z polskich społeczności obok których żyje; lokalnie występują konflikty, choć rzadko przyznaje się, że mają one tło etniczne; wskazano również, że Romowie spotykają się z dyskryminacją ze strony lokalnych władz, w odniesieniu do świadczenia usług. Zwrócono uwagę polskim władzom, by stosowały od-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

powiednie środki w celu zapewnienia pełnego i szybkiego wymiaru sprawiedliwości w sprawach związanych z naruszeniem fundamentalnych praw Romów. W szczególności zalecono, by w sprawach o przestępstwa przeciwko Romom nie przyzwalano na bezkarność. Podkreślono szczególne znaczenie zapewniania, by wszelka dyskryminacja Romów ze strony władz publicznych, w trakcie wykonywania przez nie obowiązków, była nielegalna. Wezwano polskie władze do niezwłocznego poświęcenia uwagi tym problemom.

Problem Romów w Polsce, aczkolwiek dotkliwy, występował ze znacznie mniejszą intensywnością, niż w niektórych innych państwach Europy Środkowej i Wschodniej. W konsekwencji zainteresowanie Unii Europejskiej i gotowość wymiernej, konkretnej pomocy w rozwiązywaniu problemów w Polsce była względnie mała. W raporcie Komisji Europejskiej, oceniającym przygotowanie Polski i innych krajów kandydujących do członkostwa w Unii Europejskiej, zwrócono uwagę na brak w naszym kraju strategii integracji społeczności romskiej na poziomie administracji rządowej. Odnotowano, iż warunki ekonomiczne i socjalne Romów są gorsze niż pozostałych członków społeczeństwa. Raport ten, mówiąc o programach na rzecz Romów, podejmowanych przez państwa aplikanckie, zwracał między innymi uwagę na konieczność finansowania ich ze środków budżetowych.

Na konieczność stworzenia pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim zwrócono uwagę w trakcie VIII posiedzeniu Międzyresortowego Zespołu do Spraw Mniejszości Narodowych, które odbyło się 1 marca 2000 roku. W przygotowaniu programu uczestniczyły instytucje centralne, a w szczególności Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji; samorządy województwa małopolskiego; organizacje romskie (udział społeczności romskiej w tworzeniu i realizacji programu był jednym z podstawowych warunków jego powodzenia) oraz organizacje pozarządowe. Najważniejszą rolę w zebraniu materiałów niezbędnych do opracowania harmonogramu wykonania i finansowania zadań odegrały samorządy gminne województwa małopolskiego. W tworzenie tego dokumentu zaangażowały się także powiatowe urzędy pracy, Małopolski Urząd Wojewódzki i Kuratorium Oświaty w Krakowie. Przy tworzeniu i realizacji programu zaangażowani byli, powołani w pierwszej połowie 2000 roku, pełnomocnicy ds. romskich, działający w strukturach samorządowych (Nowego Sącza oraz starostwa nowosądeckiego), a także pełnomocnicy wyłonieni przez lokalne społeczności romskie.

Zasadniczym celem programu było doprowadzenie do pełnego uczestnictwa Romów, zamieszkujących teren województwa małopolskiego, w życiu społeczeństwa obywatelskiego i zniwelowanie różnic dzielących tę grupę od

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

reszty społeczeństwa. Szczególnie istotne było doprowadzenie do wyrównania poziomów w takich dziedzinach jak edukacja, zatrudnienie, zdrowie, higiena, warunki lokalowe, umiejętność funkcjonowania w społeczeństwie obywatelskim.

Celem programu nie była doraźna pomoc w trudnej sytuacji, w jakiej znalazła się społeczność romska, ale wypracowanie takich mechanizmów, które pozwoliłyby na osiągnięcie celów nakreślonych powyżej. Niezbędne przy tym było umożliwienie Romom zachowania własnej odrębności kulturowej. Brak wykształcenia i trudna sytuacja bytowa Romów sprawiała, że byli oni podatni na negatywne skutki cywilizacji, a tym samym skłonni do zatracania rodzimej kultury. Z kolei podtrzymywanie pozytywnych elementów kultury romskiej mogło pomóc tej społeczności w znalezieniu swojego miejsca we współczesnej Polsce.

Program miał charakter pilotażowy. Rozwiązania zaproponowane wtedy miały charakter innowacyjny i nie były do tej pory stosowane w Polsce. W miarę wprowadzania programu w życie i zdobywania niezbędnych doświadczeń jego poszczególne elementy (zwłaszcza z zakresu edukacji) miały być wykorzystywane także w innych regionach Polski. W pierwszej kolejności program został rozszerzony na całe województwo małopolskie, w tym Nową Hutę, na której terenie znajduje się duże skupisko społeczności romskiej z grupy Bergitka. Twórcy programu mieli świadomość, że program musi mieć charakter wieloletni i powinien trwać minimum kilkanaście lat. W zakreślonym ustawowo terminie trzyletnim nie było bowiem możliwe osiągnięcie najważniejszych celów strategicznych programu.

Program obejmował sprawy edukacji, zdrowia, walki z bezrobociem, pomocy społecznej, budownictwa, bezpieczeństwa, kultury romskiej, wiedzy o Romach w społeczeństwie polskim oraz wiedzy o reformach dokonujących się w Polsce wśród Romów.

W realizacji programu uczestniczyli, poza instytucjami rządowymi, przedstawicielami społeczności romskiej i samorządów terytorialnych także organizacje pozarządowe, którym bliskie były problemy społeczności romskiej – Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Fundacja Wspomagania Wsi, Europejski Instytut na rzecz Demokracji, Fundacja im. Stefana Batorego, Biuro Porad Obywatelskich Stowarzyszenia Centrum Informacji Społecznych oraz Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży. Koordynatorem programu był minister właściwy do spraw wewnętrznych.

Niezbędnym warunkiem osiągnięcia założonych w programie celów był udział w nim społeczności lokalnych. Starano się go tak konstruować, aby integrował mniejszość romską do tych społeczności, nie stając się przedmio-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

tem konfliktów, ale ewentualnym nieporozumieniom zapobiegał. Stąd w programie uczestniczyły również najbardziej potrzebujące osoby z lokalnej społeczności niebędące Romami.

Program zawierał informacje na temat kosztów, jakie pociągnie za sobą jego realizacja i proponował instytucje, które będą go współfinansowały ze środków rządowych, samorządów terytorialnych, organizacji pozarządowych oraz europejskich funduszy pomocowych.

W celu zagwarantowania w budżecie państwa środków na realizację programu niezbędne było stworzenie rezerwy celowej, pozostającej w gestii ministra właściwego do spraw wewnętrznych. Środki te były uruchamiane na wniosek ministra właściwego do spraw wewnętrznych i przekazywane za pośrednictwem wojewody małopolskiego poszczególnym samorządom w Małopolsce. Na wojewódzką administrację rządową spadł też obowiązek bieżącego monitorowania realizacji programu oraz badanie poziomu wykonania założeń programu w poszczególnych latach. Jednostki samorządu terytorialnego wyraziły zgodę na uczestnictwo w programie oraz partycypację w kosztach jego realizacji.

Przyczyną większości problemów społeczności romskiej jest niski poziom wykształcenia jej członków. Dzieci romskie uczęszczają do szkół niesystematycznie, bądź nie uczęszczają wcale, co jest spowodowane niedocenianiem przez rodziców roli edukacji w późniejszym życiu, traktowaniem szkoły jako organu represyjnego oraz jako zagrożenia dla romskiej tożsamości.

W części Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim czytamy, że dzieci romskie wypełniające obowiązek edukacyjny uczą się w klasach zintegrowanych bądź tzw. klasach romskich (klasy takie przed kilkoma laty powstawać zaczęły w środowisku Romów z grupy Bergitka z inicjatywy Krajowego Duszpasterza Romów księdza Stanisława Opockiego), jednak często edukację kończą w wieku 12 lat. Młodzież romska bardzo wcześnie zakłada rodziny, co powoduje, że już w szkole podstawowej porzuca naukę. Innym powodem porzucania nauki są trudności z przystosowaniem się do nowych warunków przez dzieci rozpoczynające naukę w szkole podstawowej. Przychodząc do pierwszej klasy często bardzo słabo znają one język polski. Problem ten dotyczy także rodziców.

Jak wynika z raportu „Romowie o edukacji swoich dzieci – na przykładzie Cyganów Karpackich”, przygotowanego na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej, dzieciom romskim najczęściej brak jest wstępnego przygotowania, jakie daje edukacja przedszkolna. Romowie z reguły nie posyłają dzieci do przedszkoli ani do „klas zerowych”. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest brak środków na opłacanie edukacji przedszkolnej. Zdarzały się też przy-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

padki, w których dofinansowywanie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej oświaty przedszkolnej oraz kolonii integracyjnych powodowało obniżenie wysokości zasiłków przekazywanych rodzinom romskim przez pomoc społeczną. Taka sytuacja w sposób zdecydowany zniechęca rodziców romskich do posyłania dzieci do przedszkoli i „klas zerowych”.

Innym powodem wczesnego kończenia nauki przez Romów są bariery adaptacyjne, spowodowane odmiennością kulturową oraz ubóstwem, przejawiającym się brakiem pomocy szkolnych, niedożywieniem, a także gorszym od innych dzieci ubraniem. Na trudności adaptacyjne uczniów romskich wpływa także silna potrzeba obrony własnej tożsamości oraz niski status społeczny i ekonomiczny rodziców. Istotne problemy w edukacji dzieci wiążą się z niskim poziomem wykształcenia rodziców, którzy nie są w stanie udzielić dzieciom pomocy przy odrabianiu lekcji (w rodzinach romskich istnieje przeświadczenie, że za edukację odpowiedzialna jest wyłącznie szkoła i nie istnieje potrzeba nauki w domu).

Dzieci romskie dziedziczą wzorce znane z domów rodzinnych; są to brak wykształcenia rodziców i niedocenywanie roli wykształcenia w dorosłym życiu, brak stałej pracy związany z ich niskimi kwalifikacjami zawodowymi, pasywność w rozwiązywaniu problemów życiowych, postawa roszczeniowa i przekonanie, że bez nauki zawodu oraz zmiany lub podnoszenia kwalifikacji można funkcjonować w dorosłym życiu.

Na trudności edukacyjne wpływają także złe warunki mieszkaniowe Romów. W domach rodzinnych brak jest „kącików do nauki”, co ma związek z przeludnieniem lokali i złym stanem technicznym budynków zajmowanych przez Romów. Rodziny romskie nie są w stanie jednocześnie utrzymać kilkorga dzieci uczących się w szkole, stąd młodzież najczęściej nie kontynuuje nauki na poziomie ponadpodstawowym.

Ze względu na brak jednolitego, uznanego powszechnie języka romskiego oraz brak nauczycieli znających dialekty romskie, nie istnieje także możliwość prowadzenia zajęć dla mniejszości romskiej w jej własnym języku, tak jak to ma miejsce w przypadku innych mniejszości narodowych i etnicznych. Wobec powyższego celem pilotażowego programu była poprawa stanu edukacji wśród Romów realizowana poprzez, między innymi, zwiększenie współczynnika ukończenia szkoły, poprawę frekwencji oraz wyników nauczania dzieci i młodzieży romskiej, ułatwienie młodzieży romskiej kontynuowania nauki w szkołach ponadpodstawowych. Program w zakresie edukacji miał zapobiec zwiększeniu liczby bezrobotnych i nie posiadających żadnych kwalifikacji zawodowych osób pochodzenia romskiego; przeciwdziałać zepchnięciu tej grupy na margines społeczeństwa w jeszcze większym stopniu, niż to

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

się działało do tej pory, a także powstrzymać proces dziedziczenia biedy przez następne pokolenia.

Edukacja była zatem najważniejszym elementem programu, sytuacja w tej dziedzinie warunkuje bowiem możliwość poprawy położenia społeczności romskiej także w innych sferach. Wobec mankamentów eksperymentu, jakim było tworzenie odrębnych tzw. klas romskich najwłaściwsze wydawało się roztoczenie intensywnej opieki nad dziećmi romskimi w klasach zintegrowanych. Pożądany był model klas zintegrowanych, w których nauczyciele – znający metodykę pracy w grupach zróżnicowanych kulturowo – poświęcają szczególną uwagę dzieciom romskim, traktując je, na wczesnym poziomie edukacji, jako dzieci obcojęzyczne i dwukulturowe.

Każdy z dwoje-troje dzieci romskich, w myśl założeń tego programu korzystać miało z pomocy nauczyciela wspomagającego, którego zadaniem był bieżący nadzór nad postępami dzieci w nauce, prowadzenie zajęć wyrównawczych, pomoc w odrabianiu lekcji, stały kontakt z rodziną.

Dodatkowo zatrudnieni w szkołach, gdzie uczą się dzieci romskie, odpowiednio przeszkoleni nauczyciele wspomagający mieli możliwość korzystania z literatury cyganologicznej oraz pomocy metodyków międzykulturowych i wolontariuszy spośród studentów kierunków resocjalizacyjnych czy opiekuńczo-wychowawczych. Nauczyciele tacy mieli być przygotowani do rozbudzenia wśród małych Romów motywacji do nauki jako środka awansu społecznego i jednocześnie mieli kształtować w nich ciekawość własnej odmienności etnicznej, tradycji i historii własnej grupy. Dołożono szczególnych starań, by nauczyciele w klasach, w których uczą się dzieci romskie nawiązywali dobry kontakt z rodzicami, co pozwolić miało na uniknięcie niedobrego klimatu wokół spraw szkolnych i pomóc w większym stopniu zaangażować rodziców w procesy edukacyjne dzieci. Dodatkowo, jako działania równie ważne, przyjęto zasadę, aby organizować kółka zainteresowań, poszerzające elementarną wiedzę o świecie, której brak dzieciom romskim; odbywać zajęcia poświęcone kulturze i tradycji Romów; prowadzić zajęcia edukacyjno-integracyjne dla dzieci i młodzieży, promujące postawę tolerancji oraz umożliwiające adaptację Romów w nowym środowisku; zachęcać dzieci do udziału w konkursach i olimpiadach szkolnych oraz zawodach sportowych; tworzyć świetlice środowiskowe, w których dzieci mogły spędzać czas pod nadzorem pedagogicznym; organizować pomoc psychologiczną i pedagogiczną dla rodziców i dzieci; organizować zajęcia edukacyjnych dla dorosłych Romów; organizować kursy zawodowe dla młodzieży i dorosłych; organizować spotkania z rodzicami na temat obowiązku szkolnego i obowiązku nauki dzieci; organizować letni, integracyjny wypoczynek w taborze dla dzieci romskich i polskich; umożliwić

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

uczestnictwo dzieci romskich w koloniach i zimowiskach; zatrudnić rodziców romskich, którzy mieli przyprowadzać i odprowadzać dzieci do i ze szkoły oraz czuwać nad ich zachowaniem podczas lekcji w terenie, wycieczek i imprez; dofinansować pobyt w przedszkolach; dofinansować zakup podręczników, pomocy dydaktycznych i przyborów szkolnych; dofinansować dojazd dzieci do szkół; dofinansować dożywiania dzieci w szkole, a także dofinansować ubezpieczenie uczniów od nieszczęśliwych wypadków.

Kolejnym problemem środowiska Romów w Małopolsce, który legł u podstaw Pilotażowego programu było bezrobocie wynikające bezpośrednio z niskiego poziomu edukacji, braku kwalifikacji zawodowych oraz niedostatecznej znajomości języka polskiego. Dodatkowymi zjawiskami rzutującym na duże bezrobocie w społeczności romskiej był także wysoki wskaźnik bezrobocia w Polsce, restrukturyzacja przemysłu i upadek przedsiębiorstw państwowych, w których byli dotychczas zatrudnieni Romowie, zanik tradycyjnych zawodów romskich, takich jak kowalstwo, handel końmi, kotlarstwo. Podkreślić należy, że wysokie bezrobocie było także wynikiem pasywnej postawy samych Romów, którzy np. niechętnie lub wcale nie uczestniczyli w kursach przekwalifikowania zawodowego, organizowanych przez powiatowe urzędy pracy.

Na podstawie raportu „Romowie – bezrobocie. Elementy opisu położenia społecznego Romów w Polsce w 1999 roku”, przygotowanego na zlecenie Krajowego Urzędu Pracy, stwierdzono, że co trzeci badany Rom nie miał ukończonej szkoły podstawowej; tylko 0,8% badanej populacji posiadało wykształcenie wyższe; zaledwie 43% badanych wskazało pracę zawodową jako źródło dochodów swoich rodzin; 32% badanych deklarowało chęć pracy zawodowej, ale aż 56% nie udzieliło na pytanie o zainteresowanie podjęciem pracy żadnej odpowiedzi, ponadto pojawiło się specyficzne uzasadnienie braku chęci wykonywania pracy zarobkowej, zakorzenione w tradycji, w rodzaju „u Cyganów nie ma tego”, „życie jest za krótkie, żeby Cygan pracował”; tylko około 30% badanych Romów miało kontakty z urzędami pracy; zaledwie 25% badanych wyraziło chęć uczestniczenia w kursach przygotowania zawodowego, mimo bardzo niskiego poziomu wykształcenia. Nic dziwnego zatem, że w świetle tych danych środowisko romskie uznano za szczególnie zagrożone długotrwałym pozostawianiem poza rynkiem pracy. Celem programu w dziedzinie przeciwdziałania bezrobociu było zmniejszenie współczynnika osób pozostających bez pracy, a działania na rzecz przeciwdziałania bezrobociu prowadzone były przez powiatowe urzędy pracy z terenów objętych programem, przy wsparciu Krajowego Urzędu Pracy. Program objął następujące elementy: rozbudzenie motywacji do zmiany kwalifikacji i podniesienie pozio-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

mu wiedzy ogólnej; objęcie bezrobotnych działaniami, skłaniającymi ich do przyjęcia postawy aktywnej oraz przygotowanie do pracy w zawodzie poszukiwanym na rynku pracy. Zwrócono uwagę, że ustawowym instrumentem stosowanym do łagodzenia skutków bezrobocia wśród grup społecznych szczególnie narażonych na to niekorzystne zjawisko (w tym także Romów) były programy specjalne (Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu – Dz. U. Z 1997 r. Nr 25 poz. 128 z późniejszymi zmianami oraz Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 15 listopada 1995 r.)

Również sytuacja zdrowotna rodzin romskich zamieszkujących podgórskie tereny województwa małopolskiego była bardzo niepokojąca. Poważne problemy zdrowotne wynikały przede wszystkim z niskiego poziomu higieny i katastrofalnej sytuacji socjalnej: braku wodociągów, kanalizacji, braku ogrzewania domostw, ich fatalnego stanu technicznego, braku pieniędzy na opał, ubogiej diety, ograniczonego dostępu do świadczeń zdrowotnych, a także braku tradycji monitorowania ciąży przez kobiety romskie, co pomogłoby leczyć wady wrodzone dzieci we wczesnym wieku.

Według wspomnianego już raportu Jenny Beesley, sytuacja zdrowotna Romów zamieszkujących podgórskie tereny województwa małopolskiego była dramatyczna. Występowały tam tak poważne schorzenia, jak: wirusowe zapalenie wątroby typu B, astma, zapalenie płuc, bronchit, gruźlica, anemia, upośledzenie umysłowe oraz nadczynność tarczycy. Ze względu na katastrofalne warunki sanitarne higiena osobista była na bardzo niskim poziomie. Średnia długość życia Romów na tym obszarze wynosiła, według raportu Beesley, 55 lat.

Celem programu była poprawa stanu zdrowotności poprzez objęcie Romów z obszaru Małopolski szerszym dostępem do opieki lekarskiej oraz poprawa stanu higieny. Szczególną uwagę zwrócono na dzieci i młodzież, które w opinii pracowników socjalnych były zaniedbane i nie były poddawane szczepieniom ochronnym. Cele te były realizowane między innymi poprzez takie działania jak organizowanie „białych dni” dla Romów; promowanie poprawy higieny; zwiększenie częstotliwości wizyt kobiet romskich u lekarza; dofinansowanie lekarstw; stworzenie możliwości pobytu osób starszych w sanatoriach; zatrudnienie pielęgniarek środowiskowych pochodzenia romskiego, którym znacznie łatwiej było przekonać kobiety romskie do regularnych wizyt lekarskich; stworzenie miejsc, w których Romowie mogli uzyskać doraźną pomoc medyczną; prowadzenie badań bilansowych; sprawdzanie higieny osobistej uczniów; promowanie szczepień ochronnych; zapobieganie żółtaczkę; dezynsekcje i deratyzacje; prelekcje dotyczące higieny i profilaktyki zdrowotnej; systematyczny wywóz śmieci.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Kolejną, niezwykle ważną kwestię podejmowaną w programie pilotażowym była sytuacja bytowa Romów. Romowie zamieszkujący podgórskie tereny województwa małopolskiego w większości są klientami pomocy społecznej. W 10 gminach tego województwa zamieszkałych przez Romów 75% rodzin romskich otrzymuje lub otrzymywało różne świadczenia z pomocy społecznej, a w niektórych gminach nawet ponad 95% rodzin romskich korzystało z różnych form takiej pomocy. Rodziny te objęte były wszystkimi formami świadczeń: od zasiłków pieniężnych, przez opłacanie posiłków dzieciom uczęszczającym do szkoły, po pomoc rzeczową, w tym zakup opału.

Pomoc świadczona była i jest przede wszystkim w formie stałych zasiłków opieki społecznej oraz zasiłków celowych. Zaległości czynszowe powodowały, że rodziny romskie często nie mogły korzystać z dodatków mieszkaniowych. Zajmowane pomieszczenia wymagały natychmiastowych remontów, niektóre w ogóle nie spełniały wymogów prawa budowlanego, a część stanowiły samowole budowlane. Część budynków nadawała się wyłącznie do rozbiórki. Ze względu na dużą liczbę dzieci i wielopokoleniowość, romskie mieszkania były przeludnione. Istotnym problemem była także kwestia nieuregulowanej własności gruntów zajmowanych przez Romów, co uniemożliwiało budowanie nowych mieszkań.

Dochody znacznej części rodzin kształtowały się poniżej granicy ubóstwa. Jedynie osoby w wieku poprodukcyjnym, dzięki korzystaniu ze świadczeń emerytalnych, systematycznie otrzymywały środki finansowe. Spodziewano się także, że wzrośnie liczba osób pochodzenia romskiego, które mimo osiągnięcia wieku emerytalnego nigdy nie nabędą praw emerytalnych, co zwiększy liczbę osób nie posiadających żadnych stałych źródeł utrzymania.

Pomoc społeczna do tej pory miała charakter świadczeń gotówkowych, co potęgowało i tak już dużą postawę roszczeniową. Standardowe działania zmierzające do ich aktywizacji psychospołecznej nie zdawały egzaminu. Sugerowano, że Romowie powinni być objęci specjalnymi programami pomocy społecznej, uwzględniającymi ich specyfikę. Dotychczasowa pomoc społeczna, niewątpliwie niezbędna, nie służyła jednak ekonomicznemu usamodzielnianiu się i przywracaniu zdolności rodzinom romskim do wypełniania zadań oraz nie wzmacniała integracji społecznej. Zatem celem programu musiała być również poprawa sytuacji bytowej, w tym w szczególności mieszkaniowej Romów. Kolejnym celem było doprowadzenie sytuacji materialnej rodzin romskich do takiego stanu, który ułatwiłby im korzystanie z innych dziedzin programu, np. edukacji. Zwracano uwagę, że skutki nędzy dotyczą przede wszystkim dzieci, pozbawianych nie tylko podstawowych sprzętów i ubrań czy okazji do uczestnictwa w wyjazdach wakacyjnych, ale także, z powodu

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

niemożności opłacania przez rodziców dojazdów do szkół poza miejscem zamieszkania, możliwości uczęszczania do szkół ponadpodstawowych. Ważnym elementem programu była także poprawa sytuacji sanitarnej (podłączenie mieszkań do kanalizacji i wodociągów, dostęp do bieżącej wody, etc.). Cel ten można było osiągnąć poprzez realizację następujących zadań: remont istniejących mieszkań i budynków; budowę mieszkań socjalnych; uregulowanie własności gruntów; przekazanie gruntów pod działki budowlane; wsparcie budownictwa małych lokali mieszkalnych; opracowanie dokumentacji technicznej obiektów; zakup materiałów budowlanych; zapewnienie nadzoru budowlanego podczas realizacji budowy; doprowadzenie energii elektrycznej i wody; podłączenie osiedli romskich do wodociągów i kanalizacji; budowę przydomowych biologicznych oczyszczalni ścieków; budowę szamb przydomowych lub zakup sanitariatów kontenerowych; pomoc w spłacie zaległości czynszowych np. poprzez umożliwienie spłat ratalnych; świadczenia socjalne; aktywizację społeczności romskiej, zmierzającą do jej psychospołecznej samodzielności poprzez pracę socjalną i poradnictwo; przekazywanie zasiłków celowych i okresowych na zakup odzieży, lekarstw, opału; podnoszenie kwalifikacji pracowników socjalnych.

Nie mniej istotna wydawała się być kwestia bezpieczeństwa Romów, gdyż są akurat tą mniejszością narodową, która najbardziej narażona jest na ataki o charakterze rasistowskim. Według Komendy Głównej Policji Romowie nie byli jednak częstymi ofiarami przestępstw, zaś przestępstwa na nich popełniane spotykały się z szybką reakcją policji. Niektóre środowiska romskie skarżyły się, że policja opieszale reaguje na ataki rasistowskie, nie składały jednak oficjalnie skarg na postępowanie konkretnych funkcjonariuszy.

Istotnym elementem utrudniającym wykrycie sprawców była niechęć samych Romów do współpracy i nie informowanie policji o zaistniałych przestępstwach. Zarówno na szczeblu lokalnym jak i centralnym policja podejmowała próby spotkań z przedstawicielami stowarzyszeń Romów w celu omówienia zagrożeń, jednak strona romska nie wykazywała nimi zainteresowania. Statystyki policji dotyczące przestępstw na tle etnicznym, których ofiarami najczęściej padała mniejszość romska, były optymistyczne, co jednak mogło oznaczać niski stopień rozpoznania przez policję środowiska romskiego. Romowie z reguły nie podejmowali współpracy z policją, nawet w przypadku zaistnienia przestępstw na szkodę członków tej społeczności, często sprawiedliwości szukając samodzielnie. W policji nie pracowały osoby pochodzenia romskiego, którym łatwiej byłoby współpracować z poszkodowanymi Romami.

Zabezpieczeniu mniejszości narodowych i etnicznych (w tym Romów) przed przestępstwami popełnianymi na tle narodowościowym służyły zmiany wpro-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

wadzone w nowym polskim kodeksie karnym. Rozgoryczenie wśród Romów budziła jednak często wysokość wyroków za przestępstwa popełnione na nich lub odpowiadanie oskarżonych o takie przestępstwa z wolnej stopy.

Zasada nie rejestrowania danych o pochodzeniu etnicznym sprawców przestępstw uniemożliwiła policji precyzyjne określenie stopnia kryminogenności Romów. Także Ministerstwo Sprawiedliwości z uwagi na zakaz ustawowy (ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych – Dz. U. Nr 133, poz. 883) nie dysponowało danymi o narodowości osób skazanych. Incydenty z udziałem Romów były zazwyczaj szeroko nagłaśniane przez prasę, co wpływało na opinię o znacznym stopniu kryminogenności tego środowiska. Zdaniem policji przestępczość wśród Romów nie odbiegała jednak od wskaźników ogólnopolskich.

Pomimo że policja nie prowadziła szczegółowych ewidencji sprawców i ofiar przestępstw pod kątem ich pochodzenia etnicznego zebrane doświadczenia pozwalały stwierdzić, że do najczęściej popełnianych przez Romów przestępstw należały kradzieże, kradzieże z włamaniem i rozboje. Policja obserwowała, że stopień kryminogenności Romów jest znacznie wyższy w dużych aglomeracjach niż na wsi, gdzie mieszka większość Romów z grupy Bergitka. Celem programu w tym względzie była poprawa bezpieczeństwa poprzez wyczulenie policji na przestępstwa popełniane na tle rasowym i przeciwdziałanie przekonaniu o niskiej szkodliwości społecznej takich czynów. Kolejnym celem było przekonanie Romów do konieczności współpracy z policją w dziedzinie zwalczania tych przestępstw, a także wzbudzenie większego zaufania do organów ścigania.

Wskazane zatem było przeszkolenie policjantów pracujących w środowisku romskim w dziedzinie przestępstw na tle rasowym i uwrażliwienie ich na problematykę nienawiści rasowej, a także uświadomienie odmienności kulturowej Romów, która wymaga specyficznego podejścia. Ponadto niezbędne było zapobieganie przestępstwom na tle etnicznym i szybkie na nie reagowanie; pomoc ofiarom przestępstw na tle etnicznym; przekonanie Romów o konieczności współpracy z policją w celu karania sprawców przestępstw popełnianych na Romach; patrolowanie terenów zamieszkałych przez Romów; zatrudnienie w policji osób pochodzenia romskiego (w służbach patrolowych i dzielnicowych); współpraca i wymiana informacji pomiędzy policją a przedstawicielami społeczności romskiej; zatrudnienie kuratorów sądowych znających specyfikę społeczności romskiej.

Kolejnym obszarem działań zakreślonym w programie pilotażowym była kultura. Po roku 1989 powstało wiele stowarzyszeń romskich, które zajmują się głównie organizowaniem imprez kulturalnych. Od tego czasu odbywa się

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

cyklicznie Festiwal Kultury Romów, Międzynarodowe Spotkania Zespołów Cygańskich, wydawane są czasopisma „Rrom p-o Drom” i „Dialog – Pheniben”, dotowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jednakże zamieszkujący podgórskie tereny województwa małopolskiego Romowie z grupy Bergitka w znacznym stopniu stracili własną kulturę. Zaangażowanie tej najbardziej zasymilowanej grupy Romów w działania kulturowe, które pomogłyby wykreować pozytywny obraz kultury romskiej w społeczeństwie polskim, wymagało w związku z tym szczególnego wysiłku.

Romowie przez stulecia funkcjonowali na marginesie społeczeństwa Europy, czego efektem jest nieznanostwo także w naszym kraju obyczajów i tradycji romskich. Konieczne było zatem podjęcie próby zaktywizowania lokalnych społeczności do działań kulturowych. Należało także dążyć do upamiętnienia miejsc martyrologii romskiej z czasów drugiej wojny światowej, gdyż świadomość, iż w okresie tym połowa populacji romskiej w Europie zginęła w obozach koncentracyjnych i gettach funkcjonowała tylko wśród specjalistów. O wojennej tragedii Romów zaczęto mówić na forum międzynarodowym dopiero na początku lat 80. Wobec słabej świadomości narodowej wśród Romów ich pamięć cierpienia podczas wojny stała się w ostatnich latach istotnym elementem kształtowania poczucia wspólnoty romskiej.

Największą przeszkodą w procesie integracji społecznej Romów była ich obawa przed utratą tożsamości kulturowej. Należało zatem dążyć do przekonania Romów, iż podniesienie poziomu edukacji społeczeństwa romskiego będzie służyło umacnianiu ich odmienności kulturowej. Celem programu było zachowanie i rozwój kultury romskiej. Służyć temu miały działania zmierzające do szerokiej prezentacji tej kultury. Jednocześnie podkreślano wielokulturowość regionu małopolskiego, by promować postawy tolerancji i otwartości na inne kultury także wśród Romów. Kolejnym celem programu było zachowanie miejsc martyrologii romskiej z okresu II wojny światowej, by przywrócić społeczeństwu polskiemu pamięć ofiar romskich. Cele te miały zostać zrealizowane poprzez następujące zadania: wspieranie istniejących i pomoc w powstawaniu nowych zespołów muzycznych; pomoc w przygotowaniu imprez kulturalnych i sportowych organizowanych przez społeczność romską; wychowanie estetyczne dzieci i młodzieży poprzez bezpośredni kontakt młodzieży romskiej ze sztuką; organizowanie przeglądu romskiej twórczości artystycznej; pomoc młodzieży w rozwijaniu uzdolnień artystycznych; tworzenie dokumentacji historycznej obrazującej historię Romów w Małopolsce; organizację imprez historycznych; rozbudowę sektora cygańskiego w skansenie; wspieranie działalności wydawniczej; utworzenie Domu Kultury Romskiej; pomoc w organizacji Międzynarodowego Festiwalu Dzieci i Młodzieży

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Romskiej; wsparcie Międzynarodowego Taboru Pamięci Romów; upamiętnienie martyrologii Romów podczas drugiej wojny światowej.

Ostatnim problemami podejmowanym w programie była zbyt mała wiedza społeczeństwa polskiego o sytuacji Romów i kłopoty samych Romów z poruszaniem się we współczesnej rzeczywistości państwa obywatelskiego. Dotyczyło to w szczególności Romów z grupy Bergitka, z którymi kontaktowali się jedynie najbliżsi sąsiedzi i którzy sami mieli bardzo ograniczony kontakt z informacjami docierającymi spoza własnego środowiska. Szczególnie trudności sprawiało tej grupie Romów zrozumienie zmian zachodzących w Polsce, a w szczególności przeprowadzane przez rząd reformy.

Wzajemne relacje między Romami i nie-Romami w Polsce opierały się w znacznym stopniu na stereotypach. Wśród polskiej opinii społecznej pokutowało przekonanie o nieuczciwości Romów, ich niechęci do pracy oraz braku higieny, a także znacznym stopniu kryminogenności. Z drugiej strony Romowie, żyjąc w narzuconej i wybranej jednocześnie izolacji społecznej, do nie-Romów odnosili się z nieufnością i pogardą. Rozwiązaniem miała być szeroka akcja edukacyjna, przede wszystkim wśród społeczności etnicznych Polaków, popularyzująca postawę tolerancji i otwartości w stosunku do innych oraz docieranie do Romów z informacjami na temat zachodzących w Polsce zmian.

Zadania przedsięwzięte w ramach programu miały zmierzać do popularyzacji w społeczeństwie polskim prawdziwego obrazu Romów z ich bogatą obyczajowością i odmiennością. Ważne miało być podjęcie tej problematyki przez opiniotwórcze media, w tym oddziały regionalne telewizji oraz radio i telewizję ogólnopolską. Wśród społeczności romskiej należało prowadzić działania edukacyjne, informujące o rzeczywistości kraju, w którym żyją: o prawach i obowiązkach obywatelskich, o prawach przysługujących im jako mniejszości narodowej, o wprowadzanych reformach, o możliwościach uzyskania pomocy pedagogicznej, psychologicznej i społecznej, o procesie akcesji do Unii Europejskiej i o zmianach, które się z tym wiązały. Przekazywanie takich informacji miało zapobiec funkcjonowaniu Romów poza społeczeństwem obywatelskim. Ważnymi zadaniami były ponadto: utworzenie stanowisk lokalnych pełnomocników społeczności romskiej; zorganizowanie mobilnego Centrum Porad Obywatelskich; promocja wydawnictw o Romach; zorganizowanie polsko-romskiego taboru z programem integracyjnym; emisja cyklicznych audycji o Romach w mediach lokalnych i ogólnopolskich.

Koordynatorem realizacji „Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003” był wojewoda małopolski. Program ten obejmował obszar powiatów limanowskiego, nowosądeckiego ziemskiego, nowosądeckiego grodzkiego, nowotar-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

skiego, tatrzańskiego i tarnowskiego grodzkiego, na którym mieszkało około 3–3,5 tysiąca Romów (ok. 25% wszystkich Romów mieszkających w Polsce).

W realizacji programu oprócz instytucji rządowych uczestniczyli przedstawiciele społeczności romskiej, samorządy terytorialne, organizacje pozarządowe zajmujące się problemami społeczności romskiej. Koordynatorem na poziomie centralnym był minister właściwy do spraw wewnętrznych.

Program finansowany był ze środków rządowych, samorządów terytorialnych, organizacji pozarządowych oraz europejskich funduszy pomocowych. Na jego realizację z budżetu państwa przekazano następujące kwoty: w roku 2001 – 500.000,00 zł; w roku 2002 – 2.600.000,00 zł, w roku 2003 – 2.600.000,00 zł.

1.2. Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce²

W raporcie Okresowym Komisji Europejskiej z 2002 roku oceniającym przygotowanie Polski i innych krajów kandydujących do członkostwa w Unii Europejskiej, odnosząc się do realizacji Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003, pozytywnie oceniono podjęte przez administrację rządową działania na rzecz poprawy sytuacji Romów. Jednak autorzy raportu zauważyli, że realizacja programu została poważnie ograniczona z powodu niedostatecznego finansowania ze środków budżetowych. Należy przy okazji pamiętać, że w poprzednich raportach zwracano uwagę na brak w naszym kraju strategii integracji społeczności romskiej, której realizacja koordynowana byłaby przez administrację rządową. Również w Raporcie Komisarza Praw Człowieka Rady Europy Alvaro Gil-Robles'a z pobytu w Polsce w 2002 roku znalazła się pozytywna ocena działań podjętych przez administrację w ramach Pilotażowego programu rządowego. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy zwrócił jednak uwagę, że program obejmował niewielką część społeczności romskiej; konieczne zatem stało się zastosowanie jego rozwiązań w całym kraju.

W ocenie autorów programu rządowego sytuacja w jakiej znaleźli się polscy Romowie wynika między innymi z polityki władz PRL, która, podobnie jak w innych państwach komunistycznych, zakładała przymusową asymilację Romów. W Polsce głównym narzędziem tej polityki stała się tzw. akcja produktywizacyjno-osiedleńcza, której kulminacją było przymusowe osiedlenie

² W tej części rozdziału wykorzystano informacje ze strony Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji: http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/185/2982/Tresc_Programu.html.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

w 1964 roku większości Romów prowadzących koczowniczy tryb życia. Tych, którzy należeli do grup: Polska Roma, Kełderasza i Lovari (Romowie Karpaccy prowadzili już od kilku stuleci osiadły tryb życia) osiedlano, najczęściej w zdegradowanych społecznie i socjalnie dzielnicach miast, niszcząc tym samym ekonomiczne podstawy ich bytu, związane z wędrownym trybem życia. Natomiast Romów Karpackich zatrudniano jako niewykwalifikowaną siłę roboczą.

Zmiany ustrojowe i gospodarcze z początku lat 90. nie sprzyjały poprawie sytuacji społeczności romskiej w Polsce. Udziałem większości Romów stały się: bezrobocie, obniżenie poziomu poczucia bezpieczeństwa, problemy socjalne i zdrowotne. W zderzeniu z gospodarką rynkową, w której wykształcenie i kwalifikacje są podstawowym atutem osób poszukujących pracy, Romowie nie są w stanie skutecznie konkurować na rynku pracy. Dodatkowo, silna odrębność kulturowa i nieufność w stosunku do osób, które nie należą do społeczności romskiej, a także do instytucji państwa powoduje, że nawet ci Romowie, których pod względem ekonomicznym i socjalnym można uznać za zamożnych, pozostają na marginesie społeczeństwa obywatelskiego, rezygnując z uczestnictwa w życiu publicznym, nie korzystając także z praw, które Rzeczpospolita Polska gwarantuje mniejszościom narodowym i etnicznym.

W programie rządowym zwrócono uwagę na następujące problemy: edukacja – poziom wykształcenia większości polskich Romów należy określić jako bardzo niski. W starszym pokoleniu powszechny jest analfabetyzm. Regularną nauką objęte jest około 70% dzieci polskich Romów. W niektórych społecznościach zdecydowana większość dzieci nie realizuje obowiązku szkolnego. Frekwencja uczniów romskich jest niska. Dzieci często wyjeżdżają z rodzicami na dłuższy czas (towarzysząc np. podczas handlu obwoźnego), weekendy oraz dni świąteczne wydłużane bywają ponad miarę. Dziewczynki w wieku 13–16 lat są już kandydatkami na żonę. Po zamążpójściu młode mężatki najczęściej nie wracają do szkoły. Sytuacja Romów w dobie przemian ustrojowych i gospodarczych początku lat 90. uświadomiła liderom i działaczom romskim, że edukacja jest warunkiem koniecznym pełnoprawnego uczestnictwa Romów w nowoczesnym świecie. Liderzy romscy zdali sobie sprawę, że brak wykształcenia, czy wręcz analfabetyzm, jest jednym z najważniejszych powodów niskiego statusu społecznego i upośledzenia ekonomicznego dużej części Romów. Innym poważnym problem są złe warunki materialne i socjalne, w jakich żyje wiele rodzin romskich. Szczególnie dotyczy to grupy Romów Karpackich. Ubogich Romów nie stać na podręczniki i pomoce szkolne, często mają trudności ze zdobywaniem środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb (zakup odzieży i obuwia). W przeludnionych domostwach trudno

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

znaleźć dziecku miejsce do skupienia potrzebnego dla efektywnej pracy pozaszkolnej. Dzieci często odstrasza od szkoły nieprzychylność nieromskich rówieśników. Nie mając silnej motywacji i wsparcia rodziców porzucają szkołę.

Organizowane od końca lat 80. XX wieku wydzielone klasy dla dzieci romskich miały umożliwić pokonanie barier edukacyjno-adaptacyjnych i przygotować uczniów romskich do nauki w klasach zintegrowanych. „Klasy romskie” były próbą doraźnej pomocy, rozwiązaniem tymczasowym, które nie stanowiło jednak skutecznej alternatywy wobec integracyjnych form edukacji. Nie dawały także nadziei na trwałe rozwiązanie problemu edukacji Romów. Z drugiej strony model ten, mimo wszystkich mankamentów i zasadnych zarzutów dotyczących niskiego poziomu nauczania oraz utrwalania segregacji etnicznej, był jedyną szansą dla opóźnionej edukacyjnie młodzieży (np. z powodu kilkuletniego wyjazdu za granicę) opanowania podstaw języka polskiego czy matematyki. Również niektórzy rodzice uczniów, mając do wyboru tzw. klasę integracyjną lub klasę romską, wybierali tę drugą uważając, że dziecko ucząc się wśród „swoich” narażone będzie w mniejszym stopniu na stres związany nauką, ale także z potencjalną lub rzeczywistą niechęcią, czy wręcz przypadkami agresji ze strony nieromskich rówieśników. Biorąc jednak pod uwagę mankamenty modelu klas romskich konieczne stało się znalezienie nowego modelu edukacji, który pozwalając na poszanowanie przekonań rodziców doprowadziłby do poprawy frekwencji i poziomu nauczania dzieci romskich w szkołach.

Kolejnym problemem, o którym wspomina program rządowy jest sprawa uczestnictwa Romów w społeczeństwie obywatelskim. Niechęć i powszechne odrzucenie Romów było i wciąż jest przyczyną reakcji niechęci i odrzucenia świata nie-Romów. Takie instytucje jak szkoła, administracja, policja, czy sądy częściej stanowiły zagrożenie dla integralności i tożsamości Romów niż szansę na rozwój i dobrobyt. Konsekwencją tego konfrontacyjnego współistnienia była budowa wielu barier oraz uzasadniona w wielu przypadkach nieufność do nie-Romów próbujących przekroczyć tę barierę z zewnątrz. Świat nie-Romów jest dla dużej części Romów światem wciąż obcym, gorszym, a przede wszystkim niezrozumiałym. Romowie w zdecydowanej większości nie uczestniczą w życiu publicznym kraju i społeczności lokalnych. W związku z tym ich problemy pozostają poza zainteresowaniami tych społeczności i reprezentujących je władz. W sytuacji konfliktu obie społeczności (najczęściej darząc się wzajemną niechęcią i nieufnością) nie mają wypracowanych mechanizmów porozumiewania się, co często prowadzi do dalszych nieporozumień.

Kolejny problem to praca i bezrobocie – obecnie najbardziej powszechnym zajęciem Romów jest handel. Dzięki rodzinnym powiązaniom z zagranicą, za-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

rabiają oni na sprowadzaniu używanych samochodów, handlu tekstyliami, wełną, dywanami oraz, od wielu już lat, starociami i antykami. Niektórzy inwestują w środki trwałe – sklepy, restauracje, nieruchomości, stacje benzynowe. Na tle całej populacji Romów polskich ci najbardziej przedsiębiorczy nie są jednak grupą dominującą. Większość Romów żyje z dnia na dzień, bez stałego zatrudnienia, utrzymując się z zajęć dorywczych, zazwyczaj pracując „na czarno”, czasami żebrząc, także przy pomocy dzieci. Do tej grupy zalicza się znaczna część Romów Karpackich, których niemal cała populacja jest bezrobotna i utrzymuje się dzięki pomocy społecznej. Autorzy programu podnosili, najbardziej dotknięta bezrobociem grupa Romów Karpackich zamieszkuje tereny objęte jednym z najwyższych wskaźników bezrobocia w Polsce.

Zwrócono również uwagę na problem zdrowia – Romowie w większym stopniu, niż ogół społeczeństwa polskiego, zapadają na cały szereg chorób. Częstsze są wśród nich przypadki cukrzycy, chorób układu krążenia i układu oddechowego (astmy, bronchitu, zapalenia płuc) oraz wirusowego zapalenia wątroby typu B. Wśród Romów zamieszkujących zdegradowane socjalnie osiedla i domostwa zdarzają się przypadki gruźlicy. Wyższa zapadalność na choroby, w połączeniu z problemami natury ekonomicznej, oraz nie korzystaniem przez wielu Romów z bezpłatnej służby zdrowia, wpływają na zwiększenie wskaźnika umieralności, a tym samym na niższą od ogółu obywateli polskich średnią długość życia Romów.

Autorzy programu nawiązują również do sytuacji bytowej Romów – społeczności romskie są silnie zróżnicowane pod względem sytuacji ekonomicznej, a co za tym idzie warunków bytowych. Obok niewątpliwie zamożnych Romów, są społeczności żyjące w ubóstwie czy wręcz nędzy (szczególnie dotyczy to Romów Karpackich, choć nie tylko – podobna sytuacja ma miejsce w miastach Górnego i Dolnego Śląska, gdzie również znajdują się skupiska Romów Karpackich. Dochody znacznej części rodzin kształtują się poniżej granicy ubóstwa. Rzadkie są przypadki osób korzystających ze świadczeń emerytalnych, systematycznie otrzymujących środki finansowe, które zasilają budżet całej rodziny. Należy się spodziewać, że w najbliższych latach wzrośnie liczba osób pochodzenia romskiego, które mimo osiągnięcia wieku emerytalnego nigdy nie nabędą praw emerytalnych, co zwiększy liczbę osób nieposiadających żadnych stałych źródeł utrzymania.

Bezpieczeństwo, przestępstwa popełniane na tle etnicznym to kolejny obszar zainteresowania autorów programu. W społeczeństwie polskim w dalszym ciągu funkcjonuje szereg negatywnych stereotypów związanych z Romami. O niechęci wobec tej społeczności świadczą również pojawiające się ze stałą regularnością doniesienia mediów o kolejnych konfliktach i incyden-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

tach: w Kętach, Żywcu, Łodzi, Pabianicach, Ciechocinku, Czańcu, Dębicy, Zabrze, Koszelówce, Nowej Hucie i innych miejscach, a także codzienne przykrości, jakie bywają udziałem Romów w urzędach, sklepach i na ulicach polskich miast. Sygnały takie napływają w szczególności do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz do Rzecznika Praw Obywatelskich.

Według Komendy Głównej Policji, Romowie nie są jednak częstymi ofiarami przestępstw, zaś przestępstwa na nich popełniane spotykają się z szybką reakcją policji. Mimo to, ze strony Romów pojawiają się skargi na opieszałość policji lub adresowane pod adresem niektórych funkcjonariuszy zarzuty o dyskryminowanie Romów. Skargi te rzadko jednak składane są oficjalne. Policja podejmuje próby organizowania spotkań z przedstawicielami Romów w celu omówienia występujących problemów i zagrożeń. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji na bieżąco monitoruje zdarzenia kryminalne wymierzone w osoby pochodzenia romskiego. Od kwietnia 2000 roku Komenda Główna Policji przekazuje do MSWiA comiesięczne raporty o takich przypadkach, rejestrowanych przez służby policyjne na terenie całego kraju. Na ich podstawie oraz na podstawie informacji uzyskanych od przedstawicieli organizacji romskich lub samych pokrzywdzonych, podejmowane są czynności wyjaśniające. Ponadto, zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2002 roku w sprawie Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn (Dz. U. nr 96, poz. 849), pełnomocnikowi przyznano kompetencje w zakresie przeciwdziałania dyskryminacji m.in. z powodu rasy i pochodzenia etnicznego.

Kontynuowane są działania dotyczące kultury i zachowania romskiej tożsamości etnicznej. Społeczności romskie charakteryzują się niezwykle bogatą i odmienną od polskiej kulturą. Jej zachowanie możliwe jest m.in. dzięki środkom przekazywanym przez jednostki samorządu terytorialnego i administrację rządową. Działalność kulturalną i wydawniczą Romów w Polsce wspiera przede wszystkim Ministerstwo Kultury. W 2002 roku dotacje z tego źródła dla środowisk romskich wyniosły 478 tys. zł. Środki te przeznaczone są na wspieranie przedsięwzięć podtrzymujących i promujących kulturę mniejszości romskiej (działalność zespołów folklorystycznych, festiwale, prezentacje twórczości artystów romskich). Z tego samego źródła pochodzą również subwencje dla wydawnictw i prasy romskiej.

Wiedza o społeczności romskiej nadal jest niewystarczająca. Utrzymujące się stereotypowe postrzeganie Romów oraz niechęć demonstrowana w codziennych kontaktach z Romami wynika z braku rzetelnej wiedzy o tej społeczności. Stereotypy te są wzmacniane przez doniesienia medialne, koncentrujące się na elementach sensacyjnych, kryminalnych lub w najlepszym przypadku pre-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

zentujące archaiczny bądź sentymentalny wizerunek Roma. Badania opinii publicznej od wielu lat potwierdzają istnienie wśród nieromskiej większości silnie zakorzenionego negatywnego wizerunku związanego z Romami. Podstawowym problemem pozostaje jednak elementarna niewiedza dotycząca tej społeczności.

Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce realizowany jest na obszarze całego kraju w latach 2004–2013 z możliwością kontynuacji w latach następnych. W jego zakres wchodzi sprawy edukacji, walki z bezrobociem, zdrowia, sytuacji bytowej, przeciwdziałania przestępstwom popełnianym na tle etnicznym, podtrzymywania i propagowania kultury romskiej, wiedzy o Romach w społeczeństwie polskim, wiedzy o reformach dokonujących się w Polsce wśród Romów. Opierając się na wciąż nielicznych i cząstkowych zazwyczaj badaniach naukowych, konsultacjach z administracją rządową, samorządową, organizacjami pozarządowymi w tym romskimi, można przyjąć, że prezentowany zakres problemów dotyczy zdecydowanej większości społeczności romskiej w Polsce, a rozwiązanie ich pozostaje głównym postulatem wszystkich zainteresowanych stron. Część proponowanych rozwiązań została sprawdzona w trakcie realizacji Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003 i jest kontynuowana w programie ogólnopolskim. Jednak z uwagi na wewnętrzną różnorodność społeczności romskiej w Polsce, część rozwiązań musiała mieć charakter innowacyjny lub miała być modyfikacją rozwiązań stosowanych wcześniej w Małopolsce.

W realizacji programu uczestniczą, poza instytucjami rządowymi: przedstawiciele społeczności romskiej; jednostki samorządu terytorialnego (podstawowymi jednostkami, na których opiera się program są gminy); organizacje pozarządowe, którym bliskie są problemy społeczności romskiej. Koordynatorem programu jest minister odpowiedzialny za sprawy mniejszości narodowych i etnicznych (Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji).

Niezbędnym warunkiem osiągnięcia założonych w programie celów jest udział w nim społeczności lokalnych. Starano się go tak konstruować, aby integrował mniejszość romską z tymi społecznościami oraz zapobiegał ewentualnym nieporozumieniom i konfliktom. Stąd konieczność udziału w programie również najbiedniejszych osób należących do społeczności lokalnej, a niebędących Romami.

Nadzór nad realizacją zadań programu sprawują wojewodowie (w odniesieniu do zadań realizowanych na obszarze województw), Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Minister Edukacji Narodowej i Sportu (w zakresie dotyczącym edukacji).

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Zasadniczym celem programu jest doprowadzenie do pełnego uczestnictwa Romów w życiu społeczeństwa obywatelskiego i zniwelowanie różnic dzielących tę grupę od reszty społeczeństwa. Szczególnie istotne jest doprowadzenie do wyrównania poziomów w takich dziedzinach jak: edukacja, zatrudnienie, zdrowie, higiena, warunki lokalowe, umiejętność funkcjonowania Romów w społeczeństwie obywatelskim. Celem programu nie jest doraźna pomoc w trudnej sytuacji w jakiej znalazła się społeczność romska, ale wypracowanie takich mechanizmów, które pozwoliłyby na osiągnięcie celów narysowanych powyżej. Niezbędne przy tym jest, aby wesprzeć Romów w działaniach zmierzających do podtrzymania własnej tożsamości oraz odrębności kulturowej. Brak wykształcenia, trudna sytuacja bytowa, rozluźniająca się więzi społeczne sprawiają, że Romowie w coraz większym stopniu podlegają naciskowi współczesnej cywilizacji oraz jej negatywnym skutkom. Nie sposób nie zauważyć, że powierzchowna atrakcyjność kultury masowej oddziałuje także na kulturę i tradycję Romów. Stąd powszechna zgoda autorytetów oraz liderów społeczności romskiej, że podtrzymywanie pozytywnych elementów kultury romskiej może pomóc tej społeczności w znalezieniu swojego miejsca we współczesnej Polsce. Program ma zatem na celu przede wszystkim wyrównanie szans osób należących do społeczności romskiej oraz pomoc w podtrzymaniu tożsamości i kultury Romów.

Celem programu jest także poprawa stanu edukacji wśród Romów poprzez zwiększenie współczynnika ukończenia szkoły, poprawę frekwencji oraz wyników nauczania dzieci i młodzieży romskiej, ułatwienie młodzieży romskiej kontynuowania nauki w szkołach ponadpodstawowych i wyższych. Program w zakresie edukacji ma zapobiec zwiększeniu liczby bezrobotnych i nie posiadających żadnych kwalifikacji zawodowych osób pochodzenia romskiego; przeciwdziałać zepchnięciu tej grupy na margines społeczeństwa w jeszcze większym stopniu, niż to się dzieje obecnie; powstrzymać proces dziedziczenia biedy przez następne pokolenia. Celem tego programu jest również integracja społeczna Romów poprzez edukację obywatelską, a w konsekwencji umożliwienie im pełnego uczestnictwa w społeczeństwie obywatelskim. Celem programu w dziedzinie przeciwdziałania bezrobociu jest zmniejszenie współczynnika bezrobocia. Ma to szczególne znaczenie w sytuacji, gdy ma ono charakter długotrwały, obejmuje większość społeczności romskiej, dotyczy rodzin wielodzietnych, często mieszkających w tragicznych warunkach socjalnych, pozbawionych wykształcenia. Romowie jako grupa zagrożona długotrwałym bezrobociem powinni stać się przedmiotem specjalnego zainteresowania urzędów pracy. Szkolenia powinny być nakierowane na aktywizację Romów na rynku pracy: w pierwszej kolejności na samozatrudnienie, rozbu-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

dzenie motywacji do zdobywania, podnoszenia i zmieniania kwalifikacji zawodowych, inspirowanie do czynnego poszukiwania pracy, wzmocnienie poczucia własnej wartości, rozbudzenie motywacji do zmiany kwalifikacji i podniesienie poziomu wiedzy ogólnej, przygotowanie do pracy w zawodzie poszukiwanym na rynku pracy. W dziedzinie ochrony zdrowia celem programu jest poprawa stanu zdrowia poprzez objęcie Romów szerszym dostępem do opieki lekarskiej oraz poprawa stanu higieny. Program zmierza do poprawy sytuacji bytowej, w tym w szczególności mieszkaniowej Romów, poprawy sytuacji sanitarnej (podłączenie mieszkań do kanalizacji i wodociągów, dostęp do bieżącej wody, etc.). Autorzy i wykonawcy programu zwracają jednak uwagę, że poprawa sytuacji materialnej Romów nie może być traktowana jako cel sam w sobie, ale jedynie jako środek w realizacji innych celów, takich jak np. edukacja, czy poprawa sytuacji zdrowotnej. Pomoc rzeczowa powinna być udzielana tylko w wyjątkowych przypadkach oraz być warunkowana aktywnością samych Romów. Pomoc społeczna powinna być także powiązana z innymi dziedzinami, np. edukacją.

Kolejnym celem programu jest poprawa bezpieczeństwa poprzez wyczulenie policji oraz przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości na przestępstwa popełniane na tle etnicznym i przypadki dyskryminacji, jak również przeciwdziałanie przekonaniu o niskiej szkodliwości społecznej takich czynów. Kolejnym celem jest przekonanie Romów do konieczności współpracy z policją w dziedzinie zwalczania tych przestępstw oraz budowa zaufania do organów ścigania. W perspektywie należy dążyć do zatrudniania osób pochodzenia romskiego w policji. Celem programu jest także pomoc w podtrzymaniu romskiej tożsamości etnicznej i rozwoju kultury romskiej. Jednocześnie warto podkreślać jej oryginalność i wyjątkowość widoczną na tle kultury polskiej większości i innych kultur europejskich, by promować postawy otwartości na inne kultury także wśród Romów. Kolejnym celem programu jest inwentaryzacja i opieka nad miejscami martyrologii romskiej z okresu II wojny światowej, by przywrócić społeczeństwu polskiemu pamięć o ofiarach romskich. Na koniec program jako ważny cel wskazuje również poprawę stanu wiedzy na temat społeczności romskiej wśród nieromskiej większości, a w konsekwencji poprawę wizerunku Romów w społeczeństwie polskim oraz zmianę negatywnych stereotypów związanych z tą społecznością.

Środki służące realizacji celów programu w dziedzinie edukacji warunkują możliwość poprawy położenia społeczności romskiej także w innych sferach. W procedurze konkursowej zadania z zakresu edukacji traktowane są jako zadania priorytetowe. Doświadczenia zdobyte w trakcie realizacji Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

małopolskim na lata 2001–2003 oraz opinie nauczycieli pracujących z uczniami romskimi wskazują, że dzieciom romskim (często ze słabą, lub wręcz bez znajomości języka polskiego) brakuje wstępnej edukacji oraz socjalizacji, jakie zapewnia edukacja przedszkolna oraz tzw. klasa zerowa. W związku z tym szczególnie ważne jest umożliwienie (dofinansowanie) uczęszczania dzieci romskich do przedszkoli i klas zerowych. Wobec mankamentów eksperymentu, jakim były tzw. klasy romskie najwłaściwsze wydaje się roztoczenie intensywnej opieki nad dziećmi romskimi w klasach zintegrowanych. Pożądanym jest model klas zintegrowanych, w których dzieci i młodzież romska otrzymują wsparcie ze strony nauczycieli wspomagających oraz asystentów romskich. Wprowadzenie do szkół prowadzących edukację uczniów romskich nowych form wsparcia powinno spowodować stopniową eliminację nauczania w klasach romskich. Nauczyciele wspomagający – znający metodykę pracy w grupach zróżnicowanych kulturowo – poświęcają szczególną uwagę dzieciom romskim, traktując je, na wczesnym poziomie edukacji, jako dzieci obcojęzyczne i dwukulturowe. Zadaniem nauczyciela jest bieżący nadzór nad postępami dzieci w nauce, prowadzenie zajęć wyrównawczych, pomoc w odrabianiu lekcji, stały kontakt z rodziną. Asystenci romscy – Romowie obdarzeni zaufaniem lokalnych społeczności romskich – zapewniają wszechstronną pomoc uczniom romskim w kontaktach ze środowiskiem szkolnym, budują pozytywny obraz szkoły i korzyści płynących z wykształcenia, zapewniają wsparcie emocjonalne dla uczniów romskich, pomoc nauczycielom i pedagogom w rozpoznaniu potrzeb i ewentualnych problemów poszczególnych uczniów, pomagają i mediują w sytuacjach trudnych i konfliktowych. Do obowiązków asystenta należy również budowa dobrego kontaktu między rodzicami uczniów a szkołą, informowanie rodziców o przebiegu nauki, a także kontrola frekwencji uczniów i postępów w nauce. Nauczyciele wspomagający oraz asystenci romscy powinni mieć możliwość dalszego kształcenia specjalistycznego, korzystania z literatury cyganologicznej oraz pomocy metodyków międzykulturowych i wolontariuszy spośród studentów kierunków resocjalizacyjnych czy opiekuńczo-wychowawczych. Nauczyciele i asystenci powinni być przygotowani do rozbudzenia wśród małych Romów motywacji do nauki jako środka awansu społecznego i jednocześnie kształtować w nich ciekawość własnej odmienności etnicznej, tradycji i historii własnej grupy. Należy dołożyć szczególnych starań, by zarówno nauczyciele jak i asystenci w klasach, w których uczą się dzieci romskie nawiązywali dobry kontakt z rodzicami, co pozwoli w większym stopniu zaangażować rodziców w procesy edukacyjne dzieci. Ważne jest tu także dofinansowanie pobytu dzieci w przedszkolach; dofinansowanie nauki w „klasach zerowych” i możliwość jej wydłużenia; do-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

finansowanie zakupu podręczników, pomocy dydaktycznych i przyborów szkolnych; dofinansowanie dojazdu dzieci do i ze szkół; dofinansowanie dożywiania dzieci w szkole; dofinansowanie ubezpieczenia uczniów od nieszczęśliwych wypadków; wprowadzenie zajęć wyrównawczych, umożliwiających nadrobienie zaległości; umożliwienie odrabiania zadań domowych w szkole pod nadzorem nauczyciela; zachęcanie dzieci do udziału w konkursach i olimpiadach szkolnych oraz zawodach sportowych; wychowanie estetyczne dzieci i młodzieży poprzez bezpośredni kontakt młodzieży romskiej ze sztuką; pomoc młodzieży w rozwijaniu uzdolnień artystycznych; organizacja zajęć poświęconych kulturze i tradycji Romów; prowadzenie zajęć edukacyjno-integracyjnych dla dzieci i młodzieży, promujących postawę tolerancji oraz umożliwiających adaptację Romów w nowym środowisku; organizowanie letniego, integracyjnego wypoczynku dla dzieci romskich i polskich; umożliwienie uczestnictwa dzieci romskich w koloniach i zimowiskach; zatrudnienie rodziców romskich, którzy będą przyprowadzali i odprowadzali dzieci do i ze szkoły oraz będą czuwali nad ich zachowaniem podczas lekcji w terenie, wycieczek i imprez; organizowanie spotkań z rodzicami na temat obowiązku szkolnego i obowiązku nauki dzieci; organizacja pomocy psychologicznej i pedagogicznej dla rodziców i dzieci; organizowanie zajęć edukacyjnych dla dorosłych Romów; organizowanie kursów zawodowych dla młodzieży i dorosłych; utworzenie świetlic środowiskowych, w których dzieci mogłyby spędzać czas pod nadzorem pedagogicznym; opracowanie systemu stypendialnego dla studentów romskich; opracowanie systemu stypendialnego dla dzieci i młodzieży romskiej uzdolnionej artystycznie; opracowanie podręczników i programów nauczania języka romskiego; opracowanie podręczników z zakresu historii i kultury Romów.

Autorzy i wykonawcy programu uważają, że wśród społeczności romskiej należy prowadzić działania edukacyjne, informować ich o prawach i obowiązkach obywatelskich (biernym i czynnym prawie wyborczym), o prawach przysługujących im jako mniejszości etnicznej, o przeprowadzanych reformach, o możliwościach uzyskania pomocy pedagogicznej, psychologicznej i społecznej, o procesie akcesji do Unii Europejskiej i o zmianach, które się z tym wiążą. Przekazywanie takich informacji ma zapobiec funkcjonowaniu Romów poza społeczeństwem obywatelskim. W ramach tego obszaru ważnym stało się ponadto: utworzenie stanowisk lokalnych pełnomocników społeczności romskiej; zorganizowanie Centrów Porad Obywatelskich; szkolenia dla liderów lokalnych społeczności romskich; opracowanie i promocja publikacji dotyczących edukacji obywatelskiej Romów; emisja cyklicznych audycji dla Romów w mediach lokalnych i ogólnopolskich.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

W dziedzinie przeciwdziałania bezrobociu zwrócono szczególną uwagę na rolę powiatowych urzędów pracy. Poszczególne zadania objęte programem to: segmentacja bezrobotnych Romów pod kątem zaplanowania form pomocy; organizowanie miejsc pracy subsydiowanej; szkolenia podnoszące i zmieniające kwalifikacje zawodowe; organizowanie poradnictwa zawodowego. Zwrócono uwagę, że ustawowym instrumentem stosowanym do łagodzenia skutków bezrobocia wśród grup społecznych szczególnie narażonych na to niekorzystne zjawisko (w tym także Romów) są programy specjalne (ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu – Dz. U. z 1997 r. Nr 25 poz. 128 z późniejszymi zmianami).

W dziedzinie poprawy warunków zdrowotnych Romów postuluje się następujące działania: organizowanie „białych dni” dla Romów; zwiększenie częstotliwości wizyt kobiet romskich u lekarza; dofinansowanie lekarstw; stworzenie możliwości pobytu osób starszych w sanatoriach; zatrudnienie pielęgniarek środowiskowych pochodzenia romskiego, którym znacznie łatwiej byłoby przekonać kobiety romskie do regularnych wizyt lekarskich; szkolenie z zakresu pierwszej pomocy dla wybranych osób zamieszkujących skupiska romskie oraz organizacja na tej bazie systemu pomocy; stworzenie miejsc, w których Romowie mogliby uzyskać doraźną pomoc medyczną; prowadzenie badań bilansowych; promowanie szczepień ochronnych; zapobieganie żółtacze; prelekcje dotyczące higieny i profilaktyki zdrowotnej; systematyczny wywóz śmieci; dezynsekcję i deratyzację.

Poprawa sytuacji bytowej Romów będzie, w myśl programu, realizowana poprzez: remonty istniejących mieszkań i budynków; budowę mieszkań socjalnych; uregulowanie własności gruntów; przekazanie gruntów pod działki budowlane; wsparcie budownictwa małych lokali mieszkalnych; opracowanie dokumentacji technicznej obiektów; zakup materiałów budowlanych; zapewnienie nadzoru budowlanego podczas realizacji budowy; doprowadzenie energii elektrycznej i wody; podłączenie osiedli romskich do wodociągów i kanalizacji; budowę przydomowych biologicznych oczyszczalni ścieków; budowę szamb przydomowych lub zakup sanitariatów kontenerowych; pomoc w spłacie zaległości czynszowych np. poprzez umożliwienie spłat ratalnych; umożliwienie otrzymywania dodatków mieszkaniowych; przekazywanie zasiłków celowych na zakup odzieży, lekarstw, opału; inne świadczenia pomocy społecznej; aktywizację społeczności romskiej, zmierzającą do jej psychospołecznej samodzielności poprzez pracę socjalną i poradnictwo; podnoszenie kwalifikacji organizatorów pomocy społecznej oraz pracowników socjalnych.

W dziedzinie bezpieczeństwa i przeciwdziałania przestępstwom popełnianym na tle etnicznym wskazane jest cykliczne organizowanie szkoleń i warsz-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

tatów dla policjantów pracujących w środowisku romskim w zakresie problematyki dotyczącej romskiej mniejszości etnicznej oraz w dziedzinie przestępstw popełnianych na tle etnicznym. Ważne jest uświadomienie odmienności kulturowej Romów, jej przyczyn, uwarunkowań socjalnych i społecznych oraz konsekwencji wynikających z tej odmienności. Pomocna w tej dziedzinie byłaby szeroka współpraca między policją a Romami (odnotowano przypadki napałów na Romów w ich domach i mimo interwencji policji oraz zatrzymania sprawców zająć na miejscu zdarzenia, poszkodowani nie wnieśli wniosku o ściganie). Ponadto niezbędne jest zapobieganie przestępstwom popełnianym na tle etnicznym i szybkie na nie reagowanie; pomoc ofiarom przestępstw popełnianych na tle etnicznym; przekonanie Romów o konieczności współpracy z policją w celu karania sprawców przestępstw popełnianych na Romach; patrolowanie terenów zamieszkałych przez Romów; zatrudnienie w policji osób pochodzenia romskiego (w służbach patrolowych i dzielnicowych); współpraca i wymiana informacji pomiędzy policją a przedstawicielami społeczności romskiej; zatrudnienie kuratorów sądowych znających specyfikę społeczności romskiej.

W dziedzinie kultury i zachowania romskiej tożsamości etnicznej program mówi o wspieraniu romskich inicjatyw artystycznych; działaniach zmierzających do szerokiej prezentacji kultury romskiej; wspieraniu istniejących i pomoc w powstawaniu nowych zespołów muzycznych; pomocy w przygotowaniu imprez kulturalnych i sportowych organizowanych przez społeczność romską; organizowaniu imprez propagujących historię Romów; wspieranie działalności wydawniczej; wspomaganie badań naukowych dotyczących historii i kultury Romów; upamiętnieniu martyrologii Romów podczas II wojny światowej.

Zadania przewidziane w ramach programu zmierzają również do popularyzacji w społeczeństwie polskim prawdziwego obrazu Romów z ich bogatą obyczajowością i odmiennością, pasjonującą i często dramatyczną historią, kulturą oraz tradycją, która wzbogaca polską kulturę, zgodnie z tradycją „Rzeczypospolitej Wielu Narodów”. Ważne będzie podjęcie tej problematyki przez opiniotwórcze media w tym, oddziały regionalne telewizji oraz radio i telewizję ogólnopolską. Ważnymi działaniami podejmowanymi w tym zakresie są: promocja wydawnictw o Romach; emisja cyklicznych audycji o Romach w mediach lokalnych i ogólnopolskich; wspomaganie badań naukowych dotyczących społeczności romskiej.

W celu zagwarantowania w budżecie państwa środków na realizację programu niezbędne było utworzenie rezerwy celowej, pozostającej w dyspozycji ministra odpowiedzialnego za sprawy mniejszości narodowych i etnicznych

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

(Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji). Środki te w ramach dotacji są uruchamiane na wniosek tego ministra i przekazywane za pośrednictwem wojewodów lub bezpośrednio podmiotom realizującym poszczególne zadania. Obok środków pochodzących z rezerwy celowej budżetu państwa finansowanie programu uzupełniane jest ze środków samorządu terytorialnego, środków własnych fundacji i organizacji międzynarodowych i krajowych zainteresowanych wspieraniem mniejszości romskiej w Polsce oraz w miarę dostępności, z europejskich funduszy pomocowych. Należy podkreślić, że środki finansowe przekazywane na zasadach ogólnych przez inne resorty w celu wsparcia działań na rzecz społeczności romskiej nie są wliczane w ogólne koszty programu. Procedura aplikacyjna o środki na realizację programu wygląda następująco: w połowie każdego roku (poprzedzającego rok budżetowy), po wcześniejszym określeniu szczegółowych zasad przekazywania środków finansowych minister odpowiedzialny za sprawy mniejszości narodowych i etnicznych ogłasza otwarty konkurs dla podmiotów uczestniczących w programie. Wnioskujący składają wnioski do wojewodów właściwych ze względu na teren realizacji proponowanych zadań. Po zaopiniowaniu wniosków przez wojewodów, minister odpowiedzialny za sprawy mniejszości narodowych i etnicznych decyduje o przyznaniu dotacji. Po wejściu w życie ustawy budżetowej środki finansowe są przekazywane do budżetów właściwych wojewodów lub innych uprawnionych podmiotów. Wojewodowie przekazują je do podmiotów, których wnioski uzyskały akceptację ministra odpowiedzialnego za sprawy mniejszości narodowych i etnicznych i skierowane zostały do realizacji. W przypadku propozycji realizacji zadań o znaczeniu i zasięgu ponadlokalnym (wykraczającym poza teren jednego województwa), wnioskujący może złożyć wniosek bezpośrednio do ministra odpowiedzialnego za sprawy mniejszości narodowych i etnicznych. Po ewentualnej akceptacji ministra, środki finansowe ujęte w rezerwie celowej są przekazywane do budżetów właściwych wojewodów lub innych uprawnionych podmiotów. Minister odpowiedzialny za sprawy mniejszości narodowych i etnicznych oraz wojewodowie (po uzyskaniu akceptacji ministra) mogą również ogłaszać konkursy na realizację zadań zleconych, o celach i warunkach określonych w treści ogłoszenia. Zadania z zakresu edukacji finansowane z części budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw oświaty i wychowania – na wniosek tego ministra – podlegają procedurze oceniającej przewidzianej dla zadań finansowanych z rezerwy celowej. Wnioski z zakresu edukacji przedstawione do akceptacji ministra odpowiedzialnego za sprawy mniejszości narodowych i etnicznych są opiniowane przez właściwego wojewódzkiego kuratora oświaty oraz właściwego wojewodę. Minister odpowiedzialny za

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

sprawy mniejszości narodowych i etnicznych przekazuje zaakceptowane wnioski ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania.

Zdaniem autorów programu należy pamiętać, że środki na zadania własne związane z prowadzeniem zadań oświatowych, jednostki samorządu terytorialnego otrzymują z budżetu państwa w ramach subwencji ogólnej, w skład której wchodzi część oświatowa. Corocznie, po wyłączeniu 1% rezerwy, kwota części oświatowej subwencji ogólnej rozdzielana jest pomiędzy poszczególne jednostki samorządu terytorialnego na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie zasad podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego, tzw. algorytmu. Dysponentem części subwencji ogólnej – w tym jej części oświatowej – jest Minister Finansów. Jednostki samorządu terytorialnego, które w trakcie roku budżetowego odczuwają brak środków na realizację zaplanowanych zadań, mogą ubiegać się o dofinansowanie w ramach 1% rezerwy części oświatowej subwencji ogólnej, po uprzednim złożeniu wniosku do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu.

W programie zwraca się uwagę, że zgodnie z założeniami programu, wnioski o przyznanie środków finansowych mogą składać jednostki samorządu terytorialnego bądź organizacje pozarządowe (w tym organizacje zrzeszające osoby należące do romskiej mniejszości etnicznej). Wnioski przygotowane wspólnie przez jednostki samorządu terytorialnego i przedstawiciele lokalnych społeczności romskich są traktowane priorytetowo. O dotację mogą występować również inne podmioty prowadzące działalność publiczną (np. uczelnie, placówki pedagogiczne i naukowe, kościoły i związki wyznaniowe, komendy straży gminnych, prasa, radio, telewizja i inne). W związku z tym, że procedura przewiduje coroczne składanie wniosków, szczegółowy zakres realizowanych zadań jest znany dopiero po każdorazowym zatwierdzeniu przez ministra odpowiedzialnego za sprawy mniejszości narodowych i etnicznych. Nie przewidziano dodatkowych wydatków administracji rządowej związanych z obsługą programu. W oparciu o pismo Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 stycznia 2003 roku wojewodowie ustanowili pełnomocników do spraw mniejszości narodowych i etnicznych bądź wyznaczyli osoby odpowiedzialne za realizację polityki wobec mniejszości narodowych i etnicznych, przygotowując się w ten sposób m.in. do wprowadzenia programu. W ramach swoich obowiązków osoby te odpowiadają za realizację i koordynację działań prowadzonych w ramach programu na terenie właściwych województw.

1.3. Zadania pełnomocnika wojewody do spraw mniejszości narodowych i etnicznych³

Pełnomocnik wojewody do spraw mniejszości narodowych i etnicznych działa w oparciu o obowiązujące przepisy w tym względzie. I tak powołany jest na podstawie art. 35 Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o administracji rządowej w województwie (Dz. U. z 2001 r. Nr 80, poz. 872 i Nr 128, poz. 1407, z 2002 r. Nr 37, poz. 329, Nr 41, poz. 365, Nr 62, poz. 558, Nr 89, poz. 804 i Nr 200, poz. 1688, z 2003 r. Nr 52, poz. 450, Nr 137, poz. 1302 i Nr 149, poz. 1452, z 2004 r. Nr 33, poz. 287 oraz z 2005 r. Nr 33, poz. 288, Nr 90, poz. 757 i Nr 175, poz. 1462). Na mocy tej Ustawy w szczególnie uzasadnionych przypadkach wojewoda może ustanowić na czas oznaczony swojego pełnomocnika do prowadzenia spraw w zakresie określonych w pełnomocnictwie. Pełnomocnik realizuje także swoje zadania w związku z art. 22 ust. 3 ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. Nr 17, poz. 141 i Nr 62, poz. 550): „Wojewoda może ustanowić pełnomocnika do spraw mniejszości narodowych i etnicznych w trybie art. 35 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o administracji rządowej w województwie (Dz. U. z 2001 r. Nr 80, poz. 872, z późn. zm.) na czas nieoznaczony”.

Jak wspomniano wcześniej dysponentem rezerwy celowej przeznaczonej na realizację zadań objętych programem jest Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. Część zadań programu jest finansowana ze środków pochodzących z części 43 budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych, natomiast zadania edukacyjne programu współfinansowane są z części 30 budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw oświaty i wychowania. Środki finansowe przekazywane są za pośrednictwem wojewodów lub bezpośrednio podmiotom realizującym poszczególne zadania. Na tym tle, do najważniejszych zadań pełnomocnika wojewody do spraw mniejszości narodowych i etnicznych należy: 1. Koordynowanie na obszarze województwa działań organów administracji rządowej, realizujących zadania na rzecz mniejszości; 2. Podejmowanie działań na rzecz respektowania praw mniejszości, przeciwdziałanie naruszaniu tych praw i dyskryminacji osób

³ Tę część rozdziału przygotowano na podstawie prezentacji pełnomocnika wojewody małopolskiego do spraw mniejszości narodowych i etnicznych Elżbiety Mirgi-Wójtowicz podczas konferencji „Romowie. Bliscy czy dalecy? Realizacja zadań w ramach Programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w Polsce”, która odbyła się w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego 10 grudnia 2008 r.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

należących do mniejszości; 3. Podejmowanie działań na rzecz rozwiązywania problemów mniejszości; 4. Podejmowanie działań na rzecz respektowania praw osób posługujących się językiem regionalnym; 5. Prowadzenie spraw dotyczących wniosków gmin o ustalenie dodatkowej nazwy miejscowości lub obiektu fizjograficznego w języku mniejszości narodowej lub etnicznej; 6. Prowadzenie spraw dotyczących zadań do ujęcia w ramach Rządowego programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce; 7. Przygotowywanie projektów umów z jednostkami nie zaliczonymi do sektora finansów publicznych w zakresie realizacji zadań przewidzianych w programie rządowym na rzecz społeczności romskiej w Polsce oraz sprawowanie nadzoru nad wykorzystaniem środków przeznaczonych na finansowanie tych zadań; 8. Współpraca z Wydziałem Finansów i Budżetu w zakresie nadzoru nad wykorzystaniem środków z Rządowego programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce przez jednostki samorządu terytorialnego; 9. Udzielanie przedstawicielom gmin i powiatów oraz organizacjom pozarządowym pomocy w pozyskiwaniu środków finansowych na sfinansowanie zadań z zakresu programu, z funduszy strukturalnych i innych; 10. Opracowywanie planów kontroli podmiotów korzystających z dotacji programu oraz realizacja tych kontroli. Udział w kontrolach problemowych i doraźnych; 11. Czuwanie nad terminowym przedkładaniem przez beneficjentów programu sprawozdań rzeczowo-finansowych wraz z dokumentami; 12. Szczegółowe i wnikliwe analizowanie oraz weryfikacja wszystkich dokumentów przedkładanych przez podmioty korzystające z dotacji programu na rzecz społeczności romskiej w zakresie zgodności, na przykład z przeznaczeniem przyznawanych środków, z harmonogramem rzeczowo-finansowym, z zapisami umowy; 13. Bieżące informowanie i szkolenie zleceniobiorców w zakresie prawidłowego wykorzystywania środków Programu na rzecz społeczności romskiej i sporządzania sprawozdań z jego wykonania; 14. Rozliczanie merytoryczne przyznanej dotacji; 15. Bieżąca współpraca z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji w zakresie realizacji programu, na przykład sporządzanie projektów wystąpień w sprawie wprowadzania zmian w zadaniach objętych programem, przekazywanie sprawozdań i innych dokumentów merytorycznych i finansowych.

Pełnomocnik jest upoważniony do uczestnictwa w pracach Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz jej zespołów, jak również do przygotowywania informacji dla Komisji i Zespołu na temat przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych w województwie (Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych została utworzona na podstawie art. 23 ust. 1 Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. Nr 17, poz. 141, z późn. zm.) jako organ opiniodawczo-doradczy Prezesa Rady Ministrów:

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Tworzy się Komisję Wspólną Rządu i Mniejszości narodowych i Etnicznych jako organ opiniodawczo-doradczy prezesa rady Ministrów. Na mocy tego artykułu do zadań Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości należy w szczególności: 1. wyrażanie opinii w sprawach realizacji praw i potrzeb mniejszości, w tym ocena sposobu realizacji tych praw oraz formułowanie propozycji w zakresie działań zmierzających do zapewnienia realizacji praw i potrzeb mniejszości; 2. opiniowanie programów służących tworzeniu warunków sprzyjających zachowaniu i rozwojowi tożsamości kulturowej mniejszości; 3. opiniowanie projektów aktów prawnych dotyczących mniejszości; 4. opiniowanie wysokości i zasad podziału środków przeznaczonych w budżecie państwa na wspieranie działalności zmierzającej do ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości oraz zachowania i rozwoju języka regionalnego; 5. podejmowanie działań na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji osób należących do mniejszości.

Zgodnie z ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w celu realizacji zadań Komisja Wspólna współdziała z organami administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz z zainteresowanymi organizacjami społecznymi; może zwracać się do instytucji, placówek i środowisk naukowych oraz organizacji społecznych w szczególności o opinie, stanowiska, ekspertyzy lub informacje; może zapraszać do udziału w swoich pracach przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych i środowisk naukowych. W ramach Komisji działa **Zespół do Spraw Romskich**, który jest ważnym forum romskim do dyskusji na temat programu, rozwiązywania problemów, wymiany poglądów i dobrych praktyk.

Pełnomocnik do spraw mniejszości narodowych i etnicznych reprezentuje wojewodę na uroczystościach i spotkaniach organizowanych przez mniejszości narodowe i etniczne oraz na uroczystościach i spotkaniach, których tematem są sprawy z zakresu mniejszości narodowych i etnicznych.

1.4. Ocena skali zagrożeń i poczucia bezpieczeństwa społeczności romskiej⁴

Jednym z podstawowych warunków prowadzenia działań prewencyjnych jest określenie skali zagrożeń i oczekiwań występujących w danej grupie społecz-

⁴ Niniejszy rozdział jest skróconą wersją raportu z badań przeprowadzonych w ramach Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim w roku 2003 na zlecenie Wydziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie. Autorami raportu są: Małgorzata Leśniak (opracowanie merytoryczne) i Stefan Czarnecki (statystyczne opracowanie danych).

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

nej. Stąd też Wydział Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie jako uczestnik Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim, realizujący w codziennej praktyce zadania związane z poprawą bezpieczeństwa, stał się autorem przeprowadzonych badań ankietowych wśród Romów zamieszkałych w województwie małopolskim. Badania te miały określić poczucie bezpieczeństwa wśród tej grupy społecznej, rodzaj występujących zagrożeń oraz ocenę kontaktów w relacjach policja – mniejszość romska. Efekt tych badań – zebrany materiał empiryczny i jego analiza – pozwoliły na wypracowanie odpowiednich metod pracy z zakresu oddziaływań prewencyjnych i poprawy bezpieczeństwa badanej grupy.

Badaną populację stanowiła przede wszystkim niezbyt liczna (około 3500 osób) społeczność Romów z grupy Bergitka Roma, osiadła od dłuższego czasu, zamieszkująca od około dwustu lat obszar w szczególności Podhala i Beskidów Grupa ta nie posiada większości elementów kulturowych uznanych za charakterystyczne dla Romów w ogólności. Romowie Karpaccy lub Polscy Cyganie Wyżynni stanowią jedno z czterech podstawowych „plemion” czy „rodowych grup” Romów zamieszkałych w Polsce, lokując się w hierarchii romskiej niżej niż Polska Roma (Polscy Cyganie Nizinni, a tym bardziej niż Lowari czy nieliczni w Polsce Kełderasze), pielęgnujący starannie swoje obyczaje i tradycje plemienne. W badanej grupie znaleźli się także przedstawiciele Polskiej Romy (Polscy Cyganie Nizinni). W trakcie badania koniecznym okazało się dotarcie do wielu instytucji zajmujących się bezpośrednio lub pośrednio problemami Romów, np. oświatą i pomocą społeczną. Wymiana informacji między instytucjami (w tym policją) i koordynowanie doświadczeń podmiotów definiujących i rozwiązujących problemy społeczne jest bowiem jednym z wymogów stawianych przed szeroko rozumianą prewencją czy profilaktyką.

Badania przeprowadzono przy pomocy ankiety; obejmowały 879 osób. W wielu kwestiach respondenci potraktowani zostali jako eksperci, dlatego też kwestionariusz ankiety zawierał szereg pytań otwartych, gdzie w odpowiedziach respondenci mogli wyrazić swoje opinie w sposób nieskrępowany listą propozycji sformułowanych przez autorów badań. Taki sposób zadawania pytań okazał się szczególnie wartościowy w przypadku formułowania przez respondentów propozycji poprawy aktualnego stanu bezpieczeństwa. Ze względu na cel badań, sposób zadawania pytań oraz liczebność próby, opracowanie wyników obejmuje w równym stopniu zarówno ilościową, jak i jakościową analizę udzielonych odpowiedzi.

W trakcie prowadzonych badań staraliśmy się uzyskać odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe:

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

1. Czy i jakie problemy społeczne miejscowości zamieszkania respondentów uważają za najbardziej niepokojące? Czy postrzegają problem dyskryminacji mniejszości etnicznych za ważny, a samą dyskryminację jako zagrożenie dla społeczności romskiej? Rozkład odpowiedzi na to pytanie (w kafeterii uwzględniono szereg innych problemów społecznych) pozwolił na scharakteryzowanie badanej miejscowości pod względem najistotniejszych, w oczach respondentów, zagrożeń. Zakładano, że częstotliwość wyboru tego właśnie problemu społecznego (dyskryminacja mniejszości etnicznych) będzie istotna w sensie statystycznym z punktu widzenia celu tych badań.
2. Kto w największym stopniu, w opinii respondentów, decyduje o warunkach życia w ich miejscu zamieszkania? Innymi słowy, kto ma wpływ na regionalną politykę społeczną i jakie miejsce w tej sieci instytucji zajmuje lokalna policja? Zakładano, że respondenci nie będą skłonni przypisywać tej instytucji zbyt wielkiego znaczenia w kształtowaniu warunków życia w miejscu swojego zamieszkania.
3. Która instytucja wg respondentów cieszy się ich największym zaufaniem? Do kogo zwróciliby się o pomoc w razie jakiegoś problemu? Również i tu, podobnie jak w poprzedniej kwestii, zakładano, że lokalna policja nie będzie postrzegana jako instytucja ciesząca się zaufaniem społeczności romskiej. Zależało nam również na uzyskaniu informacji, czy na charakter udzielanej odpowiedzi ma wpływ wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania respondentów.
4. Czy i jakie cechy, w opinii respondentów, można przypisać ich nieromskim sąsiadom? Czy posługują się stereotypowymi wyobrażeniami na ten temat? Czy postrzegają ich jako agresywnych, skłonnych do przemocy i nietolerancyjnych? Czy płeć, wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania respondentów różnicują ich stosunek do nie-Romów? Czy w województwie małopolskim są takie miejscowości, gdzie stereotyp nie-Roma jest szczególnie niekorzystny? Zakładano, że istnieje różnica w ocenie nie-Romów w zależności od miejsca zamieszkania respondentów, ich wieku i uprzednich negatywnych doświadczeń związanych z aktami agresji i przemocy jakich mogli doświadczyć ze strony nie-Romów.
5. Czy miejsce zamieszkania respondenta, w jego opinii, należy do bezpiecznych i spokojnych? Czy są takie miejsca, gdzie czuje się szczególnie zagrożony? Jakże to są miejsca? Zakładano, że miejsca takie istnieją, a rozkład odpowiedzi na to pytanie pozwoli nie tylko na ich lepszą identyfikację, ale także na podjęcie w związku z tym stosownych działań o charakterze prewencyjnym ze strony policji i innych instytucji.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

6. Czy respondenci czują się zagrożeni ze strony jakichś szczególnych grup osób? Zakładano, że takie grupy istnieją, a rozkład odpowiedzi na to pytanie również i w tym przypadku pozwoli na ich lepszą identyfikację i opracowanie odpowiednich metod pracy prewencyjnej skierowanych w stronę grup osób szczególnie zagrażających romskiej społeczności na danym terenie.
7. Jakimi formami przemocy respondenci czują się szczególnie zagrożeni? Jak często te zagrożenia występują? Czy respondenci wypracowali jakieś skuteczne, charakterystyczne sposoby „radzenia sobie” z zagrożeniami? Czy zagrożenia niektórymi formami przemocy mają związek z miejscem zamieszkania respondenta? Czy płeć i wiek respondenta różnicuje stosunek do odczuwania poszczególnych form przemocy i podejmowanych w związku z tym zachowań? Zakładano, że istnieje związek między tymi zmiennymi (płeć, wiek, miejsce zamieszkania respondenta) a rodzajem odczuwanych zagrożeń i sposobami radzenia sobie z nimi.
8. Czy w ciągu ostatniego roku respondenci byli ofiarami przestępstwa albo przemocy? Jeżeli tak, to kto był sprawcą? Czy informowali o tym fakcie policję? Czy, jeśli policja interweniowała, byli zadowoleni ze sposobu tej interwencji i podjętych przez policję działań? Czy respondenci skłonni są raczej negatywnie postrzegać te działania; jeśli tak, to dlaczego? Przyjęto, że romscy respondenci raczej negatywnie będą się wypowiadać na temat pracy policji i podejmowanych przez nią działań.
9. Czy w ciągu ostatniego roku respondenci byli sprawcami przestępstwa albo przemocy, w której interweniowała policja? Kto był ofiarą tej przemocy? Czy respondenci są zadowoleni ze sposobu interwencji policji? Zakładano, że respondenci częściej będą negatywnie postrzegać działania policji, jeśli ofiara tej przemocy czy przestępstwa była Romem.
10. Czy w ciągu ostatniego roku respondenci zwracali się do policji w jakiegokolwiek innej sprawie, na przykład z prośbą o pomoc w załatwieniu jakiejś ważnej sprawy czy udzielenie informacji? Na czym ta sprawa polegała? Czy, w opinii respondentów, policja jest zainteresowana rozwiązaniem tej sprawy? Czy chętnie pomaga, udziela informacji? Zakładano, że respondenci raczej niechętnie będą się zwracać do policji z prośbą o jakąkolwiek pomoc i nie będą postrzegać policji jako instytucji, do której o taką pomoc zwrócić się można. Interesująca była również odpowiedź na pytanie czy są na terenie Małopolski takie miejscowości i takie lokalne posterunki policji, gdzie Romowie częściej niż gdzie indziej zwracają się o jakąkolwiek pomoc i są z tego kontaktu zadowoleni.
11. Czy respondenci znają swojego dzielnicowego? Czy uważają, że każdy mieszkaniec danego terenu powinien go znać? Jak często w miejscu za-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

mieszkania respondenci widzą patrole policyjne? Czy rodzaj odpowiedzi na te pytania ma związek z miejscem zamieszkania respondentów i częstotliwością doznawanych przez nich zagrożeń ze strony nieromskich mieszkańców? Przyjęto, że w miejscowościach, gdzie czują się szczególnie zagrożeni, respondenci rzadko dostrzegają będą obecność policji.

W badaniach wzięło udział łącznie 879 osób, z czego 54,5% stanowili mężczyźni (479 osób), a 45,5 kobiety (400 osób).

Wiek ankietowanych ilustruje poniższe zestawienie.

Tabela I. Wiek respondentów uczestniczących w badaniach

Wiek	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
16 do 20	54	72	126	13,5	15,0	14,3
21 do 30	104	113	217	26,0	23,6	24,7
31 do 40	100	104	204	25,0	21,7	23,2
41 do 50	58	97	155	14,5	20,3	17,6
51 do 60	61	57	118	15,3	11,9	13,4
61 i więcej	23	36	59	5,8	7,5	6,7

Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 21–30 lat (27,7%), następną w kolejności grupę wiekową stanowiły osoby mające od 41 do 50 lat – 17,6% ogółu badanych. 14,3% respondentów to reprezentanci najmłodszych 16–20 letnich Romów; 13,4% ankietowanych to osoby w wieku 51 do 60 lat; najmniej, bo tylko 6,7% ankietowanych Romów to osoby liczące 61 lat i więcej.

Wykształcenie badanej grupy osób przedstawiało się następująco:

Tabela II. Wykształcenie respondentów

Wykształcenie	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
brak/bez wykształcenia	78	61	139	19,5	12,7	15,8
niepełne podstawowe	81	132	213	20,3	27,6	24,2
podstawowe	122	154	276	30,5	32,2	31,4
zasadnicze zawodowe	66	87	153	16,5	18,2	17,4
niepełne średnie	12	11	23	3,0	2,3	2,6
średnie	19	18	37	4,8	3,8	4,2
wyższe	3	–	3	0,8	0,0	0,3
brak odpowiedzi	19	16	35	4,8	3,3	4,0

Jak widać z powyższego zestawienia, aż 71,4% respondentów legitymuje się co najwyżej wykształceniem podstawowym. Biorąc pod uwagę, że najstarsze pokolenie Romów (od 51 lat wzwyż) reprezentowane było tylko przez

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

20,1% ankietowanych oznacza to, że brak wykształcenia nie jest tylko i wyłącznie domeną najstarszego pokolenia. Również osoby będące w wieku największej aktywności zawodowej (31 do 50 lat) nie mogły w zdecydowanej większości wykazać się wykształceniem wyższym niż podstawowe. Musiało to rodzić określone konsekwencje – brak wykształcenia powoduje bowiem zajmowanie najmniej uprzywilejowanej pozycji na rynku pracy. Wykształcenie zasadnicze zawodowe posiadało tylko 17,4% respondentów, średnie 4,2%, niepełne średnie 2,6% i wyższe 0,3% badanych osób (dokładnie 3 kobiety), 4% respondentów nie udzieliło na pytanie o poziom wykształcenia żadnej odpowiedzi.

Tymczasem wykształcenie ludności Polski (dla osób w wieku 15 lat i więcej) przedstawiało się wtedy następująco: wykształcenie niepełne podstawowe i podstawowe – 33,1% populacji, zasadnicze zawodowe – 24,1%, średnie i policealne – 32,6% oraz wyższe – 10,2% (źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Ludność. Stan i Struktura Demograficzno-Społeczna 2002, GUS, Warszawa 2003). Różnice w wykształceniu, jak widać są znaczne.

Aktywność zawodową respondentów ilustruje poniższe zestawienie:

Tabela III. Aktywność zawodowa badanych Romów

Praca	Jako	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
Nie	Rencista	70	65	135	17,5	13,6	15,4
	Emeryt	6	24	30	1,5	5,0	3,4
	Bezrobotny	194	233	427	48,5	48,6	48,6
	Uczeń/Student	24	14	38	6,0	2,9	4,3
	Brak odpowiedzi	21	41	62	5,3	8,6	7,1
Niepracujący		19	315	377	69,2	78,8	78,7
Tak	Pracownik fizyczny	60	91	151	15,0	19,0	17,2
	Pracownik umysłowy	14	4	18	3,5	0,8	2,0
	Brak odpowiedzi	2	3	5	0,5	0,6	0,6
Pracujący		76	98	174	19,0	20,5	19,8
Brak odpowiedzi		9	4	13	2,3	0,8	1,5

78,7% badanych to osoby nieczynne zawodowo. Wśród nich najlicniejszą grupę stanowili bezrobotni (48,6% wszystkich badanych); 18,8% respondentów to renciści bądź emeryci; tylko 38 osób uczy się albo studiuje (4,3% badanych); aż 62 osoby (7,1% ogółu badanych) nie potrafiło określić swojego miejsca na rynku pracy i nie udzieliło na to pytanie odpowiedzi. Respondenci czynni zawodowo stanowili 19,8% badanej grupy, z czego prawie 87% to pracownicy fizyczni (17,2% wszystkich badanych); pozostałe 10% to pracownicy umysłowi (2% wszystkich badanych); 3% spośród aktywnych zawodowo (0,6%

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

wszystkich respondentów) nie było w stanie dokładnie sprecyzować swojego statusu zawodowego.

Miejsce zamieszkania respondentów w chwili przeprowadzania badań przedstawiało się następująco:

Tabela IV. Zestawienie miejsca zamieszkania respondentów (grupowane siedzibami powiatów)

Powiat zamieszkania	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
Kraków	190	198	388	47,5	41,3	44,1
Nowy Targ	89	126	215	22,3	26,3	24,5
Tarnów	76	72	148	19,0	15,0	16,8
Nowy Sącz	22	56	78	5,5	11,7	8,9
Zakopane	15	18	33	3,8	3,8	3,8
Limanowa	8	9	17	2,0	1,9	1,9

Tabela V. Miejsce zamieszkania respondentów

Miejsce zamieszkania	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
Bukowina	4	2	6	1,0	0,4	0,7
Czarny Dunajec	2	–	2	0,5	–	0,2
Kraków	188	196	384	47,0	40,9	43,7
Krośnica	19	24	43	4,8	5,0	4,9
Limanowa	8	9	17	2,0	1,9	1,9
Maszkowice	9	30	39	2,3	6,3	4,4
Nowa Huta	2	2	4	0,5	0,4	0,5
Nowy Sącz	13	26	39	3,3	5,4	4,4
Nowy Targ	21	39	60	5,3	8,1	6,8
Ochotnica	12	14	26	3,0	2,9	3,0
Ostrowsko	24	30	54	6,0	6,3	6,1
Szaflary	4	2	6	1,0	0,4	0,7
Szczawnica	13	19	32	3,3	4,0	3,6
Tarnów	76	72	148	19,0	15,0	16,8
Zakopane	5	14	19	1,3	2,9	2,2

W celu łatwiejszej analizy postanowiono miejsca zamieszkania przyporządkować właściwym miejscowo Komendom Miejskim i Powiatowym Policji. I tak KMP Kraków obejmuje teren Krakowa i Nowej Huty; KPP Nowy Targ obejmuje Nowy Targ, Krośnicę, Ochotnicę, Ostrowsko i Szczawnicę; KMP Tarnów obejmuje tylko miasto Tarnów; KMP Nowy Sącz obejmuje Nowy Sącz i Maszkowice; KPP Zakopane obejmuje Zakopane, Bukowinę, Czarny Dunajec,

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Szaflary; KPP Limanowa obejmuje jedynie teren Limanowej. Jak widać z powyższego najliczniejszą grupę respondentów stanowili Romowie zamieszkali w Krakowie – 44,1%, drugą co do wielkości grupę stanowili Romowie z terenu Nowego Targu (24,5%), trzecią – 16,8% Romowie tarnowscy; 8,9% badanych Romów mieszkało w Nowym Sączu i okolicach; 3,8% w powiecie tatrzańskim (KPP Zakopane); najmniej liczną grupę respondentów stanowili Romowie zamieszkujący Limanową – tylko 17 osób (1,9% badanych).

Wnioski:

1. Romowie cechują się niskim poziomem wykształcenia: prawie 3/4 spośród nich ma co najwyżej wykształcenie podstawowe; rodzić to musi określone konsekwencje z uwagi na wymogi rynku pracy – prawie połowa ankietowanych to osoby bezrobotne.
2. Niskie wykształcenie i bezrobocie nie sprzyjają i sprzyjać nie będą procesowi emancypacji badanej mniejszości etnicznej.

Jednym z najważniejszych zjawisk w życiu społeczeństwa polskiego po roku 1989 stało się bezrobocie. Legitymizacja i instytucjonalizacja bezrobocia była warunkiem koniecznym wprowadzenia gospodarki rynkowej w Polsce. Z kolei pojawienie się szybko rosnącej liczby ludzi przymusowo biernych zawodowo, wywołało – zgodnie z zasadą sprzężenia zwrotnego – zmiany we wszystkich podsystemach – ekonomicznym, politycznym, kulturowo-motywacyjnym i integracyjnym.

Wielu ekonomistów przyznaje, że tak naprawdę jest tylko jeden prawdziwy koszt gospodarki rynkowej – otwarte bezrobocie. Wtedy, kiedy gospodarka rynkowa zostaje włączona i ustabilizowana w ramach ustrojowej i kulturowej organizacji społeczeństwa, ekonomiści potrafią określić i wyliczyć, jakie są koszty bezrobocia jako nieusuwalnego elementu tego typu gospodarowania. Koszty prywatne i społeczne bezrobocia można by ująć w formie zestawienia przedstawionego w tabeli VI.

Również psychospołeczne konsekwencje bezrobocia nie należą do pożądaných. Na płaszczyźnie całego społeczeństwa można mówić o takich jego skutkach, jak wysokie koszty świadczeń socjalnych, wzrost napięć i konfliktów społecznych oraz zakłócenia w funkcjonowaniu państwowego systemu zabezpieczeń społecznych. Natomiast na poziomie jednostki skutki bezrobocia mogą być następujące:

- niekorzystne zmiany w strukturalizacji czasu (więcej czasu przeznaczają się na zachowania bierne: oglądanie telewizji, czytanie gazet, pogawędki, itp.),
- pogorszenie sytuacji finansowej,
- utratę subiektywnego poczucia szczęścia (spadek zadowolenia z życia u bezrobotnych mężczyzn, obniżenie poczucia własnej wartości i wzrost apatii),

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

- pogarszanie się wskaźników zdrowia psychicznego (wyższy stopień zaburzeń emocjonalnych, alkoholizmu i przede wszystkim wzrost liczby samobójstw w populacji bezrobotnych w porównaniu z zatrudnionymi),
- pogorszenie stanu zdrowia somatycznego (np. wskaźnik śmiertelności bezrobotnych mężczyzn w wieku 50–64 lata jest o około 30% wyższy w porównaniu z zatrudnionymi).

Jak łatwo zauważyć wymienione skutki bezrobocia spowodować mogą wzrost liczby samobójstw, liczby osadzonych w zakładach karnych, liczby przyjęć do szpitali psychiatrycznych, liczby zabójstw, zgonów wywołanych alkoholem i wzrost ogólnego wskaźnika śmiertelności. A to kolejne problemy, z którymi muszą sobie radzić nie tylko jednostki i ich rodziny, ale również stosowne instytucje.

Tabela VI. Rodzaje kosztów bezrobocia w zależności od jego typu

Koszty	Bezrobocie	
	dobrowolne	przymusowe
Prywatne	korzyści prywatne (czas wolny, zasiłek) przewyższający koszty	pogorszenie sytuacji materialnej bezrobotnych
Społeczne	nieefektywna alokacja zasobów (wyплаты zasiłków bez świadczenia przez beneficjentów usług albo dóbr)	korzyści społeczne (dopasowanie struktury zdolności do struktury miejsc pracy) przewyższają koszty

Zróżdło: D. Begg, S. Fisher, R. Dornbusch, *Ekonomia*, t. 2, PWE, Warszawa 1993.

Wyniki większości badań dotyczących problemów społecznych współczesnej Polski niezbitie pokazują, że bezrobocie zajmuje od lat czołowe miejsce na tej liście. A jakie są, zdaniem romskich respondentów, problemy społeczne w ich miejscu zamieszkania? Czy bezrobocie jest najczęściej dostrzeganym przez nich problemem (przypomnijmy, że tylko niespełna 20% badanych Romów to osoby czynne zawodowo; większość pozostałych to również klienci ośrodków pomocy społecznej)?

Zgodnie z oczekiwaniami, bezrobocie otrzymało największą liczbę wskazań (77%), przy czym częściej ten typ problem wskazywany był przez mężczyzn (prawie 4% różnica). Na drugim miejscu uplasowała się przestępczość (36,6%); częściej wymieniana przez mężczyzn, choć różnica we wskazaniach nie jest aż tak znacząca. Trzecie miejsce w tym zestawieniu zajęło ubóstwo – 33,9%. Co trzeci badany przyznaje, że dyskryminacja mniejszości etnicznych (czyli ich samych) jest najbardziej niepokojącym problemem społecznym w rejonie zamieszkania. Częściej – jak wynika z zestawienia, owej dyskryminacji doświadczają mężczyźni – przeszło 36% w nich tak twierdzi, gdy tym-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

czasem niespełna 30% kobiet tej dyskryminacji doświadcza. Dalsze miejsca zajął problem bezdomności (21% wskazań), zbyt małej pomocy państwa dla ludzi znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji (19,9%), oraz alkoholizmu (18,2%). Narkomania i wielodzietność otrzymały – odpowiednio – 13,3% i 12,4% wskazań. Tylko co dziesiąty ankietowany dostrzega w swoim najbliższym otoczeniu problemy ludzi starszych. Stosunkowo najmniej wskazań – tylko po 4% otrzymały problemy „infrastrukturalne”, czyli słabe zaplecze techniczne regionu (brak prądu, wodociągów, telefonu) oraz społeczne (brak szkół, ośrodków zdrowia, domów kultury). Te wyniki powinny wzbudzić uzasadnione obawy. Postępujące bezrobocie spowoduje dalszą marginalizację społeczności romskiej, a postrzeganie przez nich dyskryminacji mniejszości etnicznych tej marginalizacji służyć będzie. Również wysoka pozycja przestępczości na liście niepokojących problemów regionu oznaczać może z jednej strony kryminalizację środowiska romskiego, ale też, a może przede wszystkim wzrost ilości zachowań przestępczych wobec osób społecznie i ekonomicznie upośledzonych, czyli właśnie Romów.

Tabela VII. Problemy społeczne regionu w opinii Romów

Problemy społeczne regionu	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
bezrobocie	300	377	677	75,0	78,7	77,0
przestępczość	141	181	322	35,3	37,8	36,6
ubóstwo	135	163	298	33,8	34,0	33,9
dyskryminacja mniejszości etnicznych	117	174	291	29,3	36,3	33,1
bezdomność	90	95	185	22,5	19,8	21,0
zbyt mała pomoc państwa dla ludzi znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji	87	88	175	21,8	18,4	19,9
alkoholizm	82	78	160	20,5	16,3	18,2
narkomania	55	62	117	13,8	12,9	13,3
wielodzietność	48	61	109	12,0	12,7	12,4
problemy ludzi starszych	45	44	89	11,3	9,2	10,1
słabo rozwinięta infrastruktura techniczna (prąd, gaz, wodociągi, telefon)	15	20	35	3,8	4,2	4,0
słabo rozwinięta infrastruktura społeczna (brak szkół, ośrodków zdrowia, domów kultury)	16	19	35	4,0	4,0	4,0

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

A kto w opinii respondentów w największym stopniu decyduje w warunkach życia w ich miejscu zamieszkania? Oto rozkład odpowiedzi na powyższe pytanie.

Tabela VIII. Instytucje decydujące o warunkach życia respondentów

Kto decyduje o warunkach życia w miejscu zamieszkania?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
władze administracyjne (gminy, dzielnicy, miasta)	305	351	656	76,2	73,3	74,6
ośrodki pomocy społecznej	153	194	347	38,2	40,5	39,5
instytucje pozarządowe (fundacje, stowarzyszenia)	133	173	306	33,2	36,1	34,8
lokalna policja	113	124	237	28,2	25,9	27,0
radni	93	118	211	23,2	24,6	24,0
szkoła	84	101	185	21,0	21,1	21,0
samorząd mieszkańców	60	71	131	15,0	14,8	14,9
władze parafialne (kościelne)	57	63	120	14,2	13,1	13,6
władze państwowe	8	4	12	2,0	0,8	1,4
rodzice	3	–	3	0,7	–	0,3
każdy sobie	1	2	3	0,2	0,4	0,3
sąsiedzi	1	–	1	0,2	–	0,1

W oczach respondentów o warunkach życia w miejscu zamieszkania decydują przede wszystkim władze administracyjne (lokalne). Tak sądzi 74,6% badanych. Drugie miejsce zajmują w tym zestawieniu ośrodki pomocy społecznej – 39,58% i nie dziwi tak wysoka lokata tej instytucji zważywszy na to, że w wielu miejscowościach, w których prowadziliśmy badania Romowie od lat są beneficjentami pomocy społecznej. Również wysoką pozycję otrzymały instytucje pozarządowe (fundacje, i stowarzyszenia) – 34,8% wskazań. Lokalna policja uplasowała się na miejscu czwartym z 27% poziomem wskazań. W pewnym sensie tak wysoka lokata nie cieszącej się zbyt dużą sympatią wśród Romów instytucji musiała budzić zdziwienie, choć z drugiej strony to właśnie policja musi i powinna radzić sobie z problemem przestępczości, drugim po bezrobociu problemem wymienionym przez respondentów. Radni i szkoła decydują o warunkach życia w regionie – odpowiednio – 24% i 21%. Na samorząd mieszkańców wskazało tylko 14,9% badanych, prawie tyle samo na władze parafialne, czyli kościół (13,7%). Bliżej nieokreślone władze państwowe, rodzice, sąsiedzi i kategoria „każdy sobie” uzyskały w sumie nieco ponad 2% wskazań. Zdecydowana większość ankietowanych uważała, że za

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

warunki życia w miejscu zamieszkania odpowiedzialne są przede wszystkim władze administracyjne (wraz z policją i ośrodkami pomocy społecznej) i radni. Samorząd mieszkańców czy też władze parafialne (a więc po części i sami parafianie) nie znajdują uznania w oczach respondentów. Oznacza to, że badani nie byli skłonni postrzegać swojej własnej roli w kształtowaniu warunków swojego przecież życia w miejscu zamieszkania. Dlaczego tak się dzieje?

Jeden z wybitnych polskich socjologów – Stefan Nowak – już pod koniec lat 70. XX wieku – charakteryzując społeczeństwo polskie porównał je do swoistej federacji grup pierwotnych; rodziny i grup opartych na przyjaźni, zjednoczonej w narodowej wspólnotcie, z dwoma poziomami. Ta występująca pomiędzy płaszczyznami identyfikacji społecznej w mikro- i makroskali, próżnia socjologiczna była i jest zgodnie uznawana za najistotniejszą blokadę procesów integracji z otoczeniem lokalnym. Fakt, że większość obywateli określa swoje miejsce w strukturze społecznej odwołując się niemal wyłącznie do pojęć rodziny, grupy towarzyskiej, narodu, wyznacza jednocześnie sposób reakcji wobec problemów społecznych. W sytuacji, gdy szerokie kręgi społeczeństwa nie czują się związane z żadnym konkretnym środowiskiem czy społecznością lokalną trudno oczekiwać spontanicznego przekształcania indywidualnych kłopotów w szerszą kwestię czy problemy społeczne. Kilku-dziesięcioletnia powojenna historia narodu polskiego dostarcza szeregu powszechnie znanych przykładów wskazujących, że próżnia socjologiczna jest nie tylko wynikiem procesów atomizacji życia zbiorowego charakterystycznych dla współczesnej cywilizacji, ale także efektem długotrwałej, konsekwentnie prowadzonej polityki społecznej. W jej myśl to państwo właśnie i jego instytucje (także na poziomie lokalnym) kształtują i przy okazji rozwiązują dolegliwe kwestie społeczne. A Romowie doświadczają owej próżni w sposób szczególny – z jednej strony zamknięci więzami rodzinnymi; z drugiej – naznaczeni piętnem nieadekwatnej „produktywizacji” realizowanej wobec nich przez władze państwowe nie są w stanie wyjść poza te ograniczenia (zresztą w tym względzie, nie różnią się od nieromskich obywateli naszego państwa).

Kolejnym pytaniem zadany ankietowanym było pytanie o instytucje, które cieszą się ich największym zaufaniem.

Prawie 60% respondentów uznało, że taką instytucją są fundacje i stowarzyszenia (przede wszystkim działające na rzecz Romów). Drugie i trzecie miejsce zajęła szkoła (36,4%) oraz ośrodki pomocy społecznej (36,1%). Tak wysoka pozycja tych ostatnich nie dziwi, zważywszy na pomoc społeczną, jaką świadczą te instytucje na rzecz rodzin romskich. Dalsze miejsca zajęły władze administracyjne regionu (35,3%) oraz lokalna policja (co trzeci badany ma do niej zaufanie). Również wysokie, bo piąte miejsce, zajmują w tym ze-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

stawieniu władze parafialne. Tylko co ósmy badany ma zaufanie do radnych i samorządu mieszkańców Rodzina i sąsiedzi cieszą się zaufaniem tylko 2,5% respondentów. Tak niski procent wskazań, sądzymy, wynika z konstrukcji pytania – nie uwzględniliśmy osobno tej kategorii w kafeterii, a rodzina, podobnie jak służby ratunkowe, rzecznik praw obywatelskich, znalazła się w kategorii „inne”. Najprawdopodobniej respondenci nie uznali rodziny jako instytucji, ograniczając się jedynie w swoich wskazaniach do instytucji bardziej formalnych – państwowych i lokalnych. Dziwić może również deklarowany przez respondentów tak pozytywny stosunek do policji, zważywszy, że nie cieszy się ona dużą sympatią opinii publicznej, a i sami Romowie w zdecydowanej większości są jej niechętni (ta niechęć ma bogatą i dobrze udokumentowaną historię).

Tabela IX. Poziom zaufania do instytucji

Kto cieszy się zaufaniem?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
instytucje pozarządowe (fundacje, stowarzyszenia)	232	294	526	58,0	61,4	59,8
szkoła	147	173	320	36,8	36,1	36,4
ośrodki pomocy społecznej	143	174	317	35,8	36,3	36,1
władze administracyjne (gminy, dzielnicy, miasta)	142	168	310	35,5	35,1	35,3
lokalna policja	141	154	295	35,3	32,2	33,6
władze parafialne (kościelne)	109	138	247	27,3	28,8	28,1
radni	59	50	109	14,8	10,4	12,4
samorząd mieszkańców	50	58	108	12,5	12,1	12,3
rodzina i sąsiedzi	10	12	22	2,5	2,5	2,5
służby ratunkowe (Straż Pożarna, Pogotowie Ratunkowe)	4	9	13	1,0	1,9	1,5
nikt	4	2	6	1,0	0,4	0,7
ja sam	–	2	2	–	0,4	0,2
Rzecznik Praw Obywatelskich	–	1	1	–	0,2	0,1

Wnioski:

1. Podstawowym problemem społecznym dostrzeganym przez Romów w ich miejscu zamieszkania było bezrobocie i na drugim miejscu przestępczość. Konsekwencje bezrobocia, jak pokazują polskie i światowe badania na ten temat są rozmaite: wzrost napięć i konfliktów społecznych, wzrost agresji i przestępczości, pogorszenie sytuacji finansowej, wzrost liczby samobójstw i różnego rodzaju schorzeń, zarówno somatycznych, jak i psychicznych.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

- Romowie zatem mogą stać się nie tylko ofiarami tych niekorzystnych zdarzeń: dalsze pogarszanie się ich sytuacji finansowej, będące wypadkową długotrwałego pozostawiania przez nich bez stałego źródła utrzymania może skutkować wzrostem kryminalizacji tego środowiska.
2. Postrzeganie przez respondentów dyskryminacji mniejszości etnicznych jako ważnego problemu społecznego w regionie zamieszkania może przyczynić się do dalszej marginalizacji społeczności romskiej.
 3. Romowie nie czując się związani z żadnym konkretnym środowiskiem czy społecznością lokalną doświadczają swoistej „próżni socjologicznej” – nie widzą, że zmiana ich niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej możliwa jest jedynie w oparciu o własne wysiłki i starania (zdobycie wykształcenia, pracy); zbyt często bowiem odpowiedzialnością za warunki życia obarczają instytucje państwowe i lokalne.

Romowie jako grupa etniczna zajmują specyficzne, marginalne miejsce w przestrzeni społecznej, wyznaczone z jednej strony przez ich poczucie odrębności i silny ekskluzywizm, z drugiej zaś strony przez zasięg dystansu etnicznego i społecznego określane przez nie-Romów, a zawarty właśnie w stereotypie. Pokreślić w tym miejscu należy, że fakt bezpośredniej bliskości terytorialnej obu odmiennych kulturowo grup (Romów i nie-Romów) i wynikająca z tego możliwość weryfikacji ogólnych opinii i sądów traktujących o Cyganach nie miał i nie ma zasadniczego wpływu na kształt panującego na temat Romów stereotypu.

W naszych badaniach postanowiliśmy naszym romskim respondentom zadać pytanie dotyczące przypisywanych przez nich cech, ale nieromskim mieszkańcom ich miejscowości. Skoro wizerunek Roma w oczach przeciętnego Polaka jest aż tak zły, to jaki jest wizerunek Polaka w oczach Roma? Jak na nas patrzą? Jakie cechy (negatywne i pozytywne) nas wyróżniają? Czy, na zasadzie wzajemności, równie niechętnie nas oceniają?

Jak widać z zestawienia zawartego w tabeli X, wyróżniającą cechą nie-Romów jest religijność (aż 44,9% respondentów tak twierdzi). Na drugim miejscu znalazła się wesołość (28,4% wskazań) i tuż za tą cechą nietolerancja (28,2%) oraz agresja i skłonność do przemocy (27,1%). Prawie co piąty badany (22% wskazań) wymienił pracowitość jako wyróżniającą nas cechę. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że typowa (choć po części stereotypowa) polska „przy padłość” – skłonność do alkoholizmu znalazła „uznanie” w oczach 20,3% respondentów (prawie tyle samo wskazań, co wrogość i brak troski o byt materialny). Na towarzyskość, uczynność i gościnność wskazał prawie do szósty badany. Co dziesiąty badany twierdzi, że Polacy są tolerancyjni i tyle samo, że

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

zasobni materialnie, naszą inteligencję chwali 9,8% Romów, choć tylko 5,2% twierdzi, że brak Polakom inteligencji (skąd taka ambiwalencja w ocenie?). Życiowa mądrość nie-Romów to cecha, którą wymieniło tylko 9% respondentów. W cygańskich oczach takie cechy nieromskiego sąsiedztwa jak: dziwaczność, lenistwo, życie chwilą, nieumiejętność pracy, i niezaradność otrzymały najmniej wyborów.

Tabela X. Cechy nieromskiej ludności w oczach respondentów

Cechy nieromskiej ludności	Liczba	%	Cechy nieromskiej ludności	Liczba	%
Religijność	395	44,9	Izolowanie się od innych	124	14,1
Wesołość	250	28,4	Szczerość	113	12,9
Nietolerancja	248	28,2	Spryt	97	11,0
Agresja, skłonność do przemocy	238	27,1	Tolerancja	91	10,4
Pracowitość	193	22,0	Zasobność materialna	89	10,1
Wrogość	180	20,5	Inteligencja	86	9,8
Nadużywanie alkoholu	178	20,3	Życiowa mądrość	79	9,0
Brak troski o byt materialny	178	20,3	Dziwaczność (śmieszność)	60	6,8
Towarzyskość	163	18,5	Lenistwo	59	6,7
Uczynność	163	18,5	Życie chwilą	50	5,7
Gościnnność	159	18,1	Nieumiejętność pracy	48	5,5
Solidarność wew.	140	15,9	Brak inteligencji	46	5,2
Radość	128	14,6	Niezaradność	32	3,6
Zaradność	125	14,2	Inne	13	1,5

A zatem typowy nieromski sąsiad w opinii Romów ma takie pozytywne cechy jak wesołość i pracowitość, a także towarzyskość, uczynność i gościnnność. Innym elementem tego wizerunku jest natomiast nietolerancja, agresja, skłonność do przemocy i alkoholu, a cechą która zdecydowanie najsilniej wyróżnia nie-Romów jest religijność.

Jaki jest zatem autostereotyp Roma? Czy znajdzie tu potwierdzenie teza o przypisywaniu sobie raczej pozytywnych cech i wartości? Spójrzmy na zestawienie zawarte w tabeli XI.

Romowie we własnych oczach (samoocena) są przede wszystkim weseli (48,2% wskazań), gościnni (46,1%), towarzyscy (36,7%) i solidarni wewnętrznie (35,2%). Na dalszych pozycjach znalazły się takie cechy jak spryt, radość, religijność, szczerość i życiowa mądrość (wszystkie powyżej 20% wskazań). Co dziesiąty badany podkreślił skłonność do nadużywania alkoholu jako charakterystyczną romską cechę. Pracowitość (tak wysoko ceniona przez Romów

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

u nie-Romów) znalazła uznanie w oczach niespełna 10% romskich respondentów. Równie nisko oceniona została zaradność, tolerancja i inteligencja. Romowie nie postrzegali siebie jako agresywnych i skłonnych do przemocy (tylko 3,4% wskazań). Nie uważali też siebie za zasobnych materialnie.

Tabela XI. Cechy romskiej ludności w oczach respondentów

Cechy romskiej ludności	Liczba	%	Cechy romskiej ludności	Liczba	%
Wesołość	424	48,2	Tolerancja	70	8,0
Gościnnność	405	46,1	Inteligencja	59	6,7
Towarzyskość	323	36,7	Wrogość	55	6,3
Solidarność wewnętrzna	309	35,2	Nieumiejętność pracy	55	6,3
Spryt	231	26,3	Izolowanie się od innych	53	6,0
Radość	228	25,9	Lenistwo	46	5,2
Religijność	216	24,6	Brak troski o byt materialny	43	4,9
Szczerość	189	21,5	Agresja, skłonność do przemocy	30	3,4
Życiowa mądrość	187	21,3	Dziwaczność (śmieszność)	27	3,1
Nadużywanie alkoholu	98	11,1	Niezaradność	27	3,1
Uczynność	95	10,8	Nietolerancja	26	3,0
Pracowitość	87	9,9	Brak inteligencji	25	2,8
Zaradność	85	9,7	Zasobność materialna	24	2,7
Życie chwilą	71	8,1	Inne	3	0,3

Już tylko pobieżna analiza rozkładu odpowiedzi na pytanie o autostereotyp dostarczyć może kilku interesujących spostrzeżeń. Po pierwsze – potwierdziła się teza o przypisywaniu autostereotypom wyżej cenionych charakterystyk i wartości niż stereotypom innych grup. Po drugie – takie cechy jak gościnnność, towarzyskość, solidarność wewnętrzna i spryt pojawiają się nie tylko w autostereotypie Roma; tak również widzą Romów nie-Romowie (co znajduje wyraz nie tylko w ludowych przysłowiach na ten temat, ale również w badaniach nad stereotypem Cygana). I wreszcie – Romowie nie postrzegają siebie jako agresywnych i skłonnych do przemocy, choć Polacy widzą Romów jako grupę, która zachowuje się tak, że wywołuje wrogość otoczenia. Czym zatem Romowie zasłużyli sobie na takie oceny Polaków? Odmiennością kulturową i sposobem życia? Czy może inne czynniki odgrywają tu też ważną rolę?

Wnioski:

- Stereotypy nie zawsze całkowicie błędne i fałszujące rzeczywistość często trafnie odzwierciedlają różnice występujące między grupami etnicznymi.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

- Romowie zajmują marginalne miejsce w przestrzeni społecznej, wyznaczone z jednej strony przez ich poczucie odrębności i silny ekskluzywizm, a z drugiej zaś strony przez zasięg dystansu etnicznego i społecznego określany przez nie-Romów, a zawarty właśnie w stereotypie.
- Typowy nie-Rom w oczach Cygana jawi się jako człowiek religijny, wesoły i pracowity, towarzyski i gościnnie, ale też nietolerancyjny, wrogi, skłonny go agresji i przemocy, a także nadużywający alkoholu. Stereotyp taki zbliżony jest do sądów wydawanych o Polakach przez przedstawicieli innych narodów (obywateli będących członkami Unii Europejskiej).
- Niepokoić musi mocno eksponowana przez romskich respondentów taka cecha nie-Romów jak skłonność do agresji i przemocy oraz niski poziom tolerancji. W konsekwencji skutkować to może brakiem poczucia bezpieczeństwa i postrzeganiem nieromskiego sąsiedztwa jako źródła różnorodnych zagrożeń.

Jednym z istotnych zagadnień będących przedmiotem analizowanych badań była kwestia poczucia bezpieczeństwa wśród badanych, przy czym pytania zamieszczone w wykorzystanej do badań ankiecie zmierzały do ustalenia różnych form i rodzajów niepokoju i lęków. Pierwszym zagadnieniem w tym zakresie było ogólne poczucie bezpieczeństwa badanych w miejscu ich zamieszkania, wyrażające się w odpowiedziach na pytania dotyczące sposobu subiektywnego postrzegania przez nich hierarchii różnych zagrożeń, a także rangi, jaką w ramach owych zagrożeń przyznają badani różnym formom przemocy. Drugim zaś aspektem osobistego lęku przed przestępczością, który był przedmiotem omawianych badań, był aspekt behawioralny odnoszący się do podejmowania zachowań mających na celu redukcję lęku przed przemocą lub zmniejszenia prawdopodobieństwa wiktylizacji nią. Zagadnieniem tego dotyczyło pytanie o częstotliwość podejmowania przez badanych różnych zachowań mających taki właśnie cel. W tym momencie warto podkreślić, że własne doświadczenia wiktylizacyjne (tak bezpośrednie, jak i pośrednie) odgrywają stosunkowo niewielką rolę w kształtowaniu ogólnych rozmiarów lęku przed przestępczością (jest to znana wiktymologom prawidłowość), natomiast zasadniczą rolę odgrywa tu wiedza o doświadczeniach wiktylizacyjnych w obszarach, od których jednostki dzieli spory dystans, tak fizyczny jak i społeczny i której podstawowym źródłem we współczesnych społeczeństwach są środki masowego przekazu.

Wpływ środków masowego przekazu jest szczególnie istotny na społeczną ocenę ogólnego stanu przestępczości, bowiem w tej mierze obywatele zdani są prawie wyłącznie na informacje przekazywane przez media, podczas gdy

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

w ocenie osobistego bezpieczeństwa kierują się raczej doświadczeniem dnia codziennego. Ogólny strach przed przestępczością z reguły bywa większy niż ten odnoszący się do konkretnego miejsca zamieszkania.

Nasi respondenci raczej skłonni są przyznać, że miejsce w którym zamieszkują wraz z rodziną można nazwać bezpiecznym i spokojnym. Tak twierdziło 41,3% badanych. Przeciwnego zdania było 33% ankietowanych; 25% nie miało zdania (zaledwie 0,7% badanych nie udzieliło na to pytanie żadnej odpowiedzi). Większość osób twierdzących, że w miejscu zamieszkania nie można czuć się bezpiecznie to byli mężczyźni (36,5%); tylko 28,8% kobiet było tego zdania.

Przypomnijmy: 36,6% respondentów twierdziło, że przestępczość jest najważniejszym problemem społecznym regionu zamieszkania (zajmując drugie miejsce po bezrobociu); tymczasem tylko 33% skłonnych by było wiązać ją z konkretnym miejscem swojego zamieszkania. Kilkuprocentowa różnica w rozkładzie odpowiedzi na te dwa pytania potwierdzić może tezę o tym, że ogólny strach przed przestępczością (i przemocą) z reguły bywa większy niż ten odnoszący się do miejsca zamieszkania. A oto rozkład odpowiedzi na pytanie o poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania:

Tabela XII. Poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania

Czy miejsce zamieszkania jest bezpieczne?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
tak	174	189	363	43,5	39,5	41,3
nie	115	175	290	28,8	36,5	33,0
nie mam zdania	106	114	220	26,5	23,8	25,0
brak odpowiedzi	5	1	6	1,3	0,2	0,7

Następnym pytaniem, które zadaliśmy było pytanie o identyfikację miejsc szczególnie niebezpiecznych w miejscu zamieszkania respondentów. Uzyskaliśmy tylko 233 odpowiedzi na to pytanie, a właściwie 233 miejsca respondenci zidentyfikowali jako mało bezpieczne – każdy respondent mógł wskazać dowolną liczbę takich miejsc. Najczęściej wymienianym miejscem był teren całej miejscowości, dzielnicy bądź osiedla – 66 wskazań; na drugim miejscu (41 wskazań) wymieniono ulice, głównie nieoświetlone (na których chętnie gromadzą się „menele”); trzecie miejsce w tym swoistym rankingu przypadło dyskotekom, pubom, barom i restauracjom – 28 wskazań; na czwartym miejscu (26 wskazań) znalazły się tereny zielone – parki, ogródki działkowe i osiedlowe, miejsca rekreacji; piąte miejsce przypadło Rynkowi Głównemu

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

i ścisłemu centrum Krakowa oraz placom handlowym, okolicom punktów usługowych i sklepów (głównie otwartych przez całą dobę) – po 24 wskazania; stadion sportowy i boisko osiedlowe wymieniono tylko 9 razy; osiem razy dworzec PKS/PKP i jego najbliższe okolice; stosunkowo najbardziej bezpiecznym miejscem w tym zestawieniu okazała się być droga do szkoły i okolice samej szkoły – tylko 7 wskazań. Oczywiście trudno na podstawie tych odpowiedzi wysnuwać zbyt daleko idące wnioski; jednakże łatwo zauważyć, że prawie 30% wskazań dotyczyło całej najbliższej okolicy zamieszkania (osiedle, dzielnica, miejscowość) i braku poczucia bezpieczeństwa nie w konkretnym miejscu (np. plac targowy, park, nieoświetlona ulica), ale na terenie całego właśnie osiedla czy dzielnicy.

Kogo respondenci obawiają się najbardziej? Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawiał się następująco:

Tabela XIII. Źródła obaw i lęków Romów

Kogo/czego się boją?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
grup agresywnie zachowującej się młodzieży	345	409	754	39,2	46,5	85,8
pijanych	253	302	555	28,8	34,4	63,1
nieostrożnych kierowców	159	191	350	18,1	21,7	39,8
narkomanów	128	128	256	14,6	14,6	29,1
sąsiadów	72	82	154	8,2	9,3	17,5
osoby chore psychicznie i dewianci	9	1	10	1,0	0,1	1,1
inne	4	6	10	0,5	0,7	1,1
policii	1	7	8	0,1	0,8	0,9
AIDS	2	2	4	0,2	0,2	0,5
prokurator, sąd	–	2	2	–	0,2	0,2

Zdecydowana większość badanych – 85,8% za szczególnie zagrażające uznała grupy agresywnie zachowującej się młodzieży; podkreślić należy, że częściej obawiają się ich mężczyźni – 46,5% niż kobiety – 39,2%. Osób będący pod wpływem alkoholu obawiało się 63,1% badanych (również i tu mężczyźni częściej odczuwali obawę niż kobiety). W dalszej kolejności respondenci wymienili nieostrożnych kierowców – 39,8% wskazań, narkomanów – 29,1% wskazań. Swoich sąsiadów obawiało się tylko 17,5% Romów. Pozostałe 3,8% wskazań przypadła dla osób chorych psychicznie, dewiantów seksualnych, prokuratury, sądów, chorych na AIDS i policji. Oczywiście opinii respondentów na temat osób szczególnie ich zagrażających nie można traktować jako źródła informacji o faktach, ponieważ wypowiedzi odnoszą się wyłącznie do

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

subiektywnego obrazu zjawiska, który jednakże nie powstał w próżni, a w oparciu o obserwacje i własne doświadczenia. Stąd można by wysnuć wniosek, że tak wysokie poczucie zagrożenia Romów ze strony agresywnej młodzieży to nie tylko wpływ środków masowego przekazu (epatowanie odbiorców informacjami na temat agresywnych i przestępczych nastolatków), ale przede wszystkim doświadczanie tej agresji w rzeczywistości nie – medialnej.

Wskaźników nasilenia lęku przed wiktyimizacją konkretnymi formami przemocy dotyczyło z kolei pytanie o poczucie osobistego zagrożenia badanych pewnymi formami przemocy. W tym wypadku respondenci mieli udzielać odpowiedzi wybierając alternatywy na stosowanej 3-stopniowej skali sięgającej od stwierdzenia, że nigdy nie czują się zagrożeni tymi formami przemocy, poprzez stwierdzenie, że doświadczają ich rzadko, po stwierdzenie, że czują się nimi zagrożeni często. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela XIV.

Tabela XIV. Zagrożenie respondentów różnymi formami przemocy

Formy przemocy	Nigdy	Rzadko	Często
zostaną zraniony(a) przy użyciu broni (palnej lub jakiegokolwiek innej)	385	203	130
ktoś będzie mi groził przy użyciu broni (palnej lub jakiegokolwiek innej)	335	237	114
zostaną okradziony(a)	170	323	191
ktoś będzie mi groził lub zmuszał do czegoś	221	303	143
zostaną pobity(a)	188	252	235
ktoś przemocą odbierze mi pieniądze lub inne przedmioty	221	273	192
ktoś będzie groził mojej rodzinie (żonie, mężowi lub dzieciom)	227	252	275
ktoś będzie mnie zaczepiał, wyśmiewał	200	230	298
ktoś będzie zaczepiał, wyśmiewał moją rodzinę (żonę, męża lub dzieci)	196	242	335
inne	6	5	5

Stosunkowo najrzadziej badani odczuwali strach przed użyciem (lub groźbą użycia) wobec nich broni palnej lub jakiegokolwiek innej (noża, kastetu) – 43,8% badanych nie odczuwało nigdy takiego zagrożenia; co czwarty badany nigdy nie bał się osób, które by jemu lub jego rodzinie groziły lub zmuszały do czegoś, a także przemocą odebrały pieniądze lub inne przedmioty (a więc wymuszenia rozbójniczego). Rzadko Romowie bali się okradzenia. Najczęściej czuli się zagrożeni ze strony osób, które będą zaczepiać, wyśmiewać respondenta lub członka jego rodziny. A więc obawiali się przede wszystkim agresji słownej, wyzywk i drwin.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Tabela XV. Zagrożenie respondentów różnymi formami przemocy

Skala zagrożenia formą przemocy	Nigdy		Rzadko		Często	
	K	M	K	M	K	M
grup agresywnie zachowującej się młodzieży	345	409	754	39,2	46,5	85,8
pijanych	253	302	555	28,8	34,4	63,1
zostaną zraniony(a) przy użyciu broni (palnej lub jakiegokolwiek innej)	42,3	45,1	26,0	20,7	13,8	15,7
ktoś będzie mi groził przy użyciu broni (palnej lub jakiegokolwiek innej)	35,8	40,1	29,8	24,6	12,3	13,6
zostanę okradziony(a)	15,8	22,3	37,3	36,3	26,5	17,7
ktoś będzie mi groził lub zmuszał do czegoś	23,0	26,9	35,3	33,8	20,3	12,9
zostanę pobity(a)	22,3	20,7	26,8	30,3	27,0	26,5
ktoś przemocą odbierze mi pieniądze lub inne przedmioty	22,0	27,8	32,8	29,6	25,8	18,6
ktoś będzie groził mojej rodzinie (żonie, mężowi lub dzieciom)	23,0	28,2	32,0	25,9	30,5	31,9
ktoś będzie mnie zaczepiał, wyśmiewał	18,8	26,1	32,0	21,3	32,3	35,3
ktoś będzie zaczepiał, wyśmiewał moją rodzinę (żonę, męża lub dzieci)	21,5	23,0	31,5	24,2	37,3	38,8
inne	0,5	0,8	1,0	0,2	0,3	0,8

Jerzy Ficowski napisał kiedyś, że w powszechnej świadomości często utrzymuje się utarte i fałszywe wyobrażenia o Cyganach, pokutują uparcie trzy wersje owych wyobrażeń: „demoniczna”, „przestępcza” i „operetkowa”. Zazwyczaj mamy do czynienia z mieszaniną wszystkich wymienionych, połączonych w różnych proporcjach, ale z reguły nacechowaną całkowitą nieznaną jomością prawdziwego oblicza tego ludu. Role i pozycje społeczne Romów ujmowane są w kategoriach pariasów lub marginesu. W ten sposób definiowani stają się jednocześnie przedmiotem odrzucenia społecznego. Postrzegani jako bardziej lub mniej dewiacyjny segment społeczeństwa, stanowią w związku z tym obiekt uporczywych uprzedzeń, a głęboko zakorzenione stereotypy podtrzymują i zarazem usprawiedliwiają powszechna niemal wrogość społeczeństwa wobec nich. Ta wrogość oczywiście przejawiać się może na wiele różnych sposobów – jedną z jego artykulacji jest właśnie agresja słowna, ośmieszanie, wyzwiska i drwiny. I tego właśnie respondenci najczęściej doświadczają i tego się obawiają.

A jak zachowują się, ponieważ boją się przemocy lub chcą jej uniknąć? Na to pytanie odpowiedzi były następujące:

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Tabela XVI. Częstotliwość stosowania różnych form obrony respondentów przed zjawiskami przemocy

Formy obrony	Nigdy	Rzadko	Często
posiadam przy sobie telefon komórkowy, aby móc szybko wezwać pomoc	294	125	256
posiadam przy sobie broń (nóż, kastet lub inne narzędzie)	545	87	25
posiadam przy sobie coś za pomocą czego mógł(a)bym bronić się	416	186	49
zostaję w domu pomimo, że chciał(a)bym gdzieś wyjść	193	309	193
zostawiam wartościowe przedmioty w domu	164	235	277
unikam określonych miejsc w mojej miejscowości	192	235	273
unikam wychodzenia z domu po zmroku	186	247	322
schodzę pewnym ludziom z drogi (np. skręcam w boczną ulicę)	206	229	302
unikam samotnego przebywania wieczorem na ulicy	217	193	364
w niektóre miejsca chodzę tylko w towarzystwie innych	165	225	338
inne	1	8	6

Tabela XVII. Zagrożenie respondentów różnymi formami przemocy

Skala częstości formy obrony	Nigdy		Rzadko		Często	
	K	M	K	M	K	M
posiadam przy sobie telefon komórkowy, aby móc szybko wezwać pomoc	34,0	33,0	13,8	14,6	30,0	28,4
posiadam przy sobie broń (nóż, kastet lub inne narzędzie)	67,0	57,8	8,8	10,9	0,5	4,8
posiadam przy sobie coś za pomocą czego mógł(a)bym bronić się	51,5	43,8	18,0	23,8	5,3	5,8
zostaję w domu pomimo, że chciał(a)bym gdzieś wyjść	21,0	22,8	35,3	35,1	24,0	20,3
zostawiam wartościowe przedmioty w domu	15,8	21,1	27,0	26,5	36,3	27,6
unikam określonych miejsc w mojej miejscowości	17,5	25,5	28,5	25,3	33,5	29,0
unikam wychodzenia z domu po zmroku	18,5	23,4	26,0	29,9	39,8	34,0
schodzę pewnym ludziom z drogi (np. skręcam w boczną ulicę)	22,0	24,6	26,3	25,9	39,3	30,3
unikam samotnego przebywania wieczorem na ulicy	20,3	28,4	23,0	21,1	46,0	37,6
w niektóre miejsca chodzę tylko w towarzystwie innych	15,0	21,9	25,0	26,1	43,5	34,2
inne	0,0	0,2	1,0	0,8	0,5	0,8

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Można powiedzieć, że najbardziej ekstremalne formy zachowań mających zredukować strach i zabezpieczyć przed wiktymizacją, takie jak posiadanie broni (palnej, gazowej, noża, kastetu) są zachowaniami najrzadziej występującymi, tj. takimi, co do których najwyższy był odsetek odpowiedzi wskazujący na to, że badani nigdy nie przedsięwzię takich środków. Rzadko występowało także zachowanie, takie jak posiadanie „na wszelki wypadek” telefonu komórkowego w celu umożliwienia wezwania pomocy. Inaczej mówiąc – wśród zachowań obronnych badanych Romów dominowały stosunkowo proste zachowania polegające przede wszystkim na unikaniu samotnego przebywania wieczorem na ulicy, wychodzeniu z domu po zmroku, a jeśli już to w niektóre miejsca chodzili tylko w towarzystwie innych osób. Również można zauważyć, że kobiety zdawały się częściej podejmować działania o charakterze pasywnym, polegające na unikaniu pewnych zachowań lub miejsc, podczas gdy u mężczyzn częściej występowało zachowanie aktywne, mające dać szansę obrony w razie zagrożenia (potwierdza to zresztą pewną prawidłowość obserwowalną również w innych badaniach wiktymologicznych).

Wnioski:

- Co trzeci ankietowany Rom uważał, że miejsce w którym mieszka nie należy do bezpiecznych; a za szczególnie zagrażający uznaje teren całego osiedla, dzielnicy bądź miejscowość zamieszkania. Równie niebezpieczne są źle oświetlone ulice, tereny zielone (parki, ogródki działkowe), jak i miejsca grupowania się młodzieży i spożywania alkoholu (puby, dyskoteki). Zdecydowana większość badanych właśnie agresywnie zachowującej się młodzieży, obawia się najbardziej, szczególnie tej, dla której agresja słowna wydaje się być jednym ze skutecznych sposobów okazywania przewagi (władzy i panowania) nad innymi.
- Aby uniknąć wiktymizacji Romowie najczęściej podejmowali zachowania pasywne (polegające np. na unikaniu pewnych miejsc, głównie po zmroku). Bardzo rzadko, tak deklarowali, podejmować będą działania o charakterze aktywno-obronnym (posiadanie broni, itp.), a jeżeli już, to czynić to będą raczej mężczyźni.

Wielu znawców romskiej problematyki (choć nie tylko i wyłącznie sami Romowie) skarży się na stronnicze i dyskryminacyjne stosowanie prawa. Takie odczucie jest głęboko zakorzenione pośród tych, którzy informują o licznych przypadkach brutalnych ataków przeciwko nim i skarżą się na sposób w jaki policja, prokuratorzy i sądy traktują takie przypadki. Niewłaściwe postępowanie lub zupełny brak reakcji w każdej fazie konfliktu, także podczas

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

śledztwa i po jego zakończeniu w sądach, przyczynia się pośrednio do wrogiego nastawienia większości wobec Romów i czynienia z nich niejednokrotnie kozłów ofiarnych. Wśród romskich ofiar zaś wzmacnia przekonanie, że administracji państwowej brakuje woli, by działać zgodnie z literą prawa.

Spektakularnych ataków na Romów; takich jakie miały miejsce w 1981 roku w Koninie i Oświęcimiu oraz w 1991 roku w Mławie (przypomnijmy: agresywne i rozhisteryzowane grupy nie-Romów napadały na romskie domy i mieszkania niszcząc je i podpalając) na terenie objętym badaniem nigdy się nie zdarzyły. Nie oznacza to oczywiście, że Romowie nie stają się ofiarami przestępstw, czy innych rodzajów przemocy. Spójrzmy zatem na zestawienia informujące o wiktywności badanych oraz o typie zdarzenia, którego byli ofiarami.

Tabela XVIII. Wiktywność badanych respondentów

Czy byli ofiarami przestępstwa lub przemocy?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
nie	303	328	631	75,75	68,5	71,8
tak	84	131	215	21,0	27,3	24,5
brak odpowiedzi	13	20	33	3,25	4,2	3,8

Tabela XIX. Sprawca zdarzenia

Kto był sprawcą?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
sprawca nie-Rom	76	119	195	90,5	90,8	90,7
nie wiadomo kto	3	8	11	3,6	6,1	5,1
sprawca Rom	3	2	5	3,6	1,5	2,3
sprawca Rom i nie-Rom	2	2	4	2,4	1,5	1,9

Tabela XX. Rodzaj zdarzenia, którego respondenci byli ofiarami

Jakie to zdarzenia?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
napady i pobicia	30	77	107	35,7	58,8	49,8
brak opisu	17	29	46	20,2	22,1	21,4
kradzieże i rozbój	13	15	28	15,5	11,5	13,0
agresja słowna	12	4	16	14,3	3,1	7,4
awantury rodzinne i sąsiedzkie	6	3	9	7,1	2,3	4,2
obrzucanie przedmiotami i wybicie szyb	4	3	7	4,8	2,3	3,3
najście policji	2		2	2,4	0,0	0,9

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Okazuje się, że prawie co czwarty Rom był w ciągu roku poprzedzającego badanie ofiarą przestępstwa albo przemocy (częściej tej przemocy doświadczali mężczyźni). Sprawcą tej przemocy w prawie każdym przypadku był nie-Rom (90,7% wskazań) i prawie połowa (49,8%) tych czynów to napady i pobicia, a co dziewiąty był kradzieżą i rozbojem. Jednocześnie co piąty badany spośród tych, którzy doświadczyli przemocy nie był w stanie określić na czym dokładnie to zdarzenie polegało. Agresji słownej doświadczyło jedynie 7,4% spośród 215 osób – ofiar przemocy i w tym przypadku częściej ta agresja kierowana była w stronę romskich kobiet. Przypomnijmy: w miejscu zamieszkania Romowie obawiali się przede wszystkim grup agresywnie zachowujących się młodzieży, wyzwick i ośmieszania, gdy tymczasem to nie one właśnie stanowią źródło realnego zagrożenia (choć przyznać należy, że od agresji słownej do pobicia droga zazwyczaj bywa krótka). Również podkreślić należałoby, że respondenci mogli nie informować nas o przypadkach zachowań agresywnych, gdzie sprawcą był inny Rom: przyjąć należy, że przynajmniej część konfliktów pomiędzy Romami to „romska sprawa”, o której mówić nie-Romom nie wypada.

Czy ankietowani w ciągu ostatniego roku byli sprawcami przemocy albo przestępstwa, w którym interweniowała policja? – to kolejne pytanie przez nas zadane. Otóż zdecydowana większość odpowiedziała negatywnie – 64,4% respondentów nie było sprawcami takiego zdarzenia. Jedynie niespełna 5% przyznała się do tego czynu. Zastanawiający jest duży odsetek osób, które nie udzieliły na to pytanie żadnej odpowiedzi – 31,1%. Czy zadziałał tu jakiś mechanizm; dlaczego prawie co trzeci badany nie miał w tej sprawie nic do powiedzenia? Wszak tak sformułowane pytanie: Czy w ciągu ostatniego roku był Pan(i) sprawcą przestępstwa albo przemocy, w której interweniowała policja?” nie było pytaniem o oszacowanie wielkości „ciemnej liczby” przestępstw, ale o przestępczość (przemoc) ujawnioną (interwencja policji miała przecież miejsce).

Ofiarami tych zdarzeń (a było ich tylko 40) byli w 18 przypadkach Romowie; w 13 nie-Romowie; 9 osób nie udzieliło na to pytanie żadnej odpowiedzi. Można by zatem powiedzieć, że częściej ofiarami przestępstw Romów stają się sami Romowie, choć z drugiej strony brak nam odpowiedniej liczby danych, aby czynić tu jakieś uogólnienia. Rozkład odpowiedzi na te pytania przedstawiają zestawienia zawarte w tabeli XXI.

Policja w myśl art. 1 Ustawy o policji z 6 kwietnia 1990 roku jako formacja przeznaczona do ochrony bezpieczeństwa obywateli oraz utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego jest bezpośrednio związana z ofiarami przestępstwa jako pierwszy z reguły organ państwowy z którym ma ona do

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

czynienia po popełnionym przestępstwie. Opinie ofiary przestępstwa dotyczące efektywności wypełnienia obowiązków przez organy sprawiedliwości karnej powstają właśnie na podstawie sposobu w jaki została ona potraktowana przez policję oraz zachowania się funkcjonariuszy wobec niej. To pierwsze wrażenie często zostaje w pamięci ofiary i ma istotny wpływ na jej gotowość do współpracy z organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także na zaufanie do tych organów czy to w aktualnej sprawie, czy też w przyszłości. Policja jest również pierwszym i najważniejszym źródłem informacji i doraźnej pomocy dla ofiary przestępstwa. Zwracając się do policji ofiara przestępstwa często nie wie, jakie prawa jej przysługują, jakie istnieją instytucje pomocy dla ofiar przestępstw oraz w jaki sposób można nawiązać z nimi kontakt. Ofiara przestępstwa zwraca się też do policji o informacje dotyczące losu jej sprawy na dalszych etapach postępowania karnego. Znaczenie policji zależy więc nie tylko od specyficznych czynności, jakie prowadzi w ramach dochodzenia, lecz także od jej funkcji i działań wykonywanych na rzecz obywateli. Od innych instytucji państwowych różni się ona tym, że gdy pierwsze są dostępne tylko w określonym czasie i w odniesieniu do ograniczonych kompetencyjnie spraw, to policja pozostaje w dyspozycji o każdej porze, we wszystkich warunkach i w związku z różnorodnymi sprawami. Interweniuje i udziela pomocy nie tylko w sprawach poważnych przestępstw, lecz także konfliktów sąsiedzkich lub rodzinnych oraz w sprawach nie kwalifikujących się jako przestępstwa.

Tabela XXI. Romowie jako sprawcy przestępstw i przemocy

Czy byli sprawcami przestępstwa lub przemocy?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
nie	263	303	566	65,8	63,3	64,4
tak	15	25	40	3,8	5,2	4,6
brak odpowiedzi	122	151	273	30,5	31,5	31,1

Tabela XXII. Ofiary przemocy lub zachowań przestępczych Romów

Kto był ofiarą?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
ofiara nie-Rom	5	8	13	33,3	32,0	32,5
ofiara Rom	8	10	18	53,3	40,0	45,0
brak odpowiedzi	2	7	9	13,3	28,0	22,5

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Policja jest organem zajmującym się większością popełnionych przestępstw. Z reguły dowiaduje się o nich w wyniku zawiadomienia złożonego przez ofiarę przestępstwa albo osobę trzecią. Badania wiktymologiczne wskazują, że istnieje ogromna liczba przestępstw, w tym również groźnych, o których nie zawiadomiono policji. Większość tych badań sugeruje, że ofiary mają wyraźnie sceptyczny stosunek do skuteczności działań policji; przeważający procent wypadków nie zgłaszania o przestępstwie wynika z niewiary w podjęcie działań przez policję oraz w wykrycie sprawcy i udowodnienie mu winy. Okazało się również, że ofiara, która doznała powtórnej wiktymizacji spowodowanej niestosownym działaniem policji, nie zawiadamia policji, jeżeli w przyszłości staje się ofiarą przestępstwa lub dowie się o jego popełnieniu. Wynika stąd jak ważne jest właściwe działanie policji i jej zachowanie wobec ofiary i jakie to pociąga skutki dla całego systemu wymiaru sprawiedliwości. Wszystkie szlachetne hasła i zasady tej sprawiedliwości mogą okazać się dla ofiary nieprawdziwe, jeżeli zostanie ona zlekceważona lub źle potraktowana chociażby przez jednego funkcjonariusza policji. Świadczy to o konieczności opracowania wzorca działania policji i starannego realizowania go w codziennej praktyce.

A jak ta praktyka wygląda w odniesieniu do kwestii romskiej? Pytaliśmy naszych respondentów o to, czy będąc ofiarami przestępstwa zdecydowali się powiadomić policję o tym fakcie. Prawie połowa (47,4%) osób zdecydował się to uczynić, z czego 52,9% ankietowanych stwierdziło, że nie było zadowolonych ze sposobu interwencji policji. Wśród najczęściej wymienianych powodów tego niezadowolenia było złe traktowanie przez policjantów i brak zainteresowania z ich strony rozwiązaniem tej sprawy (33,3%); nieskuteczność działań policji zmierzających do wykrycia i ukarania sprawcy (27,8%) i zarzut o nie podjęcie żadnego działania ze strony policji (11,1%); jednocześnie aż 27,8% osób nie udzieliło na to pytanie żadnej odpowiedzi.

Prawie 40% badanych (36,7%) jednak policji o dokonanym przestępstwie nie powiadomiło. Dlaczego? Wśród najczęściej wymienianych powodów znalazła się obawa odwetu ze strony sprawcy (24,1%), niewiara w skuteczność policji (20,3%), mała szkoda czynu i brak jego skutku (10,1%) oraz brak zaufania do policji (8,8%). Również i tu podkreślić należy, że aż 22,8% osób, które nie zdecydowały się powiadomić policji o zaistniałej sprawie nie chciała podać powodu swego postępowania. W tabeli XXIII i kolejnych przedstawione są rozkłady odpowiedzi na te pytania.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Tabela XXIII. Powiadamianie policji o zdarzeniach, których ofiarami byli respondenci

Powiadamianie policji	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
tak	43	59	102	51,2	45,0	47,4
nie	31	48	79	36,9	36,6	36,7
brak odpowiedzi	10	24	34	11,9	18,3	15,8

Tabela XXIV. Przyczyny nie powiadamiania policji o zdarzeniach

Dlaczego nie powiadamiają Policji?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
obawa	6	13	19	19,4	27,1	24,1
brak odpowiedzi	9	9	18	29,0	18,8	22,8
nieskuteczność policji	6	10	16	19,4	20,8	20,3
moja, nasza sprawa	4	7	11	12,9	14,6	13,9
mała szkoda, brak skutku czynu	4	4	8	12,9	8,3	10,1
brak zaufania do policji	2	5	7	6,5	10,4	8,9

Tabela XXV. Zadowolenie respondentów ze sposobu interwencji policji

Zadowolenie z interwencji Policji	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
nie	21	33	54	48,8	55,9	52,9
tak	19	24	43	44,2	40,7	42,2
brak odpowiedzi	3	2	5	7,0	3,4	4,9

Tabela XXVI. Przyczyny niezadowolenia respondentów

Dlaczego nie byli zadowoleni z interwencji Policji?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
brak działania	3	3	6	14,3	9,1	11,1
nieskuteczność	7	8	15	33,3	24,2	27,8
złe traktowanie i brak zainteresowania policji	5	13	18	23,8	39,4	33,3
brak odpowiedzi	6	9	15	28,6	27,3	27,8

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Zadaliśmy również naszym respondentom pytanie o to, czy w ciągu ostatniego roku zwracali się do policji w innej sprawie niż zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (np. z prośbą o pomoc, o udzielenie informacji). Tylko 33 osoby (co stanowi zaledwie 3,8% badanej grupy) o taką pomoc się zwracało, ale też aż 203 osoby odmówiły odpowiedzi na to pytanie (23,1% badanych). Nie znamy powodu tej odmowy. Najczęstszym powodem tego kontaktu była prośba o interwencję (choć nie w sprawach dotyczących przemocy) oraz chęć uzyskania informacji o zatrzymanych członkach rodziny (24,2%).

Na koniec dla pewnego podsumowania sekwencji pytań dotyczących oceny pracy policji przez Romów zadaliśmy pytanie o to, czy policja jest zainteresowana rozwiązaniem sprawy, z którą się do niej zwracają. Pomijając brak odpowiedzi na to pytanie ze strony osób, które nigdy do policji nie zgłaszały się z jakąkolwiek sprawą, to i tak zauważyć należy, że prawie dwukrotnie więcej Romów doceniło pracę policji w tym zakresie niż było jej przeciwnych (21,8% respondentów twierdziło, że policja jest zainteresowana rozwiązaniem sprawy i 11,5%, że nie jest). Prawie połowa osób niezadowolonych z kontaktów z policją (45,5%) podkreślała antycygańskie uprzedzenia, którymi kierują się policjanci i złe traktowanie Romów, choć i tak sporo (25,7%) przyznało, że policja jest w ogóle mało skuteczna (nie tylko jeśli chodzi o romskie sprawy). Stosowne odpowiedzi respondentów znajdują się w czterech tabelach poniżej.

Tabela XXVII. Inne kontakty z policją

Czy zwracano się do Policji w innych sprawach?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
nie	286	357	643	71,5	74,5	73,2
tak	18	15	33	4,5	3,1	3,8
brak odpowiedzi	96	107	203	24,0	22,3	23,1

Tabela XXVIII. Powody zwracania się do policji

Z czym się zwracano?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
zgłoszenie interwencji	9	9	18	50,0	60,0	54,5
informacje o rodzinie	7	1	8	38,9	6,7	24,2
inne	2	5	7	11,1	33,3	21,2

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Tabela XXIX. Zainteresowanie policji rozwiązywaniem spraw romskich

Zainteresowanie Policji rozwiązaniem sprawy	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
nie	46	55	101	11,5	11,5	11,5
tak	88	104	192	22,0	21,7	21,8
nie mam zdania	117	153	270	29,3	31,9	30,7
brak odpowiedzi	149	167	316	37,3	34,9	35,9

Tabela XXX. Powody braku zainteresowania policji rozwiązywaniem spraw

Powody braku zainteresowania	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
nieskuteczność, brak działania	17	9	26	37,0	16,4	25,7
złe traktowanie, uprzedzenia	16	30	46	34,8	54,5	45,5
brak odpowiedzi	13	16	29	28,3	29,1	28,7

Wnioski:

- Wbrew stereotypowym (głównie artykułowanym przez Romów) opiniom, Romowie na terenie objętym badaniem nie byli grupą w jakiś szczególnie sposób narażoną na wysoki stopień wiktymizacji. Najczęściej wymienianym przez respondentów aktem przemocy kierowanym w ich stronę były napady i pobicia, ale doświadczył tego do ósmy Rom. Mimo iż najbardziej obawiają się ze strony nieromskiego sąsiedztwa agresji słownej, wyzwisk i ośmieszania, to jednak rzadko jej doświadczają.
- Romowie niezbyt wysoko oceniali prace policji podczas jej interwencji. Głównymi zarzutami podnoszonymi wobec niej były podejrzenia o stronniczość, uprzedzenia antycygańskie i brak skuteczności działania w zakresie wykrywalności sprawców przestępstw. Jednakże podkreślić należy, że zdecydowana większość Romów nigdy z policją w żadnej sprawie się nie kontaktowała, a również większość z tych Romów, którzy mieli z nią kontakt oceniała jej pracę pozytywnie. Być może negatywnie nastawieni do pracy policji Romowie to ci, którzy już wcześniej, w przeszłości mieli z nią negatywne doświadczenia (na co już zwróciliśmy wcześniej uwagę).

W naszych badaniach podjęliśmy tylko jeden wątek prewencyjnych działań policji – obecność i postrzeganie roli dzielnicowego.

Na pytanie, czy respondenci znają swojego dzielnicowego przeszło 2/3 respondentów odpowiedziało, że tak. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela XXXI.

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Tabela XXXI. Znajomość dzielnicowego przez respondentów

Znajomość dzielnicowego	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
nie	142	180	322	35,5	37,6	36,6
tak	255	293	548	63,8	61,2	62,3
brak odpowiedzi	3	6	9	0,8	1,3	1,0

Respondenci zgadzali się ze stwierdzeniem, że każdy mieszkaniec powinien znać swojego dzielnicowego – tak uważało prawie 80% badanych, prawie 14% ankietowanych nie miało zdania w tej kwestii, nieco ponad 4% twierdziło, że znajomość dzielnicowego nie jest konieczna i prawie tyle samo respondentów nie udzieliło na to pytanie żadnej odpowiedzi. Jak widać z powyższego dzielnicowy jest postacią znaną respondentom i pożądaną z punktu widzenia ewentualnych kontaktów. A oto rozkład odpowiedzi na pytanie o to, czy każdy obywatel powinien go znać:

Tabela XXXII. Konieczność znajomości dzielnicowego w oczach respondentów

Konieczność znajomości dzielnicowego	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
nie	12	24	36	3,0	5,0	4,1
nie mam zdania	51	71	122	12,8	14,8	13,9
tak	325	357	682	81,3	74,5	77,6
brak odpowiedzi	12	27	39	3,0	5,6	4,4

Jak często w miejscu zamieszkania respondenci widują patrole policyjne (ich obecność dawać może – choć czasami złudne – poczucie bezpieczeństwa)? Ankietowani odpowiadali w następujący sposób:

Tabela XXXIII. Częstotliwość widywania patroli policji przez respondentów

Częstotliwość widywania patroli	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
codziennie	94	102	196	23,5	21,3	22,3
raz w miesiącu	119	138	257	29,8	28,8	29,2
raz w tygodniu	116	149	265	29,0	31,1	30,1
wcale	70	86	156	17,5	18,0	17,7
brak odpowiedzi	1	4	5	0,3	0,8	0,6

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

Codziennie patrole policyjne widywało zaledwie 22,3% respondentów, raz w tygodniu 30,1%; raz w miesiącu 29,2% i aż 17,7% nie widziało ich wcale w miejscu swojego zamieszkania. Jednocześnie 78,5% badanych przyznało, że zwiększenie liczby patroli policyjnych wpłynęłoby na poprawę bezpieczeństwa w miejscu ich zamieszkania (tabela XXXIV).

Tabela XXXIV. Ocena wpływu zwiększenia liczby patroli na stan bezpieczeństwa

Czy zwiększenie liczby patroli Policji wpłynie na poprawę bezpieczeństwa?	Kobiety	Mężczyźni	Razem	%K	%M	%R
nie	17	29	46	4,3	6,1	5,2
nie mam zdania	42	63	105	10,5	13,2	11,9
tak	329	361	690	82,3	75,4	78,5
brak odpowiedzi	12	26	38	3,0	5,4	4,3

Wnioski:

- Mimo iż zdecydowana większość Romów zna swojego dzielnicowego i uważa, że każdy mieszkaniec powinien go znać, to jednak nieliczni widują policję na tyle często, aby w miejscu zamieszkania czuć się bezpiecznie. Zwiększenie liczby patroli policyjnych w opinii respondentów, mogłoby poprawić stan bezpieczeństwa Romów i mieć walor podejmowanych przez policję działań prewencyjnych.
- Policja musi również, wzorem innych państw, opracować i realizować inne programy prewencyjne adresowane do Romów, którzy są szczególnie zagrożeni zachowaniami przestępczymi podejmowanymi wobec nich przez nieromską społeczność (głównie przez agresywną młodzież).

Zgromadzony w trakcie badań materiał empiryczny (w tym także materiał pochodzący z licznych lustracji terenowych i rozmów z przedstawicielami romskiego środowiska) upoważnił realizatorów badań do następujących konstatacji:

1. Podstawowym problemem społecznym dostrzeganym przez Romów w miejscu ich zamieszkania okazało się być bezrobocie i, na drugim miejscu, przestępczość. Dyskryminacja mniejszości etnicznych jako podstawowy problem regionu wymieniana była zaledwie przez co trzeciego badanego. Większość nie doświadczała jej bezpośrednio, bo takie wskazania jak bezrobocie i przestępczość wymieniane są jako problemy szczególnie zagrażające przez nieromskich respondentów w wielu innych stosownych

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

badaniach. Jak widać Romowie w ocenie problemów szczególnie im i współmieszkańcom regionu zagrażających nie różnią się specjalnie od nie-Romów. Natomiast konsekwencje bezrobocia mogą okazać się dla Romów szczególnie niekorzystne. Jak pokazują polskie i światowe badania na temat skutków bezrobocia, społeczności dotknięte tym problemem doświadczają wzrostu napięć i konfliktów społecznych, wzrostu agresji i przestępczości, pogorszenia sytuacji finansowej (co wydaje się być oczywistą konsekwencją bezrobocia), a także wzrostu częstotliwości występowania różnego rodzaju schorzeń (somatycznych i psychicznych). Romowie jako grupa w sposób szczególny dotknięta bezrobociem mogą stać się nie tylko ofiarami tych niekorzystnych zdarzeń (na przykład ofiarami aktów przemocy kierowanych w ich stronę przez nieromskie otoczenie), ale również długotrwałe pozostawanie przez nich bez stałego źródła utrzymania może skutkować w postaci wzrostu kryminalizacji tego środowiska. Zauważyć należy także, że postrzeganie przez respondentów dyskryminacji mniejszości etnicznych jako ważnego problemu społecznego (choć liczba wskazań tego problemu nie była aż tak znacząca) może przyczynić się do dalszej marginalizacji społeczności romskiej w jej miejscu zamieszkania, a nie czując się związani z żadnym konkretnym miejscem czy społecznością lokalną będą doświadczać swoistej „próżni socjologicznej” – nie dostrzegają, że zmiana ich niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej możliwa jest jedynie w oparciu o własne wysiłki i starania (zdobycie wykształcenia, aktywne poszukiwanie pracy, itp.); zbyt często bowiem nasi respondenci odpowiedzialnością za warunki życia obarczali instytucje państwowe i lokalne (w tym ośrodki pomocy społecznej oraz posterunki lokalnej policji).

2. Romowie zajmując marginalne miejsce w przestrzeni społecznej, wyznaczone z jednej strony przez ich poczucie odrębności i silny ekskluzywizm, z drugiej zaś przez zasięg dystansu etnicznego i społecznego określany przez nie-Romów, a zawarty w stereotypie, również takimi stereotypami w odniesieniu do nieromskiego sąsiedztwa posługiwać się będą. Typowy nie-Rom w ich oczach to człowiek przede wszystkim religijny, wesoły i pracowity, ale też nietolerancyjny, wrogi, skłonny do agresji i przemocy. Szczególnie te ostatnie cechy, tak mocno przez respondentów podkreślane, skutkować mogą w postaci braku poczucia bezpieczeństwa i postrzeganiem nieromskiego sąsiedztwa jako źródła potencjalnych różnorodnych zagrożeń.
3. Wbrew stereotypowym, artykułowanym głównie przez Romów, opiniom nie są oni w jakiś szczególny sposób narażeni na wysoki stopień wiktymii-

I. Programy rządowe na rzecz społeczności romskiej w Polsce

zacji. Mimo iż najbardziej obawiają się ze strony nieromskiego sąsiedztwa agresji słownej, wyzwisk i ośmieszania, to jednak rzadko jej doświadczają. Zdecydowana większość ankietowanych przyznała, że miejsce, w którym mieszka należy jednak uznać za bezpieczne i spokojne. Ci spośród Romów, którzy nie czują się bezpiecznie w miejscu swego zamieszkania, wymieniali takie cechy tego miejsca jak: źle oświetlone ulice, tereny zielone (parki, ogródki działkowe), obecność agresywnej, głośno zachowującej się młodzieży będącej pod wpływem alkoholu. Aby uniknąć wiktymizacji Romowie podejmować będą przede wszystkim zachowania pasywne, polegające na unikaniu pewnych miejsc, głównie po zmroku; rzadko podejmować będą działania o charakterze aktywno-obronnym.

4. Romowie niezbyt wysoko oceniają pracę policji podczas jej interwencji, a główne zarzuty, które podnosili wobec niej to stronniczość, antycygańskie uprzedzenia i brak skuteczności działania policji w zakresie wykrywalności sprawców przestępstw (choć akurat ten zarzut podnoszony jest nie tylko przez Romów). Podkreślić należy jednak, że zdecydowana większość Romów nigdy z policją w żadnej sprawie się nie kontaktowała, a i tak większość z tych, którzy mieli z nią kontakt ocenia jej pracę pozytywnie. Równie istotne jest to, że w opinii respondentów, zwiększenie ilości patroli policyjnych mogłoby poprawić ich stan bezpieczeństwa i mieć walor podejmowanych przez policję działań prewencyjnych, pod warunkiem, że funkcjonariusze policji działać będą skuteczniej (głównie w walce z agresywnie zachowującą się nieromską młodzieżą) i pozbędą się uprzedzeń kierowanych w stronę Romów.

Referowane badania nie dostarczyły odpowiedzi na wszystkie interesujące nas pytania; części naszych założeń nie byliśmy w stanie zweryfikować, choćby ze względu na niewystarczający materiał empiryczny, którym dysponowaliśmy. Pozostaliśmy jednak z nadzieją, że kolejne, pogłębione już badania prowadzone wśród tej społeczności, przyniosą dalsze rozstrzygnięcia i wyjaśnienia romskiej kwestii. I tak się też stało.

Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

2.1. Badania nad stereotypem Roma w Polsce

Stereotypy jako zjawisko psychologiczne, społeczne i kulturowe to jedno z ważniejszych odkryć nauk społecznych i humanistycznych XX wieku. Szczególne znaczenie tego zjawiska ukazały dramatyczne wydarzenia minionego stulecia i wojny światowe, eksplozje konfliktów narodowych i etnicznych, klęski i zwycięstwa ruchów narodowyzwoleńczych, a także nadzieje na poskramianie nacjonalizmów i rozwiązywanie konfliktów poprzez tworzenie instytucjonalnych form współpracy ponadnarodowych w rozwiązywaniu międzynarodowych problemów gospodarczych, społecznych i kulturowych. Doniosłość odkrycia natury stereotypów narodowych oraz ich roli w tych wydarzeniach uwidacznia rozwój badań empirycznych i teoretycznych objaśnień tej problematyki. Poszerzyły one wiedzę o tym, w jaki sposób stereotypy wpływają na ludzkie sądy i zachowania, a zwłaszcza na stosunki między narodami.

Pojęcie stereotypu wprowadził w 1922 roku Walter Lippmann, zapożyczając je z terminologii drukarskiej (tu oznaczało odlew składu drukarskiego przeznaczony do powielania przy wielkich nakładach). W jego analizie opinii publicznej oznaczało ono „obrazy, które nosimy w naszych głowach”. Natomiast w definicjach słownikowych często podkreśla się, że stereotypy są obrazami skrótowymi, nadmiernie upraszczającymi rzeczywistość, a nawet ją fałszującymi, silnie zabarwionymi emocjonalnie, sztywnymi i nie poddającymi się zmianom. Wielu autorów prac poświęconych uprzedzeniom narodowym i etnicznym podkreśla, że stereotypy utrudniają poznanie, przyjmowane są przez ludzi niewykształconych, o zamkniętych umysłach i autorytarnych osobowościach, niezależnie od doświadczeń osobistych jednostki, wynikają z nieprawidłowej edukacji i niedorozwoju kultury, są błędne i szkodliwe, stanowiąc źródło przesądów. Wielokrotnie wiązano to z postulatami wyeliminowania stereotypowych określeń różnych grup ze środków masowego prze-

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

kazu poprzez przestrzeganie norm „politycznej poprawności” bądź nawet represji administracyjnych. Metody te jednak na dłuższą metę okazywały się mało skuteczne. Psychologowie przyznają, że próby tłumienia stereotypowych myśli mogą w rzeczywistości powodować ich wzmocnienie.

Stereotypy nie zawsze są całkowicie błędne i fałszujące rzeczywistość – mogą zawierać niekiedy „ziarna prawdy” oraz trafnie odzwierciedlać różnice występujące między grupami. Mogą zawierać wartościowe pozytywne lub negatywne, a także ambiwalentne lub neutralne elementy deskryptywne.

Niektóre z nich są trwałe i odporne na zmiany, inne z łatwością mogą być zmieniane przez oddziaływanie mediów masowych lub wydarzeń politycznych. W związku z tym w badaniach rezygnuje się z uznawania, że cechami definicyjnymi stereotypów są: fałszywość, negatywne wartościowanie, sztywność i niezmienność. Przekształca się je w empiryczny problem badawczy, poszukując odpowiedzi na pytanie, jaki jest zakres występowania tych cech w stereotypowych wizerunkach różnych narodów i grup etnicznych oraz kiedy i dlaczego takie cechy się pojawiają.

Pojęcie „stereotyp” używane jest w filozofii, psychologii, socjologii, politologii, historii, etnografii i lingwistyce. W każdej z tych dyscyplin nadaje się mu swoiste znaczenie, wskazuje różne funkcje, rozwija rozmaite podejścia i narzędzia metodologiczne do badań tej problematyki. Zgodnie np. z podejściem poznawczym przyjmowanym przez psychologów stereotypy są rezultatem właściwych gatunkowi ludzkiemu mechanizmów przetwarzania informacji. Stanowią reprezentacje umysłowe, odnoszące się do kategorii społecznych, wprowadzające pewien porządek i zwartość w percepcję środowiska społecznego. W psychologii społecznej teorii tożsamości grupowej rozpatrują tworzenie się wyobrażeń o własnej zbiorowości i cechach odróżniających ją od innych, poczucia wspólnoty grupowej oraz postrzegania własnej zbiorowości w układzie innych narodów i grup etnicznych, co ma wpływ na formowanie grupowej samooceny. W antropologii kultury uprzedzenia etniczne rozpatrywane są jako skutek barier kulturowych utrudniających wzajemne rozumienie. Brak wspólnych kodów kulturowych umożliwiających porozumiewanie prowadzi do etnocentryzmu. A teoria etnocentryzmu pozwala przecież wyjaśnić preferowanie kontaktów w obrębie własnej grupy i z grupami o podobnej kulturze oraz bardziej pozytywną ich stereotypizację. Natomiast wspólne dla socjologów, psychologów, politologów i historyków są poszukiwania wyjaśnień społecznej genezy źródeł i funkcji stereotypów. Warto zauważyć w tym miejscu, że społeczna geneza stereotypów rozpatrywana jest jako rezultat historycznych doświadczeń, kontaktów międzygrupowych i wzajemnych układów interesów, a te w przypadkach relacji nie-Rom i Rom (biorąc

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

pod uwagę polskie doświadczenia) prawie zawsze były źródłem konfliktów (szerzej na temat socjologicznych aspektów badań nad stereotypami pisze Aleksandra Jasińska-Kania w opracowaniu *Obraz Polski i Polaków w Europie*, pod red. L. Kolarskiej-Bobińskiej, Warszawa 2003).

Romowie jako grupa etniczna zajmują specyficzne, marginalne miejsce w przestrzeni społecznej, wyznaczone z jednej strony przez ich poczucie odrębności i silny ekskluzywizm, z drugiej zaś strony przez zasięg dystansu etnicznego i społecznego określane przez nie-Romów, a zawarty właśnie w stereotypie. Pokreślić w tym miejscu należy, że fakt bezpośredniej bliskości terytorialnej obu odmiennych kulturowo grup (Romów i nie-Romów) i wynikająca z tego możliwość weryfikacji ogólnych opinii i sądów traktujących o Cyganach nie miał i nie ma zasadniczego wpływu na kształt panującego na temat Romów stereotypu.

Pod koniec lat 70. Lech Mróz przeprowadził na Podlasiu badania mające na celu odtworzenie dystansu etnicznego Polaków wobec Cyganów oraz określenie zestawu cech uznawanych za typowe dla nich. Około 300 osobom przedstawiono listę 10 narodowości, 6 europejskich i 4 różniących się antropologicznie i kulturowo z prośbą o zaznaczenie stosunku emocjonalnego wobec nich. Narody nie należące do rasy białej uplasowały się na końcowych pozycjach, a Romowie zajmowali przeciętnie 8–9 miejsce. Następnie poproszono badanych o sporządzenie listy charakterystycznych dla Cyganów cech i na tej podstawie stwierdzono, że w świadomości ankietowanych funkcjonują oni jako osobnicy przede wszystkim sprytni, leniwi, fałszywi, brudni, weseli i nachalni, oraz urodziwi i napastliwi. Sporządzona dla Polaków analogiczna lista wykazała, że są oni odważni, dumni, weseli i otwarci (L. Mróz, *Badania dystansu etnicznego*, „Etnografia Polska” 1978, t. 22, z. 2).

Rosnący niechętny stosunek do Cyganów zarejestrowała w swych badaniach przeprowadzonych w 1991 roku na 2466-osobowej grupie studentów Barbara Wilska-Druszyńska. Badaczka przedstawiła studentom listę 30 narodowości, na której mieli zaznaczyć czy daną nację darzą sympatią czy niechęcią. Za „sympatycznych” uznało Romów tylko 5,9% badanych, a swą niechęć do Cyganów ujawniło wtedy prawie 60% ankietowanych. Również konsekwentnie wskazywano w tych badaniach Cyganów jako najmniej pożądanego partnerów w sytuacjach kontaktu bezpośredniego (40–60% osób nastawionych negatywnie), czyli jako kolegów na wakacjach (57% wyborów negatywnych), kolegów w szkole, na studiach, przyjaciół, członków rodziny (60% wyborów negatywnych), zwierzchników (62% wyborów negatywnych). Również w pytaniu o akceptowanie praw mniejszości narodowych do posiadania własnych szkół, religii, kultury oraz uczestnictwa we władzach lokalnych i w sejmie

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

Romowie pozostali grupą najbardziej deprecjonowaną. I tak 26% badanych studentów odmówiło Romom prawa do uczenia się swojego języka w polskiej szkole, 8% nie wyrażało zgody na uczestnictwo Romów w nabożeństwach w swoim języku, 11% było przeciwnych pielęgnowaniu przez Romów swojej kultury i języka, 34% nie wyraziło zgody na to, aby Romowie zasiadali we władzach lokalnych i prawie połowa badanych (48%) nie życzyła sobie, aby Romowie zasiadali w Sejmie (B. Wilska-Druszyńska, *Swoi i inni*, „Rzeczpospolita” z 27 sierpnia 1991).

Podobnie nietolerancyjną postawę i niechęć do bliższych kontaktów z Cyganami zadeklarowali w 1992 roku uczniowie szkół ponadpodstawowych. Prawie co trzeci nastolatek za niepożądanego kolegę w ławce szkolnej uznał Cygana (29% wskazań). Gorzej widziani byli jedynie homoseksualiści (49%) i chorzy psychicznie (60%) (Sondaż Pracowni Badań Społecznych na zlecenie „Gazety Wyborczej”, „Gazeta Wyborcza” z 14 lipca 1992 roku). Również wyniki badań przeprowadzonych przez Demoskop w 1991 roku na ogólnopolskiej 938-osobowej grupie dorosłych Polaków potwierdziły stereotypowe sądy na temat Romów. Zasadnicze pytanie tych badań brzmiało „Czy przedstawiciele którejs z wymienionych grup etnicznych zachowują się w naszym kraju w sposób, który wywołuje wobec nich wrogość otoczenia?”. Około 40% respondentów nie wskazało żadnej grupy, ale około 22% uznało za taką grupę Cyganów (dla porównania: 15% Niemcy, 8% Żydzi, poniżej 5% obywatele byłego ZSRR). Zadziwiający jest aż tak wysoki procent osób uznających Romów za potencjalnych wrogów zarówno w kontekście znikomości kontaktów międzyetnicznych, jak i ze względu na to, że nie stanowią oni żadnej, nawet hipotetycznej siły społecznej czy politycznej. Tłumaczyć to zjawisko może jedynie moc funkcjonującego stereotypu (Gorlewska 1999: 60–61).

Bardziej optymistyczne były wyniki badań CBOS z października 2002 roku. Mimo że Romowie byli postrzegani z niechęcią (przed Arabami), to jednak od 1994 roku niechęć wobec nich zmalała o 15%, a sympatia wzrosła o 9% („Gazeta Wyborcza”, *Jak dobrze mieć sąsiada*, 6.01.2003). Również badania OBOP wciąż wykazują najwyższy stopień niechęci do Romów. Na pytanie: *Gdyby ktoś z zaprzyjaźnionych z Tobą osób chciał zawrzeć związek małżeński z Arabem, Chińczykiem, Cyganem, Murzynem, Rosjaninem, Żydem, to odradzałbyś mu – 48% badanych respondentów odradziłoby (dla porównania 44% w przypadku Araba, 36% Chińczyka, 36% Murzyna, 30% Rosjanina, 33% Żyda), a 45% nie zrobiłoby tego (w przypadku Araba 48%, Chińczyka 55%, Murzyna 57%, Rosjanina 62%, Żyda 59%)*. Tych samych respondentów zapytano: *Gdybyś miał przyjąć transfuzję krwi, to czy przyjąłbyś zdrową krew od Araba, Chińczyka, Cygana, Murzyna, Rosjanina, Żyda*. Odpowiedzi „tak” w przypadku Cyganów udzieliło 76%

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

badanych (dla porównania od Araba 80%, Chińczyka 80%, Murzyna 79%, Rosjanina 84%, Żyda 79%). Odpowiedzi „nie” były następujące: Arab 16%, Chińczyk 15%, Cygan 19%, Murzyn 17%, Rosjanin 13%, Żyd 16%. Jak widać, najczęściej negatywnych opinii wiąże się z Cyganami, a najmniej przychylnych opinii także dotyczy Cyganów. Również na skali uczuć od 1 do 7 (poniżej 4 zaczynała się niechęć) Polacy umieszczali Romów na samym dole, oceniając swą niechęć na 3,28 (Bartosz, 2004: 72–73).

Kolejnym ciekawym przykładem badań potwierdzających stereotypową wiedzę na temat Romów były badania Ewy Nowickiej i Justyny Gorlewskiej przeprowadzone w latach 1994–1997 w małopolskich wsiach zamieszkałych przez Romów z grupy Bergitka – w Ochotnicy Górnej, Czarnej Górze, Jurgowie oraz Łososinie. Przedmiotem tych badań był stosunek do niewielkiej grupy mniejszościowej w świadomości i społecznym odbiorze większości, czyli nieromskich mieszkańców tych miejscowości. Autorki postawiły w tych badaniach tezę o wielowarstwowym charakterze poczucia swojskości i obcości w stosunkach lokalnych zbiorowości wiejskich z Romami. Społeczność wiejska, w opinii Ewy Nowickiej, tworzy sieć więzi, które sprawiają, że na jednych poziomach współżycia mniejszość etniczna postrzegana jest w kategoriach obcości, zaś na innych w kategoriach swojskości. Badania miały charakter głównie jakościowy, a autorki formułowały swe wnioski w oparciu o materiał zgromadzony w trakcie obserwacji uczestniczącej, a także długich swobodnych wywiadów pogłębionych z mieszkańcami interesujących je miejscowości. W efekcie zgromadzony materiał badawczy pozwolił autorkom na następującą konstatację: dystans społeczny wobec Romów, wyrażający się znacznym poczuciem obcości, czy też przewagą obcości nad swojskością na wielu płaszczyznach kontaktów, w lokalnej społeczności wiejskiej, w której Romowie od pokoleń byli zdomowieni i z którą współżyli i współdziałali był ogromny. Wyrażał się na wszystkich możliwych płaszczyznach swojskości i obcości: w sferze ubogiej wiedzy i braku motywacji poznawczej w kontaktach z Cyganami, na płaszczyźnie poczucia odrębności, a także w aspekcie emocjonalnego kontekstu poznawania i oceniania Romów jako dziwacznych, śmiesznych, głupich, odrażających, a nawet groźnych (Nowicka 1999: 36).

Przedstawione przeze mnie powyżej rezultaty badań pokazują w swym negatywnym wymiarze wyraźną konsekwencję: niechęć do Cyganów jest funkcją stałą, trwale wpisaną w strukturę modelu swój–obcy, stanowiącą jego dolną granicę. Bardziej obcej i mniej tolerowanej w Polsce grupy etnicznej nie ma.

2.2. Między prawdą a stereotypem – obraz Roma w oczach nieromskiego sąsiedztwa

Na przełomie października i listopada 2008 roku, na zlecenie Wydziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie, w oparciu o środki finansowe przeznaczone na działania w ramach Programu rządowego na rzecz społeczności romskiej, zrealizowano trzy projekty badawcze, których celem było uzyskanie informacji dotyczących następujących zagadnień: 1. Poznanie opinii nie-Romów na temat ich romskiego sąsiedztwa; 2. Poznanie opinii Romów o Programie rządowym na rzecz społeczności romskiej w Polsce oraz 3. Poznanie opinii funkcjonariuszy policji uczestniczących w realizacji Programu w zakresie bezpieczeństwa. Dwa ostatnie projekty badawcze mają charakter ewaluacyjny; ich wyniki mogą posłużyć do oceny efektywności dotychczas podejmowanych działań wynikających z realizacji Programu.

Pierwszy z zaprezentowanych tu projektów badawczych dotyczył zbadania stanu wiedzy na temat Romów mieszkańców Krakowa, Tarnowa, Nowego Sącza, Bochni i Oświęcimia. W badaniach wzięły udział 254 osoby, kobiety i mężczyźni, w wieku powyżej 18 lat, będący najbliższymi sąsiadami Romów zamieszkałych w tych miastach. Badania zrealizowano za pomocą kwestionariusza ankiety; w roli ankieterów wystąpili studenci socjologii, pedagogiki oraz nauk o rodzinie Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie. Dobór grupy badawczej był przypadkowy – respondentami byli sąsiedzi Romów spotkani przez ankieterów w pobliżu romskich osiedli, a także sklepów, placów zabaw w okolicach zamieszkałych przez Romów. Biorąc pod uwagę charakter próby i sposób jej doboru, wyników tych badań nie należy uogólniać; mogą posłużyć jedynie jako niereprezentatywny sondaż opinii na temat interesujących nas problemów. Podstawowe informacje o respondentach przedstawia tabela XXXV (wieku i wykształcenia badanych nie różnicowano ze względu na płeć; również nie dokonano takiego zróżnicowania biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania respondentów).

Pierwsze pytanie naszej ankiety dotyczyło oceny poziomu wiedzy respondentów na temat Romów. Przyjeliśmy, że fakt zamieszkiwania w najbliższym sąsiedztwie powinien niejako wymusić na badanych chęć pogłębiania swojej wiedzy na temat historii, języka i obyczajów tej grupy etnicznej. Okazało się jednak, że prawie co drugi respondent (42,5%) ocenia swoją wiedzę na 2 (użyliśmy „szkolnej” skali ocen: 1 – ocena niedostateczna, 5 – ocena bardzo dobra). Ocenę dostateczną wystawiło sobie 29,5% badanych, 16,5% ocenę niedostateczną i tylko 11,4% ocenę dobrą i bardzo dobrą. Średnią ocen stanowi zatem 2,39, przy modalnej ocenie „dopuszczającej” (odchylenie standardowe wyniosło tu 0,95, co wskazuje na niewielki w sumie rozrzut ocen wokół tej

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

średniej). Jak widać z powyższego, ta wiedza wciąż jest niewystarczająca. Zapytaliśmy przy tej okazji o źródła wiedzy na temat Romów. Niewiele więcej niż połowa respondentów swoją wiedzę na ich temat czerpie przede wszystkim z telewizji (56,3%), w dalszej kolejności z prasy (31,1%) oraz z bezpośrednich kontaktów z Romami (prawie 27% badanych). Biorąc pod uwagę, że w telewizji w dalszym ciągu brak jest programów popularyzujących wiedzę o tej grupie mniejszościowej (te które są, to zazwyczaj programy relacjonujące festiwale cygańskiej muzyki i tańca), a prasowe doniesienia dotyczą w głównej mierze zdarzeń o charakterze kryminalnym z udziałem Cyganów, to trudno mówić o nabyciu rzetelnych i pozbawionych emocji informacji na temat Romów. Również fakt bliskiego zamieszkiwania w pobliżu Romów nie powoduje, że respondenci byłiby skłonni do poszukiwania wiedzy na temat swoich romskich sąsiadów. Warto podkreślić jest również to, że prawie co piąty badany (18,1%) deklaruje, że problematyka romska w ogóle go nie interesuje. W tej sytuacji nie powinna budzić zdziwienia tak niska samoocena wiedzy naszych respondentów na temat ich romskich sąsiadów. Jednocześnie tylko co dziewiąty badany (11,02%) deklaruje chęć poszerzenia swojej wiedzy na temat Romów. Rozkłady odpowiedzi na pytanie o ocenę wiedzy, jej źródła oraz chęć poszerzenia tej wiedzy przedstawiają tabele XXXVI–XXXVIII.

Tabela XXXV. Płeć, wiek i wykształcenie respondentów

Informacje o respondentach		
Płeć	Liczba respondentów	%
Kobiety	132	51,97
Mężczyźni	122	48,03
Wiek	Liczba respondentów	%
18–25	55	21,65
26–35	67	26,38
36–45	45	17,72
46–55	56	22,05
56–65	18	7,09
66 i więcej	13	5,12
Wykształcenie	Liczba respondentów	%
Podstawowe	5	1,97
Zawodowe	35	13,78
Średnie nieukończone	6	2,36
Średnie ukończone	64	25,20
Policealne	24	9,45
Wyższe zawodowe	22	8,66
Wyższe magisterskie	63	24,80
Uczeń/student	35	13,78

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

Tabela XXXVI. Ocena wiedzy własnej respondentów na temat Romów

Jak oceniasz swoją wiedzę na temat Romów? (skala 1–5)	Liczba respondentów	%
1	42	16,54
2	108	42,52
3	75	29,53
4	22	8,66
5	7	2,76

Tabela XXXVII. Źródła wiedzy na temat Romów

Skąd czerpiesz swoją wiedzę na temat Romów?	Liczba respondentów	%
Książki	17	6,69
Radio	45	17,72
Telewizja	143	56,30
Prasa	79	31,10
Bezpośrednie kontakty	68	26,77
Internet	46	18,11
W ogóle mnie nie interesują	46	18,11
Inne źródła	9	3,54

Tabela XXXVIII. Wiedza na temat Romów a chęć jej pogłębienia

Czy zamierzasz Pogłębiać swoją wiedzę na temat Romów?	Liczba respondentów	%
Tak	28	11,02
Nie	116	45,67
Trudno powiedzieć	108	42,52

Zapytaliśmy naszych respondentów o to, jakie cechy przypisują swym romskim sąsiadom. Na pierwszym miejscu, wśród zestawu różnych cech, znalazł się spryt (prawie 60% badanych uznało to jako cechę wyróżniającą Romów). W dalszej kolejności lenistwo (sądzi tak co drugi badany), solidarność wewnętrzna i życie chwilą (odpowiednio 44% i prawie 44% wskazań). Natomiast szczerść, uczynność, inteligencja i pracowitość znalazły się na ostatnich miejscach tego swoistego rankingu. Szczególnie pracowitość nie znalazła uznania w oczach badanych – zaledwie 6 osób stwierdziło, że ich romscy sąsiedzi zasługują na miano pracowitych. Z kolei, respondenci spytani o cechy przypisywane swoim nieromskim sąsiadom, na pierwszym miejscu wymienili religijność (41,7%), następnie pracowitość, gościnność i zaradność. Z kolei takie

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

cechy jak brak inteligencji, dziwaczność i niezaradność znalazły się na końcu listy wskazań, co potwierdzałoby opinię, że autostereotyp jest o wiele korzystniejszy niż obiegowe, zabarwione wartościująco i raczej negatywne opinie składające się na stereotyp; stereotypowy Rom według naszych respondentów jest bowiem osobą leniwą, choć sprytną, ceniącą życie rodzinne, solidarną ze współplemieńcami, jednak żyjącą chwilą. Nie troszczy się o byt materialny, izoluje się od swoich nieromskich sąsiadów i z pewnością nie jest inteligentny. Na tym tle autostereotyp wypada o wiele korzystniej, skoro we własnych oczach jesteśmy przede wszystkim narodem osób religijnych, nadto pracowitych i gościnnych. Trudno nam zarzucić brak inteligencji i zaradność. Warto w tym miejscu podkreślić, że nasi respondenci w 27% przypadków uznali Romów jako skłonnych do agresji i przemocy, gdy tymczasem taką cechę swoim nieromskim sąsiadom przypisują jedynie w 15% przypadków. Cechy Romów i nie – Romów wraz z liczbą wskazań wyszczególnione zostały w dwóch poniższych tabelach (procenty nie sumują się do 100 – respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź).

Tabela XXXIX. Cechy romskiej ludności w opinii respondentów

Cechy romskiej ludności	Liczba	%	Cechy romskiej ludności	Liczba	%
Spryt	146	57,48	Dziwaczność (śmieszność)	30	11,81
Lenistwo	127	50,00	Zasobność materialna	28	11,02
Solidarność wewnętrzna	112	44,09	Niezaradność	27	10,63
Życie chwilą	111	43,70	Brak inteligencji	25	9,84
Wesołość, radość	86	33,86	„Życiowa mądrość”	20	7,87
Izolowanie się od innych	80	31,50	Nietolerancja	18	7,09
Brak troski o byt materialny	79	31,10	Tolerancja w stosunku do innych	15	5,91
Nieumiejętność pracy	74	29,13	Religijność	12	4,72
Agresja, skłonność do przemocy	69	27,17	Szczerość	10	3,94
Nadużywanie alkoholu	61	24,02	Uczynność	10	3,94
Towarzyskość	57	22,44	Inteligencja	8	3,15
Zaradność	53	20,87	Pracowitość	6	2,36
Wrogość w stosunku do innych	50	19,69	Inne	4	1,57
Gościnność	31	12,20			

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

Tabela XL. Cechy nieromskiej ludności w opinii respondentów

Cechy nieromskiej ludności	Liczba	%	Cechy nieromskiej ludności	Liczba	%
Religijność	106	41,73	Wrogość w stosunku do innych	31	12,20
Pracowitość	84	33,07	Tolerancja w stosunku do innych	30	11,81
Gościńność	77	30,31	Izolowanie się od innych	28	11,02
Zaradność	73	28,74	Solidarność wewnętrzna	26	10,24
Towarzyskość	68	26,77	Nieumiejętność pracy	22	8,66
Nietolerancja	65	25,59	Brak troski o byt materialny	21	8,27
Nadużywanie alkoholu	61	24,02	Szczerość	19	7,48
Wesołość, radość	44	17,32	"Życiowa mądrość"	18	7,09
Agresja, skłonność do przemocy	39	15,35	Brak inteligencji	16	6,30
Spryt	38	14,96	Dziwaczność (śmieszność)	12	4,72
Lenistwo	36	14,17	Niezaradność	12	4,72
Uczynność	35	13,78	Inne	3	1,18
Zasobność materialna	32	12,60			
Inteligencja	31	12,20			
Życie chwilą	31	12,20			

Negatywny stosunek do Romów, rozpowszechniony i w dalszym ciągu trwający, wykazują nie tylko polskie sondaże opinii. Również w innych krajach europejskich sytuacja pod tym względem wygląda podobnie. Po rozpadzie wielu „starych” państw naszego kontynentu, Romowie często występowali w roli kozłów ofiarnych – nazbyt często obwiniano ich za własne, nienajlepsze położenie ekonomiczne, napięcia polityczne i trudności socjalne. Nierzadko wzbudzali otwartą agresję. Adam Bartosz opisując sytuację Romów w Europie stwierdził, że dopóki panował w Europie Środkowej ustrój totalitarny, dopóki obowiązywał zakaz działalności partii politycznych innych niż oficjalnie reprezentujących siłę rządzącą, wszelka niechęć do mniejszości była skrywana, nie miała możliwości ujawnienia się, a w przypadku wybuchu była pacyfikowana. Sprawność cenzury nie dopuszczała do publikowania opinii skrajnie nacjonalistycznych czy rasistowskich. Jednak ówczesne sondaże ujawniały wrogie etniczne nastawienia (Bartosz 2004: 68). Skala dystansu etnicznego współbrzmiała z dystansem „prywatnym”. Im bliżej miał być Rom, tym, paradoksalnie, dystans był większy. Zapytaliśmy również mieszkańców badanych przez nas miast o to, w jakich rolach byliby skłonni zaakceptować Roma. Okazało się, że najchętniej w roli kolegi w szkole, na studiach, bądź kolegi w pracy (obie role uzyskały ponad 50% wskazań). Najmniej chętnie widzieliby nasi respondenci Romów w roli członka rodziny i zwierzchnika w pracy (tabela poniżej). Warto dodać, że wyniki naszych badań niewiele różnią się od

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

wyników uzyskanych w latach 70.–90. w podobnych sondażach. Niechęć do wchodzenia w bliższe, rodzinne czy przyjacielskie kontakty z Romami wciąż jest duża, mimo upływu lat i lepszej dostępności do informacji na temat tej grupy mniejszościowej.

Tabela XLI. Akceptacja Romów w różnych rolach społecznych

Czy zaakceptowałbyś Roma jako...?	Tak		Nie		Trudno powiedzieć	
	Ilości- wo	%	Ilości- wo	%	Ilości- wo	%
Towarzysza w czasie wakacji/ na wczasach	89	35,04	79	31,10	86	33,86
Sąsiada	95	37,40	84	33,07	75	29,53
Kolegę w pracy	146	57,48	41	16,14	67	26,38
Kolegę w szkole/na studiach	166	65,35	23	9,06	65	25,59
Członka rodziny	33	12,99	122	48,03	99	38,98
Przyjaciela rodziny	85	33,46	82	32,28	87	34,25
Zwierzchnika w pracy	61	24,02	108	42,52	85	33,46

Deklarowana niechęć do Romów nie oznacza jednak, że respondenci nie dostrzegli możliwości posiadania przez Romów pewnych praw. Prawie 90% naszych respondentów (87,4%) uznało, że Romowie powinni mieć prawo do pielęgnowania swojej kultury i języka, uczestniczenia w nabożeństwach w swoim języku (nieco ponad 67%), a także uczenia się swojego języka w polskich szkołach (prawie 65%). Znacznie gorzej respondenci ocenili możliwość zasiadania przez Romów we władzach lokalnych i samorządowych (niecałe 40% wskazań), a najgorzej możliwość zasiadania przez Romów w Sejmie i Senacie (tylko co trzeci respondent widzi taką możliwość). Więcej informacji na ten temat wskazuje tabela XLII (tu również procenty nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź).

Kolejne pytanie ankiety dotyczyło zachowań przedstawicieli różnych grup etnicznych, które mogą wywoływać wobec nich wrogość otoczenia. Prawie połowa naszych respondentów (44,88%) uznała, że to właśnie Romowie są taką grupą; na drugim miejscu znalazła się kategoria „trudno powiedzieć”, zaś na trzecim Żydzi. Przypomnijmy, że na analogiczne pytanie o zachowanie różnych grup mniejszościowych w 1991 roku Polacy ulokowali Cyganów na drugim miejscu, po stwierdzeniu, że żadna z grup mniejszościowych nie zachowuje się w naszym kraju tak, że wzbudza to wrogie reakcje otoczenia (Kuczyński, 1991). Jeśli zaś chodzi o motywację tak deklarowanej niechęci, nasi respondenci twierdzą, że bierze się ona przede wszystkim z poczucia krzywd doznanych przez Polaków ze strony innych narodów (35,04%), z od-

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

mniejszości religii i obyczajów tych grup (34,65%) oraz z tego powodu, że mniejszości same izolują się od otoczenia (32,68%). Jedynie niespełna 6% respondentów uważa, że w Polsce nie ma niechęci i wrogości wobec mniejszości i grup etnicznych (tabele XLIII i XLIV). Wspomniany już Adam Bartosz zauważył, że niechęć do Romów ma podłoże irracjonalne, biorąc pod uwagę, że naród ten nie uczynił nigdy żadnej krzywdy innemu narodowi, nie ma wpływów ekonomicznych, a i odmienność religijna w przypadku Romów nie jest usprawiedliwieniem owej niechęci zważywszy na to, że w olbrzymiej większości wyznają oni wiarę swojego otoczenia. Natomiast kłuje w oczy odmienność kulturowa. Nienawidzi się Romów za cechy dla otoczenia absolutnie nieszkodliwe. Wrogość wobec obcego wynika z tego, że jest obcy, często odmienny, a nie z tego powodu, że stanowi realne zagrożenie (Bartosz 2004: 68–71).

Tabela XLII. Akceptacja praw Romów

Czy Romowie powinni mieć prawo do...?	Tak		Nie		Trudno powiedzieć	
	Ilość-wo	%	Ilość-wo	%	Ilość-wo	%
Uczenia się swojego języka w polskich szkołach	164	64,57	46	18,11	44	17,32
Uczestnictwa w nabożeństwach w swoim języku	171	67,32	32	12,60	51	20,08
Pielęgnowania swojej kultury i języka	222	87,40	14	5,51	18	7,09
Zasiadania we władzach lokalnych i samorządowych	100	39,37	85	33,46	69	27,17
Zasiadania w Sejmie	84	33,07	96	37,80	74	29,13

Tabela XLIII. Zachowanie przedstawicieli grup etnicznych a wrogość otoczenia

Zachowania których grup etnicznych mogą wywoływać wobec nich wrogość otoczenia?	Liczba respondentów	%
Białorusini	20	7,87
Cyganie	114	44,88
Litwini	8	3,15
Niemcy	37	14,57
Ukraińcy	41	16,14
Żydzi	52	20,47
Żadna z tych grup nie zachowuje się w ten sposób	33	12,99
Trudno powiedzieć	72	28,35

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

Tabela XLIV. Źródła niechęci wobec mniejszości i grup etnicznych

Skąd bierze się niechęć wobec mniejszości i grup etnicznych?	Liczba respondentów	%
Z poczucia krzywd doznanych przez Polaków ze strony innych narodów	89	35,04
Z odmienności religii i obyczajów tych grup	88	34,65
Z posiadania przez mniejszość lub grupę etniczną zbyt dużych wpływów i majątku	31	12,20
Z tego, że mniejszości same izolują się od otoczenia	83	32,68
Z poczucia jedności narodowej Polaków	26	10,24
Z tych samych powodów co we wszystkich krajach, gdzie są konflikty narodowościowe	70	27,56
W Polsce nie ma niechęci wobec mniejszości i grup etnicznych	15	5,91
Trudno powiedzieć	22	8,66

Kolejną kwestią rozważaną w naszych badaniach było postrzeganie miejsca zamieszkania respondenta jako bezpiecznego bądź nie. Przyjęliśmy założenie, że tak często deklarowany przez Polaków negatywny stosunek do tej grupy dodatkowo potęgowany bliskim sąsiedztwem spowoduje, że respondenci nie będą się czuć bezpiecznie w miejscu swojego zamieszkania, a Romów postrzegać będą jako potencjalnie najbardziej zagrażającą im grupę. Okazało się jednak, że aż 70,87% naszych badanych – bliskich sąsiadów Romów czuje się bezpiecznie w swoim miejscu zamieszkania. Realnym zagrożeniem nie są Romowie (nieco ponad 14% wskazań), a grupy agresywnie zachowującej się młodzieży – prawie trzy czwarte respondentów właśnie ich boi się najbardziej. Na drugim miejscu znaleźli się pijani, na trzecim nieostrożni kierowcy. Nieco ponad 36% badanych boi się również narkomanów. Zatem to nie Cyganie są tymi, których ich sąsiedzi nie-Romowie obawiają się najbardziej (odpowiednie dane liczbowe znajdują się w dwóch poniższych tabelach).

Tabela XLV. Ocena bezpieczeństwa miejsca zamieszkania

Czy miejsce, w którym mieszkasz można nazwać bezpiecznym i spokojnym?	Liczba respondentów	%
Tak	180	70,87
Nie	36	14,17
Trudno powiedzieć	38	14,96

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

Tabela XLVI. Źródła obaw w miejscu zamieszkania

Kogo najbardziej obawiasz się w miejscu zamieszkania?	Liczba respondentów	%
Pijanych	136	53,54
Grup agresywnie zachowującej się młodzieży	189	74,41
Sąsiadów – Romów	36	14,17
Sąsiadów – nie-Romów	10	3,94
Nieostrożnych kierowców	101	39,76
Narkomanów	92	36,22
Innych	12	4,72

Co piąty badany przez nas mieszkaniec Krakowa, Tarnowa, Nowego Sącza, Oświęcimia i Bochni nie czuje się zagrożony żadną formą przemocy ze strony Romów. Natomiast ci respondenci, którzy takie zagrożenie deklarują najczęściej wymieniają kradzież (63% wskazań), wymuszenie („że ktoś przemocą odbierze mi pieniądze lub inne przedmioty”) – nieco ponad 21% wskazań oraz pobicie – 18,5% wskazań. Również rozkład odpowiedzi na to pytanie sugeruje raczej obecność i siłę stereotypu niż realne zagrożenie; „Cyganie wszak przede wszystkim kradną” – ten stereotyp, mimo że nie znajdujący realnego potwierdzenia w życiu respondentów wciąż jest w tym życiu obecny. Z odpowiedzi na kolejne pytanie wynika bowiem, że tylko 4,33% respondentów (11 osób) było w ciągu ostatniego roku ofiarą jakiegokolwiek pokrzywdzenia ze strony Roma. Te kilkanaście osób na pytanie o charakter tego pokrzywdzenia wymieniło takie oto zdarzenia (fragmenty wypowiedzi respondentów):

Regularne awantury i bójki – sąsiadów Romów; Próba wyłudzenia i kradzieży. Po nieudanej próbie zostałam wyzywana; Może to nie przestępstwo, ale... Zaczepił mnie młody chłopak. Chciał, abym kupiła kasety lub płyty, gdy odmówiłam – zwyzywał mnie!; Napadnięto mnie kiedy zamykałam sklep i próbowano mnie okraść; Wdałam się w bójkę spowodowaną przez Roma. Sprowokował mnie wyśmiewaniem mojej rodziny.

Były to jedyne zgłaszane przez naszych respondentów zdarzenia z udziałem przedstawiciela romskiej społeczności na terenie badanych miejscowości. Jednak prawie nikt z naszych pokrzywdzonych nie odpowiedział na pytanie czy zgłosił ten fakt policji i czy jest z interwencji policji zadowolony; dwie osoby spośród poszkodowanych zgłaszających ten fakt policji nie wierzy, że policja jest w stanie skutecznie interweniować (odpowiednie dane liczbowe znajdują się w poniższych tabelach).

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

Tabela XLVII. Zagrożenie ze strony Romów

Jakimi formami przemocy ze strony Romów czujesz się zagrożony/a?	Liczba respondentów	%
Zostania zranionym przy użyciu broni	32	12,60
Groźbami użycia broni	24	9,45
Kradzieżą	160	62,99
Pobiciem	47	18,50
Groźbami lub zmuszaniem do czegoś	30	11,81
Że ktoś przemocą odbierze mi pieniądze lub inne przedmioty	54	21,26
Groźbami pod adresem rodziny, lub dzieci	41	16,14
Zaczepianiem, wyśmiewaniem	42	16,54
Inne	4	1,57
Nie czuję się zagrożony/ zagrożona ze strony Romów	51	20,08

Tabela XLVIII. Ofiary przemocy ze strony Romów

Czy w ciągu ostatniego roku byłeś ofiarą przemocy ze strony Romów?	Liczba respondentów	%
Tak	11	4,33
Nie	242	95,28

Ostatnie pytanie naszej krótkiej ankiety dotyczyło poziomu akceptacji naszych respondentów dla różnych inicjatyw podejmowanych na rzecz Romów przez państwo polskie. Nie od dziś bowiem wiadomo, że wiele takich inicjatyw spotyka się z niechęcią czy wręcz wrogością ze strony nieromskiego otoczenia. Również i działania podejmowane w ramach programów rządowych na rzecz społeczności romskiej nie znalazły u wszystkich uznania; niektórzy bowiem sądzą, że jest to marnotrawienie publicznych środków i przeznaczenie ich dla tych, którym się takie wsparcie nie należy. Ponadto i socjologowie wielokrotnie podkreślają, że system zapomóg różnego rodzaju, świadczeń w postaci nie tylko finansowej demoralizuje świadczeniobiorców, ponieważ może utrwalać postawy roszczeniowe, miast im przeciwdziałać. Nie jest to optymistyczna konstatacja, a przykłady choćby beneficjentów pomocy społecznej wyraźnie pokazują, że system taki utrwała kulturę ubóstwa i powoduje wytworzenie się swoistej podkultury, żyjącej, mimo finansowego i nie tylko wsparcia, na marginesie społeczeństwa.

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

Pytanie naszej ankiety brzmiało: *Czy państwo powinno wspierać Romów następującymi działaniami?* Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia się następująco (dane zamieszczone w tabeli XLIX).

Tabela XLIX. Publiczne nakłady finansowe na rzecz Romów – poziom akceptacji

Czy państwo powinno wspierać finansowo Romów...?	Tak		Nie		Trudno powiedzieć	
	Ilość- wo	%	Ilość- wo	%	Ilość- wo	%
W zapewnieniu Romom lepszych warunków mieszkaniowych	56	22,05	106	41,73	92	36,22
W zakupie romskim dzieciom podręczników i pomocy szkolnych	142	55,91	52	20,47	60	23,62
W dofinansowaniu romskim dzieciom wycieczek letniego i zimowego	79	31,10	74	29,13	101	39,76
W finansowaniu romskim dzieciom obiadów w szkole	170	66,93	39	15,35	45	17,72
W zakupie opału na zimę	54	21,26	115	45,28	85	33,46
W podniesieniu kwoty comiesięcznych świadczeń otrzymywanych z pomocy społecznej	15	5,91	150	59,06	89	35,04
Organizując kursy i szkolenia przygotowujące do pracy	175	68,90	42	16,54	37	14,57
Tworząc miejsca pracy specjalnie dla Romów	77	30,31	106	41,73	71	27,95
Zapewniając bezpłatną pomoc medyczną (szczepienia ochronne, wizyty u specjalistów)	86	33,86	68	26,77	100	39,37
Zapewniając bezpłatną pomoc prawną	67	26,38	95	37,40	92	36,22
Wspierając rękodzieło i rzemiosło romskie	155	61,02	36	14,17	63	24,80
Zwiększając nakłady na policję w celu poprawy bezpieczeństwa tej społeczności	82	32,28	84	33,07	88	34,65

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

Jak wynika z analizy udzielonych odpowiedzi, nasi respondenci chcą, aby przede wszystkim państwo wspierało Romów organizując dla nich kursy i szkolenia przygotowujące do pracy – 68,9% wskazań; chcą aby romskim dzieciom finansować obiady w szkole – 66,9%; należy również wspierać rękodzieło i rzemiosło romskie – 61,02% wskazań, a także pomagać w zakupie romskim dzieciom podręczników i pomocy szkolnych – prawie 56% wskazań. Bezpłatna pomoc prawna, tworzenie miejsc pracy specjalnie dla Romów, zapewnienie lepszych warunków mieszkaniowych, zwiększenie nakładów na policję w celu poprawy bezpieczeństwa tej społeczności nie są działaniami, w opinii naszych respondentów, priorytetowymi.

Jednocześnie badani podkreślali, że takie działanie jak podniesienie kwoty comiesięcznych świadczeń otrzymywanych z pomocy społecznej nie jest działaniem właściwym. Organizowanie kursów i szkoleń przygotowujących do pracy – tak, ale nie zwiększanie wydatków przeznaczonych na zasiłki i zapomogi. Warte podkreślenia jest to, że nasi respondenci widzą potrzebę wspierania edukacji i prawidłowego rozwoju dzieci romskich. Znajduje to również odzwierciedlenie w odpowiednich zapisach obu Programów rządowych na rzecz społeczności romskiej.

Wnioski:

- Stereotyp Cygana jest tak silny, że bez względu na to czy badani respondenci mieli bezpośrednie kontakty z Romami, czy też nie oraz bez względu na ocenę swojej wiedzy na temat Romów, oceniają ich tak samo (nie ma istotnych statystycznie różnic).
- Badani swoją wiedzę na temat Romów czerpią głównie z telewizji, prasy i pośrednich z nimi kontaktów. Biorąc pod uwagę charakter i treść medialnych przekazów, a także ich sporadyczność, nie zaskakuje stereotypowość wiedzy na ich temat.
- Dystans wobec Romów pogłębia się wraz z bliskością kontaktów (członek rodziny, przyjaciel rodziny) oraz zależnością (zwierzchnik w pracy).
- Dajemy Romom prawo do bycia Romem, ale nie do decydowania o wspólnym losie.
- Nie lubimy Cyganów ze względu na poczucie doznanych od nich krzywd, odmienność religii i obyczajów i ich izolowanie się od reszty społeczeństwa.
- W miejscu zamieszkania najbardziej obawiamy się grup agresywnie zachowującej się młodzieży i pijanych bez względu na przynależność etniczną i narodową.
- Co piąty respondent nie czuje zagrożenia ze strony Romów, jednocześnie najbardziej boimy się, że nas okradną.

II. Romowie. Bliscy czy dalecy? Między prawdą a stereotypem

- Tylko 4,5% respondentów w ciągu ostatniego roku deklaruje bycie ofiarą przemocy lub przestępstwa popełnionego przez Roma, choć aż 62% obawia się paść ofiarą kradzieży popełnionej przez Roma.
- W jednostkowych przypadkach, gdzie respondenci informowali policję o przemocy ze strony Romów, nie wierzyli w skuteczność interwencji wobec nich.
- Respondenci popierają działania rządu zmierzające do zapewnienia Romom zatrudnienia i edukacji dzieci. Nie chcą jednak, aby rząd zwiększał Romom pomoc finansową (świadczenia pieniężne z pomocy społecznej) i materialną (opał, mieszkanie)

Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego na rzecz społeczności romskiej

3.1 Romowie wobec realizacji zadań podejmowanych w ramach programu

Mija kilka lat od wdrożenia na terenie Małopolski Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim; programu, który przekształcił się w Program rządowy na rzecz społeczności romskiej obejmujący swym zasięgiem również inne województwa, których mieszkańcami są Romowie. Interesowało nas jak beneficjenci tych programów oceniają dotychczas podjęte przez różne instytucje działania na rzecz poprawy warunków i jakości życia romskiej mniejszości etnicznej. Badania przeprowadzono na przełomie października i listopada 2008 roku w wybranych miejscowościach województwa małopolskiego, których mieszkańcami są Romowie. W badaniach wzięło udział 71 Romów, liderów tej społeczności: 67 Romów – reprezentantów starszyny, 3 członków władz stowarzyszeń romskich i jeden asystent romski. W badaniach posłużyliśmy się kwestionariuszem wywiadu; w roli ankieterów wystąpili głównie pracownicy socjalni; uznaliśmy bowiem, że ze względu na charakter pytań oraz zaufanie jakim się cieszą lepiej będzie skorzystać z pomocy osób, które na co dzień mają kontakt z przedstawicielami tej grupy mniejszościowej. W wielu wypadkach pracownikom socjalnym towarzyszyli Romowie pełniący w swej społeczności ważną funkcję. Poniższe tabele zawierają podstawowe informacje o miejscu zamieszkania badanej grupy Romów oraz o funkcji, jaką pełnią w swojej społeczności.

Pierwszym z serii pytań o ocenę zadań realizowanych w ramach Programów rządowych było pytanie o to, czy w opinii respondentów reprezentujących swoją społeczność, zaszły jakieś zmiany w sytuacji Romów po wprowadzeniu programów. Prawie połowa badanych respondentów (49,3%) zauważyła poprawę tej sytuacji („znacznie się poprawiła” i „poprawiła się”); co czwarty badany nie dostrzega żadnych zmian (25,35%); a tylko co dziesiąty badany był zdania, że

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

sytuacja uległa pogorszeniu (9,86%). Jednocześnie aż 10 badanych na ogólną liczbę 71 respondentów nie potrafiło powiedzieć czy zaszły jakiegokolwiek zmiany w sytuacji społeczności romskiej po wprowadzeniu obu programów. Zdecydowanej poprawie uległa kwestia edukacji dzieci i młodzieży romskiej – przeszło połowa badanych (50,7%) jest tego zdania. Kolejne miejsca zajęła kwestia pomocy społecznej i opieki medycznej (odpowiednio 38,3% i 33,8% wskazań). Z kolei, w opinii naszych respondentów, pogorszeniu uległy warunki mieszkaniowe (45,07%), zatrudnienie (42,25%) i pomoc społeczna (25,35%). Jak widać, zdania na temat pomocy społecznej są podzielone, choć raczej większość badanych jest skłonna przyznać, że jednak w tym obszarze zaszły zmiany na lepsze. Zatem zdecydowanej poprawie uległa kwestia edukacji, a pogorszeniu warunki mieszkaniowe Romów i ich zatrudnienie w badanych przez nas miejscowościach (odpowiednie dane znajdują się w tabelach LI i LII; procenty nie sumują się do stu – respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź).

Tabela L. Miejscowości

Miejsca zamieszkania respondentów	Liczba respondentów	%
Tarnów	7	9,86
Czarna Góra	4	5,63
Chrzanów	5	7,04
Limanowa	9	12,68
Nowy Sącz	12	16,90
Andrychów	5	7,04
Oświęcim	5	7,04
Kęty	5	7,04
Kraków	7	9,86
Bochnia	4	5,63
Nowy Targ	8	11,27

Tabela LI. Funkcja

Funkcja w społeczności	Liczba respondentów	%
Członek władz stowarzyszenia romskiego	3	4,23
Asystent romski	1	1,41
Starszyzna	67	94,37

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

Tabela LIII. Ocena zmian

Jakie zmiany zaszły w sytuacji pańskiej społeczności po wprowadzeniu Programu?	Liczba respondentów	%
Znacznie się poprawiła	9	12,68
Poprawiła się	26	36,62
Nie uległa zmianie	18	25,35
Pogorszyła się	7	9,86
Zdecydowanie się pogorszyła	0	0,00
Trudno powiedzieć	10	14,08
Brak odpowiedzi	1	1,41

Tabela LIIII. Poprawa i pogorszenie sytuacji

Obszary	Poprawa		Pogorszenie	
	liczba respondentów	%	liczba respondentów	%
Edukacja	36	50,70	5	7,04
Pomoc społeczna	27	38,03	18	25,35
Bezpieczeństwo	20	28,17	11	15,49
Opieka medyczna	24	33,80	6	8,45
Poziom życia	5	7,04	17	23,94
Warunki mieszkaniowe	16	22,54	32	45,07
Zatrudnienie	8	11,27	30	42,25
Inne	0	0,00	2	2,82

Kolejnym tematem, który podjęliśmy w naszych badaniach był problem źródeł utrzymania Romów na terenach objętych badaniem. Kwestia ta związana jest z poziomem bezrobocia wśród tej grupy, znacznie przewyższającym poziom charakteryzujący nieromską społeczność województwa małopolskiego. Jak pisze Lech Mróz, bezrobocie wśród Romów ma w przeważającej mierze charakter naturalny, chroniczny oraz strukturalny. Naturalne bezrobocie polega, według Mroza, na braku nie tylko warunków społeczno-ekonomicznych, sprzyjających aktywności zawodowej, ale także kulturowo i psychicznie uzasadnionego braku chęci podjęcia pracy w niesprzyjającym środowisku lokalnym. Makroekonomiczne podłoże bezrobocia, zauważa Mróz, jest wspólne dla wszystkich pozbawionych pracy obywateli Polski, nie tylko Romów. Tym niemniej, cechy środowisk lokalnych, położenie społeczne Romów, ich wspólnotowa orientacja kulturowa sprawiają, że Romom znacznie trudniej jest znaleźć pracę, niż bezrobotnym nie-Romom. Trudniej jest im też tę pracę utrzymać na stałe. Chroniczny charakter bezrobocia wśród Romów przybiera

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

postać trwałego, występującego przez wiele lat braku stałego, legalnego zatrudnienia. Romowie w znacznie większym stopniu niż inni pozostają bez stałego źródła utrzymania; miejsca pracy. Zjawisko to, w opinii Mroza, ma charakter międzypokoleniowy.

Wśród Romów z grupy Bergitka w zdecydowanej większości rodzin nie ma żadnej osoby posiadającej stałe zatrudnienie. Strukturalny wymiar bezrobocia Romów tkwi w makroekonomicznych i społecznych, zewnętrznych w stosunku do grupy przyczynach tego zjawiska – cyklach koniunktury i dekonunktury gospodarczej, stanie infrastruktury przemysłowej i usługowej, poziomie rozwoju technologicznego regionu zamieszkałego przez Romów (Mróz 2006: 23). Warto w tym miejscu nadmienić, że znaczna część terenu naszych badań należy do obszarów charakteryzujących się wysoką stopą bezrobocia, a co za tym idzie, problem bezrobocia i wynikających zeń konsekwencji będzie tu szczególnie widoczny. Nasi respondenci pytani o źródła utrzymania romskich rodzin wymieniają przede wszystkim pomoc społeczną, w dalszej kolejności emerytury i renty oraz handel i usługi. W opinii prawie 89% respondentów to właśnie wsparcie ze strony ośrodków pomocy społecznej pozwala na utrzymanie romskich rodzin; jednocześnie tylko 10 badanych przyznało, że na badanym terenie Romowie utrzymują się przede wszystkim z pracy w przedsiębiorstwach państwowych i prywatnych. Szczegółowe dane na ten temat zawiera tabela LIV (tu również procenty nie sumują się do stu; respondenci mogli wybrać kilka głównych źródeł utrzymania spośród przedstawionej listy).

Tabela LIV. Źródła utrzymania

Z czego utrzymują się romskie rodziny na tym terenie?	Liczba respondentów	%
Pracownicy w przedsiębiorstwie państwowym	5	7,04
Pracownicy w przedsiębiorstwie prywatnym	5	7,04
Handel/usługi	20	28,17
Rzemiosło	8	11,27
Działalność artystyczna	8	11,27
Emerytura/renta	40	56,34
Pomoc rodziny/dalszych krewnych	12	16,90
Pomoc społeczna	63	88,73
Pomoc nie-Romskich sąsiadów	3	4,23
Żebranie	15	21,13
Inne	3	4,23

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

Naszych romskich respondentów zapytaliśmy również o to, jaka kwota miesięcznie przypadająca na jedną osobę w rodzinie zaspokoiłaby w stopniu dostatecznym potrzeby tej rodziny. Odpowiedzi były różne; deklarowane kwoty mieściły się w granicach od 500 do 2000 zł. Średnia kwota, która zaspokoiłaby te potrzeby wynosi 973,13 zł. Oznacza to, że rodzina romska składająca się przeciętnie z sześciu osób powinna mieć, według naszych respondentów, do swojej dyspozycji miesięcznie 5838,78 zł. To duża kwota zważywszy na to, że kryterium dochodowe określone w Ustawie o pomocy społecznej wyraźnie precyzuje i tę kwestię:

Prawo do świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej, z zastrzeżeniem art. 40, 41, 53a, 78 i 91 przysługuje:

1) osobie samotnie gospodarującej, której dochód nie przekracza kwoty 461 zł, zwanej dalej „kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej”,

2) osobie w rodzinie, w której dochód na osobę nie przekracza kwoty 316 zł, zwanej dalej „kryterium dochodowym na osobę w rodzinie”,

3) rodzinie, której dochód nie przekracza sumy kwot kryterium dochodowego na osobę w rodzinie, zwanej dalej „kryterium dochodowym rodziny”

– przy jednoczesnym wystąpieniu co najmniej jednego z powodów wymienionych w art. 7 pkt. 2–15 lub innych okoliczności uzasadniających udzielenie pomocy społecznej.

Jak widać, oczekiwania Romów w tym względzie wyraźnie rozmiągają się z możliwościami ich zaspokojenia ze strony instytucji pomocy społecznej (ośrodków pomocy społecznej i powiatowych centrów pomocy rodzinie).

Oczekiwane formy pomocy dla rodzin romskich na terenach objętych naszym badaniem to, w opinii naszych respondentów, przede wszystkim pieniądze (80,28%), żywność (80,28%) oraz opał (74,65%). Nieco mniejszym powodzeniem cieszyła się praca i opieka medyczna (po 67,61% wskazań); najmniejszą liczbę wskazań (22,54%) otrzymały ulotki, poradniki, materiały informacyjne dotyczące radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych (tutaj również procenty nie sumują się do stu; nasi badani mogli wskazać po kilka oczekiwanych form pomocy).

Jak widać, Romowie oczekują przede wszystkim wsparcia finansowego; nie interesuje ich raczej pomoc w postaci wszelkiego rodzaju informatorów, poradników, broszur z użytecznymi dla nich informacjami dotyczącymi choćby przysługujących im praw, ale też obowiązków. Postawa roszczeniowa wobec instytucji pomocowych udzielających głównie świadczeń pieniężnych jest pewną cechą stałą tej społeczności, a przekazywane na tę pomoc środki finansowe mogą przyczynić się do utrwalenia tej postawy.

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

Tabela LV. Oczekiwane formy pomocy

Jakiej formy pomocy oczekują Romowie na tym terenie?	Liczba respondentów	%
Opał	53	74,65
Odzież	40	56,34
Żywność	57	80,28
Praca	48	67,61
Książki/pomoce szkolne	40	56,34
Pieniądze	57	80,28
Leki/pomoc medyczna	48	67,61
Mieszkanie	39	54,93
Zapewnienie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania	34	47,89
Pomoc prawna	30	42,25
Spotkania z policją informujące o przysługujących Romom prawach	22	30,99
Ulotki, poradniki, materiały informacyjne dotyczące radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych	16	22,54
Pomoc samorządów lokalnych i państwa w rozwijaniu prywatnej przedsiębiorczości	24	33,80
Inne	12	16,90

Wielu specjalistów zajmujących się problematyką romską przyznaje, że jednym z pozytywnych symptomów adaptacji Romów do zmieniającej się rzeczywistości XXI wieku jest stopniowa zmiana ich stosunku do edukacji. Mimo że zmiana ta staje się coraz bardziej widoczna, to jednak w dalszym ciągu istnieje cały szereg czynników stojących na przeszkodzie pełnej realizacji przez cygańskie dzieci obowiązku szkolnego. Spośród najczęściej wymienianych czynników warto zwrócić uwagę na bariery instytucjonalno-środowiskowe związane z niedowładem systemu szkolno-wychowawczego, złą sytuację materialną rodzin romskich, a także, wielokrotnie artykułowany, niechętny stosunek nieromskich koleżanek i kolegów do ich romskich rówieśników. Kwestia niskiego poziomu edukacji Romów jest przedmiotem wielu analiz i badań; stała się również istotną kwestią podejmowaną przez autorów obu programów rządowych na rzecz społeczności romskiej.

Kolejnym pytaniem naszego kwestionariusza było pytanie o to, jak nasi respondenci – liderzy badanych przez nas społeczności romskich oceniają rolę kształcenia dzieci w szkole. Zdecydowana większość respondentów – 78,87% uważa, że szkoła bardzo pomaga w przygotowaniu do życia; a tylko 9,86%

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

badanych przyznało, że dzieci powinny nauczyć się życia praktycznego, a tego nie daje im szkoła, tylko rodzina i inni Romowie. Jak widać – Romowie są świadomi, że tylko edukacja może zapewnić im odpowiednią pozycję w społeczeństwie. Nie wszystkie jednak dzieci romskie wypełniają obowiązek szkolny. W opinii naszych respondentów najważniejszą przyczyną tego stanu rzeczy jest zła sytuacja finansowa rodzin romskich – 67,61%; złe traktowanie przez dzieci nieromskie – 36,62% oraz brak książek i pomocy szkolnych – 33,8% wskazań. Jednocześnie niewielu respondentów było skłonnych zgodzić się ze stwierdzeniem, że powodem niesystematycznego uczęszczania dzieci do szkoły jest ich złe traktowanie przez nauczycieli (tylko 9,86% wskazań), a tylko 4 respondentów przyznało, że szkoła niczego ich dzieciom nie daje.

Tabela LVI. Ocena roli kształcenia dzieci w szkole

Jak oceniasz rolę kształcenia dzieci romskich?	Liczba respondentów	%
Bardzo pomaga w przygotowaniu do życia	56	78,87
Ani nie pomaga, ani nie przeszkadza	3	4,23
Dzieci powinny nauczyć się życia praktycznego, a tego nie daje im szkoła tylko rodzina i inni Romowie	7	9,86
Nie mam zdania	4	5,63
Brak odpowiedzi	1	1,41

Tabela LVII. Powody niesystematycznego uczęszczania dzieci do szkoły

Jeśli dzieci romskie nie uczęszczają do szkoły, to dlaczego?	Liczba respondentów	%
Zła sytuacja finansowa	48	67,61
Brak ubrania	23	32,39
Brak książek i pomocy szkolnych	24	33,80
Złe traktowanie przez dzieci nie-romskie	26	36,62
Złe traktowanie przez nauczycieli	7	9,86
Nic im to nie daje	4	5,63

Kwestią związaną z edukacją dzieci romskich było pytanie o możliwość wyuczenia dobrze płatnego zawodu. Prawie co czwarty respondent przyznał, że dzieci Romów z badanych miejscowości mają taką możliwość, 15,62% respondentów nie ma zdania w tej kwestii (trudno im powiedzieć), a tylko 10,65% uważa, że takiej możliwości ich dzieci nie mają. Odpowiedziom na to pytanie towarzyszyły komentarze naszych badanych:

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

„Wiele dzieci z mojej społeczności skorzystało z możliwości kształcenia się. Ukończyło szkoły zawodowe, średnie, a nawet studia”, „Z mojej społeczności każde dziecko ma możliwość kształcenia się. Jednak niewielu z tego korzysta. Nie jest to wina nauczycieli, czy kwestii finansowych, ale chęci do nauki”, „50% dzieci romskich ma szanse wyuczenia się dobrze płatnego zawodu”, „U nas w społeczności jest młodzież zdolna, która garnie się do nauki i zależy jej na wykształceniu”, „Niewiele”, „Dużo”, „Nie znam wyuczonych Romów”, „Dużo osób wyuczyło się dobrych zawodów, ale pracę nie uzyskało tylko przez pochodzenie”.

Jak widać, opinie w tej sprawie są podzielone.

Tabela LVIII. Możliwość wyuczenia dobrze płatnego zawodu

Czy dzieci Romów z twojej miejscowości mają możliwość wyuczenia się dobrze płatnego zawodu?	Liczba respondentów	%
Tak	34	24,14
Nie	15	10,65
Trudno powiedzieć	22	15,62

Kolejnym, ważnym dla środowiska romskiego problemem, jest udział przedstawicieli tej grupy mniejszościowej w organach lokalnego samorządu terytorialnego. Zdecydowana większość naszych respondentów – 85,92% – uważa, że Romowie powinni być reprezentowani w radach gmin i miast. Żaden z respondentów nie postrzega samorządu jako reprezentującego jedynie interesy nie-Romów. Tylko jeden respondent nie wierzy w efektywność takiego przedsięwzięcia, ośmiu respondentów nie wyraziło swojego zdania w tej kwestii; jeden nie udzielił na to pytanie żadnej odpowiedzi. Tak wysoki odsetek pozytywnych wskazań może świadczyć o wzrastającej świadomości Romów, że i oni mogą mieć swój udział w zmienianiu lokalnej rzeczywistości. Z drugiej strony jednak, Romowie kojarzą pojęcie władzy samorządowej głównie z urzędem i urzędnikami, a przecież z kontaktów z nimi rzadko bywają zadowoleni. Przeszło połowa naszych respondentów – 52,11% – twierdzi, że Romowie idąc do urzędu gminy są traktowani z mniejszą życzliwością niż nie-Romowie, bądź z jawną wrogością. W taki sposób postrzega też kontakty z pracownikami urzędów pracy 23,94% respondentów, 22,54% respondentów ma takie zdanie na temat kontaktów z pracownikami ośrodków pomocy społecznej i 33,8% badanych na temat kontaktów z funkcjonariuszami policji. Jak widać, zdecydowanie najlepiej badani oceniają swoje kontakty z ośrodkami pomocy społecznej, a tak wysoka w sumie ocena tych kontaktów może mieć związek między innymi z faktem otrzymywania właśnie z tych instytucji –

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

ośrodków pomocy społecznej – wsparcia w postaci różnego rodzaju zasiłków, zapomóg oraz świadczeń o charakterze rzeczowym.

Tabela LIX. Reprezentacja Romów w organach samorządu mieszkańców

Czy romowie powinni być reprezentowani w samorządzie mieszkańców?	Liczba respondentów	%
Tak, powinni	61	85,92
Nie, bo to nic nie da	1	1,41
Nie, bo to są sprawy nie-Romów	0	0,00
Nie mam zdania	8	11,27
Brak odpowiedzi	1	1,41

Tabela LX. Ocena traktowania Romów przez urzędników

Czy idąc do urzędu gminy czujecie państwo, że jesteście obsługiwani...	Liczba respondentów	%
Z większą życzliwością niż nie-Romowie	6	8,45
Z taką samą życzliwością jak nie-Romowie	18	25,35
Z mniejszą życzliwością niż nie-Romowie	32	45,07
Z wyraźną wrogością	5	7,04
Trudno powiedzieć	10	14,08

Czy idąc do urzędu pracy czujecie państwo, że jesteście obsługiwani...	Liczba respondentów	%
Z większą życzliwością niż nie-Romowie	9	12,68
Z taką samą życzliwością jak nie-Romowie	29	40,85
Z mniejszą życzliwością niż nie-Romowie	13	18,31
Z wyraźną wrogością	4	5,63
Trudno powiedzieć	14	19,72
Brak odpowiedzi	2	2,82

Czy idąc do ośrodka pomocy społecznej czujecie państwo, że jesteście obsługiwani...	Liczba respondentów	%
Z większą życzliwością niż nie-Romowie	9	12,68
Z taką samą życzliwością jak nie-Romowie	42	59,15
Z mniejszą życzliwością niż nie-Romowie	15	21,13
Z wyraźną wrogością	1	1,41
Trudno powiedzieć	4	5,63

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

Czy idąc na policję czujecie państwo, że jesteście obsługiwani...	Liczba respondentów	%
Z większą życzliwością niż nie-Romowie	11	15,49
Z taką samą życzliwością jak nie-Romowie	18	25,35
Z mniejszą życzliwością niż nie-Romowie	14	19,72
Z wyraźną wrogością	10	14,08
Trudno powiedzieć	16	22,54
Brak odpowiedzi	2	2,82

Wysoka ocena kontaktów z ośrodkami pomocy społecznej wpłynęła też na odpowiedzi naszych respondentów na pytanie o to, na kogo mogą liczyć, jeśli potrzebują pomocy. Aż 63,38% respondentów stwierdziło, że właśnie na pracowników socjalnych. Jest to druga, po rodzinie, grupa, na którą, w opinii badanych, liczą Romowie. Na trzecim miejscu znaleźli się inni Romowie (36,62% wskazań). Na kolejnych miejscach nauczyciele, duchowni i policjanci. Tylko co dziesiąty badany stwierdził, że w razie potrzeby Romowie mogą liczyć na swoich nieromskich sąsiadów. Rozkład odpowiedzi na to pytanie pokazuje nie tylko silną solidarność członków tej grupy mniejszościowej, ale jednocześnie wskazuje na to, że nieżyczliwa atmosfera otaczająca Romów może pogłębiać ich kulturową izolację, przekreślając tym samym szansę na integrację ze środowiskiem lokalnym. Z punktu widzenia celów programu na rzecz społeczności romskiej może to mieć kolosalne znaczenie, albowiem ta grupa mniejszościowa wymagać musi szczególnej troski i pomocy w miejscu zamieszkania. W społecznościach lokalnych w sposób najpełniejszy przejawiać się może autonomia i spójność kultury mniejszości z kulturą i wartościami większości; może nastąpić włączenie się Romów w obręb spraw społeczności lokalnej nie jako przedmiotu procesów społecznych, ale jako podmiotu mającego swoją godność, odrębność i prawa do partycypowania w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Jak zwrócili uwagę autorzy raportu z badań problemu mapy społecznej Romów w województwie świętokrzyskim 2001, aby powyższe postulaty nie pozostały w sferze niespełnionych nadziei, koniecznym jest wyznaczenie długookresowych działań – zespolenie strategicznych celów z ustawicznie modyfikowanymi zadaniami operacyjnymi w sferze edukacji i wychowania dzieci, obywatelskiej kreatywności młodzieży i dorosłych, rozwiązywania problemów bezrobocia, edukacji i reedukacji zawodowej, zaspokojenia potrzeb i oczekiwań socjalno-bytowych (Zakrzewski 2002: 105). Jednak bez zaangażowania samych Romów w proces emancypacji, zamierzone cele wydają się być ciągle odległe.

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

Tabela LXI. Na kogo Romowie liczą

Na kogo możecie liczyć, jeśli potrzebujecie pomocy?	Liczba respondentów	%
Na nauczycieli	21	29,58
Na urzędników	6	8,45
Na duchownych	16	22,54
Na policjantów	14	19,72
Na sprzedawców	2	2,82
Na pracowników socjalnych	45	63,38
Na rodzinę	56	78,87
Na innych Romów	26	36,62
Na sąsiadów nie-Romów	7	9,86
Na innych nie-Romów	3	4,23
Na nikogo	1	1,41

Kolejną kwestią poruszaną w naszych badaniach było poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania Romów. Za bezpieczne i spokojne uznała je prawie połowa badanych (47,89%). Odmiennego zdania było 26,76% badanych; jednak co czwarty badany nie miał w tej kwestii zdania. Przypomnijmy w tym miejscu, że w naszych badaniach z 2003 roku nad oceną skali zagrożeń i poczuciem bezpieczeństwa społeczności romskiej w województwie małopolskim (zrealizowanych w ramach Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej) 41,3% Romów uznało miejsce swego zamieszkania jako spokojne i bezpieczne, przeciwnego zdania było 33% ankietowanych, 25% nie miało na ten temat zdania. Różnice nie są na tyle istotne, aby móc stwierdzić, że poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania drastycznie się zmieniło.

Tabela LXII. Poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania

Czy miejsce, w którym mieszkacie można nazwać bezpiecznym i spokojnym?	Liczba respondentów	%
Tak	34	47,89
Nie	19	26,76
Nie mam zdania	18	25,35

Zdecydowana większość badanych – 87,32% – za szczególnie zagrażające w miejscu zamieszkania uznała grupy agresywnie zachowującej się młodzieży, narkomanów – 40,85% oraz pijanych – 32,39%. W analogicznym pytaniu zadany przez nas w 2003 roku 85,8% badanych również wskazało grupy

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

agresywnie zachowującej się młodzieży, osób będących pod wpływem alkoholu obawiało się 63,1% badanych i – w dalszej kolejności – nieostrożnych kierowców (39,8%). Narkomani stanowili zagrożenie dla 29,1% badanych. Nieznacznie zmieniła się więc w przeciągu kilku lat hierarchia zagrożeń; grupy agresywnie zachowującej się młodzieży w dalszym ciągu stanowią największe źródło lęków i obaw, jednakże wzrosło zagrożenie ze strony narkomanów i pijanych, zmalało zagrożenie ze strony nieostrożnych kierowców.

Tabela LXIII. Źródło zagrożeń i obaw

Kogo najczęściej obawiają się członkowie Twojej społeczności?	Liczba respondentów	%
Pijanych	23	32,39
Grup agresywnie zachowującej się młodzieży	62	87,32
Sąsiadów – Romów	4	5,63
Sąsiadów – nie-Romów	6	8,45
Nieostrożnych kierowców	18	25,35
Narkomanów	29	40,85
Innych	6	8,45

Jakimi formami przemocy nasi respondenci czują się najbardziej zagrożeni? Najczęściej badani wskazywali na zaczepianie i wyśmiewanie (67,61%), pobicie (42,25%) oraz na akty przemocy z powodu bycia Romem (40,85%). Warto w tym miejscu wspomnieć, że również i te wskazania znalazły się na pierwszych miejscach w naszych badaniach z 2003 roku. Wtedy również badani Romowie najbardziej obawiali się zaczepek, wyzwisk i drwin (głównie z powodu przynależności do tej grupy etnicznej). Kolejnym pytaniem związanym z poczuciem zagrożenia przestępczością było pytanie o to, czy w ciągu ostatniego roku policja interweniowała w jakiegokolwiek sprawie w obrębie środowiska romskiego. Nieco więcej niż połowa respondentów udzieliła na to pytanie pozytywnej odpowiedzi (52,11%), jednak tam, gdzie interwencja policji miała miejsce 51,35% badanych nie była zadowolona z jej sposobu. Główne powody niezadowolenia ze sposobu interwencji policji dotyczą, w opinii badanych przedstawicieli społeczności romskich, braku wiary w skuteczność jej działań oraz przeświadczenia badanych o tym, że policja kieruje się w stosunku do Romów uprzedzeniami i stereotypami. Oto przykładowe wypowiedzi badanych proszonych o wyjaśnienie dlaczego Romowie nie są zadowoleni ze sposobu interwencji policji:

„Bo to nic nie dało”, „Nie zawsze wierzą Romom”, „Niesprawiedliwa ocena sytuacji, Brak konsekwencji i zdecydowania co do osób poszkodowanych”, „Ponieważ

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

celowo opóźniali przyjazdy, by nie można uchwycić sprawców awantur i ataków na Romów”, „Policja nie poinformowała społeczności romskiej o dalszym postępowaniu zgłoszonej sprawy”, „Bo trzeba by dzwonić kilka razy zanim by ktoś przyjechał, a sama interwencja niczego by nie zmieniła”, „Za długi czas oczekiwania na interwencję, poczucie bycia gorszym w oczach policji z powodu bycia Romem”.

Tabela LXIV. Zagrożenia różnymi formami przemocy

Najczęściej czujecie się państwo zagrożeni następującymi formami przemocy...	Liczba respondentów	%
Zostania zranionym przy użyciu broni	16	22,54
Groźbami użycia broni	21	29,58
Kradzieżą	17	23,94
Pobiciem	30	42,25
Groźbami lub zmuszaniem do czegoś	21	29,58
Że ktoś przemocą odbierze nam pieniądze lub inne przedmioty	11	15,49
Groźbami pod adresem rodziny	24	33,80
Zaczepianiem, wyśmiewaniem	48	67,61
Aktami przemocy z powodu bycia Romem	29	40,85
Inne	1	1,41

Tabela LXV. Interwencja policji w ciągu ostatniego roku

Czy policja interweniowała?	Liczba respondentów	%
Tak	37	52,11
Nie	34	47,89

Tabela LXVI. Zadowolenie z interwencji policji

Czy jesteście zadowoleni z interwencji policji?	Liczba respondentów	%
Tak	18	48,65
Nie	19	51,35

Większość (84,51%) badanych przyznała również, że w ciągu ostatniego roku nikt spośród członków ich społeczności nie zwracał się do policji w innej sprawie niż tej wynikającej z bycia ofiarą bądź sprawcą zdarzenia. Jedynie w kilku przypadkach proszono policję o możliwość zainstalowania kamer monitorujących, udzielenie informacji na temat miejsca pobytu uprowadzonych dzieci romskich, udzielenia informacji na temat dalszego postępowania w sprawie gróźb karalnych oraz z prośbą o udzielenie informacji na temat

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

przemocy domowej. Jednocześnie co czwarty badany respondent przyznał, że policja nie jest zainteresowana rozwiązaniem spraw, z którymi przychodzą Romowie. Zapytani o powód tego braku zainteresowania badani zwrócili uwagę przede wszystkim na to, że policja ich lekceważy, bądź obawia się Romów:

„Bo boją się Romów”, „Policja nie chce wysłuchać zgłoszeń”, „Nie, ponieważ nie udzielono nam pomocy z braku odpowiednich informacji, które mogłyby być dzięki wykonaniu jednego telefonu. Brak chęci pomocy”, „Lekceważenie i obojętność co do zgłaszania danych spraw”, „Brak reakcji policji na zgłaszane prośby o interwencję”, „Brak zainteresowania sprawą nawet po zgłoszeniu”, „Brak zwrotnej informacji w interesującej nas sprawie. Brak kontaktu policji ze społecznością romską”.

Tabela LXVII. Zwracanie się do policji w innej sprawie

Czy w ciągu ostatniego roku zwracaliście się do policji w jakiegokolwiek innej sprawie (udzielenie informacji)?	Liczba respondentów	%
Tak	9	12,68
Nie	60	84,51
Brak odpowiedzi	2	2,82

Tabela LXVIII. Zainteresowanie policji rozwiązaniem sprawy

Czy uważacie, że policja jest zainteresowana rozwiązaniem sprawy?	Liczba respondentów	%
Tak	26	36,62
Nie	18	25,35
Nie mam zdania	24	33,80
Brak odpowiedzi	3	4,23

Kolejne pytanie naszego wywiadu dotyczyło znajomości działań policji o charakterze informacyjnym i prewencyjnym, które kierowane są do społeczności romskiej. Zdecydowana większość naszych respondentów – prawie 89% – nie zna takich działań. Osoby, które odpowiedziały na to pytanie twierdząco, wymieniły spotkania informacyjne w ratuszu, rozpowszechnianie broszury informacyjnej dotyczącej zagadnień prawnych, organizowanie przez policję spotkań w szkołach dotyczących przeciwdziałania dyskryminacji oraz spotkań poświęconych przemocy w rodzinach, skutkom nadmiernego picia alkoholu, braku zainteresowania własną rodziną i konsekwencji zeń wynikających. Policja udzielała również informacji na temat przyczyn i konsekwencji

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

bezrobocia wśród Romów. Efekty tych spotkań to przede wszystkim, w opinii naszych badanych, wiedza o zagrożeniach, ale też prawach Romów jako mniejszości etnicznej, większa opieka ze strony policji rodzinami romskimi dotkniętymi przemocą. Były jednak i takie wypowiedzi respondentów, które wskazywały na to, że nie ma żadnych efektów tych spotkań i akcji informacyjnych podejmowanych przez policję, ponieważ, jak stwierdził jeden z badanych:

Broszura rozdawana przez policję była napisana w dialekcie rzadko używanym na tym terenie. Trudno ocenić efekty tych spotkań.

Tabela LXIX. Znajomość działań policji o charakterze informacyjnym i prewencyjnym

Czy znasz jakieś działania policji o charakterze informacyjnym i prewencyjnym?	Liczba respondentów	%
Tak	8	11,27
Nie	63	88,73

Badani przez nas przedstawiciele romskich społeczności, występując niejako w ich imieniu, kierują pod adresem lokalnych instytucji swoje prośby i żądania. Zapytaliśmy respondentów jakich działań oczekiwaliby ze strony władz samorządowych w przyszłości. Nie wszyscy na to pytanie udzielili odpowiedzi, a te, które się pojawiły dotyczyły przede wszystkim udzielania Romom informacji o przysługujących im prawach, pomocy w sprawach mieszkaniowych i finansowych, a także podejmowania działań przeciwko dyskryminacji tej grupy mniejszościowej. Oto oczekiwania Romów:

„Życzliwości, pomocy”, „Informacji o możliwości starania się o przydział na mieszkanie”, „Edukacja dla urzędników oraz uczulenie na zetknięcie się z petentem o narodowości romskiej. Dotyczy to wszystkich organów urzędowych”, „Jakiegokolwiek pomocy i informacji”, „Żeby było lepiej niż jest i żeby dzieci się rozwijały na każdy temat”, „Informacji o możliwości zatrudnienia”, „Udzielenia mi informacji na temat mieszkania, na które czekam”, „Rozmieszczenie rodzin romskich, dołączenie do Polaków”, „Konkretne działania na rzecz Romów, np. utworzenie świetlicy”, „Informacji dotyczących funkcjonowania urzędów i sposobu załatwiania różnego rodzaju spraw”, „Zapewnienia bezpieczeństwa i pomocy finansowej innej niż pomoc MOPS”, „O większe zainteresowanie problemami romskiego społeczeństwa narazonego na wykluczenie społeczne. Zaradzenie i pomoc w wyrównywaniu szans pełniejszego uczestnictwa w życiu społeczeństwa polskiego. Dialogu. Wystuchania nas”, „Pomocy prawnej w rozwiązywaniu problemów”, „Informacje np. o bezpłatnych badaniach, akcjach charytatywnych”, „Pomoc w uświadamianiu społeczności

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

romskiej o ich prawach i kierowanie ich do odpowiednich instytucji w celu uzyskania informacji”, „Uwłaszczenia gruntów”, „Żeby nas woda nie zalewała w czasie powodzi”, „Aby nie robili różnic między Romami i nie-Romami, żeby było więcej możliwości uzyskania pracy. Chciałabym aby któregoś dnia było zjednoczenie, żeby nie było, że Rom jest gorszy a nie-Rom zawsze lepszy, aby było jednakowe traktowanie”, „Aby sprawy dotyczące wszystkich mieszkańców miasta były o czasie przekazywane także Romom”, „Pomoc w lepszej organizacji Romów, lepszym dostępie do szkół, w zagospodarowaniu miejsc zamieszkania, budowie placu zabaw dla dzieci, dróg, itp.”, „Więcej działań na rzecz Romów, żeby nas nie izolowano, żebyśmy mogli mieszkać razem z innymi, bliżej centrum miasta, a nie na jego obrzeżach, gdzie nikt o nas nie pamięta”.

Oczekiwania kierowane pod adresem instytucji pomocy społecznej dotyczą przede wszystkim zwiększenia pomocy finansowej i trudno się temu dziwić, skoro nieromscy klienci ośrodków pomocy społecznej również dokładnie tego samego oczekują od tych instytucji (por. badania nad diagnozą stanu ubóstwa klientów ośrodków pomocy społecznej w województwie małopolskim w 2003 roku). Oddajmy zatem głos naszym respondentom. Oto ich oczekiwania:

„Informacji o zwiększeniu kwoty zasiłków okresowych i celowych”, „Szerzej informacji o sposobie przyznawania zasiłków okresowych i pielęgnacyjnych”, „Większa pomoc dla dzieci w dożywianiu”, „Pieniądzy, pomocy finansowej, materialnej”, „Większego zainteresowania rodziną, jeśli dochód przekracza niewiele nikt się nami nie interesuje”, „Żeby w dalszym ciągu była pomoc dla Romów – zawsze”, „Pokrycie kosztów leczenia”, „Zwiększenia pomocy finansowej”, „Większych kwot zasiłków”, „Większej inicjatywy w zakresie starania się o uzyskanie środków na realizację projektów pomocowych dla Romów”, „Pomocy finansowej, rzeczowej i pomocy w załatwianiu spraw urzędowych”, „Zwiększenie niesienia pomocy. Rozszerzenie działań na potrzeby zaspokajania potrzeb życiowych. Rzetelne informacje i prawdziwe. Większa życzliwość. Zwiększenie zasiłków do godnego życia bez dyskryminacji”, „Bardziej efektywna pomoc finansowa, żywieniowa. Ułatwienie otrzymania pomocy ze względu na analfabetyzm Romów”, „Sprawy mieszkaniowe (zadłużenia czynszowe); terapia rodzinna; pomoc prawna, skierowanie do prawnika” „Pomoc w dokształcaniu rodzin romskich. Poprawa warunków mieszkaniowych”, „Aby nam udzielała więcej rad prawnych i żebyśmy wiedzieli jak mamy się zwracać do władz w poszukiwaniu pomocy np.: w sprawie mieszkania, jak możemy szybciej się starać czy dostać to mieszkanie”, „Zapewnienie pomocy finansowej; wsparcie dla osób starszych – niepełnosprawnych”, „Aby byli wyrozumiali dla Romów i traktowali wszystkie sprawy poważnie”.

Oczekiwania kierowane pod adresem policji dotyczą w głównej mierze szybkości i skuteczności w podejmowaniu interwencji. Nasi respondenci ocze-

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

kują również, aby policja podchodziła do spraw romskich w sposób bardziej zdecydowany i wolny od uprzedzeń. Respondenci proszeni o wymienienie najważniejszych zadań dla policji na przyszłość wymieniają następujące:

„Aby do zgłaszanych problemów podchodzono z powagą i nie lekceważono nas”, „Przede wszystkim bezpieczeństwa na drogach i rodziny oraz informacji jakiegokolwiek”, „Informacji i bezpieczeństwa”, „Żeby była w każdej potrzebie i sytuacji wymagającej pomocy”, „Ogólnie o bezpieczeństwie”, „Zapewnienia spokoju w miejscu zamieszkania”, „Chcielibyśmy wyrozumiałości”, „Informacji o przysługujących nam prawach”, „Szybkiej reakcji i działania”, „Łagodnego traktowania”, „Udzielania informacji o zatrzymanych Romach”, „Więszszego zaangażowania”, „Szybkich reakcji na zgłoszenia”, „Wyznaczania osoby do bezpośredniego kontaktu z Romami”, „Lepszej dostępności do dzielnicowego”, „Więszszego zaangażowania, wyzbycia się przedmiotowego traktowania”, „Częstszyc patroli (szczególnie wieczorem i w nocy)”, „Więszszej skuteczności i dociekliwości jeśli chodzi o zwykłe interwencje”, „Aby policja podchodziła do spraw, z którymi się zwracamy bardziej poważnie, żeby nie było tak, że kiedy się do nich zwracamy to jednym uchem nas słyszą, a drugim wypuszczają. Po prostu nie traktują naszych spraw poważnie. Omijają nasze sprawy, wszystko jest ważniejsze od nich”, „Co robić, kiedy nasze bezpieczeństwo jest zagrożone, żeby pomoc jaką otrzymujemy była skuteczna”, „Informacje, gdzie można szukać pomocy w nagłych sytuacjach, jak radzić sobie w sytuacjach nagłego zagrożenia, np.: ze strony innych osób (agresywnych)”, „Dozór dzielnicowych, kontrole w miejscu zamieszkania, żeby nie doszło do jakiegoś nieszczęścia”, „Nic, bo sami sobie dajemy radę”.

Wnioski:

- Skutki wprowadzenia programu rządowego Romowie oceniają w większości pozytywnie, choć nie brak jest też negatywnych ocen.
- Zauważają też zmiany na gorsze – przede wszystkim w kwestiach warunków mieszkaniowych i zatrudnienia.
- Głównym źródłem utrzymania Romów jest pomoc społeczna, która wciąż nie zaspokaja ich potrzeb.
- Romowie wysoko oceniają rolę kształcenia i edukacji dzieci, jednocześnie zwracając uwagę na złe traktowanie dzieci romskich przez rówieśników nie-Romów.
- Większość Romów uważa, że powinna być reprezentowana w organach samorządu mieszkańców dostrzegając tym samym swoją rolę w kształtowaniu warunków życia w zamieszkałych przez siebie miejscowościach.
- Romowie w miarę pozytywnie oceniają sposób traktowania ich przez urzędników lokalnych instytucji, choć w razie potrzeby liczą przede wszystkim na siebie i pracowników socjalnych.

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

- Miejsce, w którym mieszkają oceniają raczej jako bezpieczne, a najbardziej obawiają się grup agresywnie zachowujących się młodzieży i zachowań o charakterze dyskryminacyjnym.
- Od policji oczekują przede wszystkim skutecznej i szybkiej interwencji oraz nie lekceważenia ich z powodu przynależności etnicznej.
- Od organów samorządowych oczekują większej skuteczności w załatwianiu spraw mieszkaniowych, pomocy prawnej i traktowania ich na równi z obywatelami nieromskimi.
- Od instytucji pomocy społecznej oczekują zwiększenia pomocy finansowej, która w ich opinii, jest wciąż niewystarczająca.

3.2 Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu na rzecz społeczności romskiej – opinie funkcjonariuszy policji Garnizonu Małopolskiego

W ramach Programu na rzecz społeczności romskiej wyodrębniono obszar obejmujący zagadnienia związane z bezpieczeństwem tej grupy etnicznej; zadania z tego zakresu powierzono policji. I tak, wymienić tu można następujące kierunki działań:

- pomoc ofiarom przestępstw popełnianych na tle etnicznym,
- przekonanie Romów o konieczności współpracy z policją w celu karania sprawców przestępstw popełnianych na Romach,
- patrolowanie terenów zamieszkałych przez Romów,
- zatrudnienie w policji osób pochodzenia romskiego (w służbach patrolowych i dzielnicowych),
- współpraca i wymiana informacji pomiędzy policją a przedstawicielami społeczności romskiej,
- zatrudnienie kuratorów sądowych znających specyfikę społeczności romskiej,
- zapobieganie przestępstwom popełnianym na tle etnicznym i szybkie na nie reagowanie.

Działania te mają zapewnić wykonanie celów założonych w programie, są to:

- Poprawa bezpieczeństwa Romów oraz zwiększenie świadomości prawnowo-wikymologicznej, kształtowanie bezpiecznych postaw i zachowań, szczególnie wśród dzieci i młodzieży. Zwiększenie zaufania w relacji Romowie – policja.
- Przygotowanie policjantów z komend powiatowych i miejskich policji (uczestniczących w programie) do pracy w środowiskach romskich.

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

- Współpraca i wymiana informacji pomiędzy policją, a Romami. Określenie poczucia bezpieczeństwa w społeczności romskiej, relacji w kontaktach policja – Romowie oraz oczekiwań tej grupy etnicznej wobec policji
- Zasadniczym jednak celem programu jest: *osiągnięcie pełnego uczestnictwa Romów zamieszkujących w Małopolsce w życiu społeczeństwa obywatelskiego i zniwelowanie różnic dzielących tę grupę od reszty społeczeństwa.*

Przykładowo, w 2007 roku policjanci garnizonu małopolskiego przeprowadzili łącznie 51 spotkań z dziećmi i młodzieżą romską, 190 spotkań z dorosłymi Romami oraz 243 rozmowy profilaktyczne z nieletnimi i ich rodzicami. Tematyka tych spotkań dotyczyła między innymi: odpowiedzialności prawnej nieletnich; przeciwdziałania demoralizacji i agresji rówieśniczej; profilaktyki uzależnień – m.in. tematyka tych spotkań poświęcona była środkom psychoaktywnym i nadużywaniu alkoholu; bezpieczeństwu osobistemu, sposobom postępowania w przypadku, kiedy osoba padła ofiarą przestępstwa. Policjanci przekazywali informacje dotyczące lokalnych instytucji pomocowych oraz zakresu świadczonych przez nie usług. Omawiano problemy lokalnej społeczności oraz występujące w niej zagrożenia; informowano o obowiązku przestrzegania przepisów prawnych, o podstawowych prawach człowieka, a także propagowano programy prewencyjne.

Na potrzeby badań ankietowych zrealizowanych wśród funkcjonariuszy małopolskiej policji opracowano narzędzie w wersji elektronicznej wykonane przy pomocy języka PHP, technologii AJAX, sprzężone z bazą danych MySQL, dostępne dla respondentów na zdalnym serwerze. Podgląd wyników badania dostępny był do analizy w czasie rzeczywistym. W elektronicznym badaniu wzięło udział 96 ze 108 funkcjonariuszy wskazanych do badań przez lokalne komendy policji, a wytypowanych wcześniej do realizacji zadań wynikających z programu na rzecz społeczności romskiej. Tabela LXX przedstawia obszar działania podległy badanym funkcjonariuszom.

Prawie 1/3 badanych (30,21%) przystąpiła do realizacji programu w 2008 roku, a więc w roku, w którym przeprowadzono badania; co piąty funkcjonariusz w roku 2006, czyli nieco ponad 20% funkcjonariuszy legitymuje się dwuletnim stażem w programie; prawie trzy czwarte badanych (71,89%) przystąpiło do programu dopiero po roku 2004, choć program pilotażowy był już realizowany na terenie Małopolski w 2001 roku. Dziwić może jedynie fakt, że aż 13 respondentów wskazało rok 2000 jako rok przystąpienia do programu, zważywszy, że w 2000 roku program nie był jeszcze realizowany. Nasuwać to może spostrzeżenie, że wciąż brakuje odpowiednio przygotowanych funkcjonariuszy do pracy ze środowiskiem romskim; fluktuacja kadr nie sprzyja bowiem efektywności podejmowanych w tym zakresie działań.

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

Tabela LXX. Teren działania, na którym policjanci mają kontakt z Romami

Miejscowości	Liczba respondentów	%
Brak Romów w okolicy*	5	5,21
Andrychów	19	19,79
Wadowice	11	11,46
Spytkowice	2	2,08
Barwałd	1	1,04
Tarnów	10	10,42
Kraków	18	18,75
Szczawnica	1	1,04
Krościenko n/D	1	1,04
Nowy Sącz	3	3,13
Maszkowice	1	1,04
Nowy Targ	1	1,04
Zakopane	4	4,17
Jabłonka	1	1,04
Czarna Góra	1	1,04
Jurgów	1	1,04
Florynka	2	2,08
Oświęcim	1	1,04
Kęty	1	1,04
Rabka Zdrój	1	1,04
Bochnia	2	2,08
Limanowa	4	4,17
Chrzanów	8	8,33
Nowa Biała	1	1,04
Ostrowsko	1	1,04

* niektórzy policjanci (5 osób) zwracali uwagę, że nie mają na podległym obszarze działania kontaktu z ludnością romską, dlatego też wyodrębniono tę kategorię jako osobną odpowiedź, jednak nie liczy się ona do sumy 96 respondentów biorących udział w badaniu.

Prosilimy naszych respondentów o odpowiedź na pytanie, czy brali udział w jakichkolwiek szkoleniach organizowanych w garnizonie małopolskim w ramach obu programów na rzecz społeczności romskiej. Prawie 40% respondentów potwierdziło ten fakt, pozostali albo nie brali udziału w takich szkoleniach, albo takiego faktu nie pamiętają. Szczegółowe informacje na temat tych funkcjonariuszy znajdują się w dwóch poniższych tabelach (LXXIIA–LXXIIIB).

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

Tabela LXXI. Rok przystąpienia do programu

Rok	Liczba respondentów	%
2000	13	13,54
2001	5	5,21
2002	1	1,04
2003	4	4,17
2004	4	4,17
2005	10	10,42
2006	21	21,88
2007	9	9,38
2008	29	30,21
2009	0	0,00

Tabela LXXIIA. Udział funkcjonariuszy policji w szkoleniach dotyczących problematyki romskiej

Udział w szkoleniach	Liczba respondentów	%
Respondenci, którzy nie brali udziału w żadnym szkoleniu lub nie pamiętają tego faktu, niezależnie od tego czy była możliwość uczestnictwa	58	60,42
Respondenci, którzy brali udział w szkoleniu	38	39,58

Tabela LXXIIB. Udział funkcjonariuszy policji w szkoleniach dotyczących problematyki romskiej – cd.

Udział w szkoleniach – cd.	Liczba respondentów	%
Respondenci, którzy nie brali udziału w żadnym szkoleniu, nie wiedzieli o ich istnieniu, nie było takich szkoleń	6	6,25
Respondenci, którzy nie brali udziału w żadnym szkoleniu, deklarują wprost	38	39,58
Respondenci, którzy nie pamiętają, czy brali udział w jakimkolwiek szkoleniu	4	4,17
Respondenci, którzy nie wpisali żadnej odpowiedzi na pytanie o szkolenia	10	10,42

Poniżej znajduje się zestawienie dotyczące funkcjonariuszy deklarujących swój udział w szkoleniach dotyczących problematyki romskiej. Spośród 38 funkcjonariuszy twierdzących, że brało udział w takich szkoleniach, tylko 12 potrafiło wymienić ich tematykę. Pozostałe 26 osób co prawda potwierdza swój

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

udział w szkoleniach, jednak nie jest w stanie dokładnie sprecyzować poruszanej w trakcie szkoleń problematyki. Stosowne dane zawiera tabela LXXIIC.

Tabela LXXIIC. Udział funkcjonariuszy policji w szkoleniach dotyczących problematyki romskiej – cd.

Udział w szkoleniach – cd.	Liczba respondentów	%
Respondenci, którzy brali udział w szkoleniu, potrafią podać jego problematykę	12	12,50
Respondenci, którzy brali udział w szkoleniu, wypowiadają się ogólnie	26	27,08

Szkolenia należą do najbardziej rozpowszechnionych narzędzi rozwoju zasobów ludzkich i jako takie nie powinny się odbywać przypadkowo, ani mieć charakteru akcyjności, lecz powinny stanowić system ustawicznego szkolenia, tworzący charakterystyczny cykl działań wynikających ze strategii rozwoju zasobów ludzkich. W zależności od konkretnych celów szkolenia można wyróżnić trzy ich rodzaje. Pierwszym z nich są szkolenia przygotowujące i wprowadzające do pracy. Ich celem jest wyposażenie nowo przyjmowanych pracowników w specyficzne elementy fachowej wiedzy, umiejętności i zachowań, których nie można uzyskać w pozazakładowych instytucjach systemu edukacji. Drugi rodzaj szkolenia zawodowego, które można określić jako szkolenie dostosowawcze, polega na pogłębianiu i rozszerzaniu istniejących elementów wiedzy zawodowej, umiejętności oraz postaw pracowniczych w celu dostosowania ich do zmienionych wymogów na zajmowanym przez danego pracownika stanowisku pracy lub w celu objęcia przez pracownika innego stanowiska pracy. Ten rodzaj szkolenia zawodowego występuje często w kombinacji z innym elementem rozwoju zasobów ludzkich – przemieszczeniami pracowniczymi wewnątrz przedsiębiorstwa. Trzecim rodzajem szkolenia zawodowego w przedsiębiorstwie jest szkolenie zmieniające profil zasobów ludzkich, które można określić także jako przekwalifikowanie zawodowe. W wyniku tegoż pracownik uzyskuje nowy zawód lub nową specjalizację zawodową (Pocztowski 2007: 283–284).

Badani przez nas funkcjonariusze policji w niewielu tylko przypadkach wypowiedzieli się na temat przydatności szkoleń w ich kontaktach z Romami. Na 96 przebadanych – jedynie 9 miało na ten temat swoje spostrzeżenia. Jako przydatne w pracy uznało je sześciu funkcjonariuszy; za nieprzydatne – trzech. Dziwić może tak niski odsetek wypowiadających się na ten temat, zważywszy, że w ramach obu programów policja przynajmniej w stopniu podstawo-

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

wym przeszkoliła biorących w nich udział policjantów. Przykładem wypowiedzi pozytywnych na temat szkoleń mogą być takie oto stwierdzenia:

„Każde ze szkoleń przyczyniło się do poszerzenia mojej wiedzy”, „Wszystkie odbyte szkolenia są przydatne w codziennej pracy”, „W 2006 roku pozyskałem informacje na temat środowiska Romów, ich zachowań itp.”, „Oba szkolenia – znaczne poszerzenie problematyki wiedzy o środowiskach mniejszości narodowych i ich specyfice”. Z kolei wypowiedzi negatywne były następujące: „Nie było przydatne z uwagi na brak kontaktów ze środowiskiem Romów”, „Ponieważ było tylko jedno szkolenie, odpowiedź jest oczywista”, „Odbyte szkolenia nie przyczyniły się do jakiegokolwiek pracy w środowisku romskim”.

Tabela LXXIII. Przydatność odbytych szkoleń

Przydatność szkoleń	Liczba respondentów	%
Respondenci, którzy nie wypowiedzieli się na temat przydatności szkoleń	17	17,71
Respondenci, którzy wypowiedzieli się w jakikolwiek sposób na temat przydatności szkoleń	9	9,38

Zapytani o szkolenia najczęściej wymieniali szkolenie na temat ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, szkolenia programowe zgodnie z dziennikiem szkoleń, seminarium i warsztaty zorganizowane w ramach projektu „Poznajmy się i szanujmy”, szkolenie z udziałem przedstawicieli społeczności romskiej w Zakopanem – w ramach Pilotażowego Programu Na Rzecz Społeczności Romskiej oraz szkolenia organizowane przez kierowników lokalnych sekcji prewencji.

Respondenci proszeni o wymienienie działań policji małopolskiej skierowane do Romów, a w których brali udział, zwracali uwagę, że są to zarówno działania o charakterze informacyjnym, profilaktycznym i prewencyjnym, a także działania o charakterze interwencyjnym w przypadku, gdy sprawcą bądź ofiarą czynu karalnego był Rom. Oto wypowiedzi respondentów na ten temat:

„Rozdawanie ulotek informacyjnych”, „Działania profilaktyczne”, „Działania interwencyjne i operacyjne”, „Zebrania, pogadanki w środowisku romskim”, „Kontrola miejsc grupowania się Romów, w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych”, „Spotkania z dziećmi i młodzieżą w szkołach, świetlicach, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, podczas festynów – w ramach działań «Bezpieczne Wakacje, Ferie»”, „Liczne rozmowy z mieszkańcami osiedla romskiego i rozwiązywanie licznych drobnych problemów, stały kontakt z sołtysem Romów”, „Prowadzone postę-

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

powania odnośnie nieletnich będących Romami, represje mandatowe za wykroczenia i przestępstwa stwierdzone podczas wykonywania obowiązków”, „Interwencje związane z nieporozumieniami majątkowymi, „Zakłócenia, awantury w miejscu publicznym”, „Opracowanie projektu wykorzystania funduszy unijnych na rzecz warsztatów integracyjnych Romowie–policja przekazanego do KWP, działania profilaktyczno-edukacyjne prowadzone w ramach festynów, pogadań, przesłuchania Romów, rozprowadzanie otrzymanych ulotek, przyjmowanie stron – interesantów-Romów, podnoszenie świadomości policjantów w czasie odpraw, szkoleń w ramach doskonalenia zawodowego”, „Udział w prelekcjach w szkole, świetlicach romskich, kontakty ze stowarzyszeniami romskimi, rozdawanie ulotek”, „Czynności związane z ustalaniem miejsca pobytu Romów, którzy uchylają się od obowiązku alimentacyjnego oraz do prowadzonych postępowań przygotowawczych, gdzie występowały osoby narodowości romskiej”, „Zatrzymanie nietrzeźwego kierującego samochodem – Polak o pochodzeniu romskim”, „Pouczenia o pilnym opuszczeniu obozowiska, pouczenie o treści art. 51§1 pouczenie o treści art. 145 KW, zaśmiecenia miejsca dostępnego publicznie, pouczenie o treści art. 144 KW (dewastacja terenu zielonego obozowiska)”, „Kradzieże sklepowe dokonywane przez Romów, Interwencje publiczne i domowe”, „Interwencje głównie w stosunku do osób nieletnich pochodzenia romskiego mających związek z przejawami demoralizacji”, „Przekazywanie materiałów informacyjnych pozyskanych z KWP Kraków dotyczących szkodliwości stosowania narkotyków. Ustalanie czy osoby romskie nie są dyskryminowane przez rdzennych mieszkańców Bochni”, „Represjonowanie sprawców przestępstw i wykroczeń, prowadzenie rozmów profilaktycznych i ostrzegawczych. Prowadzenie pogadań dotyczących zasad odpowiedzialności karnej. Bezpośrednie spotkania z przedstawicielami starszyzny romskiej – wypracowanie wspólnych przedsięwzięć zapobiegawczych”.

Warto nadmienić w tym miejscu, że spośród badanych respondentów, wyznaczonych do realizacji zadań wśród społeczności romskiej, aż 37% (36 osób) nie deklaruje jakiegokolwiek styczności z Romami, nawet sporadycznej.

Jak respondenci oceniają skuteczność swoich działań podejmowanych wobec Romów? Pomijając fakt, że bardzo często respondenci oceniali swoje działania dobrze, mimo że deklarowali wcześniej, że żadnych działań nie podejmowali, to zdania pozostałych funkcjonariuszy na temat skuteczności tych działań były podzielone. Oto one:

„Sądy działają zbyt pobłażliwie wobec tej mniejszości narodowej”, „Przeciwko Romom – średnio, w ich przypadku wysokość ewentualnej sankcji zupełnie nie ma znaczenia – nie przejmują się nimi zupełnie. Działania pro romskie – dobrze – każdy działający po ich myśli jest pozytywnie postrzegany, aczkolwiek dotarcie może być również słabe z uwagi na zamknięcie środowiska”, „Swoją pracę w środowisku romskim oceniam jako pozytywną, ze względu na stały kontakt z nimi w podległej

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

dzielnicy”, „Słabo z uwagi na mentalność – tradycję, opóźnienia w edukacji, a także koncentrację w jednym miejscu zamieszkania osób narodowości romskiej”, Rozmowy w jednym kierunku, działania jednostronne. Brak współpracy z ich strony”, „Bardzo znikoma, społeczność romska jest społecznością zamkniętą, mającą własną kulturę, bardzo trudno jest dotrzeć do nich”, „Z uwagi na podobieństwo cech fizycznych ofiary mają problem z rozpoznaniem sprawcy, będąc jednocześnie przekonany, iż sprawca był Romem”, „Kierowanie sprawy do Sądu Rodzinnego przynosi rezultat w przypadku dobrej pracy służb kuratorskich”, „Podjęte działania oceniam jako skuteczne, gdyż doprowadziły do zatrzymania sprawców lub osób poszukiwanych”, „Trudno określić skuteczność tego typu działań, gdyż nie jest to mierzalne”.

Nasi respondenci spotykają się dość często z opiniami Romów na temat swojej pracy w tym środowisku. Zapytaliśmy więc o to, czy znają te opinie, czy Romowie wyrażają je wprost deklarując swój pozytywny bądź negatywny stosunek do pracy policji. Pytani o to funkcjonariusze policji udzielili takich odpowiedzi:

„Chwałę nas za profesjonalizm, rzeczowe, rzetelne i indywidualne podchodzenie do każdego problemu i sprawy”, „Opinie zgłaszane przez Romów były najczęściej negatywne z uwagi na ich podejmowanie wobec nich środków prewencyjnych i działań...”, „Romowie zadowoleni z podejmowanych interwencji przez policję – szybkość, skuteczność”, „Że jesteśmy zbyt pobłażliwi dla ich zachowań, Różnymi, w zależności w jakim charakterze występują, czy jako ofiary czy sprawcy, czy też są to działania profilaktyczne”, „Traktowanie Romów bardziej ostro niż innych, poprzez zbyt-nią surowość oraz «zwalanie» winy za wszystko co się stało w ich rejonie”, „O traktowaniu społeczności romskiej jako gorszej, izolowaniu ich z uwagi na pochodzenie, „Romowie, z którym miałem możliwość przeprowadzić rozmowy nie mieli własnego zdania na temat pracy policji”, „Romowie uważają, że są nielubiani”, „Negatywne – nie lubią policji, lubią dzielnicowego”, „W większości przypadków są to pozytywne opinie”, „Brak danych, bariera strachu, bariera dotycząca języka, bariera nieufności, bariera dotycząca braku wiedzy o kulturze tych ludzi i obyczajach...” „Jestem Cyganem, dlatego się czepiacie”, „Posiadają dobre zdanie o pracy policji. Wielokrotnie wyrażali podziękowanie za rozwiązywanie wszelkich problemów”, „Mają dobrą opinię o mojej pracy – natomiast o policji wyrażają się, że jest stronnicza wobec osób ich narodowości”.

Poprosiliśmy respondentów o ocenę zasadności negatywnych uwag i zastrzeżeń kierowanych pod adresem policji. Zdecydowana większość pytanых określała te zastrzeżenia jako chybione, bezzasadne, wynikające z samego faktu podejmowania wobec Romów czynności służbowych. Respondenci podkreślali, że oceny Romów dotyczące pracy policji są pozytywne, jeżeli ich „sprawa” jest załatwiona pomyślnie; negatywne – jeżeli coś poszło nie po ich myśli,

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

wtedy oczywiście podnoszone są hasła: nietolerancja, dyskryminacja, nagonka, działania rasistowskie policji. W opinii naszych respondentów zdecydowana większość pozytywnych opinii Romów na temat policji dotyczy takich jej działań, jak udzielenie informacji o możliwości uzyskania pomocy finansowej, pisania pism do ośrodków pomocy społecznej, udzielania porad prawnych oraz w przypadku szybkich i skutecznych interwencji policji, jeśli pokrzywdzonym był Rom. W pozostałych przypadkach związanych z interwencją policji, ta ocena była negatywna.

Kolejnym pytaniem przez nas zadaniem, było pytanie o to czy funkcjonariusze zauważają jakąś pozytywną zmianę w odbiorze policji przez Romów od czasu rozpoczęcia realizacji działań podejmowanych przez policję w ramach programu na rzecz społeczności romskiej. Również i tutaj zdania były podzielone:

„Są bardziej świadomi swoich praw, trudno stwierdzić, trzeba by zapytać o odzucia Romów”, „Chyba już nas lubią”, „Nie zauważyłem żadnej reakcji”, „To nie jest ważne jak odbierają policję”, „Romowie darzą większym zaufaniem dzielnicowych”, „Tak, widzą, że ktoś się nimi interesuje”, „Nie, pozytywne relacje budują sami policjanci wykonujący pracę w terenie”, „Myślę, że są niewielkie”, „Widoczna pozytywna zmiana stosunku osób narodowości romskiej wobec policji na przestrzeni ostatnich lat”, „Nie spotkałem się z negatywnym odbiorem po kontaktach z przedstawicielami społeczności romskiej, każde spotkanie wywoływało pozytywny odzew”, „Tak, na pewno nastąpiło znaczne złagodzenie ogólnych stosunków romsko-policyjnych i odwrotnie”, „Zmiany pokoleniowe, choć programy romskie nauczyły ich postawy bardzo roszczeniowej i operowania paroma słowami «dyskryminacja» i «nam się należy»”.

Większość respondentów mimo wszystko stwierdziła, że program nie zmienił nastawienia Romów do policji. Ponad połowa badanych – 52% (50 osób), nie zauważyła żadnej zmiany stosunku Romów do policji po wprowadzeniu programu. Mimo to, prawie połowa badanych (48,96%) pozytywnie ocenia swoją współpracę z przedstawicielami społeczności romskiej w realizacji programu. Nieco mniej funkcjonariuszy – 45,83% jest zadowolonych ze współpracy z przedstawicielami samorządu lokalnego (zob. tabele LXXIV i LXXV).

Tabela LXXIV. Ocena współpracy z przedstawicielami społeczności romskiej w realizacji programu

Ocena współpracy z przedstawicielami społeczności romskiej w realizacji programu	Liczba respondentów	%
Pozytywna	47	48,96
Negatywna	7	7,29
Nie dotyczy	42	43,75

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

Tabela LXXV. Ocena współpracy z przedstawicielami samorządu lokalnego w realizacji programu

Ocena współpracy z przedstawicielami samorządu lokalnego w realizacji programu	Liczba respondentów	%
Pozytywna	44	45,83
Negatywna	2	2,08
Nie dotyczy	50	52,08

Ostatnie pytanie naszej krótkiej ankiety dotyczyło oceny działań małopolskiej policji podejmowanych w zakresie realizacji programu na rzecz społeczności romskiej. Zdecydowana większość funkcjonariuszy wypowiedziała się o tych działaniach pozytywnie; pozytywnie odbierali program nawet ci funkcjonariusze, którzy deklarowali, że nie brali w nim udziału. Nieliczni okazywali niezadowolenie z faktu, że będąc przypisanymi do realizacji programu nic o nim nie wiedzieli:

Jaki program ?????????????????? Jaki program ?????????? Powtarzam, że nie jestem uczestnikiem programu i wyrażam akces dla takiego.

Na koniec dwie ważne uwagi poczynione przez funkcjonariuszy:

„Z uwagi na małą liczebność społeczności romskiej uważam, iż należy rozważyć adekwatność podejmowanych działań w stosunku do potrzeb”, „Czas na zmiany związane z zadaniami. Policja nie jest od tego aby ją kochano, lecz ma budzić respekt i szacunek!!! A w jaki sposób to już zupełnie inna historia...”.

Wnioski:

- Zbyt duża fluktuacja kadr nie pozwala na pełne uczestnictwo funkcjonariuszy w programie.
- Należy zwiększyć liczbę szkoleń, dokonywać ich ewaluacji. Badać przydatność prezentowanych w trakcie szkoleń treści w codziennej pracy ze społecznością romską.
- Szkolenia należy dostosować do specyfiki regionu i występujących na danym terenie problemów ze społecznością romską.
- Wiele działań policji w stosunku do Romów nie znajduje pokrycia w zamkniętym indeksie działań, do których jest ona zobowiązana w myśl Ustawy o policji. Jedynie artykuł 1, pkt. 2, ust. 3 Ustawy mówiący o zapobieganiu przestępstwom pokrywa się z częścią działań w zakresie programu. Jak stwierdzali sami respondenci, policja nie jest od pisania petycji, wypełniania wniosków, itp.
- Policja, ze względu na jej odbiór wśród członków społeczności romskiej, nie ma zbyt wielkiego wpływu na zmianę mentalności Romów Jak wyka-

III. Ocena realizacji zadań podejmowanych w ramach Programu rządowego...

zało wcześniej prezentowane badanie Romów, największym zaufaniem wśród nich cieszą się instytucje pomocy społecznej. Te właśnie instytucje powinny przejąć część zadań realizowanych w tej chwili przez policję w ramach tego programu, pozostawiając jej działalność związaną ze ściganiem i zapobieganiem przestępczości.

Zakończenie

Adam Bartosz, etnograf, cyganolog, dyrektor Muzeum Okręgowego w Tarnowie, wielokrotnie podkreśla (zarówno w swoich publikacjach, jak i publicznych wystąpieniach), że Romowie postrzegani są na dwa odmienne sposoby. Pierwszy, bardziej pierwotny sposób myślenia o Romach kojarzy ich z leniami, oszustami i złodziejami. Drugi, wykreowany w okresie romantyzmu i utrwalany przez malarzy i literatów mit Cygana dotyczy jego umiłowania wolności, piękna i swobody. Te dwa mity funkcjonują równolegle i, jak to często w życiu bywa, nie są zbyt odległe od rzeczywistości.

Ta dwoistość postrzegania Romów wynika z tego, że mamy w Polsce do czynienia z dwoma odrębnymi grupami. W Małopolsce mieszkają Romowie, którzy przeszli na osiadły tryb życia już kilkaset lat temu. Mieszkali na obrzeżach małopolskich wsi i miasteczek wiodąc życie nędzarzy. Pracowali tylko wtedy, gdy musieli coś zjeść, a gdy nie ma się nic – żyje się z dnia na dzień nie planując, co będzie jutro. Pozostali Cyganie, wędrujący po drogach i bezdrożach kraju, stanowili odrębny świat, dopóki władze w latach sześćdziesiątych XX wieku nie zmusiły ich do osiedlania się. To właśnie tym Cyganom przypisuje się swobodę, barwne życie, muzykę, ogniska i wieczorne wokół nich tańce. Jednak ten najważniejszy problem społeczny – ubóstwo – dotyczy przede wszystkim Cyganów górskich – Bergitki Romy, którzy biedę odziedziczyli po przodkach. Zatrudniani do najgorszych robót nigdy nie nauczyli się systematycznej pracy i to oni właśnie byli dyskryminowani przez nieromskie otoczenie. Brak kwalifikacji, brak motywacji do kształcenia, wrogość otoczenia, a także zmiany ustrojowe minionych dekad spowodowały, że już nie tylko rynek pracy ich nie potrzebuje; zostali także skazani na niebyt i zapomnienie. To właśnie z myślą o nich powstały dwa projekty rządowe; Pilotażowy program na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim oraz, jako jego kontynuacja, Projekt na rzecz społeczności romskiej w Polsce, rozszerzony został na inne województwa, w których kwestia romska jest wciąż obecna.

Na realizację działań wynikających z obu programów asygnowane są pokaźne kwoty, które budzą sporo emocji; nie tylko u Romów, ale przede wszystkim u ich sąsiadów, którzy częstokroć ciężko pracując nie doświadczają błogosławieństwa konsumpcji na przyzwoitym poziomie. Poziomie, który gwaranto-

Zakończenie

wałby poziom życia wyznaczany przez tak powszechnie propagowane przez kolejne ekipy rządzących standardy. Nie od dziś wiadomo, że system zapomóg i zasiłków może demoralizować. Często jest on nagrodą za zachowania, którym powinien przeciwdziałać. W ten sposób grono beneficjentów pomocy społecznej wciąż się powiększa, a postawy roszczeniowe wobec instytucji pomocy społecznej miast być eliminowane, są utrwalane. Wskazują na to zarówno zdroworozsądkowe obserwacje pracowników instytucji szeroko rozumianych służb społecznych, jak i wyniki rozlicznych badań socjologicznych odnośnie problemu ubóstwa w Polsce.

Czy i w jakiej mierze Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce rozwiąże problemy tej grupy mniejszościowej? Na odpowiedź na to pytanie przyjdzie jeszcze poczekać wszystkim podmiotom zaangażowanym w jego realizację. Jednak nie od dziś wiadomo, że najlepsze nawet chęci świadczeniodawców na nic się zdają bez zaangażowania samych beneficjentów, bo to od nich przede wszystkim zależy poprawa własnej niekorzystnej sytuacji życiowej. Wymagają tego nie tylko zmienione po 1989 roku realia życia w Polsce, ale również, a może przede wszystkim, wymogi, które stawia przed swymi członkami społeczeństwo obywatelskie. By jednak realizowane działania w ramach Programu na rzecz społeczności romskiej mogły być skuteczne i miały doprowadzić do emancypacji tej grupy mniejszościowej, konieczne jest prowadzenie ewaluacji przyjętych rozwiązań i podejmowanych w ich ramach działań.

Katarzyna Ornacka we wstępie do swojej pracy poświęconej ewaluacji pisze, że *obserwacja potoczna, jak i badania naukowe wyraźnie wskazują, że ewaluacja istnieje w konkretnym kontekście społecznym, istotnie wpływając na kierunki jego przekształceń. Nie sprowadza się ona jedynie do technik pomiaru, analizy czy oceny badanej rzeczywistości. Wprost przeciwnie, procesualność czy systematyczność badań ewaluacyjnych wskazuje na ich szczególny rodzaj uporządkowania, ale także na rozłożony w czasie dynamizm społecznego konstruowania, które posiada swoją własną historię i zróżnicowanych społecznie aktorów. Wydaje się, że dostrzeżenie i zrozumienie społecznej dynamiki tego procesu stanowi jedno z najistotniejszych wyzwań zarówno dla ewaluatorów, jak i użytkowników ewaluacji* (Ornacka 2003: 9).

Warto w kontekście pokusić się o systematyczną ocenę zadań realizowanych w ramach Programu, nie tylko tych z obszaru bezpieczeństwa, tak aby dał on nie tylko doraźne rozwiązanie nabrzmiałych problemów zainteresowanych beneficjentów, lecz by jego cele w pełni były urzeczywistniane i wybiegały w swych konsekwencjach znacznie poza czas określony do jego realizacji. Dostrzegane dysproporcje w redystrybucji środków publicznych miast służyć rozwiązaniu konfliktów i napięć społecznych, często je eskalują. Wbrew woli tych, którzy za tę redystrybucję ponoszą pełną odpowiedzialność i jej ciężar.

Bibliografia

- Bartosz A., *Nie bój się Cygana*, Pogranicze, Sejny 2004.
- Begg D., Fisher S., Dornbusch R., *Ekonomia*, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1993.
- Gorlewska J., *Wizerunek Cygana w świadomości Polaków*, [w:] *U nas dole i niedole. Sytuacja Romów w Polsce*, red. E. Nowicka, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1999.
- Jasińska-Kania A., *Socjologiczne aspekty badań nad stereotypami*, [w:] *Obraz Polski i Polaków w Europie*, red. L. Kolarska-Bobińska, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- Kuczyński P., *Postawy wobec mniejszości etnicznych*, „Rzeczpospolita” z 18 lipca 1991.
- Leśniak M., Czarnecki S., *Ocena skali zagrożeń i poczucia bezpieczeństwa społeczności romskiej. Niepublikowany raport z badań przeprowadzonych w ramach Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w Województwie Małopolskim na zlecenie Wydziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie*, Kraków 2003.
- Mróz L., *Badania dystansu etnicznego*, „Etnografia Polska” 1978, t. 22, z. 2.
- Mróz L. (red.), *Romowie na rynku pracy. Raport z badań*, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Romski Instytut Historyczny, Oświęcim 2006.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna 2002*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003.
- Nowicka E., *Rom jako swój i jako obcy. Zbiorowość Romów w Polsce*, [w:] *U nas dole i niedole. Sytuacja Romów w Polsce*, red. E. Nowicka, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1999.
- Ornacka K., *Ewaluacja. Między naukami społecznymi a pracą socjalną*, „Zeszyty Pracy Socjalnej”, z. 8, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2003.
- Paleczny T., *Socjologiczne refleksje na temat polskich Romów*, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim 2003.
- Pocztowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- Wilka-Druszyńska B., *Swoi i inni*, „Rzeczpospolita” z 27 sierpnia 1991.

Bibliografia

Zakrzewski L., *Adaptacja społeczno-zawodowa Romów i ich integracja ze środowiskiem lokalnym na terenie woj. Świętokrzyskiego. Raport z badań*. Problem: „Mapa społeczna Romów w województwie świętokrzyskim 2001, Kielce 2002.

Akty prawne

Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dziennik Ustaw 2004, Nr 64, pozycja 593.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o policji, Dziennik Ustaw 1990, Nr 30, pozycja 179.

Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 roku o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu, Dziennik Ustaw 1997, Nr 25, pozycja 128 wraz z późniejszymi zmianami.

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych, Dziennik Ustaw 1997, Nr 133, pozycja 883.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o administracji rządowej w województwie, Dziennik Ustaw 2001, Nr 80, pozycja 872 wraz z późniejszymi zmianami.

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dziennik Ustaw 2005, Nr 17, pozycja 141 wraz z późniejszymi zmianami.

Spis tabel

Tabela I. Wiek respondentów uczestniczących w badaniach	46
Tabela II. Wykształcenie respondentów	46
Tabela III. Aktywność zawodowa badanych Romów	47
Tabela IV. Zestawienie miejsca zamieszkania respondentów (grupowane siedzibami powiatów)	48
Tabela V. Miejsce zamieszkania respondentów	48
Tabela VI. Rodzaje kosztów bezrobocia w zależności od jego typu	50
Tabela VII. Problemy społeczne regionu w opinii Romów	51
Tabela VIII. Instytucje decydujące o warunkach życia respondentów	52
Tabela IX. Poziom zaufania do instytucji	54
Tabela X. Cechy nieromskiej ludności w oczach respondentów	56
Tabela XI. Cechy romskiej ludności w oczach respondentów	57
Tabela XII. Poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania	59
Tabela XIII. Źródła obaw i lęków Romów	60
Tabela XIV. Zagrożenie respondentów różnymi formami przemocy	61
Tabela XV. Zagrożenie respondentów różnymi formami przemocy	62
Tabela XVI. Częstotliwość stosowania różnych form obrony respondentów przed zjawiskami przemocy	63
Tabela XVII. Zagrożenie respondentów różnymi formami przemocy	63
Tabela XVIII. Wiktymnosć badanych respondentów	65
Tabela XIX. Sprawca zdarzenia	65
Tabela XX. Rodzaj zdarzenia, którego respondenci byli ofiarami	65
Tabela XXI. Romowie jako sprawcy przestępstw i przemocy	67
Tabela XXII. Ofiary przemocy lub zachowań przestępczych Romów	67
Tabela XXIII. Powiadamianie policji o zdarzeniach, których ofiarami byli respondenci	69
Tabela XXIV. Przyczyny nie powiadamiania policji o zdarzeniach	69
Tabela XXV. Zadowolenie respondentów ze sposobu interwencji policji	69
Tabela XXVI. Przyczyny niezadowolenia respondentów	69
Tabela XXVII. Inne kontakty z policją	70

Spis tabel

Tabela XXVIII. Powody zwracania się do policji	70
Tabela XXIX. Zainteresowanie policji rozwiązywaniem spraw romskich	71
Tabela XXX. Powody braku zainteresowania policji rozwiązywaniem spraw	71
Tabela XXXI. Znajomość dzielnicowego przez respondentów	72
Tabela XXXII. Konieczność znajomości dzielnicowego w oczach respondentów	72
Tabela XXXIII. Częstotliwość widywania patroli policji przez respondentów	72
Tabela XXXIV. Ocena wpływu zwiększenia liczby patroli na stan bezpieczeństwa	73
Tabela XXXV. Płeć, wiek i wykształcenie respondentów	82
Tabela XXXVI. Ocena wiedzy własnej respondentów na temat Romów ..	83
Tabela XXXVII. Źródła wiedzy na temat Romów	83
Tabela XXXVIII. Wiedza na temat Romów a chęć jej pogłębiania	83
Tabela XXXIX. Cechy romskiej ludności w opinii respondentów	84
Tabela XL. Cechy nieromskiej ludności w opinii respondentów	85
Tabela XLI. Akceptacja Romów w różnych rolach społecznych	86
Tabela XLII. Akceptacja praw Romów	87
Tabela XLIII. Zachowanie przedstawicieli grup etnicznych a wrogość otoczenia	87
Tabela XLIV. Źródła niechęci wobec mniejszości i grup etnicznych	88
Tabela XLV. Ocena bezpieczeństwa miejsca zamieszkania	88
Tabela XLVI. Źródła obaw w miejscu zamieszkania	89
Tabela XLVII. Zagrożenie ze strony Romów	90
Tabela XLVIII. Ofiary przemocy ze strony Romów	90
Tabela XLIX. Publiczne nakłady finansowe na rzecz Romów – poziom akceptacji	91
Tabela L. Miejscowości	95
Tabela LI. Funkcja	95
Tabela LII. Ocena zmian	96
Tabela LIII. Poprawa i pogorszenie sytuacji	96
Tabela LIV. Źródła utrzymania	97
Tabela LV. Oczekiwane formy pomocy	99
Tabela LVI. Ocena roli kształcenia dzieci w szkole	100
Tabela LVII. Powody niesystematycznego uczęszczania dzieci do szkoły	100
Tabela LVIII. Możliwość wyuczenia dobrze płatnego zawodu	101
Tabela LIX. Reprezentacja Romów w organach samorządu mieszkańców	102
Tabela LX. Ocena traktowania Romów przez urzędników	102
Tabela LXI. Na kogo Romowie liczą	104

Spis tabel

Tabela LXII. Poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania	104
Tabela LXIII. Źródło zagrożeń i obaw	105
Tabela LXIV. Zagrożenia różnymi formami przemocy	106
Tabela LXV. Interwencja policji w ciągu ostatniego roku	106
Tabela LXVI. Zadowolenie z interwencji policji	106
Tabela LXVII. Zwracanie się do policji w innej sprawie	107
Tabela LXVIII. Zainteresowanie policji rozwiązaniem sprawy	107
Tabela LXIX. Znajomość działań policji o charakterze informacyjnym i prewencyjnym	108
Tabela LXX. Teren działania, na którym policjanci mają kontakt z Romami	113
Tabela LXXI. Rok przystąpienia do programu	114
Tabela LXXIIA. Udział funkcjonariuszy policji w szkoleniach dotyczących problematyki romskiej	114
Tabela LXXIIB. Udział funkcjonariuszy policji w szkoleniach dotyczących problematyki romskiej – cd.	114
Tabela LXXIIC. Udział funkcjonariuszy policji w szkoleniach dotyczących problematyki romskiej – cd.	115
Tabela LXXIII. Przydatność odbytych szkoleń	116
Tabela LXXIV. Ocena współpracy z przedstawicielami społeczności romskiej w realizacji programu	119
Tabela LXXV. Ocena współpracy z przedstawicielami samorządu lokalnego w realizacji programu	120

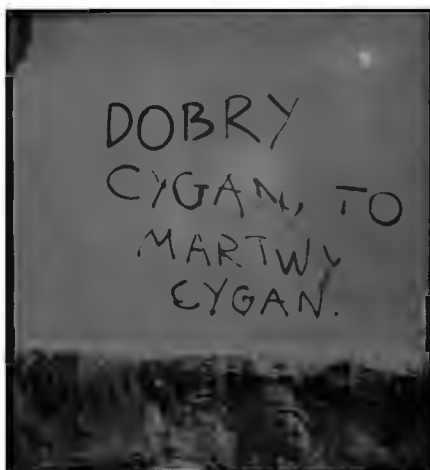
Muzeum Etnograficzne w Tarnowie – wystawa stała: „Cyganie. Historia i kultura” /
 Ethnographic Museum in Tarnow – exhibition: “Romani. History and Culture”

Muzeum Etnograficzne w Tarnowie – wystawa stała: „Cyganie. Historia i kultura” /
Ethnographic Museum in Tarnow – exhibition: “Romani. History and Culture”

Siła stereotypu... / The power of stereotype: "Good Gypsy is a dead Gypsy..."

Nowohuckie Centrum Kultury,
IV Ogólnopolski Przegląd Młodych Talentów
Romskich, Kraków 2004 /
Culture Centre in Nowa Huta,
4th Polish wide Review of Young Romani
Talents, Kraków 2004

Siła stereotypu... / The power of stereotype: "Kick a Gypsy..."

Osiedle romskie, Koszary 2004 / Romani settlement, Koszary 2004

Nowohuckie Centrum Kultury, IV Ogólnopolski Przegląd Młodych Talentów Romskich, Kraków 2004 / Culture Centre in Nowa Huta, 4th Polish wide Review of Young Romani Talents, Kraków 2004

Zdjęcia: Wojciech Chechelski, Andrzej Gaczorek

Contents

Introduction	135
Chapter I.	
Government programmes for the Romani community in Poland.	
The basic assumptions and goals	137
1.1. Pilot programme for Romani community in Małopolska for 2001–2003	137
1.2. The Programme for the benefit of Romani Community in Poland	154
1.3. The tasks of the Provincial Governor's plenipotentiary for the national and ethnic minorities affairs	167
1.4. The assessment of the scale of potential threats and feeling of safety among Romani community	170
Chapter II.	
The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype	202
2.1. Researches on Romani stereotype in Poland	202
2.2. Between the truth and stereotype – the image of a Romani in the eyes of non-Romani neighbourhood	207
Chapter III.	
The assessment of activities undertaken as a part of Government programme for Romani community	219
3.1. Romanis in the face of realization of the activities undertaken as a part of the Programme	219
3.2. The assessment of tasks undertaken as a part of Programme for Romani community – the opinions of police officers of Małopolska Garrison	235
Conclusion	247
Bibliography	249
List of tables	251

Introduction

The report at issue is the outcome of two research projects carried out on behalf of Prevention Department of Krakow Regional Police as a part of a *Pilot programme for Romani community in Małopolska* and a *Programme for Romani community in Poland*. The main aim of the researches was to arrive at the answer to a number of questions that occurred due to the activities undertaken by the police as a part of both these programmes. The evaluation of these activities was impossible without a broader reference to other fields in which the activities for the benefit of Romani people have been undertaken by proper institutions and offices in Małopolska.

The report consists of three chapters. In the first one, the author presents an overview of the most fundamental assumptions of both Pilot programme for Romani community in Małopolska as well as the programme which constituted the continuation of the latter but concerned Romani people who live in the territory of the whole Poland. In this part of the work the author uses information on both these programmes which is available on the web page of the Ministry of Internal Affairs and Administration. What follows in the next part of this chapter is the description of the activities undertaken by the Provincial Governor's plenipotentiary for ethnic minorities and resulting from proper legal acts legislating the relation of the state to national and ethnic minorities and the acts concerning the government's administration in the province. The last part of the first chapter contains a shortened version of the first Polish report on the researches concerning the assessment of the scale of danger and the sense of security of Romani community in Małopolska; the report which, at the same time, constituted the evaluation of the activities undertaken by the police in Małopolska in respect to this minority group as a part of Pilot programme in Małopolska.

The second chapter revolves around stereotypes and prejudices oriented at the representatives of Romani people's ethnic group by non-Romanis. It is not only an overview of the most crucial Polish researches carried out on this topic but it also constitutes a report on the researches which the author un-

Introduction

dertook at the turn of October and November 2008 in a few chosen places in Małopolska, inhabited by Romani people. These researches were carried out among the Romanis' closest neighbours on a small research group, however their results can be used for further researches, both in the scale of ethnic distance and the evaluation of the programme for the benefit of the Romani community in Poland.

The third and the last chapter includes reports on the researches carried out among the Romanis – the beneficiaries of the activities undertaken as a part of the Programme and the researches carried out among the police officers of the Police Garrison in Małopolska who participate in the process of accomplishing the tasks of the programme. The latter are innovative researches in Małopolska.¹

The author expresses deep gratitude to those who contributed to the work – social workers employed in the centres of social help in Małopolska, the police officers from Małopolska and, particularly, to the police sub-commissioner Wojciech Chechelski from Prevention Department of Krakow Regional Police. Without his valuable comments this work would be hardly possible to create. Gratitude should also be expressed for the students of the Family and Society Department at Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University who contributed as pollsters. I would like to express my special gratitude to Wojciech Skorupski who was so kind as to devote his time for drawing up the statistical data from the research carried out in 2008.

¹ They concern the activities carried out not as a part of Pilot programme but the Programme for the Romani community in Poland.

Government programmes for the Romani community in Poland. The basic assumptions and goals

1.1. Pilot programme for Romani community in Małopolska for 2001–2003¹

Animosity towards the Romanians has a long tradition; it has virtually lasted since the times when they first appeared in Europe in the 14th century. The background of this ethnic group, of rather poor written history, is mysterious even these days, however the analysis of different dialects of Romani language proves that they came from the northern India around one thousand years ago. They reached the Middle East in order to earn the living as musicians, singers, blacksmiths, hired hands or servants. Therefore the inhabitants of Europe incorrectly called them Egyptians; in some languages this name, in abbreviated version, is present until modern times. Clan system, closely connected with the Romani traditional jobs and their territorial expansion caused that they are divided people who unite only when faced with the hostility of non-Romanis whom they refer to as *gadzie*. The persecution of the Romani people started several dozen years after colourful train of wagons appeared on the roads and roadless tracks of Europe. Contemporary countries regarded their nomadic lifestyle as asocial behaviour and churches treated fortunetelling as a heresy. They were forbidden to wear characteristic bright clothes, use their own language (*lazy people, sly, vile, wild, black, having neither faith nor belief; they made their own language aiming at theft so that nobody could understand it but them...*), travel, marry inside their group or perform their traditional craft. In some countries they were made slaves; in Romania they

¹ The information used in this part of the chapter is taken from the web page of the Ministry of the Internal Affairs and Administration: http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/192/285/Tresc_pilotazowego_programu_rzadowego_na_rzecz_spolecznosci_romskiej_w_wojewodzt.html.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

were set free only in the 19th century. In the 20th century the Romanis became the victims of the fascist ethnic hysteria – around half a million of Romanis lost their life in *porrajmos* – a great destruction. The Romani surnames were changed, Romani women were sterilised, children were placed by force for adoption (for example in Swiss this practice continued until 1973). After the World War II, a number of the Romani people who survived emigrated to South and North America and to other continents. Except few of them, they are not willing to regard any particular country as their own. The Romani country – it is their own country – the one where they put their feet. They managed to survive among those who have always had more strength and rights than they themselves. Putting up with hostility of non-Romani surrounding and often a burdensome feeling of assimilation, in spite of many adversities they survived, remaining the nomads of spirit.

The situation of the Romani people in Europe in the 21st century, according to many specialists in the Romani issues, as well as the Romani people themselves, raises significant fears. It is pointed out in numerous works on this subject that the Romani people are victims of economic uncertainty and intolerance in respect to their characteristic lifestyle; the victims of a deeply rooted and commonplace prejudice, resulting in discrimination and often manifested in violence. It has been often noted that the Romani people as the victims of disintegration of multinational countries of the Middle and East Europe are treated as people without any citizenship and, as a consequence, they are not protected by proper legal acts and rights and duties regulating social life originating from the latter in specific countries.

Tadeusz Paleczny in his *Sociological comments on Polish Romanis* emphasises that Romani minority in Poland has not been assimilated: it still has not assumed all customs, language, religion or patterns of organization of the majority. What is more, the distinct nature of this minority group has three dimensions, namely a structural one – which is characterised by a very high rate of poverty and unemployment, low social, professional and economic prestige, lack of access to the authorities and a high rate of illiteracy. This peculiar social “otherness” of the Romanis assumes extreme forms in local agglomerations, not only on a global level of civic society. In cultural dimension, according to Paleczny, the Romanis are granted full range of rights, including economic and political ones, however, interpretation of law and real advantage of binding provisions are two different issues. The Romanis have the right to maintain their cultural distinctiveness, including the linguistic one but Polish schools have more of assimilation function, aiming at snatching young Romanis out of their ethnic surrounding and the majority of soci-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

ety treats language and cultural identity of the Romanis as a kind of impairment and intransgressible integral barrier although cultural identity is mostly manifested by maintaining one's own language. Another factor, as Paleczny points out, is a low rate of amalgamation – mixed marriages between the Romanis and Poles hardly ever take place and if they do they are treated as transgressing group borders and violating certain norms. The third dimension of Romani group identity is personal one, manifested in attitudes, behaviour and mental features. Distinct identity of the Romanis is a permanent feature, determined in the form of stereotype and auto-stereotype and this, in turn, leads to preserving the feeling of inferiority resulting from labelling them by non-Romanis as lazy people who avoid any effort, oriented only at enjoyable and consumptive lifestyle (Paleczny 2003: 7–8).

Romanistan – the Romani state, has never been created. Who then deals with the issues connected with the Romani people? The latter are usually taken care of by local minorities and when speaking about non-territorial minorities, this role is assumed by international organizations. A number of documents referring only to the Romanis were passed as a part of the United Nations Organization and some European institutions. Among these which warrant mentioning are: Resolution no. 65 of Human Rights Committee of United Nations Organization of 4 March 1992 on the protection of the Romani people, Recommendation of the Council of Europe Parliamentary Assembly no. 563 of 1969 about the situation of the Romanis and other wanderers in Europe, Recommendation of the Council of Europe Parliamentary Assembly no. 1203 of February 1993 about the Romanis in Europe, the Resolution of Permanent Conference of Local and Regional Authorities of the Council of Europe no. 243 of 16–18 March 1993 about the Romanis in Europe: the role and responsibility of local and regional authorities, Recommendation of the Congress of Local and Regional Authorities of Europe no. 11 of 1995 “Towards tolerant Europe: the input of the Romanis”, Recommendation of the European Committee of the Council of Europe against Racism and Intolerance no. 3 of 1997 “The Fight against racism and intolerance against the Romanis”, Brussels' Declaration of 12th July 1996 of the participants of talks of round table in the European Parliament concerning the Romanis in Europe. The situation of the Romanis in Europe is determined, among others, on the basis of the report of OSCE High Commissioner on National Minorities of March 2000, as the worst out of all groups inhabiting OSCE territory. Members of the European Parliament are also deeply engaged in the issue; they have often announced active stimulation of the European Committees in order to undertake further activities for the benefit of the Romani people community in the

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Member States and the candidates for the membership in the European Union. It is still emphasised in many documents that the EU is interested in creating and financing educational programmes which will give to the Romanis greater opportunities on the labour market and other programmes financed from the Member States' budgets and using the financial help of the European Union.

The European countries inhabited by the Romani people have undertaken numerous activities aiming at the improvement of life standard of this minority group. There are programmes in Bulgaria, Czech, Greece, Spain, Ireland, Latvia, Hungary, Moldavia, Slovakia, Romania, Serbia and Montenegro which encompass such fields as education, health, fight with unemployment, improvement of social conditions. Financial help from the European funds is used in order to carry out some of these programmes.

Poland, following the example of other European countries, has passed a number of international legislations, including regulations concerning the protection of national minorities. The ones that warrant mentioning are the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of the 4th November 1950, the International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination of the 7th March 1966, the International Pact on Civil and Political Rights of the 16th December 1966, the Convention on the Rights of the Child of the 20th November 1989 and the Council of Europe Framework Convention for the Protection of Ethnic Minorities, ratified by Poland on the 10th November 2000. The internal issue of national and ethnic minorities in Poland is regulated by the Act on National and Ethnic Minorities and Regional Language of the 6th January 2005 (Journal of Laws No. 17, section 141).

Current legal state and social-economic situation of the Romanis in Poland forced the introduction of the Pilot government programme for Romani community in Małopolska for 2001–2003 enacted by the Council of Ministers on the 13th February 2001. This programme covered the territory of Limanowa, Nowy Sącz, Nowy Targ and Tatrzy district, which are inhabited by the Romani people from Bergitka group and Tarnów inhabited by Polish Roma (the most numerous out of four groups traditionally living in Poland). According to the statistics, this territory was inhabited by about 3–3,5 thousand of Romani people (about 10% of all Romani people living in Poland).

The Romani people from Bergitka group, referred to also as the Mountain or Carpathian Romanis, created most dense centres, traditionally inhabiting the villages of the southern Poland. The latter is the poorest and the least respected by other Romani group, it has the most flexible internal structure (there is a lack of traditional superior – Szero Roma). They use on daily basis

I. Government programmes for the Romani community in Poland

a dialectic language *rromani*. This community is poorly organized. Each Romani estate is, however, supervised by the so-called “borough leader”.

The most significant problems of this community were caused by low rate of education. A high percentage of Romani children did not regularly attend school because the

Romanis do not pay a proper attention to education, they regard it as useless. Other crucial problems are poverty, unemployment, poor living conditions, bad health, poor level of hygiene. Due to a high rate of unemployment, a large number of children and a problem with alcoholism, the economic situation of Romani families could have been described as exceptionally difficult. At the same time, this community took too much for granted and they were not very active to change their own life standard. The situation of the Romanis from Bergitka group was the most difficult among all other Romani groups in Poland. It was confirmed not only by the local but also by all-Poland Romani activists. The government programme primarily aimed at this group of Romani people.

The necessity of creating a programme resulted from extremely difficult situation of Romani community that inhabited Małopolska. Daily experience and conferences devoted to this problem have shown that local governments were not able to tackle these problems without the help of the Government and the Romani people, on the other hand, accused local authorities of lack of sensitivity for the problems they pointed at. Local governments emphasised that the Romanis were treated on the same basis as other Polish citizens and in some districts of Małopolska the funds granted to Romani families were higher due to their difficult situation than those granted to the rest of local community. Both parties agreed about the necessity of finding a solution to the difficulties that the government administration faces.

International reports described the situation of the Romani people in Poland in the late 90s. It is worth to point at a critical report concerning Małopolska, made by Jenny Beesley in November 1999, prepared by the British Westminster Foundation for Democracy and presented to the Members of the European Parliament and the representatives of British government as well as the Second Report on Poland prepared by the European Commission against Racism and Xenophobia, describing the state as of the 10th December 1999. The latter stated, among other things, that there are prejudices against Romani community in Poland and such situation can lead to discrimination in daily life, that the community of Romani people is excluded from neighbouring Polish communities; there are local conflicts though it is hardly ever admitted that they have ethnic background. It was also pointed that the Romani people

I. Government programmes for the Romani community in Poland

face the discrimination of local authorities in reference to providing services. Polish authorities were drawn attention to the fact that they should implement proper measures in order to ensure a streamlined and complete system of justice in issues connected with the infringement of the fundamental rights of the Romani people. It has been particularly stressed that impunity in cases of crimes against the Romani people should not be tolerated. The attention was also drawn to the fact that the entire discrimination of public authorities against the Romani people in connection with the duties performed by them should be made illegal. Polish authorities were called to devote attention to these problems.

The problem of the Romani people in Poland, though severe one, was much less intense than in other countries of the Middle and East Europe. As a consequence, the attention of the European Union and the willingness of fruitful help in solving the problems in Poland was relatively small. The report of the Council of Europe, which assessed Polish and other countries' preparation to the accession to the EU, pointed at the fact that Poland lacked the strategy of integration of Romani community on the level of government administration. It was noted that economic and social conditions of the Romani people were worse than the rest of the Polish community. This report, focusing on the programmes for the Romani people undertaken by the countries that applied for the membership in the European Union, pointed at the necessity of financing those programmes from the budget.

The necessity of creating a pilot government programme for the Romani community in Małopolska was raised by the 8th session of Interdepartmental Committee for the Issues of National Minorities that took place on the 1st March 2000. The programme was prepared by central institutions, in particular by the Ministry of Internal Affairs and Administration; local governments in Małopolska; Romani organizations (the participation of Romani communities was a fundamental condition in order to successfully create and carry out the programme) and non-governmental organizations. Local governments of Małopolska played the most crucial role in collecting the materials indispensable for drafting the schedule of performing and financing the tasks. Powiat labour offices, Małopolska Voivodeship Office and Education Office in Kraków contributed to the creation of this document. Plenipotentiaries for Romani issues who act in local governments of Nowy Sącz and the Starost Office in Nowy Sącz, appointed in the first half of 2000 as well as the plenipotentiaries chosen by local Romani communities were engaged in the creation and realisation of the programme.

The basic aim of the programme was to encourage full participation of the Romani people who inhabit Małopolska in the life of civil society and elimi-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

nate the differences which divide this group from the rest of the society. What was of utmost importance was the adjustment of such fields as education, employment, health, hygiene, condition of premises and the ability to function in civil society.

The programme did not aim at temporary help in difficult situation in which the Romani community has found itself but rather at establishing such mechanisms which would allow for the fulfilment of the abovementioned goals. What was crucial was enabling the Romani people to preserve their own cultural identity. Lack of education and poor standard of living caused that the Romani people were prone to negative results of civilisation and, at the same time, they tended to lose their native culture. Preserving positive elements of Romani culture, in turn, could have helped this community in finding their own place in modern Poland.

The programme was of innovative character. The solutions suggested by the latter were novel and had not been applied in Poland before. As the programme was implemented and necessary experience in certain areas was gained (especially in the field of education) it was to be applied also in other regions of Poland. The programme was first enlarged for the whole Małopolska Province, including Nowa Huta where there is a large centre of Romani community from Bergitka group. The creators of the programme were aware of the fact that the programme had to be of permanent character and should last at least several dozen of years. It was impossible to reach the most significant strategic aims of the programme within the period of statutory three years.

The programme covered the issues of education, health, countering unemployment, social help, construction, safety, Romani culture, knowledge about Romani people among Polish society and the knowledge about the reforms taking place in Poland among the Romani people.

Apart from governmental institutions, the representatives of Romani community and local governments there were other contributors to the programme who regard the problems of Romani community as significant – namely non-governmental organizations like Helsinki Foundation for Human Rights, Foundation for the Development of the Country, the European Institute for Democracy, Stefan Batory Foundation, Citizens Advice Bureau of the Association of Social Information Centre and Polish Children and Youth Foundation. The minister of internal affairs was the coordinator of the programme.

The participation of local communities was an indispensable condition for accomplishing the assumed goals of the programme. This participation was so planned as to integrate Romani community with the abovementioned ones, to avoid conflicts and prevent potential arguments. It was therefore the rea-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

son why the participants of the programme were also the most non-Romani needy from local communities.

The programme included information on the costs that would be incurred in the course of its implementation and it also suggested the institutions which would finance it from the funds of the government, local governments, non-governmental organizations and the European funds.

In order to ensure the financial means from the state budget for the realization of the programme, it was necessary to create a budget reserve which remains at the discretion of the minister of internal affairs. Those financial means were granted on the motion of the minister of internal affairs and distributed via the Provincial Governor of Małopolska to individual local governments in Małopolska. Provincial government administration was also burdened with the duty to monitor the realization of the programme and to research how the assumptions of the programme were realized every year. The units of local government expressed their willingness to participate in the programme and in the costs of its realization.

The reason of most problems of Romani community is low rate of its members' education. Romani children do not attend school systematically or they do not attend school at all which is caused by undervaluing the importance of education by their parents in their lives and treating school as a repressive body and a threat for Romani identity.

We can read in one part of Pilot government programme for Romani community in Małopolska that Romani children who abide by their statutory duty of education study in integrated classes or in so-called "Romani classes" (such classes started to be created in the environment of Romani people from Bergitka group initiated by the National Priest of Romani people – priest Stanisław Opocki), however they often finish their education at the age of 12. Romani youth start their families very early which is the reason why they abandon school already at the level of primary education. Another reason for abandoning school are difficulties in adjusting to new conditions by children who start primary school. When they start the latter, they usually have a very poor command of Polish. This problem also concerns their parents.

As can be seen from the report "Romani people on their children's education – on the example of Carpathian Romani people", prepared on behalf of the Ministry of Education, Romani children often lack the preparation given by pre-school education. Romani people, as a rule, do not send their children to kindergartens. One reason of the latter is lack of funds for pre-school education. There were also some cases in which subsidy for pre-school education and integration summer camps granted by the Ministry of Education resulted in lower

I. Government programmes for the Romani community in Poland

benefits granted to Romani families by social welfare. This situation clearly discourages Romani parents from sending their children to kindergartens.

Another reason for early abandonment of education by Romani people are assimilation barriers caused by their cultural identity and poverty which is manifested in lack of teaching aids, malnutrition and worse clothes. What also influences difficulties in assimilation of Romani pupils is a strong need to defend their own identity and a low social and economic status of their parents. Considerable problems in children's education are also connected with a low level of their parents' education and inability to help their children with homework (there is a strong conviction among Romanis that only school is responsible for education and there is no need to study at home).

Romani children inherit the patterns that they know from their homes, namely poor education of their parents and undervaluing the role of education in their adult lives, lack of permanent job, connected with their poor qualifications, passive nature in solving life problems, taking too much for granted and belief that without the profession and increasing their qualifications they can easily function in adult lives.

Educational difficulties are also caused by poor conditions of Romani premises. There is often lack of "places to learn" due to crowded premises and poor technical state of buildings occupied by Romani people. Romani families are not able to maintain several children who study at school at the same time, therefore the youth often abandons school after the primary school.

On account of lack of unanimous, common Romani language and shortage of teachers who know Romani dialects, there is hardly any possibility to carry out classes for Romani minority in their own language as it takes place in case of other national and ethnic minorities. Due to the latter, the aim of pilot programme was the improvement of education level among the Romani people, which was realized, among other things, by increasing the rate of people who graduate from school, improving the attendance and school grades of Romani children and youth, making it easier for Romani youth to continue their education in high schools. The programme in the area of education aimed at preventing greater number of the unemployed Romanis, having no professional qualifications; preventing this group from being put on the sidelines to an even greater extent than it took place so far and halting the process of inheriting poverty by next generations.

Education was therefore the most crucial element of the whole programme because the situation in this area conditions the possibility of improving life standard of Romani people also in other spheres of life. In the face of the shortcomings of the experiment, namely creation of separate "Romani classes",

I. Government programmes for the Romani community in Poland

what seemed most proper was to take Romani children under intense care in integrated classes. The most perfect solution was the model of integrated classes in which the teachers – who are familiar with the methodology of work in culturally differentiated groups – devote special attention to Romani children, treating them, at the early stage of their education, as bilingual and bicultural ones.

All two or three Romani children, as the programme assumed, were to use the help of supporting teacher whose task it was to supervise the progress of children's education, to conduct compensatory classes, to help with their homework and keep contact with their families.

In addition, properly trained supporting teachers who were employed in schools where Romani children studied, had the opportunity to use Romani literature and obtain the help of intercultural methodologists as well as volunteers among students of resocialization and education faculties. Such teachers were to be prepared to arouse the willingness to learn, presented to young Romanis as a means for social advance and, at the same time, they were to shape Romanis' curiosity of their own ethnical identity, tradition and history of their own group. All efforts were put in order for the teachers of Romani children to keep good contact with the parents which would allow to avoid bad atmosphere concerning school issues and to help, to a greater extent, to engage parents in their children's educational processes. What was additionally assumed was an equally important principle to organize special-interest clubs which would expand basic knowledge about the world that Romani children lacked; carry out classes on Romani culture and tradition; carry out educational- integration classes for children and youth, thus promoting the attitude of tolerance and enabling Romani adaptation to a new environment; encourage children to participate in school contests and sports events; create after-school clubs where children could spend time whilst being supervised by teachers; organize psychological and pedagogical help for parents and children; organize educational classes for adult Romanis; organize career courses for youth and adults; organize meetings with parents devoted to schooling obligation; organize summer holiday camps for Romani and Polish children; enable the participation of Romani children in winter camp groups; employ Romani parents who were to bring and fetch children from school and take care of them during trips and outdoor events; subsidize kindergartens and the purchase of course books, school aids and equipment; subsidize children's journeys to school; subsidize extra meals given to children at school and subsidize students' accident insurance.

Another problem of Romani community in Małopolska which constituted the basis of Pilot programme was the unemployment resulting directly from

I. Government programmes for the Romani community in Poland

low level of education, lack of professional qualifications and insufficient command of Polish language. Additional phenomena influencing a growing unemployment among Romanis was a high rate of unemployment in Poland, reorganization of industry and winding up state companies where Romanis had been employed, disappearance of traditional Romani professions like smithery, horse trade. It has to be emphasised that high rate of unemployment was also the result of passive attitude of the Romani people themselves who were often unwilling to participate in retraining courses organized by poviats labour offices.

The report "*Romanis – the unemployment. The elements of Romani social situation in Poland in 1999*", prepared on behalf of the National Labour Office, constituted the basis for a conclusion that every third of Romani respondents did not graduate from primary school; only 0.8% of the respondents had higher education; only 43% of the respondents pointed at professional occupation as the source of income of their families; 32% of respondents expressed their willingness to take up a profession but 56% did not answer the question when asked whether they were interested in taking up a job. What is more, there was a peculiar justification of their lack of willingness to make a career, which was deeply rooted in their tradition, namely "it is not popular among the Romani people", "life is too short for Romanis to work"; only 30% of respondents had contact with labour offices; only 25% of respondents expressed their willingness to participate in career courses, in spite of very low level of education. No wonder that in the light of the abovementioned data Romani community was regarded as particularly threatened by being permanently outside labour market. The aim of the programme of countering unemployment was to lessen the rate of the unemployed and the activities for the benefit of the latter were carried out by poviats labour offices from the territories covered by the programme, with the support of the National Labour Office. The programme covered the following elements: arousing the motivation to change qualifications and increase the level of general education; carrying out activities, aimed at the unemployed, which would encourage them to assume an active attitude and prepare for a career in the professions sought on the labour market. It has been pointed out that a statutory tool applied in alleviating the effects of unemployment among particularly threatened social groups (including Romanis) were special programmes (the Act on employment and countering unemployment of 14 December 1994 – Journal of Laws of 1997, no. 25, section 128 with further amendments and the Regulation of Minister of Labour and Social Policy of 15 November 1995).

What was also very alarming was health situation of Romani families living in submontane regions of Małopolska. Serious health problems resulted,

I. Government programmes for the Romani community in Poland

among other things, from low standard of hygiene and extremely poor social conditions, namely lack of water pipes, heating, bad technical state, lack of funds for fuel, bad diet, limited access to health service and hardly any tradition of prenatal examination of Romani women during pregnancy which would help to cure inborn defects at an early age.

According to the abovementioned report, prepared by Jenny Beesley, health situation of Romanis living in submontane regions of Małopolska was a dramatic one. One could encounter there such serious illnesses as viral hepatitis B, asthma, pneumonia, bronchitis, tuberculosis, anaemia, mental handicap and hyperthyroidism. On account of poor sanitary conditions, personal hygiene was on a very low level. An average life expectancy among Romanis in this region amounted to, according to the report, 55 years.

The aim of the Programme was the improvement of state of health by granting the Romanis from Małopolska a wider access to health care and the improvement of the level of hygiene. Particular attention was paid to children and youth who were, according to social employees, neglected and were not vaccinated. These aims were attained, among other things, by means of organizing "white days" for the Romanis; promoting the improvement of hygiene; increasing the frequency of Romani women's medical appointments; subsidizing medicine; creating the opportunities for elderly people to stay in sanatorium; employing district nurses of Romani origins who found it much easier to persuade Romani women to more frequent medical appointments; creating places where Romanis were able to be granted medical help; carrying out balance researches; checking students' hygiene; promoting vaccination; preventing jaundice; pest controls and rat extermination; lectures concerning hygiene and prevention; systematic waste disposal.

Another issue of utmost importance that was undertaken in pilot programme was Romani social situation. The Romanis living in submontane regions of Małopolska use in majority social aid. In 10 districts of this province, 75% of Romani families are or were granted different welfare benefits and in some districts even over 95% of Romani families used various forms of such help. Those families were covered by all forms of welfare benefits, namely monetary benefits, subsidizing meals for school children and providing non-cash aid, including fuel.

The benefits were and are granted, most of all, in the form of permanent benefits of welfare and special benefits. Failure to pay rent on time resulted in the fact that Romani families could not often use housing benefits. The premises which they occupied required immediate repairs and some of them did not even meet building law requirements and other were built without per-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

mission. A part of buildings were condemned. On account of a high number of children and many generations living together, Romani premises were overcrowded. What also constituted a burning problem was the issue of unregulated ownership of land occupied by the Romanis which made it impossible to build new premises.

The income of a large part of families was below the poverty limit. Only people beyond retirement age, who were granted their retirement benefits, systematically obtained financial means. It was also expected that there would be a greater number of people of Romani origins who, despite attaining their retirement age, will never be granted retirement rights, what will increase the number of people without any permanent financial source to support themselves and their families.

Welfare aid has mostly been of cash character what has even encouraged the situation in which Romanis took everything for granted. Standard activities aiming at their psycho-social activation did not fulfil their goals. It was suggested that the Romanis should be provided with special programmes of welfare benefits which would take into consideration their identity. The social help provided so far, though it was indispensable, proved insufficient to encourage Romani economic independence and to help Romani families in fulfilling their goals. Neither did it strengthen social integration. What, therefore, had to be the aim of the programme was the improvement of Romani living standards, including in particular the states of their premises. Another target was to ensure such level of financial situation of Romani families which would make them possible to benefit from other areas of the programme, like education. It was pointed out that the results of poverty have mostly an influence on children who were devoid not only of basic equipment or clothes and opportunity of participating in holiday summer camps but also the opportunity to attend secondary schools due to the fact that their parents could not afford paying for their journey to school located far from their place of living. The improvement of sanitary conditions (granting access to water pipes, running water etc.) also constituted an important part of the programme. This aim proved manageable by means of accomplishing the following tasks: the repairs of existing flats and buildings; building social flats; settling the ownership of land; granting land as building plots; supporting the process of building smaller dwelling premises; preparing technical documentation of the premises; the purchase of building materials; ensuring building inspection when carrying out the works; providing electricity and water; connecting Romani estates to water and sewage system; building septic tanks or buying sanitary ware; providing help with outstanding rent for example by enabling

I. Government programmes for the Romani community in Poland

the debt to be paid in instalments; welfare benefits; activating Romani community in order to encourage its psycho-social independence by means of social work and providing aid; granting target and temporary benefits in order to buy clothes, medicine and fuel; improving qualification of social officers.

What has been equally important was the issue of Romani safety because they are such national minority which is most prone to racist attacks. According to Polish National Police, the Romanis, however, were not frequent victims of crimes and the crimes committed on them faced a swift police reaction. Some Romani communities complained that the police do not react quickly enough when informed about racist attacks, however they did not submit any official complaints against the activities of particular officers.

An essential element which hindered the identification of the offenders was the unwillingness of Romanis themselves to cooperate with the police and the fact that they often did not report on the crimes that took place. It was both on local as well as on central level that the police attempted to meet with the representatives of Romani associations in order to discuss the threats, however Romanis were not expressed in the latter. Police statistics concerning the crimes on Romani minority, committed due to ethnic prejudices were optimistic, which could stand for the fact that the police were not well familiar with Romani environment. The Romanis did not, as a rule, cooperate with the police, even in case of crimes against the members of this community, they often sought justice independently. The police did not employ people of Romani origins who would find it easier to cooperate with injured Romanis.

The amendments to new Polish Penal Code aimed at protecting national and ethnic minorities (including the Romanis) against crimes committed on ethnic background. Romanis were, however, quite disappointed with the sentences issued for crimes that they were the victims of or the fact that the accused were released pending trial.

The principle of not registering the data concerning ethnic background of the offenders made it impossible for the police to precisely determine the level of the criminogenic nature of the environment. The Ministry of Justice, on account of statutory ban (Act on personal data protection – the Journal of Laws, no. 133, section 883), did not possess the data on the nationality of the accused. Incidents in which the Romanis were involved were often widely discussed in the press, which influenced the opinion about a considerable level of the criminogenic nature of this environment. According to the police, crime among the Romanis did not differ much from nation-wide indicators.

Although the police did not carry out a detailed register of the offenders and the victims on account of their ethnic origins, the experience that they

I. Government programmes for the Romani community in Poland

had allowed to arrive at the conclusion that the most frequent crimes committed by the Romanis were thefts, burglaries and assaults. The police observed that the level of the Romani criminogenic nature was considerably higher in big cities than in the country, inhabited mostly by the Romanis from Bergitka group. The aim of the Programme in this aspect was the improvement of safety by means of drawing the police's attention to the crimes committed on ethnic background and preventing the attitudes about low social harmfulness of such acts. Another goal was persuading the Romanis about the necessity of cooperating with the police in the area of combating these crimes and building greater trust to law enforcement bodies.

What was therefore of utmost importance was training the police officers working in Romani environment in the area of crimes committed on racist background and drawing their attention to the problem of hatred among different races as well as making them conscious about cultural diversity of the Romanis which demands a specific approach. What was also indispensable was preventing crimes on ethnic background and quick reactions in this field; helping the victims of crimes on ethnic background; persuading the Romanis about the necessity of the cooperation with the police in order to punish the offenders of the crimes committed on the Romanis; patrolling the districts inhabited by the Romanis; employing in the police people of Romani origin (both as patrolling officers and community policemen); cooperating and exchanging information between the police and the representatives of Romani community; employing probation officers who are familiar with the specificity of Romani community.

Another field of activities that the pilot programme covered was culture. After 1989 many Romani associations were created, mostly those which organize cultural events. Since that time there has been cyclical Festival of Romani Culture, International Meetings of Romani Music Groups. What is more, there are such magazines being issued as "Rrom p-o Drom" and "Dialogue – Pheniben" which are subsidized by the Ministry of Culture and National Heritage. However, the Romanis from Bergitka group who inhabit submontane regions of Małopolska have, to a considerable extent, lost their own cultural identity. Therefore, the process of engaging this most assimilated group of Romanis into cultural activities, which would help to create a positive picture of Romani culture in Polish society, required special efforts.

It has been for centuries that the Romanis functioned on the fringes of the European society which resulted in lack of knowledge of their customs and traditions. What was therefore necessary was the attempt to stimulate local communities to culture-creating activities. It was also pointed that the places

I. Government programmes for the Romani community in Poland

of Romani martyrdom from World War II had to be commemorated because the awareness of the fact that half of Romani population in Europe was killed in concentration camps and ghettos in that period was present only among specialists. It was only at the beginning of the 80s that this tragedy of the Romanis was brought into an open forum. In the face of weak national identity of the Romanis, their memories about war and suffering became a crucial element of creating Romani identity.

The most considerable obstacle in the process of social integration of the Romanis was their fear against losing their cultural identity. The main aim was to persuade the Romanis that increasing the level of education of Romani society would serve a good purpose in order to strengthen their cultural identity. The goal of the Programme was to preserve and to develop Romani culture. In order to perform the latter, activities aiming at popularising this culture were implemented. At the same time, what has been greatly emphasised was multicultural nature of Małopolska in order to promote the attitudes of tolerance and openness for other cultures, including Romani one. Another aim of the Programme was to preserve the places of Romani martyrdom from World War II so that the memory about Romani victims could be recalled by the Poles. These aims were to be accomplished by means of the following tasks: supporting the existing music bands and helping to create new ones; help in preparing cultural and sports events organized by Romani community; bringing up children and youth in such way so that they had direct contact with art; organizing the celebrations of Romani art; helping the youth to develop their artistic talents; creating documentation about Romani history in Małopolska; organizing historical events; developing Romani sector in open-air ethnographic museum; supporting publishing activity; setting up Romani Community Centre; helping to organize International Festival of Romani Children and Youth; supporting the International Institute for the benefit of the Romanis; commemorating Romani martyrdom during World War II.

The last problem that occurred when implementing the programme was poor knowledge that Polish society had about Romani situation and the obstacles that the Romanis had in finding themselves in modern reality of civil society. The latter concerned in particular the Romani people from Bergitka group who contacted only their neighbours and who had very limited access to the information outside their own society. What has been especially difficult for this group of Romanis was keeping in terms with recent changes and transitions in Poland, particularly the reform implemented by Polish government.

Mutual relations between Romanis and non-Romanis in Poland were mostly based on stereotypes. There were deeply rooted beliefs among Polish society

I. Government programmes for the Romani community in Poland

about the Romani dishonesty, unwillingness to work, lack of hygiene and criminogenic nature of their environment. On the other hand, Romanis, living in social isolation which was forced on them but, at the same time, chosen by them, were mistrustful and disdainful towards non-Romanis. The only solution that seemed viable was a broad educational activity, mostly among ethnic communities of Poles, which would popularise the attitude of tolerance and openness towards other people and allow the Romani access to information about changes taking place in Poland.

The tasks undertaken as a part of the programme were oriented at popularising a true picture of Romanis among Polish society with their traditions, customs and cultural identity. What was of utmost importance was presenting these issues in the media, including regional divisions of the television and nationwide television. There were educational activities which were aimed at Romani community, informing them about the country's reality, about the rights and duties of all citizens, about the rights that were granted to them on account of the fact that they were national minority, about implemented reforms, about the possibilities of being granted pedagogical, psychological and social help, about the process of accession to the European Union and about all changes connected with the latter. Presenting such information was to prevent the Romanis from functioning on the fringes of the society. Other crucial tasks were also: creating the posts of local plenipotentiaries for Romani community; organizing a mobile Centre of Civil Information; promoting publications about Romanis; organizing Polish – Romani centre including integration programme; cyclic broadcasts about Romanis in local and nationwide media.

Provincial Governor of Małopolska was the coordinator of the realization of "Pilot Government Programme for Romani community in Małopolska for 2001–2003". This programme covered the powiat of Limanowa, Nowy Sącz, Nowy Targ, Tatry, Tarnów, inhabited by about 3,5 thousand Romanis (about 25% of all Romanis inhabiting Poland).

Those who also participated in the accomplishment of the Programme, apart from government institutions, were the representatives of Romani community, local self-governments and non-governmental organizations dealing with the problems of Romani community. The minister of internal affairs was the coordinator on central level. The programme was financed from the funds of the government, self-governments, non-governmental organizations and the European aid funds. In order to accomplish the project the following funds were transferred accordingly: in the year 2001 – 500.000 PLN; in the year 2002 – 2.600.000 PLN; in the year 2003 – 2.600.000 PLN.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

1.2. The Programme for the benefit of Romani Community in Poland²

Council of Europe Report of 2002 which assessed the progress of preparation to accede to the European Union of both Poland and other candidates for the membership in the European Union positively evaluated the activities undertaken by government administration for the benefit of improving the Romani situation, referring to the realization of Pilot programme for Romani community in Małopolska in the years 2001–2003. The authors of the report noted, however, that the accomplishment of the programme was severely restricted due to insufficient funds from the budget. Notably, previous reports pointed out the fact that in Poland there is no strategy of integration of Romani community which would be coordinated by government administration. The report issued by the Council of Europe Commissioner for Human Rights – Alvaro Gil-Robles – of 2002 positively assessed the activities undertaken by the administration as a part of Pilot government programme. He pointed out, however, that the Programme encompassed only a small part of Romani community; what therefore seemed necessary was to apply his solutions in the whole country.

According to the authors of the Government programme, the situation of Polish Romani people results, among other things, from the policy of previous political system which, similarly to other communist countries, assumed obligatory Romani assimilation. The main tool of this policy in Poland was the so-called production-settlement campaign which had its culminating point in forced settlement in 1964 of most Romanis who had nomadic lifestyle. The representatives of Polish Roma, Kełderasza and Lovari groups (Carpathian Romanis had had a settled way of life for centuries) were mostly forced to settle in socially degraded districts, destroying, at the same time, economic basis of their standard of living connected with nomadic lifestyle. Carpathian Romani, on the other hand, were employed as unqualified labour force.

Political and economic transition of the early 90s did not positively influence the situation of Romani community in Poland. Most Romanis were affected by unemployment, low safety level, social and health problems. In the face of market economy, where education and qualifications become the fundamental asset of job applicants, the Romani people are not able to effec-

² The information used in this part of the chapter was presented on the web page of the Ministry of Internal Affairs and Administration: http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/185/2982/Tresc_Programu.html.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

tively compete on the labour market. Additionally, their strong cultural identity and distrust towards non-Romanis as well as state institutions result in the fact that even those Romanis who can be considered as wealthy ones, on account of their economic and social position, live on the fringes of civil society, withdrawing from the participation in public life and they do not use the rights which are granted by the Republic of Poland to national and ethnic minorities.

The government programme pointed at the following problems: education – the level of education of most Polish Romanis can be described as very low. Illiteracy is common for elder generation. About 70% of children of Polish Romani are regularly educated. In some communities a great majority of children are not sent to school.

Romani children poorly attend to school. They often go with they parents to other cities or towns, they accompany their parents when trading in other places, they also tend to prolong their weekends and holidays. Girls at the age of 13–16 are already considered candidates for wives. After getting married, young Romani girls hardly ever continue school. The situation of Romanis in the transition period in the early 90s made the Romani leaders aware of the fact that education is a condition precedent in order for the Romanis to fully participate in contemporary world. Romani leaders realised that lack of education, or even illiteracy, constitutes one of the most fundamental reason of poor social status and low economy level of a great majority of the Romani people. Poor social and housing conditions of many Romani families are other considerable problems. The latter particularly concerns Carpathian Romanis. Poor Romanis cannot afford schoolbooks and school equipment, they often encounter problems with obtaining funds to meet their basic needs (like buying clothes or shoes). Their premises are often too crowded for a child to find a convenient place needed to effectively study after classes. Children are generally discouraged from school by animosity from non-Romani peers. Due to lack of support from their parents and poor determination, they often abandon school.

Separate classes for Romani children which were organized until the late 80s, were to allow for eliminating educational – adaptation barriers and prepare Romani students to study in integrated classes. “Romani classes” constituted an attempt of temporary help, a short-term solution which did not turn out an effective alternative in the face of integrated forms of education. The latter did not give hope for any permanent solutions of the problem of educating the Romanis. On the other hand, this model, despite its drawbacks and justified objections concerning low education level and strengthening ethnic

I. Government programmes for the Romani community in Poland

segregation, was the only chance for educationally retarded youth (for example due to their longer absence at school), for mastering the basis of Polish language or mathematics. It was also noted that some parents, when faced with the choice whether to send their child to the so-called integrated class or to Romani one, opted for the latter, having in mind that their children, when studying in the environment of "their ethnic peers" would be less prone to stress connected with learning and to potential or real aversion or even aggression from non-Romani peers. Taking into consideration the drawbacks of Romani classes, finding a new model of education became a necessity. What was being sought was such a model which would respect Romani beliefs and, at the same time, would result in improving school attendance and the level of education.

Another problem, pointed out by the government Programme is the issue of Romani participation in civil society. Aversion and common rejection of Romanis has resulted in the fact that the Romanis often rejected the world of the non-Romani people. Such institutions as school, administrative bodies, police or court have often been perceived as a threat for Romani integrity and identity, rather than as the opportunity for their development and prosperity. As a consequence, many barriers have been erected and aversion towards non-Romanis who attempted to cross these barriers has been justified. The world of non-Romanis is considered by a great majority of Romanis as worse one, strange and incomprehensible. Romanis, to a great extent, do not participate in the country's public life or in the life of local communities. What follows is that their problems remain on the fringes of the society and the authorities. In the situation of a conflict both these communities (often showing mutual aversion and distrust) do not have any mechanisms of communication what leads to further misunderstandings.

What also warrants mentioning is work and unemployment – contemporarily the most common activity that the Romanis engage in is trade. Due to their family connections abroad, they earn their living by importing used cars, trading in textiles, wool, carpets and antiques. Some of the Romanis invest in real property, namely shops, restaurants, real estates, oil stations. However, comparing the latter with the whole community of the Romanis in Poland, they constitute a minority. Most of the Romanis live from day to day, without any permanent employment, having only temporary jobs, often engaging in black market, begging, also with the help of their children. The latter are represented by a large part of Carpathian Romanis. Almost the whole population of them is unemployed and they earn their living due to social aid. The authors of the Programme noted that Carpathian Romanis who are mostly

I. Government programmes for the Romani community in Poland

influenced by the unemployment inhabit the regions with one of the highest rates of unemployment in Poland.

What has been also pointed out was the problem of health – the Romanis suffer from illnesses to much greater extent than the rest of Polish society. The illnesses which are more common among them are diabetes, cardiovascular diseases, asthma, bronchitis, pneumonia and viral hepatitis B. Among the Romanis who live in socially degraded estates and premises there are cases of tuberculosis. High number of illnesses, economic problems, failure to use the help of health service influence an increased death rate and, at the same time, lower life expectancy of the Romanis.

The authors of the Programme also touch upon the standard of living of the Romani people – Romani communities are to a great extent diversified on account of economic situation and, as a consequence, their living standards. Undoubtedly, apart from some wealthy Romanis there are Romani communities which live in poverty (it particularly concerns Carpathian Romanis as well as in the cities of Upper and Lower Silesia). The income of most families is below poverty. People rarely use retirement benefits and only small percentage of Romani people systematically receive financial help which support the budget of the whole family. It can be predicted that the percentage of people without the right to receive retirement benefit, despite attaining proper age, will considerably increase within next few years which will only add up the number of people without permanent sources of income.

Safety and crimes committed on ethnic background constituted another field of interest for the authors of the Programme. There are still many negative stereotypes, common in Polish society, about Romani people. What seems to prove aversion towards this community are regular reports in the media about conflicts and incidents: in Kęty, Żywiec, Łódź, Pabianice, Ciechocinek, Czaniec, Dębica, Zabrze, Koszelówka, Nowa Huta and other places as well as daily aversion that Romani people face in Polish offices, shops and on the streets. Such information is particularly reported to the Ministry of Internal Affairs and Administration and to the Commissioner for Civil Rights Protection.

According to the National Police, the Romanis, however, are not frequent victims of crimes and crimes that do take place encounter a quick police reaction. Despite the latter, many Romanis complain about sluggishness of the police and accuse some police officers of discrimination. These accusations are hardly ever officially submitted. The police undertake the attempts to organize meetings with the representatives of the Romanis in order to discuss those problems and potential threats. The Ministry of Internal Affairs and Administration permanently monitors crimes which the Romani people are

I. Government programmes for the Romani community in Poland

the victims of. Commencing from April 2000, the National Police submits monthly reports to the Ministry of Internal Affairs and Administration on such cases which are reported by the police nationwide. The latter and the information given by the representatives of Romani organizations or from the injured parties themselves, constitute the grounds of investigations. What is more, under the Regulation of the Council of Ministers of 25 June 2002 concerning the Government Plenipotentiary for Equal Status of Women and Men (Journal of Laws, no. 96, section 849), the Plenipotentiary was vested with the powers to prevent discrimination, for instance on account of race and ethnic background.

Activities aiming at preserving Romani ethnical and cultural identity are still being carried out. The feature of Romani communities is extremely rich and diversified culture, quite different from Polish one. Its preservation becomes possible due to funds given from the self governments and government administration. Cultural and publishing activity of the Romanis is mostly supported by the Ministry of Culture. The subsidy for Romani community from this source in 2002 amounted to 478.000 PLN. These funds were used to support the undertakings preserving and promoting the culture of Romani minority (the activity of folk music bands, festivals, presentation of Romani artists). Subsidies for printing houses and Romani press also come from these sources.

The knowledge of Romani community is still insufficient. Stereotypes in perceiving Romanis and aversion demonstrated in everyday contact with the Romani people results from lack of solid knowledge about this community. These stereotypes are even strengthened by the media which concentrate on the elements of crimes or unpleasant events concerning the Romanis or, at best, present archaic or sentimental picture of a Romani person. The surveys of public opinion have proved the existence of a negative idea of Romanis deeply rooted among non-Romani majority. The basic problem is poor knowledge about the Romani community.

The Programme for the benefit of the Romani community in Poland is carried out nationwide in the years 2004–2013 with the possibility of prolonging it for next years. The programme covers the issues of education, countering unemployment, health, living standard, preventing crimes committed on the background of ethnic aversion, preserving and promoting Romani culture and the knowledge about Romani people among Polish society and promoting the knowledge of the Romani people about reforms that take place in Poland. Taking into consideration few and usually partial scientific researches, consultation with government and self government administration, non-governmental organizations, including Romani ones, it can be assumed that the

I. Government programmes for the Romani community in Poland

range of problems in question concerns a great majority of Romani community in Poland and the aim of solving them remains the fundamental postulate of the interested parties. Some parts of the suggested solutions were also verified in the course of carrying out the Pilot government programme for the benefit of Romani community in Małopolska for the years 2001–2003 and have been implemented in the Programme nationwide. On the account of internal diversity of Romani community in Poland, some solutions had to be of innovative character or they were to be modifications of the solutions applied earlier in Małopolska.

The participants of the Programme are, apart from government institutions, the representatives of Romani community; self-governments (the basic units that the programme is based on are districts); non-governmental organizations that are interested in the problems of Romani community. The Minister of Internal Affairs and Administration – responsible for the issues of national and ethnic minorities – is the coordinator of the Programme.

The participation of local communities was an indispensable condition of accomplishing the aims of the Programme. The latter was constructed in such way as to integrate Romani minority with those communities and prevent possible misunderstandings and conflicts. Therefore, there was the necessity of encouraging the participation of the poorest people from local communities who represented non-Romani groups.

The supervision of the Programme was vested in provincial governors (in reference to the tasks accomplished in provinces), the Minister of Internal Affairs and Administration and the Minister of Education and Sport (in the issues related to education).

The basic aim of the Programme is to accomplish full participation of Romanis in the life of civil society and eliminating the differences between this group and the rest of the society. What has been of utmost importance was giving to the Romani people equal education, employment, health, state of premises and ability to function in civil society. The Programme did not attempt at temporary help in the difficult situation that the Romanis have found themselves in but creating such mechanisms and tools which would allow to accomplish the abovementioned goals. The indispensable condition was also to support the Romanis in their activities aiming at preserving their own cultural identity. Lack of education, difficult living standards, poor inter-social bonds result in the situation that the Romanis are to a greater extent prone to the pressures of modern civilization and its negative effects. It goes without saying that superficial attractiveness of mass culture also influences Romani culture and tradition. Hence, common approval of leaders and people

I. Government programmes for the Romani community in Poland

of considerable standing among the Romanis of the necessity of preserving positive elements of Romani culture which can help this community in finding its place in contemporary Poland. The Programme, therefore, aims primarily at equal opportunities for Romani people and helping to preserve and promote Romani culture and identity.

The Programme also aims to improve the level of education among Romanis by increasing the rate of graduation, improving school attendance and marks of Romani children and youth, helping Romanis to continue education in secondary and high schools. The Programme is to prevent higher rate of unemployment and greater number of people without professional qualifications among Romani people. It also aims at preventing the process of putting this group on the fringes of society and stop the process of inheriting poverty by next generations. One of the targets of the Programme is social integration of Romanis by civil education and, as a consequence, allowing for full participation in civil society. As far as countering unemployment is concerned, the Programme aims at increasing its rate. The latter is of special importance in the situation of permanent and long-term unemployment, concerning the majority of Romani society and in particular numerous families who often live in poor social conditions and lack education. Romanis, as a group threatened by permanent unemployment, should be paid special attention by the labour offices. Trainings should be oriented at activating Romanis on the labour market, promoting self-employment, motivating to obtain and master professional qualifications, inspiring to actively look for a job, strengthening self-confidence, arousing the motivation to change qualifications and increase the level of general knowledge, preparing for most wanted professions on the labour market. As for health care, the programme aimed at improving the state of health by means of granting wider access to medical help and improving hygiene level. The target of the Programme is to improve Romani living standards, including the standard of premises, improving their sanitary situation (connecting their flats to sewage system, water supply system, access to running water etc.). Both the authors and those who implement the Programme draw the attention to the fact that improving Romani material situation cannot be treated as a goal in itself but only as a means in realization of other goals, like education and improvement of health care situation. Non-monetary help should be granted only in exceptional cases and it should be made conditional on the activity of the Romanis themselves. Social help should be also connected with other areas, like education.

The Programme was also oriented at improving safety by drawing the attention of the police and the representatives of law enforcement agencies to

I. Government programmes for the Romani community in Poland

the crimes committed on the background of ethnic discrimination and preventing the belief about low social harm of such acts. Another aim was to persuade the Romanis about the necessity of cooperating with the police in order to fight with such crimes and to develop trust in law enforcement bodies. In a wider perspective, the police should aim at employing people of Romani origins. The target of the Programme was to help Romanis in preserving their ethnic and cultural identity. What should be at the same time encouraged is the original and exceptional nature of Romani culture against Polish culture and other European cultures, in order to promote the attitudes of openness for other cultures among Romanis. The Programme is also oriented at preserving the places of Romani martyrdom from the period of World War II, so that Polish society can remember about Romani victims. Last but not least, the Programme aims at promoting the knowledge about Romani community among non-Romani majority and, in consequence, improving the image of Romanis in Polish society and changing negative stereotypes connected with this community.

The means which serve to accomplish the goals of the Programme in the area of education condition the possibility of improving living standards of Romanis also in other fields. In competitive procedure educational tasks are treated as priority. Experience gained in the course of the realization of Pilot government programme for the benefit of Romani community in Małopolska for the years 2001–2003 and the opinions submitted by the teachers who worked with Romani students show that Romani children (with poor command of Polish language or even without any knowledge of the latter) lack general education and socialization which is ensured by pre-school education. As a consequence, what is of utmost importance is subsidizing the possibility of attending kindergartens by Romani children. In the face of some drawbacks of the experiment of creating the so-called Romani classes, what seems most proper is taking good care of Romani children in integrated classes. The optimal solution are integrated classes in which Romani children and youth are granted support from their teachers and Romani assistants. Introducing new forms of support in schools educating Romani children should result in gradual elimination of separate Romani classes. Supporting teachers – who have experience in methodology of working in culturally diversified groups – should devote special attention to Romani children, treating them, at the early stage of their education, as bilingual ones. The teacher's task is supervising the progress that the students make, carrying out compensatory classes, helping to do homework and keeping permanent contact with the family. Romani assistants – the Romanis who have the trust of local Romani

I. Government programmes for the Romani community in Poland

communities – ensure comprehensive help for Romani students in contacts with school environment, they create positive image of school and emphasise the benefits of education, they ensure emotional support for Romani students, help teachers in recognizing the needs and possible problems of particular students, they help and mediate in difficult situations of conflict. The supporting teachers and Romani assistants should have the possibility of further specialization, access to the literature on Romani issues and the help of intercultural teachers and volunteers among the students of resocialization and pedagogy faculties. Teachers and assistants should be prepared to arouse among the Romani children motivation to study, explaining that it would enable them social promotion and they should, at the same time, help them to develop the feeling of their own ethnic identity, tradition and history of their own group. Proper efforts should be put in order to create favourable conditions in which both teachers as well as assistants in the classes where Romani children study, have good contact with their parents which would also enable greater participation of the parents in educational development of their children. What matters in this issue is also subsidizing the kindergartens, schoolbooks, school equipment, children's journey to and from schools, granting funds for extra meals at school, subsidizing accident insurance, introducing compensatory classes, providing proper conditions for doing homework at school under supervision of a teacher, encouraging children to participate in school contests and sports events, sensitizing children to art by enabling them direct contact with it, helping the youth to develop their artistic talents and skills, organizing additional classes on Romani culture and tradition, organizing educational-integration activities for children and youth which promote the attitude of tolerance and which enable Romani adaptation in new environment; organizing summer holidays for Romani and Polish children; enabling the participation of Romani children in summer and winter camps; engaging Romani parents who would organize children's journey to and from school and would supervise their behaviour whilst outdoors; organizing psychological help for parents and children; organizing educational activities for adult Romanis; organizing professional training for the youth and adults; creating after-school clubs where children could spend time under teachers' supervision; creating scholarships for Romani students; creating scholarships for Romani children and youth with artistic skills; providing special books and educational programmes for teaching Romani language; providing special schoolbooks devoted to Romani history and culture.

Both the authors and the people who implemented the Programme express the opinion that Romani community should be engaged in educational

I. Government programmes for the Romani community in Poland

activities, they should be informed about the rights and civil duties (about their active and passive electoral rights), about the rights granted to them as ethnic minority, about reforms that are implemented, about the possibilities to be granted pedagogical, psychological and social help, about the process of acceding to the European Union and about the changes that the latter entails. Giving such information is to prevent the situation in which the Romanis function on the fringes of the society. The issues that also became important were as follows: appointing local plenipotentiaries for Romani community; organizing the Centre of Public Information; training the leaders of local Romani communities; preparing and promoting publications concerning civil education of Romanis; regularly broadcasting programmes for the Romanis in local and nationwide media.

As far as the unemployment is concerned, it was noted that special attention should be paid to the role of poviats labour councils. Particular tasks that the Programme wanted to accomplish were as follows: determining the number of unemployed Romanis on account of planning to provide them with different forms of help; creating subsidized labour places; trainings aiming at increasing and changing professional qualifications; organizing professional counselling. It was pointed out that the special programmes should be treated as statutory tools applied in order to alleviate the effects of the unemployment among social groups, including the Romanis – prone to the latter (the Act on employment and countering unemployment of 14 December 1994, Journal of Laws of 1997, no. 25, section 128 with further amendments).

In order to improve Romani health situation the following activities are being postulated: organizing days of promoting healthy lifestyle; increasing the number of medical appointments for Romani women; subsidizing medicine; creating places in sanatorium for elder people; employing district nurses of Romani origin who would find it much easier to persuade Romani women for regular medical appointments; trainings of first aid for chosen people inhabiting places with the highest Romani population and treating the latter as the basis for the whole system of help; creating places where Romanis would be able to be temporarily treated; carrying out balance medical examinations; promoting vaccination, preventing jaundice; undertaking presentations concerning hygiene and illness prevention; systematic waste disposal and pest control. Increasing Romani living standards was to be accomplished by the following means: the repairs of existing flats and buildings; building social flats; settling the ownership of land; granting land as building plots; supporting the process of building smaller dwelling premises; preparing technical documentation of the premises; the purchase of building materials; ensuring

I. Government programmes for the Romani community in Poland

building inspection when carrying out the works; providing electricity and water; connecting Romani estates to water and sewage system; building septic tanks or buying sanitary ware; providing help with outstanding rent for example by enabling the debt to be paid in instalments; providing welfare benefits for paying rent; granting benefits for purchasing clothes, medicine and fuel; other welfare benefits; activating Romani community in order to encourage its psycho-social independence by means of social work and providing counselling; improving qualification of social officers and other people who provide social help.

As far as safety and crime prevention is concerned what should be the priority are systematic trainings and workshops for the police officers working in Romani environment; training them on the issues connected with Romani minorities and crimes committed on the background of ethnicity. It is important to draw attention to Romani cultural identity, its reasons, social conditions and the consequences of those diversities. What is indispensable in order to manage these problems is a thorough and long-lasting cooperation between the police and the Romanis (there were some cases when Romani people were the victims of crimes, or their houses were robbed, however they did not make an official claim to prosecute the perpetrators, despite the fact that the latter were caught and the police quickly intervened). What was also indispensable was preventing crimes on ethnic background and quick reactions in this field; helping the victims of crimes on ethnic background; persuading the Romanis about the necessity of the cooperation with the police in order to punish the offenders of the crimes committed on the Romanis; patrolling the districts inhabited by the Romanis; employing in the police people of Romani origin (both as patrolling officers and community policemen); cooperating and exchanging information between the police and the representatives of Romani community; employing probation officers who are familiar with the specificity of Romani community.

As far as culture and preservation of Romani ethnic identity are concerned the Programme focuses on the following tasks: supporting Romani artistic initiatives; activities aiming at popularising Romani culture; supporting the existing music bands and helping to create new ones; help in preparing cultural and sports events organized by Romani community; organizing event promoting Romani history; supporting publishing activity; supporting scientific researches concerning Romani history and culture; commemorating Romanian martyrdom from the period of World War II.

The tasks undertaken as a part of the Programme also aim at popularising a true image of Romanis among Polish society with their diversified culture,

I. Government programmes for the Romani community in Poland

identity, exciting but often tragic history, culture and tradition which enriches Polish culture, according to the tradition of "Polish Republic of Many Different Groups and Nations". These issues should be also undertaken by the media, including regional television and radio, as well as nationwide. Crucial activities connected with the latter are as follows: promoting publications devoted to Romani matters; broadcasting programmes about Romani people in local and nationwide media; supporting scientific researches concerning Romani community.

In order to ensure the financial means in the state budget for the realization of the Programme, it was necessary to create a budget reserve which remains at the discretion of the minister responsible for national and ethnic minorities (the Minister of Internal Affairs and Administration). Those financial means, as a part of subsidy, are granted on the motion of the minister of internal affairs and distributed via the provincial governors or directly to the units which carry out particular tasks. Apart from the funds from budget reserve, the financing of the Programme is complemented from the funds of self-governments, funds of foundations and domestic as well as international organizations interested in supporting Romani minority in Poland and, if possible, from the European aid funds. It should be pointed out that financial means granted on general basis by other government departments in order to support activities for the benefit of Romani community are not included in overall costs of the Programme. The procedure of applying for the funds in order to accomplish the Programme is as follows: in the middle of every year (preceding budget year), after prior determination of detailed principles of granting funds, the minister responsible for the issues of national and ethnic minorities announces an open bid for the subjects participating in the Programme. The applicants submit motions to provincial governors, depending on the territory where suggested tasks are going to be realized. After having issued opinions about the motions by the provincial governors, the minister responsible for the issues of national and ethnic minorities decides about granting subsidy. After the budget has come into force, funds are given to the budgets of proper provincial governors or other authorised bodies. The provincial governors then give the funds to the applicants who have been positively verified by the minister responsible for the issues of national and ethnic minorities. In case of suggestions of tasks the significance and extent of which exceeds one province, the applicant can submit a motion directly to the minister responsible for the issues of national and ethnic minorities. After the minister's approval, the financial means from the reserves are given to the budgets of proper provincial governors or other entitled bodies. The min-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

ister responsible for the issues of national and ethnic minorities and the provincial governors (after the minister's approval) can also announce bids to realize delegated tasks on the conditions determined in the announcement. Tasks from the field of education – financed from the state budget and disposed by the proper minister of education – on the motion of the latter are subject to the assessment procedure foreseen for financial tasks from the monetary reserve. Motions concerning education are submitted to the minister responsible for the issues of national and ethnic minorities for his approval and the opinion about them is issued by a proper provincial chief education officer and by the provincial governor. The minister responsible for the issues of national and ethnic minorities gives the motions that have been approved to the minister of education.

According to the authors of the Programme, it should be noted that the units of territorial self-government obtain the funds for realization of their own educational tasks from the state budget as a part of general subsidy which also comprises education. Annually, after excluding 1% of the reserve, the amount of educational general subsidy is divided between the units of territorial self-government on the basis of the regulation of the Minister of Education and Sport, concerning the principles of dividing the educational part of general subsidy for the units of territorial self-government, the so-called algorithm. The Minister of Finance disposes of this part of general subsidy, including its educational part. The units of territorial self-government which suffer from lack of funds for realization of the predicted task, can apply for subsidy as a part of 1% of educational reserve of general subsidy, after submitting the motion to the Minister of Education and Sport.

It is pointed out in the Programme that, according to its assumptions, the applications for granting funds can be submitted by the units of territorial self-government or by non-governmental organizations, including the organizations of the representatives of Romani ethnic minority. The motions prepared in cooperation with the units of territorial self-government and the representatives of local Romani communities have priority. Other institutions carrying out public activity (like universities, pedagogical and educational institutions, churches and religious institutions, the press, the television and other) can apply for subsidy. Due to the fact that according to the procedure the motions are submitted annually, a detailed scope of tasks is known only after each approval by the minister responsible for the issues of national and ethnic minorities. Public administration has not foreseen any extra expenses connected with the realization of the Programme. Based on the letter from the Minister of Internal Affairs and Administration of 21 January 2003, provin-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

cial governors appointed plenipotentiaries for the issues of national and ethnic minorities or they have appointed proper people responsible for the realization of the policy in reference to national and ethnic minorities, preparing themselves in this way for implementing the Programme. The abovementioned people are responsible for the realization and coordination of the activities carried out as a part of the Programme in particular provinces.

1.3. The tasks of the Provincial Governor's plenipotentiary for the national and ethnic minorities affairs³

The Provincial governor's plenipotentiary for the national and ethnic minorities affairs acts on the basis of binding provisions. The latter is appointed subject to art. 35 of the Act on government administration in the province of 5 June 1998 (Journal of Laws of 2001, no. 80, section 872 and No. 128, section 1407, of 2002, no. 37, section 329, no. 41, section 365, no. 62, section 558, no. 89, section 804 and no. 200, section 1688, of 2003, no. 52, section 450, no. 137, section 1302 and no. 149, section 1452, of 2004, no. 33, section 287 and of 2005, no. 33, section 288, no. 90, section 757 and no. 175, section 1462). Under the statute in question, the provincial governor can, in justified cases, appoint his plenipotentiary for a fixed time to carry out the affairs stipulated in the power of attorney. The plenipotentiary is carrying out his function subject to article 22 section 3 of the Act on national and ethnic minorities and on Polish language of 6 January 2005 (Journal of Laws, no. 17, section 141 and no. 62, section 550): *The provincial governor can appoint his plenipotentiary for national and ethnic minorities affairs subject to article 35 of the Act on government administration in the province of 5 June 1998 (Journal of Laws of 2001, no. 80, section 872 with further amendments) for unspecified period of time.*

As it has been previously noted, the Minister of Internal Affairs and Administration disposes the reserves for the realization of the tasks covered by the Programme. Some parts of the Programme are subsidized by the funds from the 43rd part of the state budget, which remains at the disposal of the proper

³ This part of the chapter was prepared on the basis of the presentation of the plenipotentiary of Małopolska provincial governor for the national and ethnic minorities affairs – Elżbieta Mirga-Wójtowicz during the conference “Romanis. Close or distant? Realization of the tasks as a part of Government Programme for the Romani Community in Poland” which took place at Andrzej Frycz Modrzewski Cracow University College on 10 December 2008.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

minister of religious institutions and national and ethnic minorities, whilst educational tasks of the Programme are subsidized from the 30th part of the state budget which is at the disposal of the minister of national education. Financial means are granted through the provincial governors or directly to the institutions which carry out particular tasks. As far as the latter is concerned, the most crucial tasks of the Provincial Governor's plenipotentiary for the national and ethnic minorities affairs are as follows: 1. Coordinating the activities for the minorities of government administration bodies in the province; 2. Undertaking activities aiming at respecting minorities rights, preventing infringement of these rights as well as preventing discrimination of the representatives of such minorities; 3. Undertaking activities to solve the problems of the minorities; 4. Undertaking activities aiming at respecting the rights of people who use their regional language; 5. Carrying out procedures connected with the applications from the districts to determine additional name of the town in the language used by a national or ethnic minority; 6. Carrying out activities connected with the government programme for the Romanis in Poland; 7. Preparing the drafts of contracts with the institutions not included in the sector of public finance in the area of realizing the tasks in the government programme for the Romani community in Poland and supervising how the funds for these tasks are used; 8. Cooperating with the Finance and Budget Department in respect of the supervision under using the funds from the government programme for the Romani community in Poland by the units of territorial self-government; 9. Granting help to the representatives of districts and poviats and non-governmental organizations in finding funds for financing the tasks of the Programme, from structural funds and other; 10. Creating control plans of the institutions or units using the Programme subsidy. Participating in temporary controls; 11. Supervising the deadlines for submission of financial reports by the beneficiaries of the Programme together with proper documentation; 12. Detailed and thorough analysis and verification of all documents submitted by the units using the Programme subsidy for Romani community, verifying the consistency between the purpose of the funds and the financial schedule and provisions of contracts; 13. Informing and training the beneficiaries about how they should use the Programme funds for the Romani community and how reports concerning the latter should be prepared; 14. Checking the purpose which the subsidy was used for; 15. Cooperation with the Ministry of Internal Affairs and Administration as regards the Realization of the Programme, for instance preparing the drafts of the changes in the tasks of the Programme, submitting reports and other documents, including financial ones.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

The plenipotentiary is authorised to participate in the Committee of the Government and the National and Ethnic Minorities and its teams as well as to prepare the information for the Committee and the teams on the extent to which the rights of national and ethnic minorities are abided by in the province (The Committee of the Government and National and Ethnic Minorities was created under article 23 section 1 of the Act on National and Ethnic Minorities and on regional language of 6 January 2005 (Journal of Laws, no. 17, section 141 with further amendments) as opinion-making and counselling body of the Prime Minister: *the Committee of the Government and the National and Ethnic Minorities as opinion-making and counselling body of the Prime Minister shall be hereby created*. As the abovementioned article states, the Committee of the Government and National and Ethnic Minorities should, in particular: 1. express its opinion concerning the problem of abiding by the rights and meeting the needs of the minorities, including the assessment of how these rights are obeyed and suggest changes in order to provide for full protection of the rights and needs of the minorities; 2. Expressing opinion on the programmes aiming at creating favourable conditions for preserving cultural identity of the minorities; 3. Expressing opinions on bills concerning the minorities; 4. Expressing opinion on the amount and distribution of the funds from the state budget, granted for the support of protection and promotion of cultural identity of the minorities and preservation of their regional language; 5. Undertaking activities aiming at prevention of discrimination against the minorities.

According to the act on national and ethnic minorities and regional language, in order to meet the abovementioned goals, the Committee cooperates with government administration and self-government bodies as well as with proper social organizations; it can turn to institutions and research centres and social organizations for their opinions, expertises or information; it can invite the representatives of the self-government units, social organizations and research centres for the participation in its activities. A **Team for Romani Affairs** functions as a part of the Committee. The latter constitutes an important place for discussing the Programme, solving potential problems, exchanging information and expressing opinions.

The plenipotentiary for national and ethnic minorities represents the Provincial Governor during celebrations and meetings organized by the national and ethnic minorities and at the meetings where important issues of national and ethnic minorities are being discussed.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

1.4. The assessment of the scale of potential threats and feeling of safety among Romani community⁴

One of the conditions precedent for carrying out prevention activities is the assessment of the scale of threats and expectations in a given social group. Therefore, the Prevention Division of Krakow Regional Police, as a participant of the Pilot Government Programme for Romani Community in Małopolska Province, undertaking on daily basis the tasks connected with the improvement of safety, has become the author of the survey among the Romanis inhabiting Małopolska province. These researches were to determine the feeling of safety among this social group, different kinds of threats and the assessment of the relations between the police and Romani minority. The outcome of these researches – the data and their analysis – allowed to provide proper methods of work connected with prevention and improvement of the safety of the group at issue.

The respondents were mainly a small Romani community (about 3500 people) from Bergitka group, inhabiting for about 200 years the regions of Podhale and Beskidy. This group lacks most of the cultural elements considered characteristic for the Romani community in general. Carpathian Romanis or Polish Upland Gypsies constitute one of the fundamental “tribes” or “tribal groups” of the Romanis inhabiting Poland, being placed lower in Romani hierarchy than Polish Roma (Polish Lowland Gypsies and Lowari or not numerous in Poland Kalderasze) who preserve their customs and tradition. Among the respondents there were also the representatives of Polish Roma (Polish Lowland Gypsies). What turned out indispensable during the researches was the contact with many institutions directly or indirectly dealing with Romani problems, like education and social help. Exchange of the information between the institutions (including the police) and coordination of the experience that the institutions – which determine and settle social problems – have, constitutes one of the conditions of broadly understood prevention.

The researches were carried out by means of a survey; they covered 879 people. The respondents were treated as experts at many issues, therefore the survey included a number of open questions where the respondents could express their opinions freely, without any closed list of suggestions from the

⁴ This chapter constitutes an abbreviated version of the report on the researches carried out as a part of the Pilot Government Programme for Romani Community in Małopolska Province in 2003 on behalf of the Prevention Division of Krakow Regional Police. The authors of the report are: Małgorzata Leśniak (the descriptive content) and Stefan Czarnecki (the statistical analysis of the data).

I. Government programmes for the Romani community in Poland

authors of the researches. Such mode of survey turned out to be very significant in case of the respondents' opinions and suggestions on the improvement of current safety. On the account of the aim of the researches, the mode of asking questions and the number of the respondents, the study covers both quantitative as well as qualitative analysis of the given answers.

Whilst carrying out the research, our goal was to obtain answers to the following detailed questions:

1. Whether and if yes, what kind of social problems of their places of living the respondents consider as most disturbing. Whether they consider the problem of discrimination of ethnic minorities as important one and the discrimination itself as a threat for Romani community? The division of answers to this question allowed for characterisation of their place of living on account of the most crucial threats. It was assumed that the frequency of the choice of this particular problem (discrimination of ethnic minorities) will be essential in statistical sense from the point of view of these researches.
2. Who, according to the respondents, decides to the greatest extent about the standard of living in the place where they live? In other words, who influences the assumed regional social policy and what role does local police play in this hierarchy of institutions? It was assumed that the respondents will not be willing to attribute to this institution too much importance in creating living conditions in the place where they live.
3. According to the respondents, which institution do they trust most? Who they would turn to in case of any problems? It was also assumed that local police will not be perceived as the institution of the biggest Romani trust. We intended to obtain the information whether the answer that we get is influenced by the respondents' age, education and place of living.
4. What features, if any, can be, according to the respondents, attributed to their non-Romani neighbours? Do they have a stereotypical image of them? Do they perceive them as aggressive, violent and non-tolerant? Whether the respondents' gender, age, education and the place of living influence their attitude towards non-Romani people? Whether there are any towns in Małopolska province where the stereotype of a non-Romani would be particularly negative? It was assumed that there are differences in the opinions about non-Romani people depending on the respondents' place of living, their age and previous negative experiences connected with acts of violence that they could have experienced from the non-Romani people.
5. Whether the respondent's place of living, in his opinion, can be classified as a safe one? Are there any places where s/he feels particularly at risk? If yes, where are such places? It was assumed that such places existed and

I. Government programmes for the Romani community in Poland

the division of answers to this question would allow to identify them better and to undertake proper activities of preventive character, carried out by the police and other institutions.

6. Whether the respondents feel threatened by any particular group of people? It was assumed that such groups existed and the answers to this question would enable their identification and preparing proper prevention in respect of groups that particularly threatened Romani community in a given region.
7. What forms of violence do the respondents feel particularly threatened by? How often do they occur? Whether the respondents worked out any effective means how to “cope with” such risk? Whether risks of certain forms of violence are connected with the respondent’s place of living? Whether the respondent’s gender and age determines the attitude to the perception of different forms of violence and undertaken activities? It was assumed that there was connection between these variables (the respondent’s gender, age and place of living) and the kind of threat that s/he feels and how s/he copes with the latter.
8. Whether the respondents were the victims of crime or violence during the previous year? Whether they informed the police about that fact? If the police intervened, whether they were satisfied with the intervention and the activities undertaken by the police? Whether the respondents are more willing to perceive these activities in negative terms? If yes, then why? It was assumed that Romani respondents will have negative opinions about the work of the police and the activities that they undertake.
9. Whether within the previous year the respondents committed any crimes or violated law so that the intervention of the police followed? Who was the victim of such acts? Are the respondents satisfied with the intervention of the police? It was assumed that the respondents would more often negatively perceive the activities of the police if a Romani person was a victim of such crime or violence.
10. Whether during the previous year the respondents turned to the police in any other matter, like asking for help in reference to some urgent issue or asking for information? What kind of matter was it? Whether, according to the respondents, the police was interested in settling this matter? Whether the police willingly gives the information? It was assumed that the respondents would be rather unwilling to turn to the police asking for any kind of help and they will not perceive the police as an institution where they can turn to. What was also interesting was the answer to the question whether there are any police stations in Małopolska where the Romanis more often turn to for help and are more satisfied with their activity.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

11. Whether the respondents know their local police officer? Whether, according to them, every inhabitant of a particular district should know him? How often do the respondents see police patrols in their place of living? Is the answer to this question related to the respondents' place of living and the frequency of the threats that they experienced from non-Romani inhabitants? It was assumed that the respondents would be more unlikely to see police patrols in the districts where they feel particularly threatened.

The total number of respondents was 879 people, 54,5% of them were men (479 people) and 45,5 women (400 people).

The respondents' age is presented in the table below.

Table I. The age of the respondents participating in the researches

Age	Women	Men	Total	%W	%M	%T
16 to 20	54	72	126	13,5	15,0	14,3
21 to 30	104	113	217	26,0	23,6	24,7
31 to 40	100	104	204	25,0	21,7	23,2
41 to 50	58	97	155	14,5	20,3	17,6
51 to 60	61	57	118	15,3	11,9	13,4
61 and more	23	36	59	5,8	7,5	6,7

The most numerous group were respondents at the age of 21 to 30 (27,7%), the next age group were people between 41 to 50 – 17,6% of all respondents. 14,3% of the respondents were the representatives of the youngest group of the Romanis, namely at the age of 16 to 20; 13,4% of the respondents were people at the age of 51 to 60; the smallest group (only 6,7%) consisted of people older than 61.

The education of the respondents was as follows:

Table II. The education of the respondents

Education	Women	Men	Total	%W	%M	%T
without education	78	61	139	19,5	12,7	15,8
incomplete primary	81	132	213	20,3	27,6	24,2
primary	122	154	276	30,5	32,2	31,4
vocational secondary	66	87	153	16,5	18,2	17,4
incomplete secondary	12	11	23	3,0	2,3	2,6
secondary	19	18	37	4,8	3,8	4,2
higher	3	–	3	0,8	0,0	0,3
no answer	19	16	35	4,8	3,3	4,0

I. Government programmes for the Romani community in Poland

As can be seen from the data above, as much as 71.4% of the respondents have only primary education. Taking into consideration the fact that the oldest generation of the Romanies (51 years and more) was only represented by 20,1 % of the respondents, it shows that lack of education is not only the oldest generation's ills. Respondents representing the group of the highest professional activity (31 to 50 years) did not in majority have even secondary education. The latter had to result in certain consequences – lack of education is the most negatively perceived feature on the labour market. Only 17,4% of the respondents had vocational secondary education, only 4,2% had secondary education; 2,6% had incomplete secondary education and merely 0,3% (literally 3 women) had higher education; 4% of the respondents did not give any answer about their education.

Notably, the education of Polish people (at the age of 15 and more) is as follows: 33,1% of population have incomplete primary and primary education; 24,1% – vocational secondary education; 32,6% – secondary education and 10,2% – higher education (source: National Common Report on Population and Premises. Population. State and Demographic – Social Structure 2002, GUS, Warszawa 2003). The differences in education are considerable.

Professional activity of the respondents can be seen in the following list:

Table III. Professional activity of respondents

Professional	As	Women	Men	Total	%W	%M	%T
No	Pensioner	70	65	135	17,5	13,6	15,4
	Senior citizen	6	24	30	1,5	5,0	3,4
	Unemployed	194	233	427	48,5	48,6	48,6
	Pupil/Student	24	14	38	6,0	2,9	4,3
	No answer	21	41	62	5,3	8,6	7,1
Not employed		19	315	377	69,2	78,8	78,7
Yes	Blue-collar worker	60	91	151	15,0	19,0	17,2
	White-collar worker	14	4	18	3,5	0,8	2,0
	No answer	2	3	5	0,5	0,6	0,6
Employed		76	98	174	19,0	20,5	19,8
No answer		9	4	13	2,3	0,8	1,5

78,7 % of respondents do not work professionally. The unemployed constituted the most numerous group among the latter (48,6% of all respondents); 18,8% of the respondents were pensioners or senior citizens; only 38 respondents study or attend school (4,3%); 62 people (7,1%) were unable to define their place on the labour market and did not answer this question. Profession-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

ally active respondents constituted 19,8% of the group, almost 87% of them were blue-collar workers (17,2%); the rest of them – 10% were white-collar workers (2% of all respondents); 3% among all professionally active respondents (0,6%) were unable to precisely describe their professional status.

The respondents' place of living at the time of the research was as follows:

Table IV. The respondents' place of living (according to poviats)

Powiat	Women	Men	Total	%W	%M	%T
Kraków	190	198	388	47,5	41,3	44,1
Nowy Targ	89	126	215	22,3	26,3	24,5
Tarnów	76	72	148	19,0	15,0	16,8
Nowy Sącz	22	56	78	5,5	11,7	8,9
Zakopane	15	18	33	3,8	3,8	3,8
Limanowa	8	9	17	2,0	1,9	1,9

Table V. Respondents' place of living

Place of living	Women	Men	Total	%W	%M	%T
Bukowina	4	2	6	1,0	0,4	0,7
Czarny Dunajec	2	–	2	0,5	–	0,2
Kraków	188	196	384	47,0	40,9	43,7
Krośnica	19	24	43	4,8	5,0	4,9
Limanowa	8	9	17	2,0	1,9	1,9
Maszkowice	9	30	39	2,3	6,3	4,4
Nowa Huta	2	2	4	0,5	0,4	0,5
Nowy Sącz	13	26	39	3,3	5,4	4,4
Nowy Targ	21	39	60	5,3	8,1	6,8
Ochotnica	12	14	26	3,0	2,9	3,0
Ostrowsko	24	30	54	6,0	6,3	6,1
Szaflary	4	2	6	1,0	0,4	0,7
Szczawnica	13	19	32	3,3	4,0	3,6
Tarnów	76	72	148	19,0	15,0	16,8
Zakopane	5	14	19	1,3	2,9	2,2

In order to simplify the analysis, the places of living were matched with proper City and Powiat Police Departments. Kraków Police Department covers Kraków and Nowa Huta; Nowy Targ Police Department covers Nowy Targ, Krośnica, Ochotnica, Ostrowsko and Szczawnica; Tarnów Police Department covers only Tarnów; Nowy Sącz Police Department covers Nowy Sącz and Maszkowice; Zakopane Police Department covers Zakopane, Bukowina, Czarny

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Dunajec, Szaflary; Limanowa Police Department covers only Limanowa. As can be seen from the statistics above, the Romanis inhabiting Kraków constituted the most numerous group of respondents – 44,1 %, the second group were the Romanis from Nowy Targ (24,5 %), the third – 16,8 % the Romanis from Tarnów; 8,9 % of respondents lived in Nowy Sącz and neighbouring towns; 3,8 % in Tatry powiat (Zakopane Police Department); the least numerous group were the Romanis living in Limanowa – only 17 people (1,9% of respondents).

Conclusions:

1. The Romanis have low level of education: almost 1' of them have only primary education; it entails particular consequences, on account of the requirements on labour market – almost a half of the respondents are unemployed.
2. Low level of education and unemployment do not create favourable conditions for emancipation of this ethnic minority.

Unemployment has become one of the most significant phenomena of Polish society after 1989. Legitimization and institutionalisation of unemployment was a condition precedent for introducing market economy in Poland. In turn, the increased number of compulsorily professionally passive people resulted in changes in all sub-systems – economic, political, cultural and integrative one.

Many economists admit that there is only one real cost of market economy – blatant unemployment. When market economy is active and stable as a part of political and cultural organization of the society, the economists are able to determine and calculate what are the costs of unemployment as an irremovable element of such kind of economy. Private and social costs of unemployment can be presented in the following table:

Table VI. Different costs of unemployment depending on its type

Costs	Unemployment	
	Voluntary	Compulsory
Private	private benefits (leisure time, benefit) exceed costs	worse financial situation of the unemployed
Social	ineffective allocation of resources (payment of benefits without any goods or services provided by their beneficiaries)	social benefits (fitting the structure of qualifications to the structure of labour places) exceed costs

Source: D. Begg, S. Fisher, R. Dornbusch, *Ekonomia*, volume 2, PWE, Warszawa 1993.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Psycho-sociological consequences of the unemployment have also negative impact. Taking into consideration the whole society, one can think of such consequences of the latter as: high costs of social welfare, greater risk of social tension and conflicts and disturbances in the public system of social protection. When observing the individuals, on the other hand, the results of the unemployment can be as follows:

- unfavourable changes in time structure (more time is devoted to passive behaviour, like watching TV, reading newspapers or chatting),
- worse financial situation,
- loss of subjective feeling of happiness (lower life satisfaction observed among unemployed men, lower self-esteem and greater apathy),
- worse indicators of mental health (higher rate of emotional problems, alcoholism and, above all, higher rate of suicides in unemployed population as compared to the employed),
- worse somatic state of health (for instance mortality rate among unemployed men at the age of 50–64 is about 30% higher when compared with the employed).

As can be easily seen, the abovementioned consequences of unemployment can result in the increase in the number of suicides, the number of prisoners, the number of inmates, the number of deaths caused by alcoholism and the increase of the overall mortality rate. All the latter constitute problems that not only the individuals and their families have to cope with but also proper institutions.

The results of most researches concerning social problems in contemporary Poland undoubtedly prove that the unemployment is at the leading position on that list. And what are, according to Romani respondents, social problems in the place where they live? Is unemployment the most perceived problem for them (let us recall that only 20% of the Romani respondents are employed; most of the remaining respondents also use the help of social welfare)?

As it has been assumed, the unemployment was most often pointed as the biggest problem (77%), however it was mostly indicated by men (the difference of almost 4%). Secondly, there was delinquency (36,6%); more often noted by men, however the difference in indications was not so big. Poverty (33,9%) was pointed as the third problem. Every third respondent admits that the discrimination of ethnic minorities (namely themselves) is the most disturbing social problem in their place of residence. Men, as can be seen from the table, experience this discrimination more often (more than 36%) as compared to 30% of women. Next, there is the problem of homelessness (21%), insuffi-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

cient help of the state for people in particularly difficult situation (19.9%) and alcoholism (18,2%). The problems of drug abuse and large families were indicated by 13,3% and 12,4% of the respondents respectively. Only every tenth respondent perceives the problems of older people in his circle. Relatively fewest people (only 4%) indicated “infrastructural” technical problems (poorly developed sewage system, lack of electricity or gas) or social ones (lack of schools, health or community centres) as the most essential. These results should raise considerable fears. Increasing unemployment will cause greater alienation of Romani community and the latter will be strengthened by their perception of the discrimination of ethnic minorities. High position of delinquency on the list of disturbing problems of the region can indicate high rate of crime among Romanis but also an increased number of criminal behaviour towards people who are socially and economically retarded, namely Romanis.

Who has the greatest influence on the Romani living standards in their place of residence? The following table presents the answers to the latter.

Table VII. Social problems of the region according to the Romanies

Social problems of the region	Women	Men	Total	%W	%M	%T
unemployment	300	377	677	75,0	78,7	77,0
delinquency	141	181	322	35,3	37,8	36,6
poverty	135	163	298	33,8	34,0	33,9
discrimination of ethnic minorities	117	174	291	29,3	36,3	33,1
homelessness	90	95	185	22,5	19,8	21,0
insufficient help of the state for people in particularly difficult situation	87	88	175	21,8	18,4	19,9
alcoholism	82	78	160	20,5	16,3	18,2
drug addiction	55	62	117	13,8	12,9	13,3
large families	48	61	109	12,0	12,7	12,4
problems of older people	45	44	89	11,3	9,2	10,1
poorly developed technical infrastructure (electricity, gas, sewage system, water pipes, telephone)	15	20	35	3,8	4,2	4,0
poorly developed social infrastructure (lack of schools, health and community centres)	16	19	35	4,0	4,0	4,0

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Table VIII. Institutions influencing the respondents' standard of living

Who influences living conditions in the place of residence?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
administrative authorities (of the district, city)	305	351	656	76,2	73,3	74,6
centres of social welfare	153	194	347	38,2	40,5	39,5
non-governmental institutions (foundations, associations)	133	173	306	33,2	36,1	34,8
local police	113	124	237	28,2	25,9	27,0
councillors	93	118	211	23,2	24,6	24,0
school	84	101	185	21,0	21,1	21,0
self-government of the residents	60	71	131	15,0	14,8	14,9
parish (church) authorities	57	63	120	14,2	13,1	13,6
public authorities	8	4	12	2,0	0,8	1,4
parents	3	–	3	0,7	–	0,3
every resident himself	1	2	3	0,2	0,4	0,3
neighbours	1	–	1	0,2	–	0,1

According to the respondents, mostly local administrative authorities decide about the life standard in their place of residence. This opinion was expressed by 74,6% of the respondents. The centres of social welfare were pointed as the second institution (39,58%) and this result should not be surprising taking into account the fact that in many places where the poll was carried out the Romanis are the beneficiaries of social welfare. Non-governmental institutions, like foundations and associations (34,8%) were also highly rated. Local police had the fourth place (27%). This considerably high rate of indications can be of some surprise due to the fact that this institution does not have a great support among the Romani people. On the other hand, however, it is the police that have to deal with delinquency, the second problem indicated by the respondents. Councillors and school have also an influence on the standard of living in the region – respectively 24% and 21%. Only 14,9% of respondents pointed at the self-government of the residents, almost as many as at parish authorities (13,7%). Public authorities, parents, neighbours and the Romanis themselves amounted to 2%. It can be therefore seen that a great majority of the polled considered administrative authorities (including the police and the centres of social welfare) as having the most significant influence on living standard in their places of residence. Self-government of the

I. Government programmes for the Romani community in Poland

residents or parish authorities do not win recognition in the eyes of the respondents. The latter can mean that the respondents were not willing to acknowledge their own role in shaping their own living standard. Why is it so?

One of the most prominent Polish sociologists – Stefan Nowak – when characterising Polish society in the late 70s of the last century, compared the latter to a peculiar federation of primeval groups; family and groups based on friendship, united in national community, with two levels. This sociological vacuum occurring between the levels of social identification in micro and macro-scale has been unanimously considered as the most crucial blockade of the processes of integration with local surrounding. The fact that most citizens define their place in social structure by referring almost exclusively to the notion of family, peer group and nation defines, at the same time, the way of reacting to social problems. In the situation when broad circles of society do not feel any connection with any particular environment or local community, it can be hardly expected that individual problems will be spontaneously changed into a wider issue or even social problems. A few decade long post-war history of Polish nation can provide many commonly known examples that sociological vacuum is not only the result of atomisation of group life, which is a characteristic feature of modern civilization, but it is also the effect of long lasting and consequently undertaken social policy. According to the latter, the state and its institutions (also on local level) shape and solve urgent social issues. Romanis experience this sociological vacuum in a special way – on the one hand, they are connected with their family bonds; on the other hand, they carry the stigma of inadequate “productivisation” carried out by the state authorities. On account of it the Romanis are unable to do away with these limitations (in this respect, however, they do not differ much from non-Romani citizens of our country).

Another question asked to the respondents concerned the institutions which have their biggest trust.

Almost 60% of the respondents consider foundations and associations (mostly those that act for the benefit of the Romanis) as trustworthy. The second and the third institution mentioned was school (36,4%) and social welfare centres (36,1%). Considerably high position of the latter is not surprising taking into consideration the help provided by them to Romani families. Regional administrative authorities were indicated by 35,3% of the respondents. Every third respondent has confidence in local police. Parish authorities have considerably high – fifth position on the list. Only every eight respondent has confidence in councillors and the residents’ self-government. Family and neighbours have trust of 2,5% of the respondents. Such low per-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

centage of indications can be explained by the way in which the question has been formed, namely this category has not been separately treated and the family, similarly to fire brigade, the police and ombudsman were included in the category "others". It can be presumed that the respondents did not consider family as an institution and they restricted their indications only to more formal institutions – state and local ones. What also came as a surprise was a considerably positive attitude to the police, taking into account the fact that the latter is not treated with sympathy by the Romanies (this animosity has rich and well documented history).

Table IX. Trust in institutions

Trustworthy institutions/people	Women	Men	Total	%W	%M	%T
non-governmental institutions (foundations, association)	232	294	526	58,0	61,4	59,8
school	147	173	320	36,8	36,1	36,4
social welfare centres	143	174	317	35,8	36,3	36,1
administration authorities (of district, city)	142	168	310	35,5	35,1	35,3
local police	141	154	295	35,3	32,2	33,6
parish (church) authorities	109	138	247	27,3	28,8	28,1
councillors	59	50	109	14,8	10,4	12,4
self-government of the residents	50	58	108	12,5	12,1	12,3
family and neighbours	10	12	22	2,5	2,5	2,5
fire brigade, the police	4	9	13	1,0	1,9	1,5
nobody	4	2	6	1,0	0,4	0,7
myself	–	2	2	–	0,4	0,2
Ombudsman	–	1	1	–	0,2	0,1

Conclusions:

1. The most fundamental social problem perceived by the Romanis in their place of residence is unemployment and the second was delinquency. The consequences of unemployment, as shown in Polish and foreign researches on this issue, are varied: the increase of the tension and social conflicts, more aggression and a higher crime rate, worse financial situation, higher rate of suicides and different illnesses, both somatic and mental ones. It can be therefore reasoned that the Romanis not only can become the victims of these negative phenomena but increasing deterioration of their financial situation, resulting from permanent unemployment, can lead to increasing number of crimes in this community.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

2. The fact that the respondents consider the discrimination of ethnic minorities as an important social problem in the region, can lead to marginalization of Romani community.
3. Romanis, who do not feel any bonds with any particular environment or local community, experience a specific “sociological vacuum” – they do not perceive the fact that the change of their unfavourable social and economic situation is feasible only on the basis of their own efforts (gaining education, finding work); the Romanis too often blame public and state institutions for their living standard.

The Romanis as an ethnic group have a specific, marginal place in social environment. The latter is determined, on the one hand, by their feeling of identity and strong alienation and, on the other hand, by the range of ethnic and social prejudices created by the non-Romanies and included in this stereotype. It should be emphasised that direct territorial presence of two culturally distinct groups (Romanis and non-Romanis) and the possibility of verifying general opinions and judgements about the Gypsies which followed from the latter, has not had any considerable influence on the stereotype about the Romani people.

We have decided to ask the Romani respondents about the features that they attribute to non-Romanis inhabiting their region. Since the image of the Romani is so negative in the eyes of an average Pole, than what is the image of a Pole in the eyes of a Romani person? How do they look at us? What features (negative and positive) distinguish us? Do they also judge us negatively? Are they willing to judge us at all?

As can be seen from the list above, religiousness of non-Romanis is their distinguishing feature (44,9% of the polled admitted this). The second feature mentioned was cheerfulness (28,4% of indications), next there was intolerance (28,2%) and aggression with the tendency to violence (27,1%). Almost every fifth respondent (22%) indicated diligence as a feature that distinguishes non-Romanis. It is worth to note that a typical, though partially stereotypical, Polish affliction, namely alcohol abuse, was indicated by 20,3% of the respondents (almost the same as hostility and not worrying about financial situation). Almost every sixth respondent pointed at sociability, helpfulness and hospitality. Every tenth respondent claims that Polish people are tolerant and affluent. Intelligence was valued by 9,8% of the polled, whilst 5,2% claim that the Poles lack this quality. Wisdom was the feature mentioned by only 9% of the respondents. According to the survey such qualities as bizarreness, laziness, carefree attitude, inability to work and inadequacy had the fewest indications.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Table X. Features of non-Romani people in the eyes of the respondents

Characteristics of non-Romani population	Number	%	Characteristics of non-Romani population	Number	%
Religiousness	395	44,9	Isolation from others	124	14,1
Cheerfulness	250	28,4	Honesty	113	12,9
Intolerance	248	28,2	Smartness	97	11,0
Aggression, tendency to violence	238	27,1	Tolerance	91	10,4
Diligence	193	22,0	Affluence	89	10,1
Hostility	180	20,5	Intelligence	86	9,8
Alcohol abuse	178	20,3	Wisdom	79	9,0
Not worrying about financial situation	178	20,3	Bizarreness	60	6,8
Sociability	163	18,5	Laziness	59	6,7
Helpfulness	163	18,5	Carefree attitude	50	5,7
Hospitality	159	18,1	Inability to work	48	5,5
Solidarity/group loyalty	140	15,9	Lack of intelligence	46	5,2
Joy	128	14,6	Inadequacy	32	3,6
Resourcefulness	125	14,2	Other	13	1,5

It can be therefore concluded that a typical non-Romani neighbour, according to Romanis, has such positive qualities as cheerfulness, diligence, sociability, helpfulness and hospitality. Negative features are as follows: intolerance, aggression, tendency to violence and alcohol. The feature that distinguishes them the most is religiousness.

What is then the stereotype of a Romani person? Will the thesis about attributing positive qualities and features to oneself prove true? Let us look at the table XI.

The Romanis perceive themselves as cheerful (48,2%), hospitable (46,1%), sociable (36,7%) and loyal (35,2%). The qualities that were also indicated by respondents were: smartness, joy, religiousness, honesty and wisdom (all with more than 20% of indications). Every tenth respondent mentioned the tendency to alcohol abuse as characteristic Romani feature. Diligence, which was so highly valued by Romanis in non-Romani people, was indicated only by less than 10% of respondents. Resourcefulness, tolerance and intelligence had similarly low rate of indications. Romanis did not perceive themselves as aggressive or prone to violence (only 3,4%). Neither did they consider themselves affluent.

It suffices to briefly glance at the respondents' answers and one can arrive at interesting comments on stereotypes about one's own group. First of all, it proved right that autostereotypes are attributed more valued qualities than

I. Government programmes for the Romani community in Poland

the stereotypes of different groups. Secondly, such features as hospitality, sociability, group loyalty and smartness appear not only in Romani autostereotype; Romanis are also perceived in this way by non-Romanis (which is not only manifested in folk proverbs but also in researches on Gypsy stereotype). Finally, Romanis do not tend to view themselves as aggressive and prone to violence, though Polish people perceive the latter as the group behaving in such way which provokes hostility of the people around. Why did the Romanis deserve such judgement of Polish people? Is it because of their cultural identity, diversity of lifestyle? Or other factors play crucial role here?

Table XI. Romani qualities according to the respondents

Romani qualities	Number	%	Romani qualities	Number	%
Cheerfulness	424	48,2	Tolerance	70	8,0
Hospitality	405	46,1	Intelligence	59	6,7
Sociability	323	36,7	Hostility	55	6,3
Solidarity/group loyalty	309	35,2	Inability to work	55	6,3
Smartness	231	26,3	Isolation from others	53	6,0
Joy	228	25,9	Laziness	46	5,2
Religiousness	216	24,6	Not worrying about financial situation	43	4,9
Honesty	189	21,5	Aggression, tendency to violence	30	3,4
Wisdom	187	21,3	Bizarreness	27	3,1
Alcohol abuse	98	11,1	Inadequacy	27	3,1
Helpfulness	95	10,8	Intolerance	26	3,0
Diligence	87	9,9	Lack of intelligence	25	2,8
Resourcefulness	85	9,7	Affluence	24	2,7
Carefree attitude	71	8,1	Other	3	0,3

Conclusions:

- Stereotypes, not always erroneous and blurring reality, often correctly mirror the differences between ethnic groups.
- Romanis have a marginal place in social life, the latter is determined, on the one hand, by their feeling of identity and, on the other hand, by ethnic and social distance defined by non-Romanis.
- A typical non-Romani, according to a Gypsy, can be described as a religious, cheerful, diligent, sociable and hospitable person but, on the other hand, as prone to aggression and violence and someone who abuses alcohol. Such stereotype is quite similar to the opinion that other nations have about the Poles (mostly those of Member States of the European Union).

I. Government programmes for the Romani community in Poland

- What can be disturbing is Polish tendency to aggression and violence as well as high level of intolerance, features strongly emphasised by Romani respondents. As a consequence, the latter can lead to low safety level and perceiving non-Romani neighbourhood as the source of different threats.

One of important issues under analysis was the respondents' feeling of safety. The questions included in the survey aimed at determining different forms and kinds of anxieties and fears. One area under examination was a general feeling of safety among the polled in the place of their residence, manifested in their answers concerning their subjective perception of hierarchy of different threats and the importance that the respondents attach to different forms of violence. Another aspect of personal fear of delinquency, being the subject of the research at issue, was behavioural aspect referring to different kinds of behaviour aiming at reducing fear of violence and likelihood of being a victim of the latter. This issue was reflected in the question about different kinds and frequency of such activities undertaken by the polled. It warrants to emphasise here that personal experience of being a victim (directly or indirectly) plays a relatively small role in shaping a general fear of delinquency (it is a well known regularity), what is crucial in this area, however, is the knowledge about victimization experience in long-distance areas, both in physical and social terms, which is often presented in the mass media.

The influence of the mass media has particular influence on social assessment of general level of delinquency because as far as the latter is concerned the citizens rely primarily on the mass media, whilst in case of their personal safety they attach importance mostly to daily life experience. General fear of delinquency, as a rule, is greater than the one connected with a particular place of residence.

Our respondents are more likely to admit that the place of their residence can be referred to as safe. 41,3% of the polled shared this view, whilst 33% had the opposite one; 25% did not hold any view (only 0,7% of the respondents did not give any answers). Most people who claimed that their place of residence was not safe were men (36,5%); only 28,8% of women shared this opinion.

Let us recall that 36,6% of the polled claimed that delinquency is the biggest social problem in their region of residence, the second only after unemployment; whilst only 33% of the respondents were willing to connect delinquency with a particular place of their residence. Few percent difference in answers to these questions can prove the thesis that a general fear of delinquency and violence usually exceeds the one that refers to a particular place of residence. The answers to the question about the feeling of safety in the respondents' place of residence were as follows:

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Table XII. Feeling of safety in one's place of residence

Is your place of residence safe?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
yes	174	189	363	43,5	39,5	41,3
no	115	175	290	28,8	36,5	33,0
I do not have any opinion	106	114	220	26,5	23,8	25,0
no answer	5	1	6	1,3	0,2	0,7

Another question was that about identification of particularly dangerous places in the respondents' place of residence. Only 233 answers were provided, or more specifically – 23 places were identified by the respondents as not safe, each respondent could indicate any number of places. The answer which was given most often was the territory of the whole town, district or estate – 66 indications; then – particular streets, mostly without lighting (where “dossers” usually gather) – 41 indications; third place mentioned were discos, pubs, bars or restaurants – 28 indications; fourth place – greeneries, like parks, allotments, places of recreation – 26 indications; 24 indications pointed at the Market Square and close city centre in Krakow, marketplaces, neighbourhood of shops and service centres (usually those open 24 hours) – which placed the latter on the fifth position; stadium and local football pitch were mentioned 9 times; railway and bus station and their neighbourhood were indicated 8 times; school and its neighbourhood turned out to be relatively safest places – only 7 indications. It would be obviously difficult to draw general conclusions on the basis of the abovementioned answers, however it can be noted that almost 30% of indications referred to the whole neighbourhood of the respondents' place of residence (the estate, district, town) and lack of safety not in a particular place (like marketplace, park or poorly lit street) but rather in the territory of the whole estate or district.

Who are the respondents mostly afraid of? The answers to this question were as follows table XIII.

Great majority of the polled, namely 85,8% considered aggressive groups of youth as most dangerous. It should be noted that men are more often afraid of the latter (46,5%) than women (39,2%). 63,1% of the respondents were afraid of drunk people (men were also more afraid of the latter than women). Other threats which were mentioned were: careless drivers – 39,8% of indications, drug addicts – 29,1%. Only 17,5% of Romanis were afraid of their neighbours. 3,8% of the polled were afraid of mentally ill people, perverts, prosecutors, courts, AIDS and the police. The respondents' opinions

I. Government programmes for the Romani community in Poland

about their fears and anxieties cannot be treated as the source of information about facts because these opinions refer only to subjective perception of these phenomena which, however, was not created in a vacuum but on the basis of the respondents' observations and experience. It could be concluded that such high Romani feeling of fear of aggressive groups of youth is not only the outcome of the mass media (presenting the information about aggressive young criminals) but, most of all, experiencing this aggression in reality.

Table XIII. The sources of Romani fears and anxieties

Who/what are they afraid of?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
groups of aggressive youth	345	409	754	39,2	46,5	85,8
drunk people	253	302	555	28,8	34,4	63,1
careless drivers	159	191	350	18,1	21,7	39,8
drug addicts	128	128	256	14,6	14,6	29,1
neighbours	72	82	154	8,2	9,3	17,5
mentally ill people and perverts	9	1	10	1,0	0,1	1,1
others	4	6	10	0,5	0,7	1,1
the police	1	7	8	0,1	0,8	0,9
AIDS	2	2	4	0,2	0,2	0,5
prosecutor, court	–	2	2	–	0,2	0,2

As far as the fear of being a victim of particular forms of violence is concerned, there was another question about personal fear of specific forms of violence. In this case the respondents were to answer the question by choosing alternatives among 3-stage scale starting from the statement that they never feel threatened by these forms of violence, through the statement that they seldom experience them, to the statement that they often feel such threat. The outcome of this poll is shown in the following table XIV.

Fear of being attacked with a weapon (or a threat of such assault) was relatively rare among the respondents – 43,8% of the respondents have never felt such threat; every fourth respondent has never been afraid of anybody who would threaten him or his family or would take away his money or valuables. Romanis were relatively rarely afraid of being robbed. They were most often afraid of people who would laugh at them or their family or provoke them. In other words, they were mostly afraid of verbal aggression, insults and mockery.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Table XIV. Respondents' threat of different forms of violence

Forms of violence	Never	Seldom	Often
I will be hurt with weapon (of any kind)	385	203	130
I will be assaulted with the use of weapon (of any kind)	335	237	114
I will be robbed	170	323	191
somebody will threaten me or force me to do something	221	303	143
I will be battered	188	252	235
money or other valuables will be taken away from me by force	221	273	192
somebody will threaten my family (wife, husband, children)	227	252	275
I will be laughed at or provoked	200	230	298
somebody will laugh at or provoke my family (wife, husband, children)	196	242	335
other	6	5	5

Table XV. Respondents' threat of different forms of violence

Scale of threat of different forms of violence	Never		Seldom		Often	
	W	M	W	M	W	M
groups of aggressive youth	345	409	754	39,2	46,5	85,8
drunk people	253	302	555	28,8	34,4	63,1
I will be hurt with weapon (of any kind)	42,3	45,1	26,0	20,7	13,8	15,7
I will be assaulted with the use of weapon (of any kind)	35,8	40,1	29,8	24,6	12,3	13,6
I will be robbed	15,8	22,3	37,3	36,3	26,5	17,7
somebody will threaten me or force me to do something	23,0	26,9	35,3	33,8	20,3	12,9
I will be battered	22,3	20,7	26,8	30,3	27,0	26,5
money or other valuables will be taken away from me by force	22,0	27,8	32,8	29,6	25,8	18,6
somebody will threaten my family (wife, husband, children)	23,0	28,2	32,0	25,9	30,5	31,9
I will be laughed at or provoked	18,8	26,1	32,0	21,3	32,3	35,3
somebody will laugh at or provoke my family (wife, husband, children)	21,5	23,0	31,5	24,2	37,3	38,8
other	0,5	0,8	1,0	0,2	0,3	0,8

Jerzy Ficowski has once written that there is a common, false stereotype about the Gypsies among the majority. There are three versions of such image, namely a "demonic", "criminal" and "farcical" one. We usually deal with the mixture of all the abovementioned, connected in different proportions but what is common for all of them is complete lack of awareness about the

I. Government programmes for the Romani community in Poland

real nature of this community. Social roles and positions of the Romani people are presented in marginal categories. When defined in such way, the Romanis become the subject of social rejection. They are perceived as more or less deviated part of society and, as such, they constitute the subject of persistent prejudice and, consequently, deeply rooted stereotypes are preserved and justified by almost common hostility of society towards this group. This hostility can be manifested in different ways – one of its articulations is verbal aggression, insults, mockery – and it is what the respondents experience most often and what they are most afraid of.

How do the respondents behave when faced with violence or when they want to avoid it? The answers to that question were as follows:

Table XVI. How frequently do the respondents use different kinds of protection against violence

Forms of protection	Never	Seldom	Often
I have a mobile phone in order to quickly call for help	294	125	256
I carry some weapon (a knife, knuckleduster or other tools)	545	87	25
I have something that can serve as a defence	416	186	49
I stay at home although I would like to go out	193	309	193
I leave valuable things at home	164	235	277
I avoid certain places in my town	192	235	273
I avoid going out in the evening	186	247	322
I avoid certain people (for instance, I take back roads)	206	229	302
I avoid being alone on the street in the evening or at night	217	193	364
I go only in company to some places	165	225	338
other	1	8	6

It can be said that the most extreme forms of behaviour which aim at reducing fear and which protect against becoming a victim, like carrying a weapon (a gun, a knife, knuckleduster) occur relatively rarely. Most respondents have never undertaken such measures. What was also rarely mentioned was such behaviour as carrying a mobile phone “just in case” in order to be able to call for help. In other words, the respondents indicated rather common and simple ways of protecting themselves, like avoiding going out alone in the evening or avoiding certain places in their town. It can be also observed that women tended to undertake more passive behaviour, like avoiding certain activities or places, while men more often mentioned active protection which would enable them to defend in case of danger (it proves a peculiar regularity which was also observed in other researches on victimization).

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Table XVII. Respondents' fear of different kinds of violence

The frequency of different forms of protection	Never		Seldom		Often	
	W	M	W	M	W	M
I have a mobile phone in order to quickly call for help	34,0	33,0	13,8	14,6	30,0	28,4
I carry some weapon (a knife, knuckleduster or other tools)	67,0	57,8	8,8	10,9	0,5	4,8
I have something that can serve as a defence	51,5	43,8	18,0	23,8	5,3	5,8
I stay at home although I would like to go out	21,0	22,8	35,3	35,1	24,0	20,3
I leave valuable things at home	15,8	21,1	27,0	26,5	36,3	27,6
I avoid certain places in my town	17,5	25,5	28,5	25,3	33,5	29,0
I avoid going out in the evening	18,5	23,4	26,0	29,9	39,8	34,0
I avoid certain people (for instance, I take back roads)	22,0	24,6	26,3	25,9	39,3	30,3
I avoid being alone on the street in the evening or at night	20,3	28,4	23,0	21,1	46,0	37,6
I go only in company to some places	15,0	21,9	25,0	26,1	43,5	34,2
other	0,0	0,2	1,0	0,8	0,5	0,8

Conclusions:

- Every third respondent did not consider the place of his residence as a safe one and what was especially dangerous, according to them, was the area of the whole estate, district or town. What was equally dangerous were poorly lit streets, greeneries (parks, allotments) as well as places where young people often meet and drink alcohol (pubs, discos). A great majority of the polled is afraid of aggressive youth, especially for whom verbal aggression seems one of the most effective way of showing their power over others.
- In order to avoid victimization, the Romanis often undertook passive behaviour (like avoiding certain places in the evening). They rarely declared their willingness to assume active-defensive behaviour (like carrying a gun) and if they did, it was more common among men.

Many researchers (but not only Romani people themselves) who specialize in Romani issues complain about biased and discriminative law application. Such feeling is deeply rooted among those who report about numerous incidents of violent acts against them and they complain about the way in which

I. Government programmes for the Romani community in Poland

the police, prosecutors and courts approach such cases. Inadequate proceedings or lack of reaction in any phase of conflict, including investigation, indirectly contributes to hostility among Romani people and making scapegoats of them. Romani victims are, in turn, more persuaded that public administration is unwilling to act in accordance with law.

As far as the research area is concerned, there have never been any spectacular attacks on the Romanis, like in Konin and in Oświęcim in 1981 or in Mława in 1991 (when aggressive non-Romani groups attacked Romani houses and flats, destroying and burning them). The latter does not mean that the Romanis are not the victims of crimes or other forms of violence. Let us have a look at the data informing about victimization of the respondents and the type of incidents that they were victims of.

Table XVIII. Victimization of the respondents

Were they victims of crime or violence?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
no	303	328	631	75,75	68,5	71,8
yes	84	131	215	21,0	27,3	24,5
no answer	13	20	33	3,25	4,2	3,8

Table II: the perpetrator

Who was the perpetrator?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
non-Romani perpetrator	76	119	195	90,5	90,8	90,7
it was not determined	3	8	11	3,6	6,1	5,1
Romani perpetrator	3	2	5	3,6	1,5	2,3
Romani and non-Romani perpetrator	2	2	4	2,4	1,5	1,9

Table III: the kind of incident that the respondents were the victims of

What kind of incidents?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
assaults and battery	30	77	107	35,7	58,8	49,8
no description	17	29	46	20,2	22,1	21,4
robbery and mugging	13	15	28	15,5	11,5	13,0
verbal aggression	12	4	16	14,3	3,1	7,4
family and neighbour rows	6	3	9	7,1	2,3	4,2
throwing things and breaking windows	4	3	7	4,8	2,3	3,3
police intervention	2		2	2,4	0,0	0,9

I. Government programmes for the Romani community in Poland

It turns out that almost every fourth Romani was a victim of crime or violence within one year before the survey (men were more often the victims than women). In almost every case a non-Romani was a perpetrator of the crime (90,7% of indications) and assaults and battery constituted almost one half of these acts (49,8%) and every ninth was a robbery and mugging. At the same time, every fifth respondent, among those who experienced violence, was not able to specify what the incident was about. Only 7,4% among 215 people were the victims of verbal aggression and these were mostly women. Let us recall that the Romanis were particularly afraid of aggressive groups of youth in the place of their residence, insults and mockery, whilst in fact they do not constitute the source of real danger (although it should be noted that after verbal aggression there is very often battery that follows). It should be also emphasised that the respondents could have failed to inform about aggressive behaviour in cases when another Romani was a perpetrator; it should be assumed that at least some part of conflicts among the Romanis constitute "Romani matters" which non-Romanis should not be informed about.

Were the polled perpetrators of any violence or crime which involved police intervention within the previous year? The latter was another question asked to the respondents. A great majority of them answered negatively – 64,4% of the respondents did not perpetrate such acts. Only less than 5% admitted this. It can come as a surprise that a great number of respondents (31,1%) did not answer this question. Was it a kind of mechanism; why almost every third respondent did not provide an answer? The question: "Were you a perpetrator of any act of violence or crime which involved police intervention last year?" was not the question aiming at the determination of "dark number" of crimes but it was about violence or delinquency which was revealed (police intervention did take place).

In 18 cases out of 40 the victims of such acts were Romani; in 13 cases – non-Romani and 9 people did not provide any answer to this question. It can be therefore concluded that the Romani themselves are more frequently the victims of crimes, however we have insufficient data at our disposal to draw some general inferences. The answers to the abovementioned questions were as follows.

Under article 1 of the Police Act of 6 April 1990, the main task of the police is to protect the citizens' safety and maintain public order. On account of the latter, the police is directly connected with the victims as the first public body which the victim contacts after crime has been committed. The victim's opinions concerning effectiveness of justice system depend on the manner in which the latter has been treated by the police and police officers. The victim very

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Table XXI. Romanis as the perpetrators of crime and violence

Were they perpetrators of violence or crime?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
no	263	303	566	65,8	63,3	64,4
yes	15	25	40	3,8	5,2	4,6
no answer	122	151	273	30,5	31,5	31,1

Table XXII. The victims of Romani violence or crime

Who was the victim	Women	Men	Total	%W	%M	%T
non-Romani victim	5	8	13	33,3	32,0	32,5
Romani victim	8	10	18	53,3	40,0	45,0
no answer	2	7	9	13,3	28,0	22,5

often remembers this first impression and it influences the victim's willingness to cooperate with law enforcement bodies and justice system in general. It also has an impact on the victim's confidence in these institutions both in current matter and in the future. The police is also the first and most essential source of information and temporary help for the victim. When turning to the police, the victim often does not realize what rights are granted to him or her, what institutions are there in order to help victims and how they can be contacted. The police also provides the victim with the information concerning further proceedings in the case. It can be therefore seen that the significance of the police does not depend only on specific activities undertaken by the latter but also on its function and activities undertaken for the benefit of the citizens. What differentiates the police from other public institutions is that whilst the latter are available only at particular time and in reference to limited area of issues, the police remains at the citizens' disposal at any time and in any conditions and it deals with a wide variety of matters. The police intervenes and provides help not only in case of serious crimes but also in case of family or neighbour conflicts and in cases that do not fall under the heading of crimes.

The police is a body dealing with a majority of committed crimes. The police is, as a rule, informed about a crime by its victim or by the third party. As victimization researches reveal, there is a great majority of crimes, including the most serious ones, that the police has never been informed of. Most of these researches suggest that the victims are, to a considerable extent, sceptical about effectiveness of the activities undertaken by the police; most inci-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

dents are not reported because the victims do not have confidence that the police will undertake any activities, seize the perpetrator and prove his guilt. It also turned out that the victim who was victimized for the second time due to improper activities of the police, does not tend to inform the police if a similar act befalls him or her in the future. It can be therefore seen that proper activities of the police and its behaviour towards the victim are of utmost importance and they influence the whole justice system. All noble principles of justice system can prove useless for the victim if the latter is ignored or badly treated even by a single police officer. It proves the necessity of working out a pattern of police activity and following it in daily duties.

How do the Romani assess daily police work? The respondents were asked whether they decided to inform the police about the fact that they were victims of a crime. Almost a half of them (47.4%) gave a positive answer; 52.9% of the polled claimed that they were not satisfied with the way in which the police intervened. The most frequently mentioned reasons of dissatisfaction were bad treatment by the police officers and the fact that they were not interested in investigating the crime (33.3%); ineffective police investigation aiming at seizing the perpetrator and punishing him or her (27.8%) and inaction (11.1%); 27.8% of the polled did not provide any answer to this question.

Almost 40% of the respondents (36.7%) did not inform the police about the crime. The question that arises is the reason for this inaction. As the respondents indicated, they were afraid of the revenge taken by the perpetrator (24.1%), disbelief in police effectiveness (20.3%), small harm or even no effect of the crime (10.1%) and distrust in the police (8.8%). It should be noted that 22.8% of the polled who did not report the crime, did not want to explain the reasons of their inaction. Table XXIII and the following present the answers to the abovementioned questions.

The respondents were also asked whether they contacted the police during last year in different issues than reporting a crime (like asking about information). Only 33 people (which merely constitutes 3,8% of the polled) answered positively and 203 people denied giving an answer to this question (23,1% of the respondents). The reason of this denial was not given. The respondents contacted the police mostly in order to ask for intervention, though not in cases concerning violence, and to gain information about detained members of their families (24,2%).

In order to sum up this set of questions about the assessment of the work carried out by the police, the respondents were asked whether the police is interested in solving the problem that the respondents come with. Leaving aside the cases where no answer was given due to the fact that these respon-

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Table XXIII. Informing the police about the crimes that the respondents were victims of

Informing the police	Women	Men	Total	%W	%M	%T
yes	43	59	102	51,2	45,0	47,4
no	31	48	79	36,9	36,6	36,7
no answer	10	24	34	11,9	18,3	15,8

Table XXIV. The reasons of not informing the police about the incidents

Why they do not inform the police	Women	Men	Total	%W	%M	%T
fear	6	13	19	19,4	27,1	24,1
no answer	9	9	18	29,0	18,8	22,8
ineffectiveness of the police	6	10	16	19,4	20,8	20,3
it is my/our business	4	7	11	12,9	14,6	13,9
small harm, no negative effect of the crime	4	4	8	12,9	8,3	10,1
distrust in the police	2	5	7	6,5	10,4	8,9

Table XXV. Respondents' satisfaction with police intervention

Satisfaction with police intervention	Women	Men	Total	%W	%M	%T
no	21	33	54	48,8	55,9	52,9
yes	19	24	43	44,2	40,7	42,2
no answer	3	2	5	7,0	3,4	4,9

Table XXVI. The reasons of respondents' dissatisfaction

Why were they dissatisfied with police intervention?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
inaction	3	3	6	14,3	9,1	11,1
ineffectiveness	7	8	15	33,3	24,2	27,8
bad treatment and lack of interest in the case	5	13	18	23,8	39,4	33,3
no answer	6	9	15	28,6	27,3	27,8

I. Government programmes for the Romani community in Poland

dents have never contacted the police, it should be noted that almost twice as many Romani people appreciated the work of the police than those who evaluated it in negative terms (21,8% of the polled claimed that the police was interested in solving the problem and 11,5% claimed to the contrary). Almost a half of dissatisfied people (45,5%) emphasised that the police officers treat Romani people badly and they are driven by anti-Romani prejudice. 25,7% admitted that the police is ineffective not only as far as Romani issues are concerned. The abovementioned answers are presented in four tables below.

Table XXVII. Other contacts with the police

Did you contact the police in other matters?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
no	286	357	643	71,5	74,5	73,2
yes	18	15	33	4,5	3,1	3,8
no answer	96	107	203	24,0	22,3	23,1

Table XXVIII. The reasons for contacting the police

The reason for the contact	Women	Men	Total	%W	%M	%T
reporting the intervention	9	9	18	50,0	60,0	54,5
information about family	7	1	8	38,9	6,7	24,2
other reasons	2	5	7	11,1	33,3	21,2

Table XXIX. Police interest in settling the case

Police interest in settling the case	Women	Men	Total	%W	%M	%T
no	46	55	101	11,5	11,5	11,5
yes	88	104	192	22,0	21,7	21,8
I do not have any opinion	117	153	270	29,3	31,9	30,7
no answer	149	167	316	37,3	34,9	35,9

Table XXX. Why the police was not interested in settling the case

Why the police was not interested	Women	Men	Total	%W	%M	%T
ineffectiveness, inaction	17	9	26	37,0	16,4	25,7
bad treatment, prejudice	16	30	46	34,8	54,5	45,5
no answer	13	16	29	28,3	29,1	28,7

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Conclusions:

- Contrary to stereotypical opinions (mainly expressed by the Romani people), the polled Romanis were not a group particularly prone to high rate of victimization. The most frequently indicated acts of violence oriented at them were assaults and battery, every eighth Romani experienced the latter. Although they are most afraid of verbal aggression, insults and mockery of their non-Romani neighbours, they are not often the victims of the latter.
- The Romanis did not tend to highly value the work of the police during its intervention. The main reservations that they raised were anti-Gypsy prejudice, partiality and ineffectiveness of crime detection. It has to be emphasised, however, that a great majority of the Romanis have never contacted the police in any matter and those that did, evaluated its work in positive terms. It can be presumed that those Romanis who had a negative attitude towards the police had had bad experience with the latter earlier (what has been already pointed out).

The issue of activities undertaken by the police and aiming at prevention was raised only once in our researches. We evaluated the presence and the way in which community policeman was perceived.

When asked whether the respondents know their community policeman, more than 2/3 of them provided positive answers. Table XXXI presents the answers to the abovementioned question.

Table XXXI. Do the polled know their community policeman

Do the respondents know their community policeman?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
no	142	180	322	35,5	37,6	36,6
yes	255	293	548	63,8	61,2	62,3
no answer	3	6	9	0,8	1,3	1,0

The respondents agreed that every citizen should know his community policeman – this opinion was shared by almost 80% of the polled; almost 14% of the respondents did not have any opinion; more than 4% claimed that it is not necessary to know the community policeman and almost the same number of the polled did not provide any answer to this question. As can be seen from the latter, the community policeman is well known by the respondents and he is considered an important person from the point of view of potential contacts. When asked the question whether every citizen should know his community policeman, the respondents provided the following answers:

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Table XXXII. The necessity to know the community policeman

The necessity to know the community policeman	Women	Men	Total	%W	%M	%T
no	12	24	36	3,0	5,0	4,1
I do not have any opinion	51	71	122	12,8	14,8	13,9
yes	325	357	682	81,3	74,5	77,6
no answer	12	27	39	3,0	5,6	4,4

How often did the respondents see police patrols in their place of residence? Their presence can give the impression – though sometimes a deceptive one – of safety. The polled answered as follows:

Table XXXIII. How often the respondents see police patrols

How often the respondents see police patrols	Women	Men	Total	%W	%M	%T
every day	94	102	196	23,5	21,3	22,3
once a month	119	138	257	29,8	28,8	29,2
once a week	116	149	265	29,0	31,1	30,1
never	70	86	156	17,5	18,0	17,7
no answer	1	4	5	0,3	0,8	0,6

Everyday police patrols were seen only by 22,3% of the respondents; 30,1% saw them once a week; 29,2% declared to have seen them once a month and 17,7% claimed that they had never seen them in their place of residence. At the same time, 78,5% of the respondents admitted that increasing the number of police patrols would result in greater safety in their place of residence (table XXXIV).

Table XXXIV. Assessing the influence that increased number of police patrols would have on safety

Will the increased number of police patrols influence improvement of safety?	Women	Men	Total	%W	%M	%T
no	17	29	46	4,3	6,1	5,2
I do not have any opinion	42	63	105	10,5	13,2	11,9
yes	329	361	690	82,3	75,4	78,5
no answer	12	26	38	3,0	5,4	4,3

I. Government programmes for the Romani community in Poland

Conclusions:

- Although a great majority of the Romanis know their community policeman and admit that every citizen should know him, only few of the respondents see the policemen often enough to feel safe in their place of residence. According to the respondents, increasing the number of police patrols would help to improve their safety and serve the purpose of crime prevention.
- The police, following the example of other countries, should also schedule and realize other crime prevention programmes addressed to the Romani community because the latter are particularly prone to criminal activities oriented at them and undertaken by non-Romani community (mainly by aggressive youth).

The information gathered during the researches, including the data from numerous inspections and conversations with the representatives of the Romani community, allowed to formulate the following conclusions:

1. The unemployment and delinquency are the fundamental social problems perceived by the Romani in their place of residence. Discrimination of ethnic minorities was indicated as the basic problem of the region only by every third respondent. The majority of the polled did not experience the latter personally because such problems as unemployment and delinquency are mentioned by non-Romani respondents in many other researches. As can be therefore seen, Romani assessment of the problems in their place of residence is not significantly different from that of non-Romani people. What can, however, turn out to be different, are the consequences of the unemployment. As can be seen on the example of Polish and foreign researches on the consequences of the unemployment, the communities struggling with this problem experience more tension and social conflicts, increased aggression and a higher rate of delinquency, worse financial situation and a greater probability of different illnesses (both physical and mental). As a group considerably influenced by the unemployment, the Romanis not only can become the victims of these unfavourable phenomena (for example the victims of violent acts oriented at them by non-Romani environment) but the fact that they are permanently left without any source of income can result in high rate of criminalization of this community. It should be also noted that the fact that the respondents perceive the discrimination of ethnic minorities as an important social problem can lead to further marginalization of Romani community in their place of living. As a consequence, the Romanis, when faced with the situation that they are not bound

I. Government programmes for the Romani community in Poland

with any particular place or local community, can experience a peculiar “sociological vacuum” – they will not perceive that the change in their unfavourable socio-economic situation is feasible only when they put some efforts into it (look for a job; gain education). The respondents too often blamed their conditions of living on public and local institutions, including welfare centres and local police stations.

2. Romanis, having a marginal place in social space, determined on the one hand by their identity and strong exclusiveness and, on the other hand, by the ethnic and social distance defined by non-Romanis in stereotypes, will also apply similar stereotypes in reference to non-Romani neighbourhood. A typical non-Romani, according to the respondents, has such qualities as religiousness, joy and diligence but he is also an intolerant, hostile and violent person. The latter in particular, so strongly emphasised by the respondents, can result in lack of safety and perceiving non-Romani neighbourhood as a source of potential threats.
3. Contrary to the stereotypical opinions, articulated mainly by the Romanis, they are not threatened by considerably high rate of victimization. Although they are most afraid of verbal aggression, insults and mockery from their non-Romani neighbours, they rarely experience the latter. A great majority of the polled admitted that the place of their residence can be regarded as safe. Those Romanis who do not feel safe in the place of their residence, tended to mention such features of this place as badly lit streets and greeneries and the presence of loud aggressive groups of drunk youth. In order to avoid victimization, the Romanis will mostly assume passive behaviour, namely avoiding certain places, mostly in the evening and they will not be rather willing to undertake activities aiming at defending themselves.
4. The Romanis do not highly value the work of the police during its interventions and the main reservations which were raised by them were bias, anti-Gypsy prejudice and ineffectiveness in respect of crime detection (although this accusation is not only raised by the Romanis). It should be noted, however, that a great majority of the Romanis have never contacted the police in any matter and those that have, tend to value its work in positive terms. What also warrants mentioning is that according to the respondents, more police patrols in their place of residence could improve their safety and serve as preventive activities, provided that police officers would be more effective (mainly in countering aggressive non-Romani groups of youth) and would act without prejudice.

I. Government programmes for the Romani community in Poland

The researches at issue did not provide answers to all the questions that were within our sphere of interest. We were unable to verify some part of our assumptions simply due to insufficient data at our disposal. We hoped, however, that further researches among the Romani community would provide more overview and would throw more light on Romani issues. Time proved that we were right.

The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

2.1. Researches on Romani stereotype in Poland

Stereotypes understood as psychological, social and cultural phenomena, constitute one of the most crucial discoveries of social studies and the arts of the 20th century. Dramatic events of the last century, world wars, national and ethnic conflicts, defeats and victories of struggles for national independence, hopes for taming nationalism, settling conflicts by means of creating institutionalised forms of supranational cooperation in solving international trade, social and cultural problems – all these manifested special importance of stereotypes. The development of empirical researches and theoretical explanations of this issue reveals the significance of discovering the nature of national stereotypes and the role that they played in the abovementioned events. These researches have broadened our knowledge about the manner in which stereotypes influence human judgement and behaviour, particularly in international relations.

The notion of stereotype was coined by Walter Lippmann in 1922. He borrowed the term from printing terminology, where this word stood for a cast of printing composition used for duplication in big editions. According to Lippmann's public opinion analysis, this term denoted "pictures which we have in our heads". Dictionary definitions often emphasise that stereotypes are brief pictures which simplify reality or even falsify it. They are emotionally tinged, stiff and non-flexible. Many authors who wrote about national and ethnic prejudices emphasise that stereotypes hinder cognition, they are assumed by uneducated narrow-minded people with a tendency to authoritarianism, irrespective of the individual's experience and they result from improper education and undeveloped culture; being the source of prejudices and superstitions, they are erroneous and harmful. The latter was often connected with postulates to eliminate stereotypical definitions of different

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

groups from the mass media by means of abiding by the norms of “political correctness” or even with the use of administrative restrictions. These methods, however, failed in the long run. Psychologists admit that the attempts to suppress stereotypical thoughts can in reality lead to their strengthening.

Stereotypes are not always entirely erroneous and they do not as a rule distort reality – they can sometimes contain “grains of the truth” and accurately reflect differences between groups. They can include valuable negative or positive as well as ambivalent or neutral descriptive elements.

Some of the stereotypes are permanent and resistant to any changes; others can be easily changed by the influence of the mass media or political events. As a consequence, researchers usually do away with an assumption that falseness, judgement, stiffness and invariability are defining features of stereotypes. The latter are transformed into an empirical research problem, looking for an answer to the question of what is the extent to which these features appear in stereotypical images of different nations and ethnic groups as well as when and why such features do appear.

The notion “stereotype” is used in philosophy, psychology, sociology, political science, history, ethnography and linguistics. Each of these branches attributes a specific meaning to this term, points at its different functions, develops various approaches and methodological tools applied in researches of this issue. To take an example, according to cognition approach, assumed by psychologists, stereotypes are the result of the mechanisms used for data processing, which is a characteristic of human beings. The latter constitute mental representations, referring to social categories, introducing a certain order and input in the perception of social environment. The theories of group identity in social psychology take into consideration creation of ideas about one’s own community and about the features and qualities that differentiate the latter from others, the feeling of community bond and perceiving one’s own community in the spectrum of other nations and ethnic groups – that is what influences the group self-assessment. Cultural anthropology views ethnic prejudices as a result of cultural barriers which constitute a hindrance for mutual understanding. Lack of common cultural codes which would enable communication can lead to ethnocentrism – and it is the theory of ethnocentrism that allows to explain the fact why contacts within one’s own group and with groups of similar culture are preferred and allow for their positive classification. What is, on the other hand, more common for sociologists, psychologists, political scientists and historians is a quest for the explanation of social origin of stereotypes and their functions. It warrants mentioning at this point that social origin of stereotypes is viewed as a result of historical experience,

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

contacts within groups and mutual configuration of interests and the latter in case of Romani – non-Romani (taking into account Polish experience) have almost always been the source of conflict (this issue of sociological aspects of researches on stereotypes is discussed in more details by Aleksandra Jasińska-Kania in *Obraz Polski i Polaków w Europie (The Image of Poland and the Poles in Europe)*, edited by Lena Kolarska-Bobińska, Warszawa 2003).

The Romani people, as an ethnic group, have a specific, marginal place in social sphere. The latter is determined, on the one hand, by their strong identity and exclusiveness and, on the other hand, by ethnic and social distance defined by non-Romanis. It needs to be emphasised that the fact of direct territorial closeness of these two culturally distinct groups (Romanis and non-Romanis) and the possibility of verifying general opinions about Gypsies does not have any considerable influence on the stereotype about the Romani people.

In the late 70s, Lech Mróz carried out researches on Podlasie which aimed at reconstructing ethnical distance of the Poles towards the Gypsies and determining a set of features considered typical for them. About 300 people were presented a list of 10 nationalities, 6 European and 4 different in terms of anthropology and culture, with the request to define their attitude towards them. The nations representing other than white race had the last position, the Romanis had more or less last but one place. Next, the respondents were asked to prepare a list of features characteristic for the Gypsies and it was stated, on that basis, that the respondents perceive them as cunning, lazy, insincere, dirty, merry, pushy, comely and aggressive people. A similar list of features but attributed to Poles revealed that they are perceived as courageous, proud, merry and open (Lech Mróz, *Badania dystansu etnicznego* [in:] *Etnografia Polska*, 1978, volume 22, booklet 2).

A growing unfriendly attitude towards the Gypsies has been registered by Barbara Wilska-Druszyńska, when carrying out researches in 1991 on a group of students of 2466 people. The scientist provided the students with a list of 30 nationalities and asked them to mark whether a particular nationality was favoured or rather disliked by them. Only 5.9% of the respondents regarded the Romanis as nice and almost 60% of the polled revealed their aversion. The Romanis were also indicated as the least wanted partners in direct contacts (40%–60% of the respondents had a negative attitude) as colleagues during holidays (57% of negative indications), schoolmates, colleagues at the university, friends, members of family (60% of negative indications), superiors (62% of negative indications). The Romanis were also the most depreciated group in respect of approving the rights of national minorities to have their own schools, religion, culture and participation in local and parliamentary authori-

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

ties. 26% of the respondents denied the Romanis the right to learn their native language in Polish schools, 8% of the polled did not grant their permission for Romani participation in religious celebrations in their native language, 11% of the respondents were against cultivating their native culture and language, 34% did not give their permission for the Romanis to have representation in local authorities and almost a half of the polled (48%) did not wish Romani representation in the Parliament (B. Wilska-Druszyńska, *Swoi i inni* [in:] "Rzeczpospolita", 27 August 1991).

Similar intolerant attitude and aversion to closer contacts with the Gypsies was declared by secondary school pupils in 1992. Almost every third teenager considered a Gypsy unwanted classmate (29% of indications). The only groups that were perceived in worse terms were homosexuals (49%) and mentally ill people (60%) – A Survey of Social Researches Centre on behalf of *Gazeta Wyborcza* [in:] "Gazeta Wyborcza" of 14 July 1992. Nationwide researches carried out by Demoskop in 1991 on 938-people group of adult Poles affirmed stereotypical opinions about the Romanis. The main question was as follows: "Do the representatives of any ethnic group behave in such way in Poland that arouses hostility of their environment?" About 40% of the polled did not indicate any group but about 22% of them pointed at the Gypsies (in comparison with 15% pointing at Germans, 8% – Jews and less than 5% – the citizens of previous USSR). The fact that so many people perceived the Romanis as potential enemies came as a surprise both on account of scarce interethnic contacts and the fact that they constitute neither a hypothetical nor real social or political power. This phenomenon can only be explained by means of the stereotype (Gorlewska, 1999: 60–61).

The researches carried out by the Research Centre of Social Opinion (CBOS) in October 2002 were more optimistic ones. Although the Romanis were perceived in negative terms (second place only after the Arabs), aversion to them has decreased by 15% and liking for them increased by 9% since 1994 (*Gazeta Wyborcza*, *How good it is to have a friend*, 6 January 2003). The researches carried out by the Research Centre of Public Opinion still indicate the highest rate of aversion to the Romanis. When being asked the question: *If an acquaintance of yours would be willing to get married to an Arab, Chinese, Gypsy, a black, Russian or Jew, then who would you mostly disapprove of?* – 48% of the respondents would disapprove of a Gypsy (in comparison to 44% – of an Arab, 36% – of a Chinese, 36% – of a black, 30% of a Russian and 33% of a Jew) and 45% would not do that (in case of an Arab – 48%, Chinese – 55%, a black – 57%, Russian – 62% and a Jew – 59%). When the same respondents were asked: *If you were to have blood transfusion, would you accept healthy blood from Arab,*

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

Chinese, Gypsy, black man, Russian, Jew? – 76% of the polled said “yes” in case of Gypsies (as compared with 80% – for Arabs, 80% – Chinese, 79% – black man, 84% – Russian, 79% – Jew). 16% of the polled answered negatively in case of an Arab, 15% – in case of a Chinese, 19% – indicated at a Gypsy, 17% – at a black man, 13% – at a Russian and 16% at a Jew. As can be then seen, the most negative answers are connected with Gypsies and the fewest positive answers also concern them. When asked to indicate their feelings towards the Romanis, on a scale from 1 to 7 – whilst below 4 it was already aversion, most Poles placed the Romanis at the very bottom, assessing their aversion at 3,28 (Bartosz, 2004: 72–73).

The researches carried out in the years 1994–1997 by Ewa Nowicka and Justyna Gorlewska in villages of Małopolska inhabited by the Romanis from Bergitka group – in Ochotnica Górna, Czarna Góra, Jurgów and Łososin – constituted another interesting example of researches confirming stereotypical knowledge on the Romanis. The subject of these researches was the attitude to a small minority group in the awareness and perception of the majority, namely non-Romani inhabitants of these villages. The authors made an assumption about multi-level character of familiarity and strangeness in local relations of village communities with the Romanis. Village community, as noted by Ewa Nowicka, creates a set of bonds which result in the fact that an ethnic minority is perceived on some levels of co-existence in terms of strangeness and on the other – in terms of familiarity. These researches were mostly of qualitative character and the authors formulated their conclusions on the basis of data gathered during observation and long interviews with the inhabitants of the villages in question. As a result, the data which was gathered, allowed the authors to draw the following inferences: social distance towards the Romanis, manifested in a considerable feeling of strangeness or predominance of strangeness over familiarity on many levels of contacts in local village communities in which the Romanis have lived over generations and which they have coexisted with, was huge. The latter was manifested in all possible levels of familiarity and strangeness: in the sphere of poor knowledge and lack of cognitive willingness in contacts with the Romanis, on the level of their identity as well as in the aspect of emotional context of judging the Romanis as strange, peculiar, foolish, repugnant and even dangerous (Nowicka, 1999:36).

The abovementioned results of researches present, in their negative dimension, a distinct consistency: aversion to the Romanis is a stable pattern, being permanently the part of the model of familiar – strange, constituting its bottom border. There is no less tolerated and more alienated ethnic group in Poland.

2.2. Between the truth and stereotype – the image of a Romani in the eyes of non-Romani neighbourhood

Three research projects were carried out at the end of October and at the beginning of November 2008, on behalf of Prevention Department of Krakow Regional Police, using financial means allocated in the frames of government Programme for Romani community. These latter were as follows: 1. Establishing non-Romanis opinion on their Romani neighbourhood; 2. Assessing Romani opinion about government Programme for Romani community in Poland and 3. Assessing the opinion of police officers who participated in the realization of the Programme in terms of safety. The latter two research projects are of evaluative character; their results can help to assess the effectiveness of the undertaken activities under the Programme.

The first project in question concerned verification of what the inhabitants of Krakow, Tarnów, Nowy Sącz, Bochnia and Oświęcim knew about the Romani. 254 people participated in the researches, women and men, above 18. They all lived in the closest neighbourhood of the Romanis inhabiting these cities. The researches were carried out with the help of a questionnaire survey; the students of sociology, pedagogy and family studies of Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University College acted as pollsters. The choice of research group was a random one – the respondents were the Romanis' neighbours whom the pollsters encountered near Romani estates, shops and playgrounds. Taking into account the character of the research group and the way in which it was chosen, the results of the researches should not be generalised; they can only serve as a non-representative survey of public opinion on the issues under discussion. Table XXXV presents the most basic information about the respondents (the respondents' age and education was not differentiated in respect of gender or their place of residence).

The first question of the survey concerned the assessment of the respondents' level of knowledge about the Romanis. We assumed that the fact that they lived in the closest neighbourhood should encourage the polled to brood more into the Romani history, language and customs. It turned out, however, that almost every second respondent (42.5%) assesses his knowledge at the level of 2 (we applied a "school" scale of marks: 1 – insufficient, 5 – very good). Sufficient mark was chosen by 29.5% of the respondents, 16.5% indicated insufficient one and only 11.4% chose good or very good mark. 2.39 was then the average, when assuming a "pass" mark (standard deviation amounted here to 0.95 which proves rather small differences around this average). As can be seen from the above, this knowledge is still insufficient. We

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

also asked the question about the sources of knowledge about the Romanis. A bit more than a half of the respondents draw their knowledge about the Romanis from the television (56,3%), from the press (31,1%) and from direct contacts with the Romanis (almost 27%). Taking into account that there is still lack of television programmes that would popularise the knowledge about this ethnic group (and those that are presented focus mostly on Gypsies' festivals, music and dance) and the press articles present mainly criminal incidents in which Gypsies participated, it is hard to speak about reliable and unbiased information about the Romanis. The fact that the respondents lived in close neighbourhood of the Romanis did not encourage them to obtain more information about their Romani neighbours. It should be noted that almost every fifth respondent (18,1%) declares that he is completely disinterested in Romani issues. It should not come as a surprise then that the polled had such low assessment about their knowledge on their Romani neighbours. At the same time, only every ninth respondent (11,02%) declares that he is willing to be more familiar with Romani issues. The answers to the questions about the assessment of the respondents' knowledge, its sources and the willingness to obtain more information about the Romanis are presented in the tables below (XXXVI–XXXVIII).

Table XXXV. The respondents' gender, age and education

Information about the respondents		
gender	The number of respondents	%
Women	132	51,97
Men	122	48,03
Age	The number of respondents	%
18–25	55	21,65
26–35	67	26,38
36–45	45	17,72
46–55	56	22,05
56–65	18	7,09
66 and more	13	5,12
Education	The number of respondents	%
primary	5	1,97
vocational	35	13,78
incomplete secondary	6	2,36
secondary	64	25,20
college education	24	9,45
vocational higher education	22	8,66
university education	63	24,80
pupil/student	35	13,78

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

Table XXXVI. Respondents' assessment of their own knowledge about the Romanis

How do you assess your knowledge about Romanis (1–5 scale)	The number of respondents	%
1	42	16,54
2	108	42,52
3	75	29,53
4	22	8,66
5	7	2,76

Table XXXVII. The source of knowledge about the Romanis

Where do you draw your knowledge about the Romanis from?	The number of respondents	%
Books	17	6,69
Radio	45	17,72
Television	143	56,30
The press	79	31,10
Direct contacts	68	26,77
The Internet	46	18,11
I am not interested in it at all	46	18,11
Other sources	9	3,54

Table XXXVIII. Knowledge about Romanis and willingness to broaden it

Are you going to broaden your knowledge about Romanis?	The number of respondents	%
Yes	28	11,02
No	116	45,67
It is hard to say	108	42,52

We asked our respondents about the qualities that they attribute to their Romani neighbours. Among the set of different qualities, the first mentioned was cunning (almost 60% of the respondents regarded the latter as a distinguishing Romani feature). The second was laziness (every second respondent claims it), group solidarity and carefree attitude (44% and almost 44% respectively). Honesty, helpfulness, intelligence and diligence, however, were placed at the very bottom of this specific ranking. Diligence was not regarded by the respondents as the quality that can be attributed to the Romani people – only 6 people admitted that their Romani neighbours can be referred to as dili-

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

gent. When being asked about the qualities attributed to their non-Romani neighbours, on the other hand, the respondents primarily indicated such features as religiousness (41.7%), diligence, hospitality and resourcefulness. Such qualities as lack of intelligence, bizarreness and life inadequacy were at the bottom of the list which could prove the thesis that autostereotype is much more advantageous than common, judgemental and rather negative opinions constituting the stereotype. Stereotypical Romani is perceived by the respondents as a lazy, cunning person who highly values family life, is loyal to other members of his ethnic group but who has a rather carefree attitude to life. He does not bother about his financial situation, lives in isolation from his non-Romani neighbours and lacks intelligence. When compared with the latter, the stereotype seems much more favourable, since we perceive ourselves primarily as religious, diligent and hospitable people. We can hardly be accused of inadequate life attitude or lack of intelligence. It should be noted that our respondents in 27% of cases regarded Romanis as inclined to aggression and violence, whilst they attributed the same feature to their non-Romani neighbours only in 15% of cases. Romani and non-Romani features, together with the number of indications were presented in two tables below (the percentage does not amount to 100 – the respondents could choose more than one answer).

Table XXXIX. The qualities of Romani community according to the respondents

Qualities of Romani community	Number	%	Qualities of Romani community	Number	%
Cunning	146	57,48	Bizarreness	30	11,81
Laziness	127	50,00	Affluence	28	11,02
Group solidarity/loyalty	112	44,09	Life inadequacy	27	10,63
Carefree attitude	111	43,70	Lack of intelligence	25	9,84
Joy	86	33,86	Wisdom	20	7,87
Isolation	80	31,50	Intolerance	18	7,09
Not worrying about financial status	79	31,10	Tolerance	15	5,91
Inability to work	74	29,13	Religiousness	12	4,72
Aggression, tendency to violence	69	27,17	Honesty	10	3,94
Alcohol abuse	61	24,02	Helpfulness	10	3,94
Sociability	57	22,44	Intelligence	8	3,15
Resourcefulness	53	20,87	Diligence	6	2,36
Hostility	50	19,69	Other	4	1,57
Hospitability	31	12,20			

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

Table XL. The qualities of non-Romani community according to the respondents

Qualities of non-Romani community	Number	%	Qualities of non-Romani community	Number	%
Religiousness	106	41,73	Carefree attitude	31	12,20
Diligence	84	33,07	Hostility	31	12,20
Hospitability	77	30,31	Tolerance	30	11,81
Resourcefulness	73	28,74	Isolation	28	11,02
Sociability	68	26,77	Group solidarity/loyalty	26	10,24
Intolerance	65	25,59	Inability to work	22	8,66
Alcohol abuse	61	24,02	Not worrying about financial status	21	8,27
Joy	44	17,32	Honesty	19	7,48
Aggression, tendency to violence	39	15,35	Wisdom	18	7,09
Cunning	38	14,96	Lack of intelligence	16	6,30
Laziness	36	14,17	Bizarreness	12	4,72
Helpfulness	35	13,78	Life inadequacy	12	4,72
Affluence	32	12,60	Other	3	1,18
Intelligence	31	12,20			

Common negative attitude to the Romanis is manifested not only in Polish surveys of public opinion. The situation in this respect is similar in other European countries. After many "old" countries of our continent collapsed, the Romanis were often in the position of scapegoats – they were usually blamed for their own bad economic situation, political tensions and social difficulties. They often aroused blatant aggression. Adam Bartosz, when describing Romani situation in Europe, claimed that as long as totalitarian system was a predominant one in the Central Europe, as long as there was a common ban on the activity of political parties other than officially representing the governing power, the entire hostility towards minorities was hidden, unable to be revealed and if discovered, it was pacified. Censorship did not allow any publications concerning extreme nationalist or racist opinion. Contemporary surveys, however, revealed hostile ethnic attitude (Bartosz, 2004: 68). The scale of ethnic disparity and distance coexisted with "private" one. The closer the Romani was, the distance, paradoxically, was greater. We have also asked the inhabitants of the cities under research about the roles that they would be willing to accept the Romanis in. It turned out that the most often indicated role was that of a schoolmate or workmate (both were indicated by more than 50% of respondents). The polled would be least eager to see the Romanis as members of their families or superiors at work (as presented in the table below). It should be added that the results of our re-

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

searches do not differ much from the ones carried out in the 70s and 80s. Unwillingness to have closer family or friendly relations with the Romanis is still considerably high despite the passage of years and better access to information about this minority group.

Table XLI. Accepting Romanis in different social roles

Would you accept a Romani as...?	Yes		No		It is hard to say	
	Number	%	Number	%	Number	%
A travelling/holiday companion	89	35,04	79	31,10	86	33,86
Neighbour	95	37,40	84	33,07	75	29,53
Workmate	146	57,48	41	16,14	67	26,38
Schoolmate	166	65,35	23	9,06	65	25,59
Family member	33	12,99	122	48,03	99	38,98
Family friend	85	33,46	82	32,28	87	34,25
Superior at work	61	24,02	108	42,52	85	33,46

Despite the respondents' aversion to Romanis, they admitted that this minority group could be granted certain rights. Almost 90% of the polled (87.4%) respected the Romanis' right to celebrate their culture and language, participate in church services in their own language (more than 67%) and learn their language in Polish schools (almost 65%). The respondents were much more negative in respect of granting the Romanis possibility to gain representation in local and self-government institutions (less than 40%) and representation in the Sejm and the Senate (only every third respondent accepts such possibility). More information in question can be found in table no. XLII (the percentage does not amount to 100 because the respondents could choose more than one option).

Another question of the survey concerned the behaviour of the representatives of different ethnic groups which can arouse hostility of people around them. Almost one half of the polled (44,88%) admitted that the Romanis are such group; "I do not know" was the second answer indicated and the third answer concerned Jews. Let us recall that the same question was asked in 1991 and the Poles placed the Romanis on the second position after the statement that there was no minority group in our country which would behave in such way as to arouse hostile reactions of the people around it (Kuczyński, 1991). When asked about motives of such aversion, the respondents claimed that it originated primarily from the harm caused to Polish people by other nations (35,04%), from differences in religion and customs of these groups (34,65%) and because these minorities isolate themselves from people around

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

them (32,68%). Only 6% of the polled believe that there is no hostility and aversion to minorities and ethnic groups (tables XLIII and XLIV). Adam Bartosz, who has already been referred to in this study, noted that aversion to the Romanis has irrational background, taking into consideration the fact that this nation has never harmed another one, it does not have any economic influences and Romani religious diversity cannot be treated as a justification of this aversion due to the fact that in a great majority they believe in the religion of the people around them. What irritates most, it seems, is their cultural diversity. Romanis are hated for qualities utterly innocent for the people around them. Hostility towards strangers results from the mere fact that they are strange, often different and not because they constitute a real source of threat (Bartosz, 2004: 68–71).

Table XLII. Accepting the Romani rights

Should Romanis have the right to...?	Yes		No		It is hard to say	
	Number	%	Number	%	Number	%
Learn their own language in Polish schools	164	64,57	46	18,11	44	17,32
Participate in church services in their own language	171	67,32	32	12,60	51	20,08
Cultivate their culture and language	222	87,40	14	5,51	18	7,09
Act as representatives in local and self-government institutions	100	39,37	85	33,46	69	27,17
Act as representatives in the Sejm	84	33,07	96	37,80	74	29,13

Table XLIII. Behaviour of the representatives of ethnic groups and the hostility of people around them

Behaviour of which ethnic groups can arouse your hostility towards them?	Number of respondents	%
Byelorussians	20	7,87
Romanis	114	44,88
Lithuanians	8	3,15
Germans	37	14,57
Ukrainians	41	16,14
Jews	52	20,47
None of these groups behaves in such way	33	12,99
It is hard to say	72	28,35

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

Table XLIV. The sources of aversion to minorities and ethnic groups

Where does aversion to minorities and ethnic groups originate from?	Number of respondents	%
From the feeling of harm caused to Polish people by other nations	89	35,04
From diversity of religion and customs of these groups	88	34,65
From the fact that this minority or ethnic group is too affluent or influential	31	12,20
From the fact that these minorities isolate themselves from others	83	32,68
Because of Polish national unity	26	10,24
Due to the same reasons as in all other countries with ethnic minorities	70	27,56
There is no aversion to minorities and ethnic groups in Poland	15	5,91
It is hard to say	22	8,66

Another issue taken into consideration in our researches was whether the respondents perceived their place of residence as safe one or not. We made an assumption that negative attitude to the Romanis, which was so often declared by Poles, would be even greater by the fact of close Romani neighbourhood and, as a consequence, the respondents would not feel safe in their place of residence and would perceive the Romanis as potentially most dangerous group. It turned out, however, that 70.87% of the polled – living in close neighbourhood of the Romanis – feel safe in their place of residence. These are not Romanis who constitute a real threat (only a bit more than 14%) but rather aggressive groups of youth – almost three quarters of the respondents are afraid of the latter. Drunk and careless drivers were mentioned as the second and the third potential threat respectively. More than 36% of the respondents are afraid of drug addicts. It can be therefore seen that these are not the Romanis that their non-Romani neighbours are most afraid of (respective data can be found in the two tables below).

Table XLV. The assessment of safety in the place of residence

Can the place of your residence be referred to as safe?	Number of respondents	%
Yes	180	70,87
No	36	14,17
It is hard to say	38	14,96

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

Table XLVI. The sources of threat in the place of residence

Who are you most afraid of in your place of residence?	Number of respondents	%
Drunk people	136	53,54
Groups of aggressive youth	189	74,41
Romani neighbours	36	14,17
Non-Romani neighbours	10	3,94
Careless drivers	101	39,76
Drug addicts	92	36,22
Other	12	4,72

Every fifth respondent living in Krakow, Tarnów, Nowy Sącz, Oświęcim and Bochnia is not threatened with any form of Romani aggression. Those respondents that are, indicate a robbery (63% of respondents), extortion (“that somebody will take money or other valuables from me by force”) – a bit more than 21% of the polled – and battery – 18,5% of indications. When taking a closer look at these answers, one can assume that the latter result from the presence and the power of stereotype rather than real threat; “Gypsies usually steal” – such stereotype, though having no proof in reality, seems to be deeply rooted in the respondents. The latter can be also proved when looking at further answers, namely only 4,33% of the respondents (11 people) were the victims of harm caused by a Romani last year. When asked about the character of the harm, these people enumerated the following incidents (fragments of respondents’ statements): *Regular rows and scuffles of Romani neighbours; the attempt of burglary and obtaining money by false pretences. After unsuccessful attempt I was insulted; perhaps it is not a crime but... A young man accosted me and he wanted me to buy him cassettes or compact discs, when I refused he insulted me!; I was attacked when I was closing my shop and they attempted to rob me; I got into a fight with a Romani. He provoked me by insulting my family.*

The latter were the only incidents involving the representatives of the Romani community that our respondents reported in the cities under the research. It should be noted, however, that hardly any of the injured people answered the question whether they reported this incident to the police and whether they were satisfied with police intervention. Two injured people who decided to report these facts to the police do not believe that the police is able to carry out a successful intervention (respective data can be found in the tables below).

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

Table XLVII. Threat from the Romanis

What forms of Romani violence do you fear of?	Number of respondents	%
Being hurt with a gun	32	12,60
Threats to use a gun	24	9,45
Robbery	160	62,99
Battery	47	18,50
Threats or being forced to do something	30	11,81
That somebody will take money or other valuables from me by force	54	21,26
That somebody will threaten my family or children	41	16,14
Being accosted, insulted	42	16,54
Other	4	1,57
I do not feel threatened by the Romanis	51	20,08

Table XLVIII. Victims of Romani violence

Were you a victim of Romani violence last year?	Number of respondents	%
Yes	11	4,33
No	242	95,28

The last question of our short survey concerned the level of our respondents' approval of different initiatives undertaken for the benefit of the Romani by Polish state. It is commonly known that a number of such initiatives encounter non-Romani aversion or even hostility. Activities undertaken as a part of government programmes were also disapproved by some of the respondents; some of them claim that it is a waste of public money and granting it to those who did not deserve it. Sociologists have also emphasised that the system of different benefits, not only financial ones, depraves their beneficiaries because it can strengthen their claims instead of preventing them. The latter does not seem very optimistic and the examples of social welfare beneficiaries expressly prove that such system strengthens the culture of poverty and leads to a specific subculture which lives on the fringes of society despite monetary and non-financial support.

The question asked in our survey was as follows: *Should the state support the Romanis with the following activities?* The answers to the latter are presented in table no. XLIX.

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

Table XLIX. State financial outlays for Romanis – the level of approval

Should the state financially support Romanis?	Yes		No		It is hard to say	
	Number	%	Number	%	Number	%
In providing the Romanis with better conditions of living premises	56	22,05	106	41,73	92	36,22
In buying schoolbooks and school equipment for Romani children	142	55,91	52	20,47	60	23,62
In subsidising winter and summer holidays for Romani children	79	31,10	74	29,13	101	39,76
In financing school food for Romani children	170	66,93	39	15,35	45	17,72
In buying fuel for winter	54	21,26	115	45,28	85	33,46
In increasing the amount of monthly welfare benefits	15	5,91	150	59,06	89	35,04
In organizing training courses	175	68,90	42	16,54	37	14,57
Creating work places for Romanis	77	30,31	106	41,73	71	27,95
Providing free medical help (vaccination, specialists)	86	33,86	68	26,77	100	39,37
Providing free legal help	67	26,38	95	37,40	92	36,22
Supporting Romani handicraft	155	61,02	36	14,17	63	24,80
Increasing outlays for the police in order to improve safety of this community	82	32,28	84	33,07	88	34,65

As can be seen from the answers above, our respondents primarily want the state to support Romanis by organizing training courses for them (68,9% of indications); they want school food to be subsidised for Romani children (66,9%); it is also advisable to support Romani handicraft – 61,02% and provide schoolbooks and school equipment for Romani children (almost 56% of respondents). Free legal help, creating special places of work for the Romanis, providing better conditions of their premises and increasing outlays for the police to increase their safety – these are not priority activities according to the respondents.

II. The Romanis. Close or distant? Between the truth and stereotype

The polled stressed, at the same time, that such activity as increasing the amount of welfare benefits is not a proper and advisable attitude. Training courses should be organized but without increasing the expenses on benefits and social aid. It is worth to note that our respondents realize the need of supporting education and proper development of Romani children. It was also manifested in proper provisions of both government Programmes for Romani community.

Conclusions:

- Romani stereotype is so strong that irrespective of the fact whether the respondents had direct contacts with the Romanis or not, and in spite of how they assessed their knowledge about Romanis, they judge them in the same way (there are no considerable differences)
- The respondents acquire their knowledge about Romanis mainly from the television, the press and from direct contacts with this ethnic group. Taking into consideration the character, content and frequency of the information presented in the media, stereotypical knowledge comes as no surprise
- Distance towards Romanis is strengthened by the closeness of relations (member of a family, a friend) and by the relation of superiority (a superior at work)
- We give Romanis the right to be Romani people but without the right to decide about our future
- We do not like Romanis due to the feeling of harm caused by them, religious diversity, different customs and the fact that they isolate themselves from other people
- As far as our place of residence is concerned, we are mostly afraid of aggressive groups of youth and drunk people irrespective of ethnic and national origins
- Every fifth respondent does not feel threatened by Romanis, at the same time we are afraid that they will rob us
- Only 4,5% of the respondents declared to have been the victims of Romani violence or crime last year, though as many as 62% are afraid to be victims of a robbery committed by a Romani
- In individual cases when the respondents informed the police about Romani violence, they did not express any belief in effective police intervention
- Respondents approve of government activities that aim at providing the Romanis with employment and education of their children. However, they do not want the government to increase financial help (welfare monetary benefits) nor non-monetary one (fuel, flats) for the Romani people.

The assessment of activities undertaken as a part of Government programme for Romani community

3.1. Romanis in the face of realization of the activities undertaken as a part of the Programme

Few years have passed since the Pilot government programme for Romani community in Małopolska was implemented. This Programme has been transformed into government Programme for Romani community covering other provinces inhabited by the Romanis. We were interested in how the beneficiaries of these programmes assess the activities undertaken for the benefit of improving the conditions and standard of living of Romani ethnic minority. The researches were carried out at the end of October and at the beginning of November 2008 in chosen towns in Małopolska province inhabited by Romanis. 71 Romanis – leaders of this community – took part in the researches: 67 Romanis who represented the elders, 3 representatives of the authorities of Romani associations and one Romani assistant. When carrying out the research, we applied a questionnaire of an interview; mainly social workers acted as the pollsters because we believed that on account of the character of the questions and the trust that is granted to those people it would be better to use the help of such people who have contact with the representatives of this minority group on daily basis. Social workers were in many cases accompanied by the Romanis who have an important function in their community. The information about the place of residence of the Romanis under research and the function that they have in their community can be found in the tables below.

The first question about the assessment of the realization of the activities undertaken as a part of government Programmes concerned the fact whether in the respondents' opinion there were any changes in Romani situation after the implementation of the Programmes. Almost one half of the polled (49,3%)

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

spotted the improvement of the situation (“it has considerably improved” and “it has improved”); every fourth respondent does not perceive any changes (25,35%) and only every tenth respondent expressed the opinion that the situation deteriorated (9,86%). At the same time, 10 respondents out of the total 71 could not say whether there were any changes in the situation of Romani community after implementing both these programmes. The issue of children and youth education has considerably improved – more than a half of the respondents (50,7%) shared this point of view. The improvement in welfare and medical care was indicated by 38,3% and 33,8% of respondents respectively. According to our respondents, what deteriorated were conditions of living premises (45,07%), employment (42,25%) and social help (25,35%). As can be seen, the opinions about social welfare differ, though the majority of the respondents are eager to admit that there have been some improvements in this matter. The issue of education has greatly improved as opposed to the conditions of Romani living premises and their employment in the towns under research (respective data is presented in the tables LI and LII; the percentage does not amount to one hundred because the respondents could choose more than one answer).

Table L. Towns

Respondents' place of residence	Number of respondents	%
Tarnów	7	9,86
Czarna Góra	4	5,63
Chrzanów	5	7,04
Łimanova	9	12,68
Nowy Sącz	12	16,90
Andrychów	5	7,04
Oświęcim	5	7,04
Kęty	5	7,04
Kraków	7	9,86
Bochnia	4	5,63
Nowy Targ	8	11,27

Table LI. Function

Function in community	Number of respondents	%
The member of Romani community authorities	3	4,23
Romani assistant	1	1,41
The elders	67	94,37

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

Table LII. The assessment of changes

What changes in the situation of your community took place after the programme has been implemented	Number of respondents	%
It has considerably improved	9	12,68
It has improved	26	36,62
It has not changed	18	25,35
It has deteriorated	7	9,86
It has considerably deteriorated	0	0,00
It is hard to say	10	14,08
No answer	1	1,41

Table LIII. Improvement and deterioration of the situation

Areas	Improvement		Deterioration	
	Number of respondents	%	Number of respondents	%
Education	36	50,70	5	7,04
Social welfare	27	38,03	18	25,35
Safety	20	28,17	11	15,49
Medical care	24	33,80	6	8,45
Standard of living	5	7,04	17	23,94
Condition of living premises	16	22,54	32	45,07
Employment	8	11,27	30	42,25
Other	0	0,00	2	2,82

Another issue that was undertaken in our researches was the problem with Romani sources of income in the regions under research. The latter is closely connected with the level of unemployment among this group which considerably exceeds the average among non-Romani community in Małopolska province. As Lech Mróz writes, unemployment among Romanis is, to a considerable extent, natural, chronic and structural in character. Natural unemployment, according to Mróz, consists in lack of not only socially-economic conditions which are favourable for professional activity but also cultural ones as well as psychologically justified unwillingness to take up work in socially unfriendly environment. Macroeconomic background of unemployment, as noted by Mróz, is unanimous for all unemployed Polish citizens, not only Romanis. It can be inferred, however, that the qualities of local environment, Romani social position and their cultural orientation result in the fact that Romanis find it much more difficult to look for a job than it is in case of non-

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

Romanis. It is also a problem for Romanis to keep their jobs. Chronic character of Romani unemployment is assuming the form of permanent, long term lack of legal work. Romanis more often than other groups tend to lack a permanent source of income and a job. Mróz assumes that this phenomenon is of intergeneration character.

When taking into consideration Bergitka Romani group, there is no person in most families who would have permanent employment. Structural dimension of Romani unemployment lies in macroeconomic and social – that is internal – reasons of this phenomenon. The latter can be the cycles of downturns and upturns in the economy, the state of industrial and commercial infrastructure as well as the level of technological development of the region inhabited by Romanis (Mróz 2006: 23). It is worth to note that a considerable part of our researches was carried out in the regions of high rate of unemployment and, as a result, the problem of unemployment and the consequences that follow, will be particularly visible here. When asked about Romani source of income, our respondents indicated mostly at welfare, pensions, disability allowances, trade and services. Almost 89% of the respondents admitted that the support of welfare centres helps to maintain Romani families; at the same time only 10 respondents said that in the region under research Romani earn their living mostly from their jobs in state or private companies. Detailed data on this issue is presented in the table LIV (the percentage does not amount to one hundred; the respondents could choose a few of main sources of income).

Table LIV. Sources of income

What is the Romani source of income in this region?	Number of respondents	%
Employees in state enterprise	5	7,04
Employees in private enterprise	5	7,04
Trade/services	20	28,17
Handicraft	8	11,27
Artistic activity	8	11,27
Pension/disability allowance	40	56,34
Help of the family/relatives	12	16,90
Welfare	63	88,73
Help from non-Romani neighbours	3	4,23
Begging	15	21,13
Other	3	4,23

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

The Romani respondents were also asked about monthly sum of money which would satisfy the needs of one person in the family. The answers varied; the sum of money ranged from 500 to 2000 PLN. The average amount that would be sufficient was 973.13 PLN. As a consequence, a Romani family consisting of six people should dispose of the income amounting to 5838.78 PLN. The latter is a considerable amount, taking into consideration that income criterion determined in Act on Social Welfare expressly defines this issue: *The right of monetary benefits from welfare, with the reservation of articles 40,41, 53a, 78 and 91, is granted to:*

1) *a person who runs a household alone, when the income of the latter does not exceed 461 PLN, hereinafter referred to as "the income criterion of a person running a household alone",*

2) *a person in a family whose income does not exceed 316 PLN, hereinafter referred to as "income criterion per capita in the family",*

3) *a family whose income does not exceed the amount of income criterion per capita in the family, hereinafter referred to as "family income criterion"*

– if at least one reason enumerated in article 7 section 2–15 occurs or there are other circumstances justifying welfare help.

As can be seen from the above, Romani expectations in this respect are considerably different from the possibilities of meeting them by welfare institutions (welfare centres and poviats centres of family help).

The form of help that Romanis mostly expect in the regions under research are, according to our respondents, as follows: money (80,28%), food (80,28%) and fuel (74,65%). Fewer respondents indicated work and medical care (67,61% each); leaflets, how-to books, information how to cope in difficult situations were mentioned by the smallest group of respondents (22.54%) – the percentage does not amount to one hundred because the respondents could choose more than one expected form of help.

It can be therefore stated that Romanis expect primarily financial help; they do not seem to be interested in all kinds of information, leaflets, how-to books, for example about the rights that are vested in them and duties that are imposed on them. Taking too much for granted from welfare institutions which grant mainly financial help seems to be a permanent quality of this community and financial means that are granted to Romanis can only contribute to strengthen their attitude.

Many specialists dealing with Romani issues admit that a gradual change in their attitude to education can be treated as a positive symptom of Romani adaptation to changing reality of 21st century. Although this change becomes more visible, there are still many factors that hinder the realization of school-

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

ing duty by Romani children. When taking into consideration most frequently indicated factors, it is worth to point at institutional – environment barriers connected with ineffective school system, bad financial situation of Romani families and aversion of non-Romanis to their Romani schoolmates. The issue of low level of Romani education constitutes the subject of many analyses and researches; it has also become a crucial issue taken by the authors of both government programmes for Romani community.

Table IV. Expected forms of help

What form of help do Romanis in this area expect?	Number of respondents	%
Fuel	53	74,65
Clothes	40	56,34
Food	57	80,28
Work	48	67,61
Schoolbooks/school equipment	40	56,34
Money	57	80,28
Medicine/medical help	48	67,61
Flat	39	54,93
Providing safe place of residence	34	47,89
Legal help	30	42,25
Meetings with the police informing about the rights granted to Romanis	22	30,99
Leaflets, how-to books, materials providing advice how to cope in difficult situations	16	22,54
The help of local self-governments and the help of the state in developing private enterprises	24	33,80
Other	12	16,90

A further question asked in our survey was the one about how our respondents – leaders of Romani community under research – assess the role of educating children at school. A great majority of the polled (78,87%) agrees that school considerably helps in life; only 9,86% of the respondents admitted that children should be rather taught practice and that is not ensured by school but by family and other Romanis. As can be seen, Romanis are aware that only education can grant them a proper position in society. Not all children, however, are sent to school. According to our respondents, the most important reasons of the latter are: bad financial situation of Romani families (67,61%), aversion from non-Romani children (36,62%) as well as lack of schoolbooks and school equipment (33,8% of indications). At the same time, few of

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

the respondents were willing to admit that the reason why Romani children do not attend to school is bad treatment from their teachers (only 9,86% of the indications) and only 4 respondents said that school does not provide children with anything.

Table LVI. The importance of educating children

How do you assess the role of educating children?	Number of respondents	%
It is very useful in life	56	78,87
It is neither a help nor an obstacle	3	4,23
Children should learn practical things and it is not provided by school but by family and other Romanis	7	9,86
I do not have any opinion	4	5,63
No answer	1	1,41

Table LVII. The reasons of children's poor attendance at school

If Romani children do not attend school, then what is the reason?	Number of respondents	%
Bad financial situation	48	67,61
Lack of proper clothes	23	32,39
Lack of schoolbooks and school equipment	24	33,80
Aversion from non-Romani children	26	36,62
Bad treatment of teachers	7	9,86
School does not provide them with anything useful	4	5,63

The issue connected with educating Romani children was the question about the possibility of obtaining skills needed in a well-paid job. Almost every fourth respondent admitted that Romani children from the areas under research have such possibility; 15,62% of the polled stated that they did not have any opinion in this matter and only 10,65% of them thought that children did not have such possibility. The answers were accompanied by the respondents' comments:

"A lot of children from my community took advantage of education. They graduated from vocational, secondary schools or even from universities", "Every child from my community has a possibility of education. However, few of them take advantage of it. The latter is not the fault of teachers or financial issues but unwillingness to learn", "50% of Romani children have the possibility of learning the skills needed in a well-paid profession", "There are many talented children in our community who

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

are willing to learn and who value education a lot”, “Not many”, “Many”, “I do not know any well-trained Romanis”, “Many people were well-trained but they did not find a job due to their origin”.

As can be seen from the above, the opinions in this matter considerably differ.

Table LVIII. The possibility to learn skills needed in a well-paid profession

Do Romani children from your town have the possibility of learning skills needed in a well-paid profession	Number of respondents	%
Yes	34	24,14
No	15	10,65
It is hard to say	22	15,62

Another problem, crucial for Romani community, is the representation of this minority group in the institutions of local self-government. A great majority of our respondents (85,92%) claim that Romanis should be represented in the district and city councils. None of the polled perceives self-government as the institution representing only non-Romani interests. Only one respondent does not believe in the effectiveness of this undertaking; eight respondents did not express their opinion in this matter and one respondent did not provide any answer. Such high rate of positive indications can serve as a proof about increasing Romani awareness that even they can have their contribution in changing local reality. On the other hand, Romanis associate the notion of self-government mainly with the office and clerks and they are rarely satisfied with the contacts with the latter. More than one half of the respondents (52,11%) claim that when Romanis come to district office they are treated in a less friendly manner than non-Romanis, or they are even treated with hostility. 23,94% of the polled in the same terms perceive contacts with the

Table LIX. Romani representation in the residents' self-government

Should Romanis be represented in the residents' self-government?	Number of respondents	%
Yes, they should	61	85,92
No, because it will not change anything	1	1,41
No, because this is not the business of Romani people	0	0,00
I do not have any opinion	8	11,27
No answer	1	1,41

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

employees of labour offices; 22,54% have the same opinion about the employees of welfare centres and 33,8% – about police officers. As can be seen, the respondents have the most favourable opinion about their contacts with welfare centres which can be justified by the fact that these centres provide them with different forms of support, like monetary and non-cash benefits.

Table LX. How Romanis are treated by clerks

When you go to district council, you feel that you are assisted...	Number of respondents	%
In a more friendly manner than a non-Romani	6	8,45
In the same manner as a non-Romani	18	25,35
In a less friendly manner than a non-Romani	32	45,07
With hostility	5	7,04
It is hard to say	10	14,08

When you go to labour office, you feel that you are assisted...	Number of respondents	%
In a more friendly manner than a non-Romani	9	12,68
In the same manner as a non-Romani	29	40,85
In a less friendly manner than a non-Romani	13	18,31
With hostility	4	5,63
It is hard to say	14	19,72
No answer	2	2,82

When you go to welfare centre, you feel that you are assisted...	Number of respondents	%
In a more friendly manner than a non-Romani	9	12,68
In the same manner as a non-Romani	42	59,15
In a less friendly manner than a non-Romani	15	21,13
With hostility	1	1,41
It is hard to say	4	5,63

When you go to the police, you feel that you are assisted...	Number of respondents	%
In a more friendly manner than a non-Romani	11	15,49
In the same manner as a non-Romani	18	25,35
In a less friendly manner than a non-Romani	14	19,72
With hostility	10	14,08
It is hard to say	16	22,54
No answer	2	2,82

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

High assessment of contacts with welfare centres has also influenced the respondents' answers about who they can count on when they need help. 63,38% of the polled claimed that they could count on the employees of welfare centres. It is the second group, after family, that Romanis count on. Other Romanis were indicated as the third group (36,62%). The Romanis further mentioned teachers, priests and police officers. Only every tenth respondent claimed that, in case the need arises, Romanis can count on their non-Romani neighbours. The answers to this question show not only strong solidarity of the members of this minority group but it serves as a proof that unfriendly atmosphere that Romanis live in, can even deepen their cultural isolation, shattering the chances to integrate with local people. The latter can have a fundamental importance from the perspective of the programme for Romani community because this minority group requires special attention and help in their place of residence. The autonomy and integrity of minority and majority culture can be best manifested in local communities; in such environment the Romanis can become the part of local community, they can contribute to the latter instead of being treated as merely the subject of social processes. They can prove that they have their dignity, identity and the right to participate in the development of civil society. As it was pointed by the authors of the report on the researches of the problems of Romani social map in the province of Świętokrzyskie in 2001, the abovementioned postulates should not remain only in the sphere of unfulfilled plans. In order to ensure their realization there must be long-term activities, namely connecting strategic aims with permanently modified operational tasks in the sphere of education, civil creativity of youth and adults, solving the problems of unemployment, education and professional re-education as well as meeting social and financial needs and expectations (Zakrzewski 2002: 105). Without Romani participation and contribution, however, these aims seem constantly distant.

Another issue taken into consideration in our researches was the feeling of safety in Romani place of residence. Almost one half of the respondents (47,89%) deemed the latter to be safe. 26,76% were of a contrary opinion; every fourth respondent did not have any opinion in this matter. Let us recall that in our researches in 2003, devoted to the scale of danger and feeling of safety among Romani community in Małopolska (carried out as a Pilot government programme for Romani community), 41,3% of the Romanis considered their place of residence as safe, 33% expressed opposite opinion and 25% did not present their point of view. These differences are not substantial enough to state that the feeling of safety in the respondents' place of residence has drastically changed.

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

Table LXI. Who do Romanis count on

Who can you count on when you need help?	Number of respondents	%
Teachers	21	29,58
Clerks	6	8,45
Priests	16	22,54
Police officers	14	19,72
Shop assistants	2	2,82
Social workers	45	63,38
Family	56	78,87
Other Romanis	26	36,62
Non-Romani neighbours	7	9,86
Other non-Romanis	3	4,23
Nobody	1	1,41

Table LXII. Feeling of safety in the place of residence

Can your place of residence be referred to as safe?	Number of respondents	%
Yes	34	47,89
No	19	26,76
I do not have any opinion	18	25,35

A great majority of the polled (87,32%) indicated groups of aggressive youth as most dangerous in their place of residence; 40,85% indicated drug addicts and 32,39% pointed at drunk people. When the same question was asked in 2003, 85,8% of the respondents also indicated groups of aggressive youth, 63,1% were afraid of drunk people and 39,8% of the polled indicated careless drivers. Drug addicts were dangerous for 29,1% of the polled. The hierarchy of potential threats has not considerably changed within few years; groups of aggressive youth still constitute the greatest source of threat, the respondents, however, are now more afraid of drug addicts and drunk people, and they find careless drivers less dangerous than they used to.

What forms of violence constitute the greatest fear for the respondents? They most often indicated insults and mockery (67,61%), battery (42,25%) and violent acts on the background of their Romani origin (40,85%). It is worth to note that the same were indicated by the respondents in our researches in 2003. Romanis then were also most afraid of insults, offensive words, mockery and taunts due to their ethnic origin. Another question connected with the issue of being threatened by delinquency was whether there was any police intervention during previous year in any case among Romani commu-

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

nity. A bit more than a half of the respondents provided a positive answer to the abovementioned question (52,11%); in the cases when police intervention did take place, 51,35% of the respondents were not satisfied with the latter. The main reasons for Romani dissatisfaction with police intervention was lack of belief in its effectiveness and a strong conviction that as far as Romani issues go, the police is driven by prejudices and stereotypes. These are some examples of the respondents' answers when asked to explain why Romanis were not satisfied with the police intervention:

“Because it did not bring any effects”, “They do not always believe the Romanis”, “Unfair assessment of the situation, Lack of consequence and consistency in respect to injured parties”, “Because they intentionally arrived too late so that they did not catch the perpetrators of the attacks on the Romani people”, “The police did not inform Romani community about how a reported case further proceeded”, “Because one had had to call few times before the police arrived and the intervention itself would not change anything”, “One had to wait too long for the police”, “A person feels worse due to the fact that he or she is a Romani”.

Table LXIII. The source of threats and fears

Who are the members of your community mostly afraid of?	Number of respondents	%
Drunk people	23	32,39
Groups of aggressive youth	62	87,32
Romani neighbours	4	5,63
Non-Romani neighbours	6	8,45
Careless drivers	18	25,35
Drug addicts	29	40,85
Other	6	8,45

A majority of respondents (84,51%) also admitted that the only reason why the members of their community contacted the police the previous year was due to the fact that they were either the victims or perpetrators of a crime. In some cases the police was asked about the possibility of installing monitoring cameras, to give information about location of kidnapped Romani children, to inform about proceedings in case of assaults and family violence. At the same time, every fourth respondent admitted that the police is not interested in settling the matter that the Romanis report. When asked about the reason of such lack of interest, the respondents primarily indicated that the police ignores them or is afraid of the Romanis:

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

“Because they are afraid of the Romanis”, “Policemen do not want to listen to notifications”, “No, because we were not given help due to lack of proper information which could be accessible merely after one phone call”, “Lack of willingness to help”, “Disrespect and indifference to the notifications”, “No reaction when being asked about intervention”, “Even after the case was reported they did not show their interest”, “We did not obtain any information in the case of our interest”, “There was no contact between the police and Romani community”.

Table LXIV. Threats of different forms of violence

You feel mostly threatened by the following forms of violence...	Number of respondents	%
Being hurt with a gun	16	22,54
Threats of using a gun	21	29,58
Robbery	17	23,94
Battery	30	42,25
Threats and being forced to do something	21	29,58
That somebody will take money or other valuables from us by force	11	15,49
Threats aimed at the family	24	33,80
Insults, mockery	48	67,61
Violent acts on account of being a Romani	29	40,85
Other	1	1,41

Table LXV. Police intervention during the previous year

Did the police intervene?	Number of respondents	%
Yes	37	52,11
No	34	47,89

Table LXVI. Satisfaction with the police intervention

Are you satisfied with the police intervention?	Number of respondents	%
Yes	18	48,65
No	19	51,35

Table LXVII. Contacting the police in other issues

Did you contact the police in any other issue (about information) last year?	Number of respondents	%
Yes	9	12,68
No	60	84,51
No answer	2	2,82

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

Table LXVIII. Were the police interested in settling the matter

Do you think that the police were interested in settling the matter?	Number of respondents	%
Yes	26	36,62
No	18	25,35
I do not have any opinion	24	33,80
No answer	3	4,23

Another question of our survey was whether the respondents were familiar with the police activities of preventive and informative character oriented at Romani community. A great majority of our respondents (almost 89%) does not know such activities. Those who gave a positive answer to this question, mentioned informative meetings in a town hall, popularising informative leaflets concerning legal issues, meetings at school organized by the police and aimed at preventing discrimination as well as meetings devoted to family violence, consequences of excessive drinking, lack of interest in one's family and the consequences of the latter. The police also informed about the reasons and consequences of unemployment among the Romanis. The effect of these meetings, according to our respondents, is primarily greater knowledge about these threats but also bigger awareness of the rights granted to the Romanis as ethnic minority and more attention paid by the police to Romani families struggling with family violence. There were, however, also such respondents who claimed that there were no effects of these meetings and informative activities undertaken by the police because, as it was pointed by one of the respondents:

"The leaflet given by the police was written in a dialect hardly ever used in this area. It was difficult to assess the effects of these meetings".

Table LXIX. Being familiar with the police informative and preventive activities

Do you know any police activities of informative and preventive character?	Number of respondents	%
Yes	8	11,27
No	63	88,73

The representatives of Romani communities who were our respondents aim their requests and demands at local institutions. We asked the respondents what activities they would expect from self-government in the future.

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

Not all respondents answered this question and the questions that were provided concerned mainly the information given to the Romanis about their rights, help in financial and housing issues as well as undertaking activities against discrimination of this minority group. The Romanis expect the following:

“Kindliness, help”, “Information about the possibility of trying to be allotted a flat”, “Educating clerks and drawing their attention to Romani applicants. The latter concerns all official bodies”, “Any help and information”, “We wish that it would be better than it is now and the children should be educated on many issues”, “Information about the possibilities of employment”, “Granting me the information about the flat that I expect to be allotted”, “Placing Romani families in the neighbourhood of Polish people”, “Specific activities for the Romanis, like creating community centres or after-school clubs”, “ Granting information concerning the offices and how various issues should be settled”, “Ensuring safety and financial help different than that of the City Centre of Social Help”, “Greater interest in the problems of Romani community which is prone to social isolation”, “Help in equalling the opportunities of greater participation in the life of Polish society”, “Dialogue, listening to us”, “Informing about free medical tests, charity activities”, “Making Romanis aware of their rights and directing them to proper institutions in order to be given the information that they require”, “Granting property rights”, “Preventing us from damage caused by floods”, “Eliminating differences between Romanis and non-Romanis”, “Creating more places of work”, “I would like to see a unification, so that a Romani would not be treated worse than a non-Romani person”, “The information concerning all citizens should be also given to the Romanis”, “Improving the organization, granting better access to schools, providing dwelling premises, creating playgrounds, roads etc.”. “Romanis should not be isolated, they should live together with other inhabitants, closer to the city centre and not in the suburbs where nobody remembers about them”.

The expectations aimed at welfare institutions mostly concern increasing financial help and it should not come as a surprise since the same is expected by non-Romanis who receive benefits from welfare centres (compare the researches on the assessment of poverty of people who received benefits from welfare centres in Małopolska in 2003). The expectations of our respondents were as follows:

“Information about increasing the amount of periodical benefits”, “More information about the procedure of granting periodical benefits and attendance allowance”, “Granting extra meals for children”, “Money; financial as well as non-monetary help”, “Greater interest in our family; if our income exceeds some minimum, nobody expresses their interest in us”, “We still expect help for the Romanis – always”, “Covering expenses for medical treatment”, “Increasing financial help”, “Higher

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

welfare benefits”, “Greater initiative in respect of attempts to obtain subsidies for welfare projects for the Romanis”, “Financial, non-monetary help, as well as help in bureaucracy”, “Undertaking more activities aimed at helping the Romanis satisfy their most urgent needs. Reliable information”, “More kind attitude, increasing benefits so that the Romanis could live with dignity and without discrimination”, “More effective financial help”, “Providing food”, “Granting better access to help on account of Romani illiteracy”, “Taking care of housing issues (defaults in paying rent)”, “Family therapy; legal help”, “Help in educating Romani families”, “Improving housing conditions”, “We would like to obtain legal advice, we want to be informed how to apply to the authorities when looking for help, for example in issues connected with being allocated a flat”, “Providing financial help; helping older and disabled people”, “The authorities should show more understanding towards the Romanis and treat their issues seriously”.

The expectations from the police concern mainly the speed and effectiveness in undertaking intervention. Our respondents also expect that the police would treat Romani issues seriously and without prejudice. When being asked to indicate the most crucial police tasks for the future, the polled responded as follows:

“The problems that are reported by us should be treated seriously and should not be ignored”, “We expect safety on the roads as well as safety for our families and we want to be informed about important matters”, “The police should be always available when we need help”, “The police should ensure safety in the place of our residence”, “We want understanding”, “We want to be informed about our rights”, “We expect quick reaction and action”, “We want to be treated gently”, “We want to be granted information about the Romanis who have been seized”, “More commitment”, “Quicker reactions when crime is reported”, “Appointing a special person for contacts with the Romanis”, “Easier access to local police officers”, “Greater commitment; we do not want to be treated like objects”, “Patrols in the evenings and at nights should be more frequent”, “Interventions should be more effective and the policemen should be more inquisitive”, “The police should treat our issues more seriously; they should not ignore us”, “We want to be informed about proper procedures when our safety is at risk”, “We would like to know where we should seek help in cases of emergency, when we are attacked by violent people”, “More frequent patrols in our place of residence to prevent crime”, “Nothing, because we deal with everything ourselves”.

Conclusions:

- A majority of Romanis positively evaluate the results of implementing government programme, although there are some negative opinions.

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

- Some Romanis perceive changes for worse – mostly in respect of housing conditions and employment.
- The main source of Romani income is welfare help which still does not meet all their needs.
- The Romanis highly value the role of their children's education but, at the same time, they point at non-Romani children's aversion and bad treatment of their children.
- Most Romanis think that they should be represented in the citizens' self-government, perceiving in the latter their role in improving their living conditions in their place of residence.
- The Romanis rather positively assess the manner in which they are treated by clerks in local institution, however, if a need arises, they tend to count on themselves and social workers.
- They think that the place of their residence is rather safe and the thing that they are mostly afraid of are groups of aggressive youth and discriminative behaviour.
- When asked about expectations from the police, they usually point at effective and quick intervention and serious attitude instead of disrespecting them due to their ethnic origin.
- They expect that self-governments will be more effective in handling Romani housing matters and they want to be treated equally with non-Romani citizens.
- They expect more substantial financial help from welfare institutions which is still, according to them, insufficient.

3.2. The assessment of tasks undertaken as a part of Programme for Romani community – the opinions of police officers of Małopolska Garrison

The issues of Romani safety constituted one part of the Programme for Romani community; the tasks in this area were entrusted to the police. In reference to the latter, the following activities can be enumerated:

- helping the victims of crimes committed on ethnic background;
- Romani belief about the necessity of cooperating with the police in order to punish the perpetrators of crimes committed against the Romanis;
- patrolling the areas inhabited by Romanis;
- employing in the police people of Romani origins;
- cooperating and exchanging information between the police and the representatives of Romani community;

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

- employing probation officers who know the specific nature of Romani community;
- preventing crimes committed on ethnic background as well as quick and effective intervention in case of the latter.

The abovementioned activities are to ensure the realization of the following tasks assumed in the programme:

- improving Romani safety and increasing their awareness about legal and victimization issues, aiming at the creation of safe attitudes and behaviour, particularly among children and youth. Building trust in the relations between the Romanis and the police.
- preparing the police officers from poviats and city police departments (which participated in the Programme) for work in Romani communities.
- cooperating and exchanging information between the police and the Romanis. Determining the feeling of safety in Romani community, in relations between the police and the Romanis and specifying the expectations of this ethnic group from the police.
- the most fundamental aim of the programme is *“arriving at full participation of the Romanis who live in Małopolska in the life of civil society and eliminating the differences that separate this group from the rest of society”*.

To take an example, in 2007 the police officers from Małopolska garrison carried out 51 meetings with Romani children and youth, 190 meetings with adult Romanis and 243 conversations with minors and their parents. The topics covered during these meetings were mostly: legal liability of minors; preventing peer aggression and violence; drug and alcohol prevention; personal safety; procedures to be taken when one has become the victim of crime. The police officers gave information concerning local institutions granting help and the range of services rendered by the latter. The problems of local community and potential risks that might be encountered constituted the issues under discussion. The police officers informed about the duty to abide by law provisions, about fundamental human rights and promoted prevention programmes.

In order to carry out the researches undertaken by police officers, a special electronic device – created with the use of PHP language, AJAX technology linked with MySQL database and available to the respondents on remote server – was implemented. Monitoring of the results of the researches was available for the analysis in real time. 96 out of 108 police officers appointed for researches by local police departments previously marked out for realization of the tasks of the programme for Romani community took part in electronic research. Table LXX presents the areas subject to the police officers under research.

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

Table LXX. The areas where the police officers have contact with Romanis

Towns	Number of respondents	%
No Romanis in the neighbourhood *	5	5,21
Andrychów	19	19,79
Wadowice	11	11,46
Spytkowice	2	2,08
Barwałd	1	1,04
Tarnów	10	10,42
Kraków	18	18,75
Szczawnica	1	1,04
Krościenko n/D	1	1,04
Nowy Sącz	3	3,13
Maszkowice	1	1,04
Nowy Targ	1	1,04
Zakopane	4	4,17
Jablonka	1	1,04
Czarna Góra	1	1,04
Jurgów	1	1,04
Florynka	2	2,08
Oświęcim	1	1,04
Kęty	1	1,04
Rabka Zdrój	1	1,04
Bochnia	2	2,08
Limanowa	4	4,17
Chrzanów	8	8,33
Nowa Biała	1	1,04
Ostrowsko	1	1,04

* some policemen (5 people) drew attention to the fact that they did not have any contact with Romani community on the area they were responsible for, therefore this category was distinguished as a separate answer, however it sums up to the total number of 96 respondents participating in the research.

Almost one third of all respondents (30,21%) joined the programme in 2008, namely the year when the researches were carried out; every fifth police officer joined the programme in 2006. It can be therefore seen that a bit more than 20% of them have 2-year experience in the programme; almost three quarters of the respondents (71,89%) joined the programme after 2004, though pilot programme had been already carried out in Małopolska in 2001. What can come as a surprise is that 13 respondents indicated year 2000 as the moment of their commencement of participation in the programme, hav-

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

ing in mind the fact that in 2000 the programme was not yet carried out. The latter can suggest that there is still a shortage of police officers who would have sufficient preparation to work with Romani community; staffing fluctuation is not favourable for effectiveness of undertaken activities.

Table LXXI. The year of joining the programme

Year	Number of respondents	%
2000	13	13,54
2001	5	5,21
2002	1	1,04
2003	4	4,17
2004	4	4,17
2005	10	10,42
2006	21	21,88
2007	9	9,38
2008	29	30,21
2009	0	0,00

We asked our respondents whether they participated in any trainings organized in Małopolska garrison as a part of both these programmes for Romani community. Almost 40% of the polled provided a positive answer; the rest of the respondents either did not participate in such trainings or they did not recall such fact. Detailed information on the above issues can be found in the two tables below (LXXIIA-LXXIIB).

The table below presents information concerning those police officers who declared their participation in trainings on Romani issues. Only 12 out of 38 who declared their participation were able to describe the issues that were raised. The rest 26 people do declare that they participated in trainings, however they are unable to specify the issues that were discussed. Relevant data can be seen in the table no. LXXIIC.

Trainings are the most common tool for development of human resources and as such they should not be organized at random, without careful plan, but they should rather constitute a part of continual course understood in terms of specific chain of activities aimed at development of human resources. Taking into consideration specific goals of training, one can indicate three kinds of the latter. The first one constitute trainings which prepare and introduce an applicant to a new job. The aim of such trainings is to equip newly qualified employees with specific elements of professional knowledge, skills and behaviour which cannot be trained in the course of standard education.

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

Table LXXIIA. The participation of police officers in trainings concerning Romani issues

Participation in trainings	Number of respondents	%
Respondents who did not take part in any trainings or those who do not recall such fact, irrespective of whether they had the possibility to participate or not	58	60,42
Respondents who took part in training	38	39,58

Table LXXIIB. The participation of police officers in trainings concerning Romani issues – continued

Participation in trainings – continued	Number of respondents	%
Respondents who did not take part in any trainings, those who did not know about such trainings, there were no such trainings	6	6,25
Respondents who did not take part in any trainings, they declare directly	38	39,58
Respondents who do not recall the fact of having participated in any trainings	4	4,17
Respondents who did not give any answer concerning trainings	10	10,42

Table LXXIIC. The participation of police officers in trainings concerning Romani issues – continued

Participation in trainings – continued	Number of respondents	%
Those respondents who took part in the training and can specify its issues	12	12,50
Those respondents who took part in the training, who provide general answers	26	27,08

The second type of professional training can be referred to as adapting one. The latter consists in developing and mastering already acquired elements of professional knowledge, skills and attitudes in order to adjust them to changing requirements of the post taken by a given employee or in order to appoint a particular employee to another post. This type of professional training often occurs together with another element of human resources development, namely employees transition within a company. The third kind of professional training in a company is the one that aims at changing the profile of human re-

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

sources, which can be also referred to as professional retraining. As a result of the latter the employee is given new profession or new professional specialisation (Pocztowski 2007: 283–284).

The police officers who were our respondents had rarely voiced their opinions on usefulness of the trainings in their contacts with Romanis. Only 9 of them, out of 96, expressed their point of view. Six police officers regarded the trainings as useful at their work and three of them considered the latter as useless. What can come as a surprise is such low rate of respondents who voiced their opinion on this issue, taking into consideration the fact that the police had trained, at least to a basic extent, the police officers participating in the programmes. Some positive opinions on the trainings are as follows:

“Each training developed my knowledge”, “All trainings that I participated in are useful at my work”, “In 2006 I gained information concerning Romani community and their behaviour”, “Both trainings developed my knowledge on the community of the minorities and their specific nature”. Negative opinions, on the other hand, were as follows: *“The trainings were not useful on account of lack of contact with Romani community”, “There was only one training – so the answer should be obvious”, “The trainings that I participated in did not contribute to the effectiveness of work in Romani community”.*

Table LXXIII. Usefulness of the trainings

Usefulness of the trainings	Number of respondents	%
Respondents who did not express their opinion about usefulness of the trainings	17	17,71
Respondents who expressed their opinion about usefulness of the trainings	9	9,38

When asked about the trainings, the respondents mostly enumerated the training on the act on national and ethnic minorities and regional language, programme trainings that were included in their agenda, seminars and workshops organized as a part of the project “Let us meet and respect”, the training in Zakopane with the participation of Romani community – as a part of Pilot Programme for Romani Community and the trainings organized by the supervisors of local prevention departments.

Respondents, when asked to indicate the activities of the police in Małopolska which were oriented at Romanis and which they participated in, pointed out the fact that these are activities of both informative and preventive character as well as intervention one in case when a Romani was either a perpetra-

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

tor or a victim of the crime. The following are chosen opinions voiced by the respondents on this issue:

“Handing out leaflets”, “Activities aiming at prevention”, “Intervention and operative activities. Meetings, talks in Romani community”, “Controlling the places of Romani gatherings in connection with official duties”, “Meetings with children and youth in schools, community centres, after-school clubs, education centres, during festivals – as a part of activities ‘Safe Holidays’, numerous talks with the inhabitants of Romani estates and providing help in solving small problems, keeping contact with Romani village leader”, “Undertaking proceedings concerning minor Romanis, fines for offences and crimes reported during intervention”, “Interventions connected with property issues; rows and incidents in public places”, “Preparing a project concerning allocation of the European Union funds for integration Romanis- police workshops, submitted to the Province Police Department; prevention and education activities undertaken as a part of Romani festivals and talks with the representatives of this ethnic group”, “Handing out leaflets, informing Romani applicants about their issues, increasing the police officers’ awareness of Romani matters in the course of professional trainings”, “Participating in school lectures, talks in Romani community centres, contacts with Romani associations”, “Determining the whereabouts of the Romanis who fail to abide by their alimony duty”, “Carrying out pre-trial and preparatory proceedings involving Romani people”, “Detaining a drunk driver – a Pole of Romani origins; cautions in reference to article 145 of Code of Offences”, “Littering public place; caution in reference to article 144 of Code of Offences – devastation of greenery; shopliftings committed by Romanis; public and family interventions; intervention in reference to Romani minors, connected with signs of moral corruption; giving information gained from the Province Police Department concerning drug addiction”, “Assessing the fact whether Romanis are not discriminated by native inhabitants of Bochnia”, “Penalizing the perpetrators of offences and crimes; carrying out prevention talks; presentations concerning the principles of penal liability”, “Personal meetings with the representatives of Romani elders – arriving at common preventive undertakings”.

It should be noted that 37% (36 people) among those respondents who were appointed to the realization of the tasks in Romani community, do not declare any – even occasional – contacts with Romanis.

How do the respondents assess the effectiveness of their activities undertaken in respect of the Romanis? Leaving aside the fact that the respondents very often considered their activities successful, though they had previously declared that they had not undertaken any activities, the opinions of other police officers on this issue were quite varied. The following constitute some opinions which were expressed by police officers:

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

“Courts are too lenient in respect of this national minority; in case of Romanis the potential sanction does not matter at all – they do not bother about the latter”, “Pro-Romani activities are perceived in positive terms, however contact with this group seems to be made difficult by the fact that they separate themselves, live in isolation”, “I assess my work in Romani community in positive terms, on account of the fact that I had permanent contact with them in the area that I was responsible for”, “The effects are rather poor – due to their tradition, illiteracy and isolation from non-Romanis”, “The talks were rather unilateral; there was no cooperation from Romani side; if there was some cooperation, it was rather slight one; Romanis constitute a closed community, with their own culture, it is very difficult to reach them and to appeal to them”, “The victims have problems with recognizing the perpetrators due to similarities of physical features, being certain, at the same time, that the perpetrator was a Romani person”, “Directing the case to Family Court brings good results in case of effective work of probation officers”, “The undertaken activities can be evaluated positively because they resulted in detaining the perpetrators”, “It is difficult to judge the effectiveness of such activities because the latter cannot be measured”.

Our respondents often encounter Romani opinions about their work in this community. We have therefore asked them whether they are familiar with these opinions, whether the Romanis express them in straightforward way, declaring their positive or negative attitude to the work undertaken by the police. When asked about the latter, the police officers commented as follows:

“We are praised for our professionalism, substantive, reliable and individual approach to every problem and issue”, “The opinions expressed by the Romanis were mostly negative on account of preventive activities undertaken against them”, “Romanis were satisfied with police intervention – they praised us for effectiveness and quick reactions”, “Romanis criticized us for being too lenient for their behaviour, depending from their position in the case, either as victims or as perpetrators”, “They accused us of treating them too severely and of blaming them for all incidents taking place in their place of residence, of treating their community as worse, isolating on account of their origin”, “The Romanis I had contact with, did not have any opinion about the work carried out by the police”, “Romanis think that they are not treated equally; they do not like the police, they like their local community police officer”, “In most cases these are positive opinions; we do not have any information; Romanis are afraid to voice their opinions; they do not know the language; they do not have trust; there is a barrier due to cultural and customs differences – ‘I am a Romani, that is why you blame me’ – such is the most common approach; Romanis usually have good opinion about the work undertaken by the police”, “Romanis have often expressed their gratitude for solving their problems; they have good opinion

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

about my work – however when it comes to the police as the institution – the Romanis think that it is biased and driven by prejudices”.

We asked our respondents to justify the legitimacy of negative comments and reservations aimed at the police. A great majority of the respondents did not agree with these reservations, assessing them as unjustified and groundless, resulting from a mere fact of carrying out professional duties by the police officers. The respondents emphasised that Romani opinions concerning police work were mostly favourable if their case was settled positively and unfavourable if “something was not resolved in the way the Romanis intended”; in the latter case, the Romanis uttered such statements as: *intolerance, discrimination, witch-hunt, racist activities*. According to our respondents, a considerable majority of Romani positive opinions on the work of the police concerns such activities as: giving information about being granted financial help, drafting documents addressed to welfare centres, granting legal advice and in case of quick and effective police interventions when a Romani was a victim. In other cases connected with the police intervention, this assessment was negative.

Another question that we asked our respondents was whether the police officers noted any positive change in the way Romanis perceive the police since the programme for Romani community was implemented. The respondents had varied opinions about the latter:

“Romanis are more aware of their rights; it is hard to say; one has to ask Romanis about their impression; I think they already like us; I have not seen any reactions; it is not important how Romanis perceive the police, they trust more their local community police officers; yes, they see that somebody is interested in them; no, positive relations are created by the police officers themselves; I think that there are only slight changes; there has been a considerable positive change of Romani attitude towards the police within last few years; I have not encountered any negative opinions after contacting the representatives of Romani community, every meeting had positive consequences; yes, there has certainly been improvement of relations between Romanis and the police in general; there have been some generation changes but Romani programmes resulted in highly passive Romani attitude; they take too much for granted, claiming that they are discriminated and that they deserve more”.

A majority of respondents claimed that the programme did not change Romani attitude to the police. Almost one half of the respondents – 52% (50 people) did not perceive any changes in Romani attitude towards the police after the programme was implemented. Despite the latter, almost one half of the polled (48,96%) positively assessed their cooperation with the representatives of Romani communities in carrying out the programme. A slightly lower

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

rate of police officers – 45,83% – is satisfied with the cooperation with the representatives of local self-government (see: tables LXXIV and LXXV).

Table LXXIV. Assessment of cooperation with the representatives of Romani community in realization of the programme

Assessment of cooperation with the representatives of Romani community in realization of the programme	Number of respondents	%
Positive	47	48,96
Negative	7	7,29
It does not concern	42	43,75

Table LXXV. Assessment of cooperation with the representatives of local self-government in the realization of the programme

Assessment of cooperation with the representatives of local self-government in the realization of the programme	Number of respondents	%
Positive	44	45,83
Negative	2	2,08
It does not concern	50	52,08

The last question of our survey concerned the assessment of the activities undertaken by the police in Małopolska as a part of the programme for Romani community. A great majority of police officers expressed their positive opinions; the latter was also expressed by those police officers who declared that they had not participated in the programme. Only some police officers were dissatisfied with the fact that they did not know about the programme, even though they were assigned to its realization:

“What kind of programme?? I repeat once more that I do not participate in any programme”. To conclude, there were two crucial comments made by the police officers: “On account of small number of Romani people, I think we have to assess whether the activities that were undertaken match the needs”, “It is high time to introduce some changes connected with the tasks of the police. The police is not to be liked but to be respected! And how the latter can be arrived at – that is another question...”.

III. The assessment of activities undertaken as a part of Government...

Conclusions:

- Excessive staffing fluctuation does not allow for proper participation of police officers in the programme.
- More trainings should be organized, they should be evaluated. Content of the trainings should be checked on account of its adequacy in daily work with Romani community.
- Trainings should be adjusted to specific nature and character of a given region and Romani problems in that area.
- Many police activities towards Romanis are not covered by its enumerated duties under Act on Police. Only article 1, point 2, section 3 of the Act on Police, concerning crime prevention, covers some of activities undertaken as a part of the programme. As it was noted by respondents themselves, drafting petitions and filling in applications should not be treated as the main task of the police.
- The police, due to its perception among Romani community, does not have a considerable influence on the change of Romani mentality. As it was previously presented in the researches undertaken among Romanis, the institutions that the latter have the greatest trust in are welfare institutions – and as such they should take over some tasks contemporarily carried out by the police as a part of the programme, leaving the police with the activities connected with crime prevention and penalization.

Conclusion

Adam Bartosz, ethnographer, a specialist in Romani issues, a director of District Museum in Tarnów, has often emphasised both in his publications and public speeches that the Romanis are perceived in twofold manner. The first one, more primeval attitude to the Romanis associates them with lazy people, mostly cheats and thieves. The second one – the Romani myth – created in Romanticism and preserved by painters and writers, concerns their love for freedom and beauty. These two myths function simultaneously and, as life usually shows, there is a grain of truth in both of them.

This twofold nature of the Romanis originates from the fact that we deal with two distinct Romani groups in Poland. Małopolska is inhabited by Romanis who have led a settled life for many centuries. They lived on the suburbs of villages and towns and they lived in poverty. They worked only when they had to eat something and due to the fact that they did not possess anything, they did not make any plans, they had a rather carefree attitude to life. Other Gypsies, wandering through roadless tracts, constituted another world, until the authorities in the 70s of the last century forced them to settle. These Gypsies are thought to be carefree, with love for dance, music and freedom. The most fundamental social problem – poverty – concerns mountain Gypsies-Bergitka Roma who inherited their poverty. They have always been engaged in the worst activities and they have not acquired the habit of systematic work; they were discriminated by non-Romani community. Lack of qualifications, determination to educate, hostility of the people around them as well as political changes and transitions of past decades resulted in the fact that labour market does not need them, they have been condemned to oblivion. They were the reason of two government programmes – Pilot programme for Romani community in Małopolska and its continuation – the Project for Romani community in Poland which covered other provinces concerned with Romani issues.

Considerable funds are being allocated for the realization of the tasks indicated in both these programmes. The amount of these funds arouses mixed feelings, not only among Romanis themselves but primarily among their

Conclusion

neighbours who, despite hard work, are not able to satisfy all their basic needs. By the latter we mean such standard of living which is commonly promoted by consecutive governments. It is a common knowledge that the system of benefits cannot corrupt; it is, however, very often a reward for behaviour that it should prevent. When following this pattern, we end up with constantly growing group of welfare beneficiaries who take too much for granted. The latter can be proved not only by the opinions expressed by social workers but also by sociological researches concerning the problem of poverty in Poland.

Will the Programme for Romani community in Poland solve the problems of this minority group – and if yes – then to what extent? In order to arrive at the answers, all participants of the programme would have to wait. It should be noted, however, that even the most devoted commitment of grantors fails to meet its goal without the engagement of the beneficiaries themselves – the improvement of unfavourable life standard depends only on themselves. The latter is not only the consequence of transition period in Poland after 1989 but also, or primarily, it is due to the requirements that the members of civil society have to meet. In order to arrive at effective outcome of the activities undertaken as a part of the Programme for Romani community and emancipation of this minority group, it is a condition precedent to evaluate the assumed solutions and to undertake proper activities on the basis of the latter.

Katarzyna Ornacka, in the introduction to her study devoted to evaluation writes that *common observation as well as scientific researches expressly show that evaluation exists in a specific social context, considerably influencing the directions of its transition. The latter does not come down to the techniques of analysis, measures and assessment of reality under research. On the contrary, regularity of evaluation researches indicates their specific character of order and dynamic nature of social construction spread in time which has its own history and socially differentiated participants. It seems that perceiving and understanding social dynamics of this process constitutes one of the most fundamental challenges both for evaluators as for those who use the results of this evaluation* (Ornacka 2003: 9).

Having the above in mind, it is worth to evaluate all the tasks realized as a part of the Programme, not only those concerning safety issues in order for the programme to offer not only temporary solutions to burning problems of its beneficiaries but to make its long-term goals more realistic. The fact that deserves our attention is also that perceived disparities in allocating public funds, instead of settling social conflicts and misunderstandings, often emphasise them even more, against the intention of those who are fully responsible for this allocation and who bear its costs.

Bibliography

- Bartosz A., *Nie bój się Cygana*, Pogranicze, Sejny 2004.
- Begg D., Fisher S., Dornbusch R., *Ekonomia*, vol. 2, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1993.
- Gorlewska J., *Wizerunek Cygana w świadomości Polaków*, [in:] E. Nowicka (ed.), *U nas dole i niedole. Sytuacja Romów w Polsce*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1999.
- Jasińska-Kania A., *Socjologiczne aspekty badań nad stereotypami*, [in:] L. Kolarzka-Bobińska (ed.), *Obraz Polski i Polaków w Europie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- Kuczyński P., *Postawy wobec mniejszości etnicznych*, " Rzeczpospolita" 18 July 1991.
- Leśniak M., Czarnecki S., *Ocena skali zagrożeń i poczucia bezpieczeństwa społeczności romskiej. Niepublikowany raport z badań przeprowadzonych w ramach Pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w Województwie Małopolskim na zlecenie Wydziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie*, Kraków 2003
- Mróz L., *Badania dystansu etnicznego*, "Etnografia Polska" 1978, vol. 22, book 2.
- Mróz L. (ed.), *Romowie na rynku pracy. Raport z badań*, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Romski Instytut Historyczny, Oświęcim 2006.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna 2002*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003.
- Nowicka E., *Rom jako swój i jako obcy. Zbiorowość Romów w Polsce*, [in:] E. Nowicka (ed.), *U nas dole i niedole. Sytuacja Romów w Polsce*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1999.
- Ornacka K., *Ewaluacja. Między naukami społecznymi a pracą socjalną*, Zeszyty Pracy Socjalnej, booklet 8, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2003.
- Paleczny T., *Socjologiczne refleksje na temat polskich Romów*, Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim 2003.
- Pocztowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- Wilka-Druszyńska B., *Swoi i inni*, "Rzeczpospolita" August 1991.

Bibliography

Zakrzewski L., *Adaptacja społeczno-zawodowa Romów i ich integracja ze środowiskiem lokalnym na terenie woj. Świętokrzyskiego. Raport z badań. Problem: Mapa społeczna Romów w województwie świętokrzyskim 2001, Kielce 2002*

Legal acts

Act on welfare of 12 March 2004, Journal of Laws 2004, No 64, section 593.

Act on Police of 6 April 1990, Journal of Laws 1990, No 30, section 179.

Act on employment and prevention of unemployment of 14 December 1994, Journal of Laws 1997, No 25, section 128 with further amendments.

Act on personal data protection of 29 August 1997, Journal of Laws 1997, No 133, section 883.

Act on government administration in province of 5 June 1998, Journal of Laws 2001, No 80, section 872 with further amendments.

Act on national and ethnic minorities and on regional language of 6 January 2005, Journal of Laws 2005, No 17, section 141 with further amendments.

List of tables

Table I. The age of the respondents participating in the researches	173
Table II. The education of the respondents	173
Table III. Professional activity of respondents	174
Table IV. The respondents' place of living (according to poviats)	175
Table V. Respondents' place of living	175
Table VI. Different costs of unemployment depending on its type	176
Table VII. Social problems of the region according to the Romanies	178
Table VIII. Institutions influencing the respondents' standard of living ..	179
Table IX. Trust in institutions	181
Table X. Features of non-Romani people in the eyes of the respondents	183
Table XI. Romani qualities according to the respondents	184
Table XII. Feeling of safety in one's place of residence	186
Table XIII. The sources of Romani fears and anxieties	187
Table XIV. Respondents' threat of different forms of violence	188
Table XV. Respondents' threat of different forms of violence	188
Table XVI. How frequently do the respondents use different kinds of protection against violence	189
Table XVII. Respondents' fear of different kinds of violence	190
Table XVIII. Victimization of the respondents	191
Table XXI. Romanis as the perpetrators of crime and violence	193
Table XXII. The victims of Romani violence or crime	193
Table XXIII. Informing the police about the crimes that the respondents were victims of	195
Table XXIV. The reasons of not informing the police about the incidents	195
Table XXV. Respondents' satisfaction with police intervention	195
Table XXVI. The reasons of respondents' dissatisfaction	195
Table XXVII. Other contacts with the police	196
Table XXVIII. The reasons for contacting the police	196
Table XXIX. Police interest in settling the case	196
Table XXX. Why the police was not interested in settling the case	196

List of tables

Table XXXI. Do the polled know their community policeman	197
Table XXXII. The necessity to know the community policeman	198
Table XXXIII. How often the respondents see police patrols	198
Table XXXIV. Assessing the influence that increased number of police patrols would have on safety	198
Table XXXV. The respondents' gender, age and education	208
Table XXXVI. Respondents' assessment of their own knowledge about the Romanis	209
Table XXXVII. The source of knowledge about the Romanis	209
Table XXXVIII. Knowledge about Romanis and willingness to broaden it	209
Table XXXIX. The qualities of Romani community according to the respondents	210
Table XL. The qualities of non-Romani community according to the respondents	211
Table XLI. Accepting Romanis in different social roles	212
Table XLII. Accepting the Romani rights	213
Table XLIII. Behaviour of the representatives of ethnic groups and the hostility of people around them	213
Table XLIV. The sources of aversion to minorities and ethnic groups	214
Table XLV. The assessment of safety in the place of residence	214
Table XLVI. The sources of threat in the place of residence	215
Table XLVII. Threat from the Romanis	216
Table XLVIII. Victims of Romani violence	216
Table XLIX. State financial outlays for Romanis – the level of approval ..	217
Table L. Towns	220
Table LI. Function	220
Table LII. The assessment of changes	221
Table LIII. Improvement and deterioration of the situation	221
Table LIV. Sources of income	222
Table LV. Expected forms of help	224
Table LVI. The importance of educating children	225
Table LVII. The reasons of children's poor attendance at school	225
Table LVIII. The possibility to learn skills needed in a well-paid profession	226
Table LIX. Romani representation in the residents' self-government	226
Table LX. How Romanis are treated by clerks	227
Table LXI. Who do Romanis count on	229
Table LXII. Feeling of safety in the place of residence	229
Table LXIII. The source of threats and fears	230

List of tables

Table LXIV. Threats of different forms of violence	231
Table LXV. Police intervention during the previous year	231
Table LXVI. Satisfaction with the police intervention	231
Table LXVII. Contacting the police in other issues	231
Table LXVIII. Were the police interested in settling the matter	232
Table LXIX. Being familiar with the police informative and preventive activities	232
Table LXX. The areas where the police officers have contact with Romanis	237
Table LXXI. The year of joining the programme	238
Table LXXIIA. The participation of police officers in trainings concerning Romani issues	239
Table LXXIIB. The participation of police officers in trainings concerning Romani issues – continued	239
Table LXXIIC. The participation of police officers in trainings concerning Romani issues – continued	239
Table LXXIII. Usefulness of the trainings	240
Table LXXIV. Assessment of cooperation with the representatives of Romani community in realization of the programme	244
Table LXXV. Assessment of cooperation with the representatives of local self-government in the realization of the programme	244

